

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์
โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรม
ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
สัญญาเลขที่ RDG60S0027

จัดทำโดย....
นายมูหามะสุกรี มะสะนิง

กุมภาพันธ์ 2562

สัญญาเลขที่ RDG60S0027

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรม
ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

สัญญาเลขที่ RDG60S0027

จัดทำโดย....

นายมหามะสุกรี มะสะนิง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ เรื่อง รูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี สัญญาเลขที่ RDG60S0027 ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการสรุปการดำเนินกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งหมดของโครงการ

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นโครงการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนและศึกษานวัตกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี รวมทั้งศึกษารูปแบบของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเชิงประเด็นต่างๆของชุมชน

ทางโครงการฯ ขอขอบคุณ ดร.เลิศชาย ศิริชัย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิยะ กิจถาวร นักวิชาการอิสระ และนายเจมูซอ เจะเลาะ ผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่ให้คำแนะนำและเสนอแนะแนวทางให้แก่คณะทำงานในการดำเนินการโครงการได้อย่างต่อเนื่องและนำไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดร่วมกันไว้

มูหามะสุกรี มะสะนิง
กุมภาพันธ์ 2562

บทคัดย่อ

โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

ผลการศึกษสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน ประกอบด้วย

1.1 ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี” ประกอบด้วยชุดความรู้ต่างๆ ดังนี้

1.1.1ชุดความรู้เรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

การฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีการดำเนินกิจกรรม 3 ด้าน ควบคู่กัน ประกอบด้วย (1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล (2) การเพิ่มปริมาณและความหลากหลายให้กับทรัพยากรสัตว์น้ำ (3) การป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

1.1.2ชุดความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลักๆมี 6 ประการด้วยกันคือ(1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ (2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด (3) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน (4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน (5) ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน และ (6) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

1.1.3ชุดความรู้เรื่องการอพยพย้ายถิ่นของสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ประกอบด้วย

- 1) ปรากฏการณ์การอพยพของชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานี โดยมีการศึกษาในเรื่องปัจจัยและแรงจูงใจที่ส่งผลต่อการอพยพไปขายแรงงานที่ประเทศมาเลเซียของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
- 2) การปรับตัวของแรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีเมื่อไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย
- 3) ปัญหาที่แรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประสบเมื่ออพยพไปขายแรงงานที่มาเลเซีย
- 4) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการอพยพไปขายแรงงานที่มาเลเซีย

1.1.4ชุดความรู้เรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

ชาวประมงพื้นบ้านประสบปัญหาต่างๆ เช่น ผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศและการถูกกดราคาสัตว์น้ำ จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุยเพื่อหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้านให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านและมีการศึกษาค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4)

ทุนความพร้อมของพื้นที่ จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.2 ฐานองค์กรทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย
เครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี มีการรวมตัวกันมาตั้งแต่ปี 2536 และจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” โดยการดำเนินงานของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มุ่งเน้นการทำงานในด้านต่างๆดังนี้

1.2.1 การสร้างสำนึกร่วมชุมชน ให้ชุมชนเห็นคุณค่าในวิถีชีวิตและจารีตของชุมชน และพร้อมที่จะต่อสู้ สร้างสรรค์ เพื่อดำรงวิถีชีวิตชุมชนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีศักดิ์ศรี อันนำไปสู่การเกิดกิจกรรมต่างๆ

1.2.2 การสร้างองค์กรชุมชน เพื่อเพิ่มอำนาจและศักยภาพในการจัดการหรือประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานของภาครัฐ เพื่อการสร้างความชอบธรรมในการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน

1.2.3 การประสานกับองค์กรภายนอก เพื่อนำเสนอปัญหาให้ภาครัฐได้รับรู้ และเชิญเข้ามาดูปัญหา รับรู้วิถีชีวิตของชุมชน และประสานในเรื่องการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากร

1.2.4 การใช้งานวิจัย...เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น

1.3 พื้นที่และ/หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี
 ภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ชุมชนได้มีวิถีในการจัดการโดยแบ่งเป็น 5 ช่วงสำคัญ ๆ ด้วยกัน คือ

1) ยุคเริ่มต้นปัญหา ปี 2516-2529 (13 ปี) : เป็นช่วงที่ชาวบ้านยังไม่รู้ถึงผลกระทบของเครื่องมือประมงอวนรุน จึงไม่รู้สึกรู้สีกต่อต้านอะไร

2) ยุคแห่งการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ปี 2520 – 2525(5ปี): ภายหลังการไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐแล้วปัญหาต่างๆก็ไม่ได้ลดน้อยลงกลับทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจึงตัดสินใจหันกลับมาแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

3) ยุคการประสานรัฐเพื่อแก้ไขปัญหา ปี 2526 –2532 (6 ปี) : เมื่อจัดการแก้ปัญหาด้วยตัวเองไม่ได้ก็ย้อนกลับ ไปหาเจ้าหน้าที่รัฐอีกครั้ง แต่เปลี่ยนจากเจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอเป็นระดับภูมิภาค รวมทั้งไปประสานกับนักการเมือง เพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาด้วย

4) ยุคท้อถอย ปี 2533 – 2535 (2 ปี) : เมื่อแก้ไขปัญหามาไม่ได้ก็เกิดความรู้สึกท้อถอยอพยพออกจากชุมชนตนเองไปประกอบอาชีพยังต่างถิ่น คือประเทศมาเลเซีย และไปอย่างผิดกฎหมาย เป็นการลักลอบเข้าเมือง รวมทั้งไปประสบปัญหาต่าง ๆ นานา ทั้งการถูกโกงค่าแรง ถูกจับกุม ตัดยาเสพติด ฯลฯ

5) ยุคแห่งการรวมกลุ่ม: เป็นยุคที่เพิ่งเกิดขึ้น เมื่อประมาณ 9 ปีที่ผ่านมา ภายหลังจากการอพยพไปขายแรงงานยังต่างถิ่น แล้วประสบปัญหา จึงได้กลับมาตั้งหลักที่ชุมชนของตนเอง และพยายามที่จะกลับมาร่วมกันฟื้นความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องทะเล

1.4 ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชาวประมงพื้นบ้านในการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

1.4.1 จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสู่วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

จากการค้นหาคำตอบผ่านการปฏิบัติการระหว่างกรวิจัย สมาชิกสมาคมฯ ได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

1.4.2 กุเลาเค็ม “โอริงปันตัย” ...การต่อยอดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในช่วงปี 2557 นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ค้นพบ “ทุนภูมิปัญญา” ของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เกิดการรวบรวม รื้อฟื้น จัดระบบทุนชุมชนในการนำไปสู่การผลิตอาหารทะเลแปรรูป

1.4.3 จากทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจเพื่อย้อนกลับไปพัฒนาทุนชุมชน

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบภายใต้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ทั้งจากการจัดจำหน่ายอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปเฉลี่ยเดือนละ 10,000 - 15,000 บาท ซึ่งรายได้ที่เกิดขึ้นนอกจากจะนำไปเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิกแล้วยังได้นำไปใช้ในกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

2. นวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี : การสร้าง การแพร่กระจายและการยอมรับ

2.1 นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

วิถีคิดดั้งเดิมของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ก็เพื่อมุ่งหวังให้เป็นแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลโดยเป็น “บ้าน” ให้กับสัตว์น้ำในท้องทะเลได้มีที่พักพิง หลบอาศัยและขยายพันธุ์ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสัตว์ทะเล เป็นสำคัญ ในยุคปัจจุบัน วิถีคิดในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ถูกนำมาปรับใช้โดยยังคงหน้าที่หลักของซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในการทำหน้าที่เพื่อเป็นแหล่งเพาะพักสัตว์น้ำวัยอ่อนเช่นในอดีต แต่วิถีคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีก็คือ การนำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มาเป็น “เครื่องล่อปลาและล่อคน”

วิถีปฏิบัติในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มักเป็นการจัดทำแบบปัจเจกบุคคล ในยุคปัจจุบัน การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ปรับมาเป็นซั้งกลุ่ม

วัตถุดิบ/สิ่งของ ในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดทำซั้งปะการังเทียมมักเป็นวัสดุที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติและหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่นไม้ไผ่ ทางมะพร้าว ก้อนหิน เภาวัลย์ ในยุคปัจจุบัน ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ยังคงเลือกใช้ทางมะพร้าว และไม้ไผ่ เป็นวัสดุ แต่เปลี่ยนจากก้อนหินและภาวัลย์ เป็นกระสอบทรายและเชือกโพลี

ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับรู้เรื่องราวการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในชุมชนของตนเองมาบ้างแล้ว เมื่อสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุย จึงมีความเห็นพ้องต้องกันในการจัดทำซั้งปะการังเทียมและตัดสินใจร่วมกันที่จะระดมทุนในชุมชนตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงจากคนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม มี 2 ประการ ประกอบด้วย

ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม ประกอบด้วย ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม ความซับซ้อน การสังเกตเห็นได้ชัดได้ การทดลองได้และการไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ ประสบการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า คือกลุ่มพ่อค้า/แพปลา/กลุ่มคนรับจ้างในชุมชนประมงพื้นบ้าน
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการที่มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรม
- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลังคือกลุ่มสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซีย
- Laggards : กลุ่มคนล่าช้าคือกลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย

2.2 นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ /ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

2.2.1 วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในอดีตที่ผ่านมา จะเป็นในลักษณะการซื้อขายจากคนจับปลาแล้วนำไปขายในตลาดนัดต่างๆใกล้บ้านมาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ได้ถูกนำมาใคร่ครวญถึงความเป็นไปได้และการเตรียมความพร้อมให้กับทีมสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ประเด็นสำคัญที่ค้นพบทางชุมชนก็คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีทุนที่สำคัญของประกอบด้วย 4 ประการด้วยกัน คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (2) ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่

2.2.2 วิธีปฏิบัติในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในอดีต การจัดหาอาหารทะเลเพื่อไปส่งตลาด จากระดับเฉพาะครัวเรือนเป็นลำดับแรก ส่วนปัจจุบันให้ความสำคัญกับความเป็นเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน

ในด้านการแปรรูปอาหารทะเล ในอดีตจะเน้นเค็มจัด เพื่อให้เก็บรักษาได้นาน อาหารทะเลแปรรูปไม่เสียในปัจจุบันจะมีการลดโซเดียมลง เพื่อสุขภาพของผู้บริโภค รวมทั้งไม่ใส่สี สารเคมีทุกชนิดในการแปรรูป การตลาด ในอดีตจะขายตามตลาดนัดใกล้บ้าน ส่วนในปัจจุบันขายผ่านร้านค้าที่เป็นตัวแทน,ผ่านสื่อออนไลน์,ออกบูธแสดงสินค้าตามสถานที่ต่างๆ และพาสื่อมวลชนลงเยี่ยมชมการทำงานเพื่อสื่อสารเรื่องราว

2.2.3 วัตถุประสงค์ของ ในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

- การได้มาของสัตว์น้ำในอดีตจะรับสัตว์น้ำทุกขนาด ทุกประเภทจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมส่วนปัจจุบันรับเฉพาะสัตว์น้ำที่โตได้ขนาดจากเครื่องมือประมงพื้นบ้าน
- การแปรรูปอาหารทะเลในอดีตใช้ทั้งเกลือสินเธาว์และเกลือสมุทรในการแปรรูปอาหารทะเล ส่วนปัจจุบันใช้เฉพาะเกลือหวานปัตตานี ไม่พอกสี ในการแปรรูปอาหารทะเล

2.2.4 ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

การที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกตราค่าอาหารทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลาไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาได้ ทำให้การเกิดขึ้นมาของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้รับความสนใจ และจะเป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยตอบโจทย์ในประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำของกลไกราคาสินค้าสัตว์น้ำ จึงนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

2.2.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ 2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

2.2.5.1 ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม
- ความซับซ้อน(Complexity)มีความซับซ้อนพอสมควรในทัศนะของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็อยู่ในสถานะที่พร้อมจะเรียนรู้และพัฒนา
- การสังเกตเห็นได้ /สาธิตได้(Observability)เป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
- การทดลองได้ (Trialability) มีการทดลองปฏิบัติการจริงในการแปรรูปอาหารทะเล
- ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility)สอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

2.2.5.2 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators:กลุ่มผู้ริเริ่มคือกลุ่มคณะกรรมการบริหารสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจ.ปัตตานี
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า คือ เครือข่ายสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จาก12 หมู่บ้าน
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ

- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง คือ กลุ่มผู้ที่ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการจับสัตว์น้ำ เพื่อต้องการขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มฯ

- Laggards : กลุ่มคนล่าหลัง คือกลุ่มคู่แข่งทางการค้า

2.3 นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

2.3.1 วิธีคิดในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

ในอดีตการซ่อมบำรุงในแต่ละครั้งจะต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก ไม่ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อครั้ง ทำให้มีภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นให้กับชาวประมงพื้นบ้าน

ในปัจจุบันมีการนำไฟเบอร์กลาส มาปรับใช้ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านแล้วยังเป็นการลดการตัดไม้ทำลายป่าอีกด้วย

2.3.2 วิธีปฏิบัติในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดด้วยไฟเบอร์กลาส

1.ระยะเวลาในการซ่อมบำรุง ในอดีตครั้งละ 7 วัน ต่อครั้ง ในทุกๆครั้งของการซ่อมบำรุงส่วนปัจจุบันครั้งละ 7 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งแรกและครั้งละ 1 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งต่อไป เพราะไม่ต้องใช้เวลาในการหุ้มเรือ

2.งบประมาณที่ใช้ ในอดีตครั้งละประมาณ 2,300 บาทต่อครั้งในแต่ละปีต้องซ่อมแซม 3-4 ครั้งคิดเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ 6,900 – 9,200 บาท ต่อปี ส่วนปัจจุบันล้าละ 2,700-3,500 บาท ต่อครั้ง

3.ความสามารถในการใช้งานหลังการซ่อมบำรุง ในอดีตใช้งานได้สั้น ในแต่ละปีต้องซ่อม 3-4 ครั้ง ส่วนปัจจุบันใช้งานได้ยาวนาน รวม 10 ปี เพราะเป็นการนำไฟเบอร์กลาสมาหุ้มเรือทั้งลำ

2.3.3 วัสดุ/สิ่งของในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

- วัสดุอุปกรณ์ในอดีตประกอบด้วย ไม้ ผงฉันทเรือ สีกันเปรียง น้ำมันยางนา กระสอบปอสับละเอียด สีน้ำมัน ทินเนอร์ผสมสี แปรงทาสี น้ำมันก๊าด ปัจจุบันจะมีอุปกรณ์สำหรับการขัดผิวเรือและการทาสีตัวเรือ

- ขั้นตอนในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย การเตรียมพื้นผิวเรือ การซ่อมบำรุงเรือ และการตกแต่งเรือ

2.3.4 ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส

ตัวแทนของชุมชนได้มีโอกาสไปเรียนรู้และได้เริ่มทดลองทำ สมาชิกในชุมชนไม่นิยม เพราะวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาสมีราคาค่อนข้างแพง และหาซื้อได้ยากในจังหวัดปัตตานี แต่ภายหลังจากนั้นประมาณ 5 ปี คือ ช่วงปี พ.ศ. 2545 การใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะวัสดุอุปกรณ์สามารถหาซื้อได้ง่ายขึ้นในจังหวัดปัตตานี ราคาก็ไม่สูงมากนัก

2.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

2.3.5.1 ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม ประกอบด้วย 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage) คือ สามารถลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านได้มากกว่า 6,000 บาท/ปี/ราย เป็นการยืดอายุการใช้งานของเรือที่ทำจากไม้
- ความซับซ้อน (Complexity) เป็นนวัตกรรมอาจจะมีความซับซ้อนบ้าง ผู้ใช้จำเป็นต้องมีความรู้และทักษะในเรื่องดังกล่าว แต่ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ได้มีการจัดการอบรมให้ความรู้พัฒนาทักษะให้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน
- การสังเกตเห็นได้ / สาสิตได้ (Observability) เป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
- การทดลองได้ (Trialability) ได้มีการทดลองนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม รวมกลุ่มกันไปทดลองซ่อมแซมเรือที่ชำรุด เสียหายของตนเอง
- ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility) สอดคล้องกับคุณค่าประสบการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

2.3.5.2 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม คือกลุ่มแกนนำสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า เป็นกลุ่มแกนนำชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพเก่ามาก เป็นกลุ่มคนที่พร้อมจะทดลองนำนวัตกรรมมาปรับใช้กับเรือประมงของตนเอง
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพที่เก่า ชำรุดมาก ในขณะเดียวกันก็มีฐานะยากจน กลุ่มคนเหล่านี้มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้าน และมีลักษณะยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไป
- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง เป็นกลุ่มคนในชุมชนที่ยังไม่อยู่ในสถานะที่ปีบคั่น กดดันให้ต้องรีบตัดสินใจเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงของตนเองเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว
- Laggards : กลุ่มคนล่าช้า ประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือในสภาพใหม่ พวกเขาจึงไม่อยู่ในสภาพปีบคั่นที่จะต้องซ่อมบำรุง และ กลุ่มที่ 2) คือกลุ่มช่างต่อเรือ/ช่างซ่อมเรือ /ช่างไม้ ซึ่งเป็นกลุ่มคนหลักที่รับจ้างซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมมาช้านาน

การอภิปรายผลศึกษา

นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ / ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและการแพร่กระจาย ประกอบด้วย 1) วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ในอดีตที่ผ่านมา จะเป็นในลักษณะการซื้อขายจากคนจับปลา แล้วนำไปขายในตลาดนัดต่างๆ ใกล้เคียงบ้าน มาในยุคปัจจุบันวิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้และการเตรียมความพร้อมให้กับทีมสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

2) วิธีปฏิบัติในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ในอดีต การจัดหาอาหารทะเลเพื่อไปสู่ตลาด จากกระดับเฉพาะครัวเรือนเป็นลำดับแรก ส่วนปัจจุบันให้ความสำคัญกับความเป็นเครือข่าย

ชาวประมงพื้นบ้าน ในด้านการแปรรูปอาหารทะเล ในอดีตจะเน้นเค็มจัด เพื่อให้เก็บรักษาได้นาน อาหารทะเลแปรรูปไม่เสียในปัจจุบันจะมีการลดโซเดียมลง เพื่อสุขภาพของผู้บริโภค รวมทั้งไม่ใส่สี สารเคมีทุกชนิดในการแปรรูป

3) ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

การที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกกดราคาอาหารทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลาไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาได้ ทำให้การเกิดขึ้นมาของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้รับความสนใจ และจะเป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยตอบโจทย์ในประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำของกลไกราคาสินค้าสัตว์น้ำ จึงนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

4) ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย 1.ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม

มี 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม ความซับซ้อนในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก การสังเกตเห็นได้ / สานิตได้ การทดลองได้ และไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่

2.ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่มคือกลุ่มคณะกรรมการบริหารสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า คือ เครือข่ายสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จาก 12 หมู่บ้าน
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ
- Late Majority: กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง คือ กลุ่มผู้ที่ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการจับสัตว์น้ำ เพื่อต้องการขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มฯ
- Laggards : กลุ่มคนล่าช้า คือกลุ่มคู่แข่งทางการค้า

ผลจากการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับ ทฤษฎี Diffusion of Innovation ที่อธิบายถึงการแบ่งกลุ่มของผู้ยอมรับนวัตกรรมแบ่งเป็น 5 กลุ่มหรือแบ่งกลุ่มของสมาชิกในสังคมตามหลักการของ innovativeness ซึ่ง 5 กลุ่มนี้ ได้แก่

1) Innovator เป็นกลุ่มแรกที่มีจำนวนประมาณ 2.5 เปอร์เซ็นต์ของระบบที่ยอมรับและนำนวัตกรรมไปใช้

2) Early adopter เป็นจำนวนประมาณ 13.5 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Early adopter เป็นพวกที่เป็นระบบในท้องถิ่นมากกว่า innovator

3) Early majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม early majority ยอมรับความคิดใหม่ก่อนสมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบ early majority มีปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งกับผู้คนรอบข้าง แต่ไม่ค่อยมีความเป็นผู้นำมากนัก

4) Late Majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Late Majority ยอมรับความคิดใหม่หลังจากที่สมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบยอมรับ

5) Laggards เป็นจำนวน 16 เปอร์เซ็นต์สุดท้ายของระบบ ที่ยอมรับนวัตกรรมพวกเข้าแทบจะไม่มีความเป็นผู้นำ Laggard มักจะแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากระบบ

สารบัญ

บทที่		หน้า
คำนำ		ก
บทคัดย่อ		ข
สารบัญ		ญ
สารบัญตาราง		ท
สารบัญภาพ		ฒ
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	คำถามในการวิจัย	4
	วัตถุประสงค์การวิจัย	4
	ขอบเขตการวิจัย	5
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	7
	แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
	แนวคิดนวัตกรรม	8
	ทฤษฎี Diffusion of Innovation	12
	แนวคิดทุนทางสังคม	20
	แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน	27
	แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ	30
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
	พื้นที่ศึกษาวิจัยและการดำเนินงานโครงการ	34
บทที่ 2	ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	34
	ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	45
	คุณลักษณะร่วมของ 8 ชุมชน	56
	การดำเนินงานของโครงการ	66
	การจัดเวทีประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี	66
บทที่ 3		

สารบัญ(ต่อ)		
บทที่		หน้า
	การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เดี่ยวและสัมภาษณ์กลุ่ม	66
	การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้การพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในภาคใต้	67
	การจัดเวทีสังเคราะห์ “ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน”	67
	การจัดประชุมสรุปผลการปฏิบัติการในระหว่างการศึกษาวิจัย	67
	การจัดเวทีอภิปรายผลพร้อมรับฟังข้อเสนอแนะ	68
4	ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน	69
	ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี”	69
	ชุดความรู้เรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	69
	ชุดความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน	75
	ชุดความรู้เรื่องการอพยพย้ายถิ่นของสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี	85
	ชุดความรู้เรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี	88
	ฐานองค์กร ทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ	91
	การสร้างสำนึกร่วมชุมชน	92
	การสร้างองค์กรชุมชน	92
	การประสานกับองค์กรภายนอก	93
	การใช้งานวิจัย...เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน	95

สารบัญ(ต่อ)

บทที่		หน้า
	พื้นที่หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชน ประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลาย เพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี	97
	เกิดการผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง	112
	การมีตัวตนที่เด่นชัดมากขึ้นของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี	112
	สนับสนุนระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้มีความเด่นชัดขึ้น	116
4	ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชาวประมงพื้นบ้านในการต่อยอด พัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน	117
	จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสู่วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	118
	กุเลาเค็ม“โอริงปันตัย”...การต่อยอดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	119
	จากทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจเพื่อย้อนกลับไปพัฒนาทุน ชุมชน	120
	ผลกระทบเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการนำทุนชุมชนมาพัฒนาสู่ ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี	121
5	นวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี : การสร้าง การ แพร่กระจายและการยอมรับ	124
	นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน : คุณลักษณะและการ แพร่กระจาย	124
	นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ /ธุรกิจชุมชน ประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและการแพร่กระจาย	134
	นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการ ใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส	146

สารบัญ(ต่อ)

บทที่		หน้า
6	สรุปและอภิปรายผล	163
	สรุปผลการศึกษา	163
	ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรม ชุมชน	163
	นวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี : การสร้าง การ แพร่กระจายและการยอมรับ	167
	นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน	167
	นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ / ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและ การแพร่กระจาย	169
	นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและ หมดสภาพการใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส	171
	การอภิปรายผลศึกษา	174

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
3.1	ตารางแสดงพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการ	34
4.1	ตารางแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ	76
4.2	ตารางแสดงวิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน	98
4.3	ตารางสรุปลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาอวนรุนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี	105
5.1	ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวิถีปฏิบัติระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบัน	136
5.2	ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวัตถุ/สิ่งของ ระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบัน	137
5.3	ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวิถีปฏิบัติระหว่างในอดีตกับปัจจุบัน	150
5.4	ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวัตถุ/สิ่งของในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานระหว่างในอดีตกับปัจจุบัน	151
5.5	ตารางแสดงการเปรียบเทียบการซ่อมแซมเรือด้วยวิธีแบบเดิมกับการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมแซม	158
5.6	ตารางแสดงข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสในการปรับใช้ ทดลองใช้ นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน	159

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	Rogers Adoption/Innovation Curve	15
2.2	ตัวแปรที่มีผลต่อ Rate of Adoption of Innovation	16
2.3	ตัวอย่างของ S-shaped curve	17
3.1	ภาพอวนปลากระบอก	36
3.2	ภาพปลาอินทรีที่จับได้โดยเครื่องมือเบ็ดราว	37
3.3	ภาพเครื่องมืออวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	38
3.4	ภาพปลาอินทรีที่จับด้วยเบ็ดราว	39
3.5	ภาพเบ็ดตกปลา	39
3.6	ภาพลักษณะการทอดแหปลา	40
3.7	ภาพการงมหอย	41
3.8	ภาพเครื่องมืออวนลอยกุ้ง 3 ชั้น	42
3.9	ภาพลักษณะการวางอวนจมปู	43
3.10	ภาพการวางอวนล้อมปลากระบอก	43
3.11	ภาพแสดงชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงอวนปู	49
3.12	ภาพลอบปู	50
3.13	ภาพการทำประมงบริเวณแนวป่าชายเลน	56
3.14	ภาพเครื่องมือประมงพื้นบ้าน	57
3.15	ภาพแนวการวางอวน	58
3.16	ภาพความร่วมมือของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน	58
3.17	ภาพผู้อาวุโสของชุมชน	59
3.18	ภาพปราชญ์ชาวบ้าน	60
3.19	ภาพผู้นำชุมชน	61

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
4.1	ภาพการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนในพื้นที่อ่าวปัตตานี	71
4.2	ภาพการจับกุมเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย	73
4.3	การลักอวนเป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านที่มีมาอย่างยาวนาน	79
4.4	ภาพเรือกอและท้ายตัด	80
4.5	การแปรรูปปลาเกลือเค็ม	82
4.6	การซ่อมแซมเรือด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส	83
4.7	ภาพการลักอวน 3 ชั้น	84
4.8	แรงงานไทยที่ไปทำงานบนเรือประมงที่ประเทศมาเลเซีย	86
4.9	ปลาเกลือเค็ม	119
5.1	การจัดวางชิงปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน	125
5.2	คนในชุมชนช่วยกันดักทรายใส่กระสอบ	127
5.3	การนำชิงไปจัดวางในทะเล	127
5.4	เด็กๆในชุมชนมาช่วยผู้ใหญ่ขนไม้ไผ่และทางมะพร้าวเพื่อประกอบชิง	129
5.5	การออกบูธจำหน่ายสินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย	136
5.6	ภาพสัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านนำมาขายให้กับกลุ่ม	138
5.7	ภาพปลาเกลือที่จะนำไปแปรรูป	139
5.8	การสื่อสารเรื่องราวของธุรกิจชุมชนต่อกลุ่มคนภายนอก	140
5.9	สมาชิกในชุมชนรวมทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้การยอมรับบทบาทของผู้หญิงต่อการพัฒนากิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กมากขึ้นตามลำดับ	141
5.10	ภาพปลาอินทรีที่ชาวประมงพื้นบ้านนำมาขายให้กับกลุ่มฯ	142
5.11	ภาพการต่อเรือกอและ	148
5.12	เรือที่ผ่านการซ่อมแซมด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาสแล้ว	155

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรท้องทะเล การดำรงชีวิตจึงต้องอาศัยทรัพยากรในท้องทะเลเป็นหลัก หากทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข แต่ในปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านได้ประสบปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมที่เกิดจากการใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายล้างทำให้ทรัพยากรเริ่มหมดลง นอกจากนั้นชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีก็เป็นชุมชนหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ต้องเผชิญกับปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น ซึ่งเกิดจากความแตกต่างด้วยเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการคือ เงื่อนไขแรก พวกเขาเป็นชาว “มุสลิมมลายู” ทำให้วัฒนธรรมและภาษาที่ใช้มีลักษณะคล้ายกับคนในประเทศมาเลเซีย และประกอบกับชาวบ้านใช้ภาษามลายูท้องถิ่น มีน้อยคนที่พูดภาษาไทยได้ และน้อยมากที่พูดได้คล่องแคล่วพอเพียงที่จะใช้สื่อสารกับคนทั่วไปได้ ทำให้เมื่อเกิดวิกฤติทรัพยากรทางทะเลเสื่อมโทรมจนชาวบ้านไม่สามารถจะดำรงชีวิตด้วยการหากินในทะเลได้อีกต่อไป ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีส่วนใหญ่ก็จะปรับตัวด้วยการเดินทางเข้าไปทำงานในเขตประเทศมาเลเซีย เพราะว่าพูดภาษาเดียวกัน และมีวิถีปฏิบัติทางศาสนาคล้ายกัน ในขณะที่พวกเขายากจะหางานทำในเขตประเทศไทย เพราะทั้งภาษา การปฏิบัติตามศาสนา และวัฒนธรรมอื่นไม่เปิดโอกาสให้ทำได้โดยง่าย

เงื่อนไขที่สอง พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่เพียงที่คนส่วนใหญ่เป็น “มุสลิมมลายู” เท่านั้นแต่ยังเป็นดินแดนที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงในด้านการเมือง โดยในด้านแรก เป็นด้านการเมืองในโครงสร้างของชาติ ที่รัฐปัตตานีถูกสยามผนวกเข้าสู่ความเป็นรัฐชาติเดียวกัน ทำให้เกิดการต่อสู้ของกลุ่มผู้ปกครองเดิมที่ต้องการปลดแอกปัตตานีจากรัฐชาติสยาม ด้านที่สองเป็นการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ที่รัฐชาติต้องการดูดกลืนวัฒนธรรมของชาวมุสลิมมลายูให้เป็นคนไทยในสายตาของคนกรุงเทพฯ ในขณะที่ชาวมุสลิมมลายูก็พยายามต่อสู้ที่จะรักษาอัตลักษณ์ของพวกเขาไว้ โดยเฉพาะอัตลักษณ์อันเนื่องมาจากศาสนา

ดังนั้นปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีในยุคปัจจุบันนี้ จึงไม่เพียงเป็นเรื่องของการเผชิญหน้ากับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และความขัดแย้งกับกลุ่มเรือประมงพาณิชย์เท่านั้น หากแต่ยังอยู่ภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวเรื่องการเมืองของรัฐชาติและการเมืองของความเป็นชาติพันธุ์อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลามากกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีได้มีการเชื่อมประสานกันเป็นเครือข่ายในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” และร่วมกันกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาระบบในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่มีมาช้านานแล้ว นั้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนเป็นสำคัญ และในช่วง 8 ปีที่ผ่านมา ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานี ซึ่งได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อ

ท้องถิ่นได้นำเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สนับสนุนการขับเคลื่อนงานของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ทั้งนี้การกำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานกับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีดังกล่าวประกอบด้วยเหตุผล 2 ประการด้วยกันคือ ประการแรก กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมากที่สุด สามารถรับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และในขณะเดียวกันกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีก็เป็นกลุ่มคนที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน มีภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ประการที่สอง กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป็นคนเล็กคนน้อยในสังคม ที่ควรจะมีการเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น เพื่อที่ว่าการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานีทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเป็นการเสริมสร้างให้เกิด “กระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” โดยให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นสำคัญ

กลุ่มคนที่เป็นนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี เหล่านี้ได้ทำหน้าที่ต่างๆที่สำคัญต่อการสร้างปฏิบัติการทางสังคมที่สำคัญของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ 1) เป็นผู้ที่นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ของชุมชน เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมด้วยข้อมูลความรู้ให้สมาชิกในชุมชนเกิดความคิดริเริ่มและมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน/เครือข่ายของตน ตลอดจนทั้งพยายามกระตุ้นเตือนยุหนุให้ชาวบ้านได้ตระหนักในปัญหาเหล่านั้น และร่วมมือกันแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องที่เขาเผชิญอยู่ 2) เป็นผู้ให้การศึกษา (Educator) เป็นผู้ que ศึกษา ติดตาม เรียนรู้ เรื่องราวใหม่ๆ ความรู้ กฎหมาย นโยบายใหม่ที่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อจะได้ร่วมกับสมาชิกในชุมชนในการคิดค้น ปรับตัวเพื่อตั้งรับหรือตอบโต้กับกฎหมาย/นโยบาย/ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ และนำไปสู่การวางแผนปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของเขา และทราบว่าเขามีความรู้สึกอย่างไร คนอื่นมีความรู้สึกอย่างไร จนสามารถวางโครงการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ในระดับหนึ่ง และ 3) เป็นตัวเชื่อม (Link) กลุ่มนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นในเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีเหล่านี้ ได้ร่วมทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง นำความต้องการของสมาชิกในเครือข่ายไปสู่การรับรู้ของภาครัฐ และในขณะเดียวกันก็ชักนำบริการของรัฐตลอดจนข่าวสารต่างๆ จากรัฐไปสู่สมาชิกในชุมชนด้วย ก่อให้ประชาชนกับรัฐอันวายประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ นำไปสู่การเกิดความเข้าใจเข้าใจซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งสำหรับสถานการณ์ที่เปราะบางในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เช่นปัจจุบันนี้

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในช่วงที่ผ่านมา การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ให้ความสำคัญใน 2 ระดับด้วยกันคือ

1. ในระดับโครงการ ทางศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานี ได้ให้ความสำคัญกับ “กระบวนการ” ที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมเพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนจะต้องเป็นผู้กำหนดปัญหาและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมในนโยบายที่ถูกกำหนดจากเบื้องบน ซึ่งหมายความว่า การแก้ปัญหาของชุมชนจะเกิดขึ้นได้เมื่อเจ้าของเรื่อง(ชุมชน) มีสำนึกและมีเจตนาแรงมั่งที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของตนเอง และสามารถวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมและพัฒนาการทำงานได้ด้วยตนเอง มีการมองปัญหาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และเป็นเหตุเป็นผลกัน นอกจากนี้ชุมชนยังสามารถใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการช่วยเพิ่มพูนศักยภาพในการวิเคราะห์ และมองเห็นปัญหาของชุมชน เกิดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ช่วยให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางในการพัฒนาได้อย่างสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของตนเองและประการสุดท้ายยังมุ่งยกระดับสภาพของชุมชนโดยเพิ่มอำนาจการต่อรองกับกระแสการครอบงำจากภายนอกอีกด้วย

2. ในระดับเหนือโครงการ องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่างๆ หลากๆ โครงการของชุมชน สามารถนำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับองค์ความรู้ และสามารถผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบาย หรือระบบและกลไกภายในประเทศที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนับเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการร่วมพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีใน 2 ประการกล่าวคือ 1) การสนับสนุนให้ชุมชนสร้างความรู้ เพื่อจะได้ใช้ในการช่วงชิงการให้ความหมายและต่อสู้กับทิศทางของการให้ความหมายในกระแสหลัก โดยมุ่งหวังให้บุคคลอื่นๆ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ สื่อมวลชน ประชาชนทั่วไปเข้าใจในภารกิจที่ชาวประมงพื้นบ้านได้ร่วมกันทำอยู่ และ 2) การสนับสนุนให้ชุมชนสร้างกระบวนการเคลื่อนไหว เพื่อสร้างพื้นที่ให้องค์กรชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้ความรู้ที่ได้มาและนำไปสู่การช่วงชิงความหมายนั้นได้ มีเวทีในการถกเถียงแลกเปลี่ยนและเจรจาต่อรองกับบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการใช้กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างตัวตนให้แก่ชาวประมงพื้นบ้านให้รู้จักว่าเขาคือใคร มีดีอะไร อะไรคือปัญหาของเขา จากนั้นก็ร่วมกันแสวงหาความรู้ ปัญหาที่เขาสนใจนั้นมีรายละเอียดอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าจะแก้ปัญหาดังกล่าวควรจะทำอย่างไร ซึ่งนับได้ว่าการดำเนินการดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีสามารถสะสมต้นทุนต่างๆ ของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ทั้ง 1) ต้นทุนชุดความรู้ต่างๆ ที่ได้จากกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2) ต้นทุนฐานองค์กร ประสบการณ์ ความรู้ในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ และ 3) การเกิดพื้นที่และ/หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้

สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

การศึกษารูปแบบของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในครั้งนี้ จึงมุ่งศึกษาถึงศักยภาพและต้นทุนเดิมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี” ที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน รวมทั้งศึกษา รูปแบบของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี และแนวทางการ สร้างนวัตกรรมใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ผ่านการสร้างปฏิบัติการจริงทางสังคม รวมทั้งหาแนวทางยกระดับและขยายผล โดยทางโครงการมุ่งหวังที่จะก่อให้เกิดการคิดและสร้างนวัตกรรม ของชาวประมงพื้นบ้านขึ้นมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาหรือนำพาชีวิตก้าวผ่านไปสู่ชีวิตที่ดีและมั่นคง ในยุคสมัยของการเปลี่ยนผ่าน สามารถเห็นทางไปข้างหน้าที่หลากหลาย รวมทั้งสามารถสร้างพลวัตการ ขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาและสร้างทางเลือกที่เหมาะสมให้แก่เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ก่อให้เกิด ความรู้ใหม่ๆ ทิศทางการเคลื่อนไหวใหม่ๆ ที่สมาชิกในชุมชนสามารถปรับตัวก้าวไปข้างหน้าในสถานการณ์ ยุคเปลี่ยนผ่านได้อย่างแท้จริง

1.2 คำถามการวิจัย

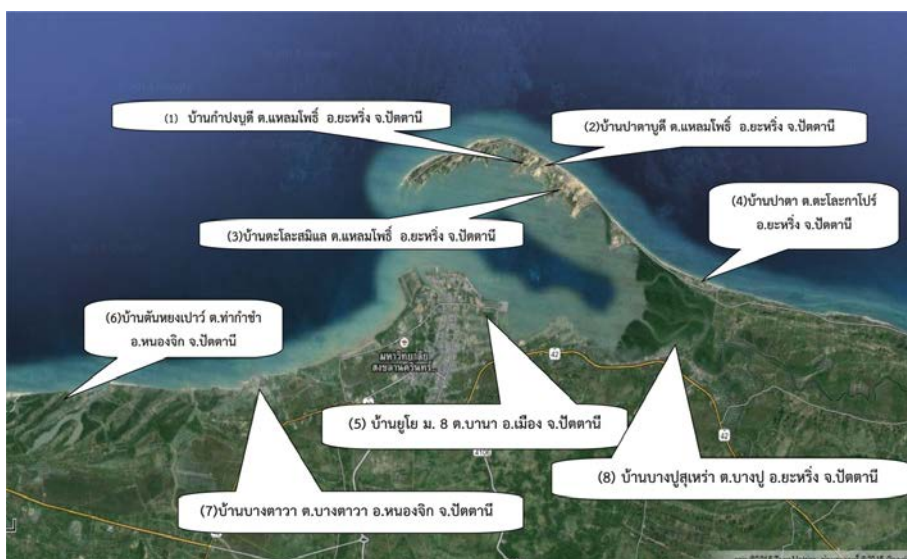
ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมีอะไรบ้าง ที่เอื้อต่อการนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน และมีรายละเอียดอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อศึกษาศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

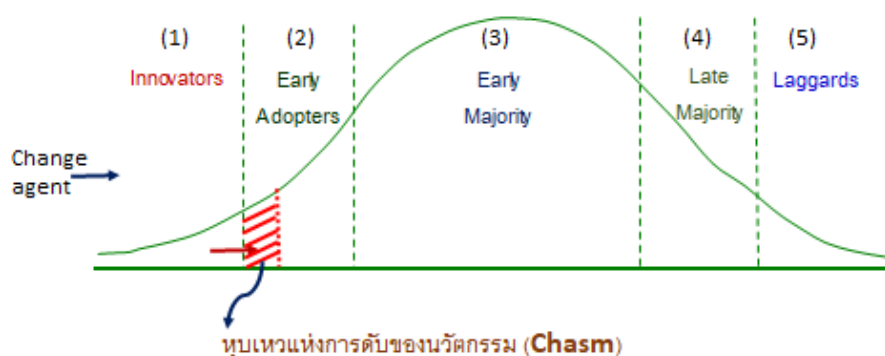
1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

จากพื้นที่เป้าหมายดังกล่าวข้างต้น ทางทีมวิจัยสามารถจำแนกชุมชนโดยสังเขป ตามประเภทของกลุ่มคนที่ยอมรับนวัตกรรมตามการแพร่กระจายของนวัตกรรม (Diffusion of Innovation Theory) ของ Rogers , E.M. ได้ดังนี้

(2.2) ประเภทของคนที่รับนวัตกรรม

ที่มา: Rogers, E.M. (2003). Diffusion of innovations (5th ed., p.281). NY: Free Press, p. 262.

6/19/2018

รศ.ดร.ภาณุภานา แก้วเทพ

5

1. Innovators หรือกลุ่มนักนวัตกรรม: ในที่นี้คือบ้านต้นหยงเปาว์ ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี เป็นชุมชนแรกๆ ที่ชอบการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ไม่มีความกลัวที่จะลองของใหม่ เป็นชุมชนที่เคยเผชิญหน้ากับปัญหาอวนรุนอย่างหนักหน่วงเมื่อร่วม 30 ปีที่ผ่านมา และเป็นชุมชนแรกๆ ในยุคสมัยนั้นที่เปิดรับให้กลุ่มบุคคลภายนอกทั้งนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ฯลฯ ได้เข้าไปร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิด เพื่อที่ชุมชนจะได้มีแหล่งข้อมูลที่หลากหลายเพื่อนำไปสู่การวางแผนในการแก้ปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมอันมาจากการรุกรานของเรืออวนรุนและในขณะเดียวกันก็เป็นชุมชนแรกๆ ของเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีอีกเช่นกัน ที่รับเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี นับได้ว่าเป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีแรงจูงใจสำคัญคือการที่คิดว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของการจุดประกายการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเอง จึงยินดีอดทนกับปัญหาที่อาจจะต้องเผชิญในระยะเริ่มต้น

2. Early Adopters หรือ กลุ่มคนหัวก้าวหน้า : กลุ่มนี้ประกอบด้วย 3 ชุมชน คือ

2.1 บ้านตะโละสมิแล ม.2 ต. แหลมโพธิ์ อ. ยะหริ่ง จ. ปัตตานี ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในการขับเคลื่อนแก้ปัญหาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรม เมื่อปี 2536

2.2 บ้านปาตาบูติ ม.3 ต. แหลมโพธิ์ อ. ยะหริ่ง จ. ปัตตานี ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายประมง

พื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในการขับเคลื่อนแก้ปัญหาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรม เมื่อปี 2542

2.3 บ้านยูโย ม. 8 ต.บานา อ.เมืองปัตตานี จ.ปัตตานี ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ในการขับเคลื่อนแก้ปัญหาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรม เมื่อปี 2555

เป็นกลุ่มชุมชนที่ทยอยเข้าร่วมการทำงานกับทางเครือข่ายฯ เริ่มจากการทำงานร่วมกันในด้านการแก้ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม และรับเอากระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี เป็นกลุ่มชุมชนที่เฝ้าติดตามข้อมูลความคืบหน้าในการแก้ปัญหาของชุมชนบ้านตันหยงเปาว์อย่างต่อเนื่อง มีสมาชิกในชุมชนไปมาหาสู่กันเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยน และเริ่มมองเห็นผลที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือกันแก้ปัญหาของชุมชนด้วยเครื่องมือที่แตกต่าง หลากหลายจึงพร้อมที่จะก้าวไปพร้อมกับชุมชนบ้านตันหยงเปาว์

3. Early Majority กลุ่มคนส่วนใหญ่ในช่วงแรก : กลุ่มนี้ประกอบด้วย 4 ชุมชน คือ

3.1 บ้านกำปงบูดี ม.1 ต. แหลมโพธิ์ อ. ยะหริ่ง จ. ปัตตานี

3.2 บ้านบางตาวา ม.1 ต.บางตาวา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี

3.3 บ้านปาตา ม.1 ต.ตะโละกาโปร์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

3.4 บ้านบางปูสุเหร่า ต.บางปู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

ทั้ง 4 ชุมชนนี้ เป็นกลุ่มชุมชนที่มองเห็นผลและความคืบหน้าที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนงานของชุมชน ใน 2 กลุ่มข้างต้น จึงตัดสินใจเข้าร่วมในขบวนของเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีในการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการก้าวเข้ามาร่วมกิจกรรมของชุมชนทั้ง 4 ชุมชนในกลุ่มนี้ก็มีความหลากหลาย เช่น กรณีของชุมชน บ้านกำปงบูดี และ บ้านบางตาวา เป็นชุมชนที่มีกลุ่มบุคคล/หน่วยงานต่างๆ เข้าไปส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่กลุ่มบุคคล/หน่วยงานต่างๆ เหล่านั้นไม่ได้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ในประเด็นที่สมาชิกในชุมชนมีความต้องการร่วมกัน ทำให้การแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนไม่มีความคืบหน้า คนในชุมชนมองว่าเป็นความล้มเหลวที่พวกเขาไม่สามารถร่วมแก้ปัญหาของชุมชนตนเองได้ จึงเกิดสภาพกลัวๆ กลัวๆ ไม่มีใครในชุมชนที่อยากจะลุกขึ้นมาทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ของชุมชน จนท้ายที่สุดเริ่มได้รับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานของกลุ่มชุมชนใน 2 กลุ่มข้างต้นคือกลุ่ม Innovators และกลุ่ม Early Adopters ก็เลยอยากจะร่วมเรียนรู้และขับเคลื่อนงานไปกับเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีด้วย

ในขณะที่ ชุมชนบ้านปาตา ม.1 ต.ตะโละกาโปร์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี โดยบริบทของชุมชน จัดเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดใหญ่ที่ใช้เรือประมงพื้นบ้านลำใหญ่กว่าเรือประมงพื้นบ้านในชุมชนอื่นๆ ในแถบใกล้เคียงกัน และด้วยความที่คนในชุมชนใช้เรือขนาดใหญ่จึงทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถไปทำการประมงในเขตพื้นที่ที่ไกลจากชายฝั่งค่อนข้างมาก จึงไม่ค่อยได้รับผลกระทบจากปัญหาเรือประมงอวนรุนซึ่งนิยมลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตชายฝั่ง เพราะมีสัตว์น้ำประเภทกุ้งทุกขนาดซึ่งเป็นสัตว์น้ำเป้าหมายที่เรืออวนรุนต้องการ ประกอบกับที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้ ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถออกทำการประมงได้ทั้งในทะเลฝั่งอ่าวไทยและทะเลฝั่งอ่าวปัตตานี จึงทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ

มากกว่าชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนอื่นๆ จากปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้มีความกระตือรือร้นไม่มากนักในการเข้าร่วมกับเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีในการแก้ปัญหาาร่วมกัน แต่ในระยะหลัง ชุมชนบ้านปาตาเริ่มได้รับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานของกลุ่มชุมชนใน 2 กลุ่มข้างต้นคือกลุ่ม Innovators และกลุ่ม Early Adopters ที่ไม่ได้ดำเนินการเฉพาะการแก้ปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมเท่านั้น หากแต่ยังมีทั้งมิติด้านโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ เช่นการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน การทำความสะอาดบ้านปลา การพัฒนากลุ่มเยาวชนผ่านสื่อศิลปะพื้นบ้าน ฯลฯ สมาชิกในชุมชนก็เลยเกิดความสนใจ และอยากมาร่วมเรียนรู้และขับเคลื่อนงานไปกับเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีด้วย เช่นเดียวกับชุมชนบ้านบางปูสุเหร่า ต.บางปู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี เป็นชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กที่คนในชุมชนทำการประมงอยู่ในเขตอ่าวปัตตานี ก็ได้รับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานของกลุ่มชุมชนใน 2 กลุ่มข้างต้นคือกลุ่ม Innovators และกลุ่ม Early Adopters รวมทั้งสนใจในโครงการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น โครงการการใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งการดำเนินโครงการดังกล่าวสามารถสร้างพฤติกรรมการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านให้กับชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนดังกล่าวได้ทั้งชุมชน จึงยังเป็นการต่อยอดด้วยผลของงานที่ทำให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีอย่างเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ

จะเห็นได้ว่า พื้นที่เป้าหมายของโครงการนี้ ไม่พบกลุ่มชุมชนที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่ม Late Majority และกลุ่ม Laggards ซึ่งอาจจะเป็นเพราะการคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการ ทางเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและนักวิจัยได้มีการประชุมร่วมกัน และตัดสินใจคัดเลือกชุมชนที่สมาชิกมีความสมัครใจจะเข้าร่วมในการดำเนินงานโครงการวิจัยนี้เป็นหลัก ประกอบกับการทำงานของเครือข่ายประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาแล้ว 3 ทศวรรษได้พยายามอุดรอยรั่วและสร้างทางเชื่อมที่มั่นคงเพื่อพาสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆ ไปสู่การตื่นตัวในการเรียนรู้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนตนเองอย่างต่อเนื่อง

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาถึงศักยภาพและต้นทุนเดิมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจ.ปัตตานี” ที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ฐานข้อมูลศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและนำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดนวัตกรรม

2.2 ทฤษฎี Diffusion of Innovation

2.3 แนวคิดทุนทางสังคม

2.4 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

2.5 แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดนวัตกรรม

2.1.1 ความหมายของนวัตกรรม

นวัตกรรม มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินคือ Innovare ซึ่งหมายถึง “การทำให้สิ่งใหม่ขึ้นมา” นวัตกรรมนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กร บุคคล สังคม และเศรษฐกิจ ดังนั้นมีผู้ให้คำนิยาม สำหรับคำว่า นวัตกรรม หลายแง่มุม ดังนี้ (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช).2542 : 153-154)

1. นวัตกรรม คือ สิ่งใหม่ เช่น แนวคิด ผลิตภัณฑ์ หรือโครงการที่มีผู้เห็นว่าใหม่สำหรับตน
2. นวัตกรรม นวัตกรรม คือกระบวนการรับสิ่งใหม่ ๆ เพื่อมาปรับปรุงให้เกิดแก่น (บุคคล องค์กรหรือสังคม) ทั้งในรูปแบบเทคนิควิธีการหรือสิ่งที่จับต้องได้ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
3. นวัตกรรม คือ การคิดค้นและดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความรู้ ความชำนาญที่มีอยู่ในตน (บุคคล องค์กรหรือสังคม) และอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
4. นวัตกรรม คือ คุณลักษณะของบุคคล องค์กรหรือสังคมที่มุ่งแสวงหาการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ จนทำให้เกิดนวัตกรรม
5. นวัตกรรม คือ การเรียนรู้ การผลิต และการใช้ประโยชน์จากความคิดใหม่ เพื่อให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการกำเนิดผลิตภัณฑ์ การบริการ กระบวนการผลิตใหม่ การปรับปรุงเทคโนโลยี การแพร่กระจายเทคโนโลยี และการใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์และเกิดผลพวงทางเศรษฐกิจและสังคม (กองทุนพัฒนานวัตกรรม. 2545:79)

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2549) ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมไว้ว่า นวัตกรรม คือ “สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม”

โทมัส ฮิวส์ Hughes, 1987) ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมไว้ว่า “เป็นการนำเอาวิธีการใหม่ มาปฏิบัติหลังจากที่ได้ผ่านการทดลองและได้รับการพัฒนามาเป็นลำดับแล้ว และมีความแตกต่างจากการปฏิบัติเดิมที่เคยปฏิบัติมา”

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์และคณะ (2553) ได้ให้ความหมายของ นวัตกรรม หมายถึง “สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ ทักษะประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม”

สรุปได้ว่า นวัตกรรม หรือ Innovation คือ ความคิดใหม่ เทคนิควิธีการใหม่ หรือสิ่งใหม่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการสร้างคุณค่าต่อสังคม ซึ่งนวัตกรรมนั้นๆ จะเป็นสิ่งใหม่ของกลุ่มที่มีการยอมรับ

2.1.2 องค์ประกอบของนวัตกรรม

อัจฉรา จันทรฉาย (2553 : 54) ได้อธิบายองค์ประกอบของนวัตกรรมมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. **ความใหม่ (Newness)** สิ่งที่จะได้รับการยอมรับว่า มีคุณลักษณะเป็นนวัตกรรมได้นั้นจะต้องมีก็คือ ความใหม่ หมายถึง เป็นสิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัวผลิตภัณฑ์บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้

2. **การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea)** หมายความว่า สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรมได้นั้นจะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบการทำซ้ำ เป็นต้น

3. **ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) และสังคม (Social)** ก็คือ การให้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หรือการสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ กล่าวคือ นวัตกรรม จะต้องสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้นๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นสามารถวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง และในเชิงสังคมเป็นการสร้างคุณค่า ซึ่งไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของ“นวัตกรรม” คือ “สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม”

2.1.3 ประเภทของนวัตกรรม

นวัตกรรมในองค์กรสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท (4Ps of Innovation) ดังนี้

1. Product innovation เพื่อการเปลี่ยนแปลง ด้านสินค้าและบริการ
2. Process innovation เพื่อการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการการผลิต การทำงานและการส่งมอบ
3. Position innovation เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบในการนำเสนอ หรือการวางตำแหน่งของสินค้าและบริการ

4. Paradigm innovation เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับกรอบความคิด (Mental model) และกระบวนทัศน์ (Paradigm) ที่องค์กรต้องการเป็น

โดยนวัตกรรมทั้ง 4 ประเภทสามารถเกิดขึ้นได้ควบคู่กันไปจากนวัตกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป (Incremental innovation) ไปสู่นวัตกรรมใหม่อย่างสิ้นเชิง (Radical Innovation) การสร้างนวัตกรรมในองค์กร จะขึ้นอยู่กับพิจารณาขององค์กรว่าจะวางกลยุทธ์ด้านนวัตกรรมอย่างไรที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรมากที่สุด และการจัดการกระบวนการนวัตกรรมก็เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งความแตกต่างหรือความยากง่ายของการจัดการนั้นๆ จะขึ้นอยู่กับว่านวัตกรรมนั้นมีความใหม่ต่อผู้คิดค้นเพียงใด

2.1.4 กระบวนการนวัตกรรม

กระบวนการนวัตกรรม จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้องค์กรสามารถดำรงอยู่และเจริญเติบโตต่อไปได้ ซึ่งกระบวนการประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ ๆ หลายประการ

1.การค้นหา (Searching)

เป็นการสำรวจสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก เพื่อตรวจจับสัญญาณของทั้งโอกาสและอุปสรรค สำหรับการนำไปสู่จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

2. การเลือกสรร (Selecting)

เป็นการตัดสินใจเลือกสัญญาณที่สำรวจพบเหล่านั้น เพื่อจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับองค์กร ทั้งนี้การเลือกสรรจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกับหลักกลยุทธ์ขององค์กร

3. การนำไปปฏิบัติ (Implementing)

เป็นการแปลงสัญญาณที่มีศักยภาพ ไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นและนำสิ่งเหล่านั้นออกเผยแพร่สู่ตลาดทั้งภายในและภายนอกองค์กร แต่สัญญาณที่ว่า ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้นหากแต่จะเกิดขึ้น ด้วยการดำเนินงานขั้นตอนที่สำคัญอีก 4 ประการ ดังนี้

3.1 การรับ (Acquiring)

คือ ขั้นตอนของการนำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดเป็นนวัตกรรมขึ้น เช่น การสร้างสรรค์สิ่งใหม่จากกระบวนการทางวิจัยและพัฒนา(R&D) , การทำวิจัยทางการตลาด รวมไปถึง การได้รับองค์ความรู้จากแหล่งอื่น ๆ โดยการถ่ายทอดทางเทคโนโลยี (Technology Transfer) หรือการค้นคว้าร่วมกันในเครือพันธมิตร (Strategic Alliance) เป็นต้น

3.2 การปฏิบัติ (Executing)

คือ ขั้นตอนของการนำโครงการดังกล่าวสู่การปฏิบัติงานภายใต้สภาพของความไม่แน่นอนต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัยทักษะการแก้ปัญหา (Problem-Solving) ตลอดเวลา

3.3 การนำเสนอ (Launching)

คือ การนำนวัตกรรมที่ได้ออกสู่ตลาด โดยอาศัยการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้วัตกรรมการนั้นสามารถเป็นที่ยอมรับจากตลาดได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกของการนำออกสู่ตลาด

3.4 การรักษาสภาพ(Sustaining)

คือ การรักษาสถานะภาพการยอมรับจากตลาด ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องต่อไปและคงอยู่ให้นานเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งอาจจะต้องนำนวัตกรรมนั้น ๆ กลับมาปรับปรุงแก้ไขในแนวความคิดหรือทำการเริ่มใหม่ตั้งแต่ต้น (Reinnovation) เพื่อให้ได้นวัตกรรมที่ถือพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น

4. การเรียนรู้(Learning)

เป็นสิ่งจำเป็นที่องค์กรควรที่จะศึกษาและเรียนรู้ในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการทางนวัตกรรมเพื่อก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่แข็งแกร่ง และสามารถนำไปใช้พัฒนาวิธีการสำหรับการจัดการกับกระบวนการทางนวัตกรรมเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น

2.1.5 ความสำคัญของนวัตกรรมต่อการพัฒนาองค์กร ท้องถิ่น และประเทศ

นวัตกรรม คือ การนำเอาสิ่งใหม่ๆ หรือ การปรับปรุงวิธีการ/กระบวนการใหม่ๆ แล้วนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ซึ่งจะทำให้การพัฒนามีความแตกต่างจากการที่เคยดำเนินการอยู่

ชุมชน คือ สถานที่เรียนรู้ ให้ความรู้ และสอนความรู้

นวัตกรรมสุขภาพชุมชน คือ อะไร?

ชุมชนที่มีการนำสิ่งที่มีอยู่ มาปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ ต่อการสร้างเสริมสุขภาพและป้องกันโรค โดยมีการใช้แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา จนเกิดผลสำเร็จ และสามารถถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์การพัฒนาให้ชุมชนอื่นๆ ได้เรียนรู้และนำไปขยายผลต่อได้

ความสำคัญของนวัตกรรมต่อการพัฒนาองค์กร คือ การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะขององค์กร หรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรับเปลี่ยนมาก่อน เพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าของบริบทโลกาภิวัตน์ที่มีความรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยหลักในการเพิ่มคุณค่า พัฒนา ผลิตภัณฑ์และบริการที่ดีมีคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของลูกค้า ความอยู่รอด และความสามารถเชิงการแข่งขันขององค์กรในตลาดการค้าโลกเสรี

ความสำคัญของนวัตกรรมต่อการพัฒนาท้องถิ่น คือ ผลผลิตอันเกิด กระบวนการการจัดการใหม่ที่คิดค้นและพัฒนาจากองค์ความรู้และประสบการณ์ของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาการประกอบอาชีพ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการเสริมสร้างสุขภาวะอย่างเป็นระบบตามภูมิสังคมของชุมชน ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความสำคัญของนวัตกรรมต่อการพัฒนาประเทศ โดยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน หรือประเทศที่พัฒนาแล้วพบว่า ขณะนี้การใช้เทคโนโลยีที่คิดค้นเองในประเทศเพิ่งเริ่มต้น จึงต้องมีการเร่งกระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยี และการสร้างนวัตกรรมให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในด้านการจัดการทรัพยากรทางปัญญา และการบริหารจัดการภายใต้แนวคิดและรูปแบบใหม่ ทั้งในภาคอุตสาหกรรมและระดับท้องถิ่น โดยสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดนวัตกรรมจำนวนมากพอที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้อย่าง

รวดเร็ว OTOP เป็นตัวอย่างหนึ่งของการทำนวัตกรรมด้านบริหารจัดการที่สามารถผลักดันสินค้า ของไทยให้ขึ้นมาอยู่ในระดับแนวหน้าและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดโลกได้ นั้น จะต้องมีการสร้างความแตกต่างให้กับสินค้า การจัดทำแผนธุรกิจ และการพัฒนาตลาดในเชิงรุก ซึ่งต้องเชื่อมโยงกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจต่อยอดให้ถึงระดับอุตสาหกรรมระดับสูงได้ต่อไป

2.2 ทฤษฎี Diffusion of Innovation

2.2.1 คำจำกัดความของ Diffusion of Innovation

ในหนังสือ Comprehensive ของ Everett Rogers ที่ชื่อว่า “Diffusion of Innovation” ได้ให้คำนิยามของ diffusion ว่าเป็นกระบวนการที่ innovation ได้รับการถ่ายทอดสื่อสารผ่านทางช่องทางที่แน่นอน ในเวลาหนึ่งๆ ภายในกลุ่มของสมาชิกในสังคม คำจำกัดความของ Roger ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วนได้แก่

- (1) Innovation
- (2) Communication Channels
- (3) Time
- (4) Social System

2.2.1.1 Innovation คือความคิด การปฏิบัติ หรือสิ่งของที่ได้รับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่โดยเฉพาะแต่ละบุคคลหรือกลุ่มอื่นๆ

1) Relative advantage เป็นระดับที่คนรับรู้ว่าการนวัตกรรมที่ได้รับดีกว่าแนวความคิดที่เคยมีอยู่ ระดับของ relative advantage อาจจะวัดได้ในแง่ของเศรษฐกิจ แต่ในเรื่องของความมีเกียรติในสังคม ความสะดวกสบายและความพอใจก็ยังเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ มันไม่สำคัญมากเท่าไรว่านวัตกรรมจะมีประโยชน์มากแค่ไหน มันสำคัญที่การรับรู้ของคนที่ได้รับนวัตกรรมรู้สึกว่ามันเป็นประโยชน์หรือไม่ ถ้าการรับรู้ของคนรู้สึกว่าการนวัตกรรมมี relative advantage มากเท่าไร อัตราการยอมรับนำไปใช้ก็จะเร็วมากขึ้นเท่านั้น

2) Compatibility เป็นระดับที่คนรับรู้ว่าการนวัตกรรมที่ได้รับมีความสอดคล้องกับคุณค่าที่มีอยู่ ประสพการณ์ในอดีตและความจำเป็นมากน้อยแค่ไหน ความคิดที่เข้ากันไม่ได้หรือไม่ตรงกันกับบรรทัดฐานเดิมที่มีในสังคมจะได้รับการยอมรับที่ช้ากว่า นวัตกรรมที่สามารถเข้ากันได้ การยอมรับนำไปใช้ของนวัตกรรมที่เข้ากันไม่ได้มักจะต้องมีการยอมรับระบบใหม่ๆ ก่อนหน้านี้ซึ่งเป็นผลทำให้กระบวนการล่าช้า

3) Complexity เป็นระดับที่วัดว่าการนวัตกรรมที่ได้รับรู้มีความยากที่จะเข้าใจและยากที่จะใช้มากน้อยแค่ไหน นวัตกรรมบางอย่างสามารถจะทำให้สมาชิกในสังคมส่วนใหญ่เข้าใจได้ง่าย แต่ นวัตกรรมบางอย่างมีความซับซ้อนยุ่งยากกว่าและจะทำให้ได้รับการยอมรับที่ช้ากว่า ความคิดใหม่ๆ ที่เข้าใจง่ายกว่าจะได้รับการยอมรับและนำไปใช้ได้เร็วกว่าการนวัตกรรมที่ต้องการให้ผู้รับต้องพัฒนาทักษะและความเข้าใจก่อน

4) Trialability เป็นระดับที่วัดว่านวัตกรรมนั้นสามารถจะทดลองได้โดยทั่วไปหรือไม่ ความคิดใหม่ที่ผู้ใช้สามารถทำการทดลองโดยแบ่งเป็นช่วงๆ ได้ จะได้รับการยอมรับที่เร็วกว่านวัตกรรมที่ไม่สามารถแบ่งได้ และนวัตกรรมที่สามารถทดลองได้ช่วยลดความไม่แน่นอนของบุคคลในการพิจารณาที่จะนำนวัตกรรมไปใช้โดยสามารถเรียนรู้ด้วยการทดลองทำ

5) Observability เป็นระดับที่วัดค่าผลลัพธ์ของนวัตกรรมนั้นสามารถจะทำให้ผู้อื่นมองเห็นได้หรือไม่ ยิ่งผลลัพธ์ของนวัตกรรมสามารถมองเห็นได้ง่ายเท่าไรก็จะมีความเป็นไปได้ที่พวกเขาจะนำนวัตกรรมนั้นไปใช้เท่านั้น การมองเห็นได้จะกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงในเรื่องของความคิดใหม่ๆ อย่างเช่น ผู้นำนวัตกรรมไปใช้ก็มักจะได้รับการขอข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น จากเพื่อนหรือเพื่อนบ้าน

สรุปแล้วคือ นวัตกรรมที่ได้รับการรับรู้ในแต่ละบุคคลว่า มี relative advantage, compatibility, trialability, observability มาก และมี complexity น้อย จะได้รับการยอมรับเร็วกว่านวัตกรรมอื่น

2.2.1.2 Communication Channels Communication คือ กระบวนการที่ผู้ที่มีส่วนร่วมสร้างสรรค์ข้อมูลและร่วมแบ่งปันข้อมูลนั้นกับผู้อื่น เพื่อจะให้เกิดความเข้าใจร่วม Communication Channels เป็นวิธีการที่ข้อความ ข่าวสารได้รับการส่งผ่านจากบุคคลหนึ่งไปอีกบุคคลหนึ่ง ช่องทางที่เป็น mass media จะมีประสิทธิภาพในการสร้างสรรค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมมากกว่า ในขณะที่ช่องทางที่เป็นเฉพาะบุคคลจะมีประสิทธิภาพมากกว่าในการสร้างรูปแบบเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับความคิดใหม่ และส่งผลกระทบถึงการตัดสินใจในการยอมรับหรือปฏิเสธความคิดใหม่นั้น บุคคลส่วนใหญ่จะไม่ได้ประเมินนวัตกรรมบนหลักการของการวิจัยทางวิทยาศาสตร์โดยผู้เชี่ยวชาญ แต่จะประเมินจากบุคคลรอบข้างที่ได้ำนานวัตกรรมนั้นไปใช้

2.2.1.3 Time ในแง่ของเวลานั้นเกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายใน 3 ประการ ประการแรกคือ เวลาเกี่ยวข้องกับ innovation-decision process, Innovation-decision process คือกระบวนการทางจิตใจที่แต่ละบุคคล(หรือการตัดสินใจอื่นๆ)ส่งผ่านจากแหล่งแรกของนวัตกรรมเพื่อสร้างทัศนคติเกี่ยวกับนวัตกรรม เพื่อทำการตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธเพื่อลงมือทำตามแนวความคิดใหม่และยืนยันการตัดสินใจนั้น แต่ละบุคคลจะมองหาข้อมูลในทุกกระบวนการของ innovation-decision process เพื่อจะลดความไม่แน่นอนของผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจกนวัตกรรม ประการที่สองคือ เป็นเวลาที่เกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายของ innovativeness ในการยอมรับนำไปใช้ของแต่ละบุคคลหรือหน่วยของสังคม Innovativeness เป็นระดับของการยอมรับนำไปใช้ของแต่ละบุคคลหรือหน่วยของสังคม เมื่อเปรียบเทียบกับ การยอมรับความคิดใหม่ของสมาชิกคนอื่นๆในสังคม เราสามารถแบ่งกลุ่มของผู้ยอมรับนวัตกรรมเป็น 5 กลุ่ม หรือแบ่งกลุ่มของสมาชิกในสังคมตามหลักการของ innovativeness ซึ่ง 5 กลุ่มนี้ ได้แก่

1) Innovator เป็นกลุ่มแรกที่มีจำนวนประมาณ 2.5 เปอร์เซ็นต์ของระบบที่ยอมรับและนำนวัตกรรมไปใช้ ความชอบเสี่ยงเป็นสิ่งที่โดดเด่นของกลุ่ม Innovator ความสนใจในความคิดใหม่จะทำให้พวกเขามีความโดดเด่นจากกลุ่ม และทำให้มีความสัมพันธ์ทางสังคมกว้างขวางขึ้น รูปแบบของการสื่อสาร

และความสัมพันธ์ในกลุ่มของ innovator จะเรียบง่ายการจะเป็น innovator จำเป็นจะต้องมีหลายสิ่งก่อน จะต้องมีความเสี่ยงที่มั่นคงที่สามารถจะยอมรับความสูญเสียที่อาจจะเป็นไปได้จากนวัตกรรมที่ไม่ได้กำไร มีความสามารถในการเข้าใจและประยุกต์ความรู้ทางเทคนิคที่จำเป็นได้ innovator จะต้องสามารถรับมือกับความไม่แน่นอนที่สูงของ Innovator ในช่วงเวลาที่มีการยอมรับนวัตกรรมไปใช้ ในขณะที่ innovator อาจจะไม่ได้รับความสนใจจากสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม innovator จะต้องแสดงตัวเองเป็นบทบาทที่สำคัญในกระบวนการของการแพร่กระจาย ด้วยการนำความคิดใหม่มาริเริ่มในระบบ ด้วยการนำนวัตกรรมจากภายนอกเข้ามาภายในระบบ ดังนั้น innovator จึงมีหน้าที่เป็น gatekeeper ในกระบวนการนำเอาความคิดใหม่มาสู่ระบบ

2) Early adopter เป็นจำนวนประมาณ 13.5 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Early adopter เป็นพวกที่เป็นระบบในท้องถิ่นมากกว่า innovator ในขณะที่ innovator ในขณะที่ innovator เป็นพวกกว้างขวางสามารถเข้ากันได้กับหลายชาติ หลายภาษา แต่ early adopter เป็นพวกคนท้องถิ่น ผู้ยอมรับนวัตกรรมกลุ่มนี้มีระดับของความเป็นผู้นำมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ผู้ที่มีแนวโน้มจะยอมรับนวัตกรรมมักจะมองดูกลุ่ม early adopter ขอคำแนะนำ และข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น กลุ่มนี้มีมติจะมองหาตัวแทนในท้องถิ่นที่จะทำให้กระบวนการแพร่กระจายเร็วขึ้น เพราะว่ากลุ่ม early adopter ไม่ได้ล้าหน้ามากนักในเรื่องของ innovativeness พวกเขาเสนอ role model สำหรับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม early adopter ได้รับความเคารพและสนใจจากคนรอบข้างเป็นตัวทำให้เกิดความสำเร็จของการใช้ความคิดใหม่ early adopter รู้ว่าการจะรักษาความนับถือที่มีจากคนรอบข้างและรักษาเป็นศูนย์กลางในระบบ พวกเขาจะต้องทำการตัดสินใจในเรื่องนวัตกรรมอย่างรอบคอบและเหมาะสม early adopter ลดความไม่แน่นอนของความคิดใหม่ด้วยการใช้มันแล้วจึงนำมาประเมินที่ได้ไปบอกต่อให้กับผู้คนรอบข้าง

3) Early majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม early majority ยอมรับความคิดใหม่ก่อนสมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบ early majority มีปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งกับผู้คนรอบข้าง แต่ไม่ค่อยมีความเป็นผู้นำมากนัก early majority มีตำแหน่งที่อยู่ระหว่างกลุ่มที่ยอมรับก่อนและกลุ่มที่ยอมรับหลัง ทำให้กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เป็นตัวเชื่อมที่สำคัญในกระบวนการแพร่กระจาย Early Majority เป็นหนึ่งในสองกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดมีจำนวนถึงหนึ่งในสามของสมาชิกในระบบ Early Majority บางครั้งอาจจะมีการปรึกษาหารือก่อนจะมีการยอมรับความคิดใหม่ Early Majority เหมาะสมกับความคิดที่ว่า “ไม่ได้เป็นคนแรกที่ทดลองของใหม่ และไม่ได้เป็นคนสุดท้ายที่จะเก็บของเก่าเอาไว้” พวกเขาจะมีการปรึกษาหารือในการยอมรับนวัตกรรม แต่บางครั้งก็เป็นผู้นำได้

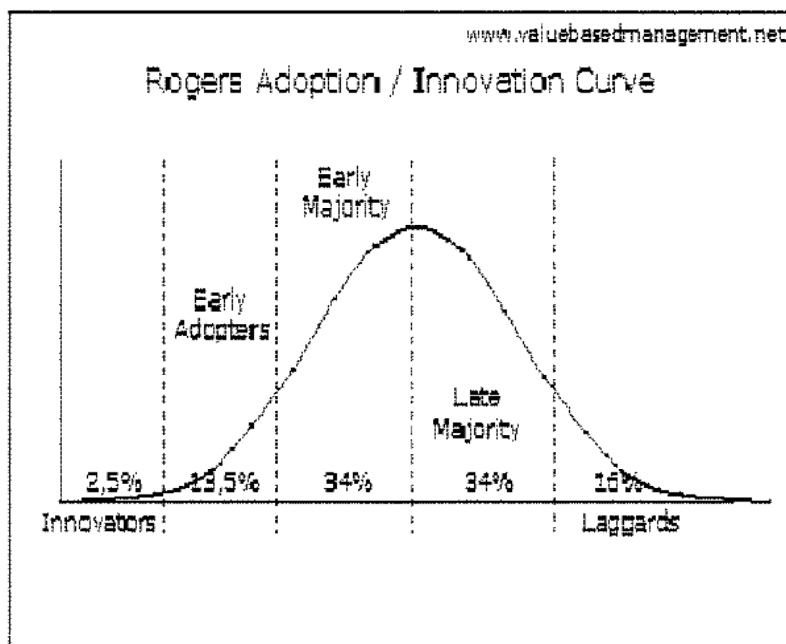
4) Late Majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Late Majority ยอมรับความคิดใหม่หลังจากที่สมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบยอมรับ และจำนวนของ Late Majority เหมือนกัน Early Majority ที่มีจำนวนหนึ่งในสามของสมาชิกในระบบ การยอมรับอาจจะเป็นผลลัพธ์จากการเพิ่มขึ้นของกลุ่มที่ยอมรับที่เป็นรอบข้าง นวัตกรรมจะได้นำมาด้วยอาจจะเป็นผลลัพธ์จากการ

เพิ่มขึ้นของกลุ่มที่ยอมรับที่เป็นคนรอบข้าง นวัตกรรมจะได้มาด้วยความสงสัยและระมัดระวัง และกลุ่ม Late Majority จะไม่ยอมรับนวัตกรรมจนกว่าคนส่วนใหญ่ในระบบยอมรับ ความกดดันจากคนรอบข้าง จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการยอมรับ และด้วยทรัพยากรที่มีอย่างขาดแคลนของพวกเขา ทำให้พวกเขา ต้องขจัดความไม่แน่นอนของนวัตกรรมออกไปก่อน จนกว่าพวกเขาจะรู้สึกปลอดภัยในการยอมรับ นวัตกรรมนั้น

5) Laggards เป็นจำนวน 16 เปอร์เซ็นต์สุดท้ายของระบบ ที่ยอมรับนวัตกรรมพวกเขา แทบจะไม่มีความเป็นผู้นำ Laggard มักจะแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากระบบ สิ่งที่ใช้อ้างอิงสำหรับพวกเขา คืออดีต การตัดสินใจมักจะตัดสินใจจากสิ่งที่เคยทำก่อนหน้านี้ Laggards มีแนวโน้มที่จะสงสัยใน นวัตกรรม การตัดสินใจมักจะตัดสินใจจากสิ่งที่เคยทำก่อนหน้านี้ Laggards มีแนวโน้มที่จะสงสัยใน นวัตกรรม ความต่อต้านต่อนวัตกรรมของ Laggard มักจะเป็นเหตุผลจากมุมมองของพวกเขาเอง และ ด้วยทรัพยากรที่มีจำกัดของพวกเขาทำให้พวกเขาต้องแน่ใจว่าความคิดใหม่จะต้องไม่ล้มเหลว ก่อนที่พวกเขา จะยอมรับนวัตกรรมนั้น

ภาพที่ 2.1

Rogers Adoption/Innovation Curve

เวลาเกี่ยวข้องกับการแพร่กระจายในประการที่ 3 ก็คือ อัตราในการยอมรับ (rate of adoption) อัตราในการยอมรับคือความเร็วโดยเปรียบเทียบที่นวัตกรรมจะได้รับการยอมรับจากสมาชิกในระบบ อัตราในการยอมรับมักจะวัดจากจำนวนสมาชิกในระบบที่ยอมรับนวัตกรรมในช่วงเวลาที่กำหนดให้

2.2.1.4 Social System คือ กลุ่มของหน่วยต่างๆที่เกี่ยวข้องกันที่มีภาระผูกพันในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกัน สมาชิกหรือหน่วยงาน Social System อาจจะเป็นบุคคล กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรหรือระบบย่อย Social System อยู่ในขอบเขตที่มีการแพร่กระจายนวัตกรรม

อย่างที่สองที่การวิจัยเกี่ยวข้องก็คือบรรทัดฐานจะมีผลกระทบต่อการแพร่กระจายอย่างไร บรรทัดฐานคือรูปแบบพฤติกรรมที่แน่นอนของสมาชิกใน Social System อย่างที่สามของการวิจัยคือเกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ซึ่งก็คือ ระดับที่บุคคลสามารถจะมีอิทธิพลต่อทัศนคติของบุคคลอื่น Change agent เป็นบุคคลที่พยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมของผู้อื่น อย่างที่สี่ของการวิจัยคือ ชนิดของการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมและอย่างสุดท้ายคือการวิเคราะห์ถึงผลที่ตามมาของนวัตกรรม

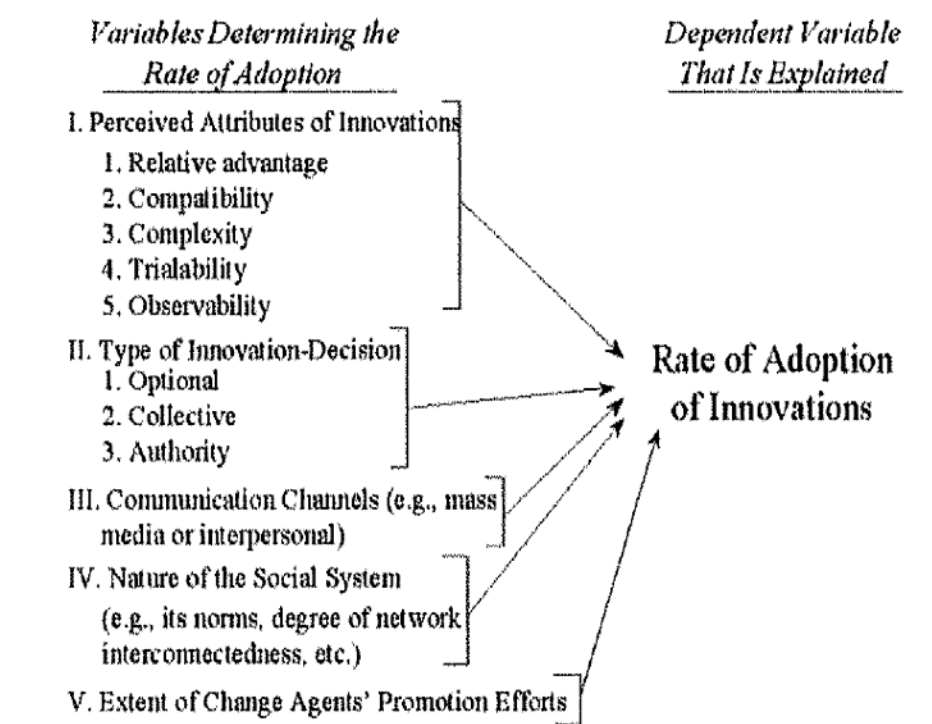
Rogers ยังได้เสนอวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการเข้าใจ rate of Adoption โดย Rogers (1995) ได้อธิบายถึงตัวแปร 5 ตัว ที่มีผลกระทบต่อ rate of adoption ในนวัตกรรมหนึ่งๆ ซึ่งได้แก่

- 1) คุณลักษณะที่รับรู้ของนวัตกรรม (perceived attribute of innovation)
- 2) ชนิดของการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม (type of innovation-decision)
- 3) ช่องทางการสื่อสาร (communication channels)
- 4) ธรรมชาติของระบบในสังคม (nature of the social system)
- 5) เพิ่มเติมการสนับสนุนของ change agents (extent of change agent s' promotion effort)

แบบจำลองของ Roger นี้ ช่วยให้นักวิจัยสามารถพิจารณาแรงผลักดันพื้นฐานที่มีผลต่อทั้ง adoption rate และปัจจัยที่อาจจะนำไปสู่การปฏิเสธนวัตกรรมนั้น เราสามารถอธิบายแบบจำลองด้วยภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 2.2

ตัวแปรที่มีผลต่อ Rate of Adoption of Innovation

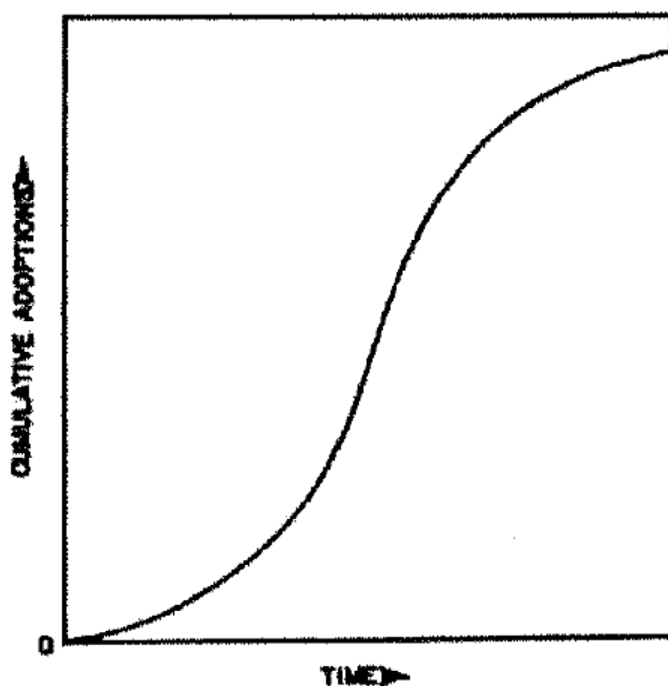
(Rogers, 1995, p. 207)

2.2.2 Rate of Adoption

อัตราการยอมรับหรือ Rate of Adoption คือความเร็วโดยเปรียบเทียบที่นวัตกรรมนั้นได้รับการยอมรับจากสมาชิกในสังคม และเมื่อนำจำนวนของสมาชิกที่ยอมรับนวัตกรรมมาเขียนกราฟแบบจำนวนสะสมเทียบกับเวลา ผลที่ได้จะเป็นกราฟของ “S-shaped curve”

ภาพที่ 2.3

ตัวอย่างของ S-shaped curve

นวัตกรรมส่วนใหญ่จะมีอัตราการยอมรับเป็นรูป S-shaped ในลักษณะนี้ แต่ความแตกต่างของ S-shaped curve ของแต่ละนวัตกรรมคือ Slope หรือความชันของเส้นกราฟ ถ้า นวัตกรรมได้มีการแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว S-shaped curve ก็จะมีความชันมาก แต่ถ้านวัตกรรมใดมีอัตราการแพร่กระจายต่ำ S-shaped curve ก็จะเป็นในลักษณะลาด นอกจากนั้น S-shaped curve สำหรับนวัตกรรมเดียวกัน ก็จะมี ความแตกต่างกันถ้าอยู่ในสังคมที่ต่างกันด้วย

2.2.3 The Adoption Process

ในหนังสือ ‘Diffusion of innovation’ Roger ได้ให้คำนิยามว่า adoption Process เป็นกระบวนการที่เป็น “การแพร่กระจายของความคิดใหม่ๆ จากแหล่งกำเนิดของนวัตกรรมหรือความคิดนั้นมาถึงผู้ใช้หรือผู้ยอมรับนวัตกรรม” Roger ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างของ adoption Process กับ diffusion Process ว่า diffusion Process เกิดขึ้นในสังคม เป็นกระบวนการในกลุ่ม ในขณะที่ adoption

Process เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคล Roger อธิบายว่า “adoption Process เป็นกระบวนการทางจิตใจ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งแรกที่รับรู้ถึงนวัตกรรมจนถึงการยอมรับนำนวัตกรรมไปใช้”

Roger ได้แบ่ง adoption Process ออกเป็น 5 ขั้นตอน แม้ว่าอาจจะมีขั้นตอนมากหรือน้อยกว่านี้เล็กน้อย Roger กล่าวว่า “ในเวลานี้มีเพียง 5 การทำงานหลักๆ นี้เท่านั้น” ซึ่งได้แก่

- (1) ตระหนักถึง (awareness)
- (2) สนใจ (interest)
- (3) ประเมิน (evaluation)
- (4) ทดลอง (trial)
- (5) ยอมรับนำไปใช้ (adoption)

ขั้นตอนการตระหนักถึง เป็นขั้นตอนที่ “แต่ละบุคคลรับรู้ถึงนวัตกรรมแต่ยังขาดข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น”

ขั้นตอนการสนใจ เป็นขั้นตอนที่ “แต่ละบุคคลเริ่มมีความสนใจในความคิดใหม่และหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับมัน”

ขั้นตอนการประเมิน เป็นขั้นตอนที่ “แต่ละบุคคลเริ่มประยุกต์ใช้นวัตกรรมนั้นกับตัวเอง เริ่มมีการคาดการณ์ล่วงหน้าสำหรับเหตุการณ์ในอนาคต และตัดสินใจว่าจะทดลองหรือไม่”

ขั้นตอนการทดลอง เป็นขั้นตอนที่ “แต่ละบุคคลได้ทดลองใช้นวัตกรรมนั้นอย่างเต็มรูปแบบ”

ขั้นตอนการยอมรับนำไปใช้ เป็นขั้นตอนที่ “แต่ละบุคคลตัดสินใจที่จะใช้นวัตกรรมนั้นอย่างเต็มรูปแบบต่อไป”

2.2.4 กระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation - Decision Process)

ทฤษฎีกระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation - Decision Process) กล่าวว่า กระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม หมายถึง กระบวนการตั้งแต่ที่บุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น เช่น กลุ่ม สังคม เศรษฐกิจ หรือประเทศ) รับรู้ถึงนวัตกรรมจนนำมาจัดรูปแบบของทัศนคติที่มีต่อนวัตกรรมและตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น ซึ่งกระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การรับรู้ในนวัตกรรม (knowledge) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น) ได้เรียนรู้ถึงการมีอยู่ของนวัตกรรม และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานของนวัตกรรมนั้น ในขั้นตอนนี้ปัจจัยที่มีความสำคัญคือช่องทางการสื่อสารที่เป็นแบบ mass media
2. เกิดทัศนคติที่มีต่อนวัตกรรม (persuasion) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น) ทำการจัดรูปแบบทัศนคติว่าชอบหรือไม่ชอบต่อนวัตกรรมนั้น ในขั้นตอนนี้ปัจจัยที่มีความสำคัญคือช่องทางการสื่อสารที่เป็นแบบ Interpersonal networks

3. ตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ (decision) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น) มีภาระผูกพันในกิจกรรมที่จะนำไปสู่การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น

4. ลงมือดำเนินการนวัตกรรมนั้น (implementation) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น) ตกลงจะนำนวัตกรรมไปใช้

5. ยืนยันการตัดสินใจ (confirmation) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล (หรือหน่วยในการตัดสินใจอื่น) หาการสนับสนุนต่อการตัดสินใจที่ได้ทำไปแล้ว แต่บุคคลอาจจะเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจที่ทำไปแล้วได้ถ้ามีความรู้สึกว่านวัตกรรมนั้นทำให้เกิดความขัดแย้ง

นอกจากนั้น สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่มีอยู่ก่อนหน้าก็มีผลกระทบต่อกระบวนการในการตัดสินใจเช่นเดียวกัน เงื่อนไขเหล่านั้น ได้แก่

1. การปฏิบัติก่อนหน้านี้
2. ความต้องการและปัญหา
3. ระดับความเป็นนวัตกรรม
4. บรรทัดฐานของสังคม

2.1.5 การหาอัตราการแพร่กระจาย (Diffusion Rate)

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะมีผลต่อการแพร่กระจายนวัตกรรมนั้น เราสามารถแบ่งปัจจัยเหล่านี้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยที่เกิดจากผลประโยชน์ที่ได้รับ ปัจจัยจากต้นทุน ค่าใช้จ่ายในการยอมรับ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยที่เกิดจากความไม่แน่นอนและปัญหาเกี่ยวกับข้อมูล ซึ่งสามารถแจกแจงในรายละเอียดได้ดังนี้

1. ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากเทคโนโลยีใหม่

สิ่งที่สำคัญที่สุดในการพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ก็คือ สิ่งที่ดีขึ้นที่ได้จากเทคโนโลยีใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับเทคโนโลยีที่มีอยู่เดิมก่อนหน้านี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การยอมรับเกิดขึ้นซ้ำก็คือความจริงที่ว่า ข้อดีโดยเปรียบเทียบของเทคโนโลยีใหม่นั้นมักจะมีย่อยเมื่อตอนเริ่มต้น นั่นหมายถึงว่าผลประโยชน์ในการยอมรับมักจะเพิ่มขึ้นตามเวลา

2. Network Effects

คุณค่าของเทคโนโลยีใหม่จะเพิ่มขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าเทคโนโลยีได้รับการยอมรับจากผู้อื่นมากน้อยแค่ไหน เหตุผลก็คือในเรื่องของเทคโนโลยีที่จะใช้ในการสื่อสารกับผู้อื่น (เช่น อินเทอร์เน็ต หรือการรับส่งข้อความ) หรือเหตุผลในเรื่องการบริการหรือการมีซอฟต์แวร์อื่นๆ ต่อไปของเทคโนโลยีนั้น ขึ้นอยู่กับกลุ่มฐานลูกค้าว่ามีมากน้อยแค่ไหน สินค้าในชนิดนี้นักเศรษฐศาสตร์มักจะเรียกว่า “Network Goods” ซึ่งผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการยอมรับเทคโนโลยีนั้นอยู่ที่ขนาดของฐานผู้ใช้

3. ค่าใช้จ่าย (cost) ในการรับเทคโนโลยีใหม่

ปัจจัยหลัก ๆ อีกอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการยอมรับเทคโนโลยีใหม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของต้นทุน (Cost) ซึ่งไม่ใช่เพียงแต่ต้นทุนในการได้มาของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังสำคัญที่ค่าใช้จ่ายของการลงทุนในส่วนที่เกี่ยวข้องและการเรียนรู้ที่จำเป็นในการใช้เทคโนโลยีด้วย เช่นการลงทุนในส่วนของการสอนการใช้งานของผู้ใช้และการซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น

4. ข้อมูลและความไม่แน่นอน

ในการเลือกที่จะยอมรับเทคโนโลยีใหม่ จำเป็นจะต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับความมีอยู่ของเทคโนโลยี ข้อมูลเกี่ยวกับความเหมาะสมของเทคโนโลยีนั้นต่อสถานการณ์ของผู้ใช้ที่มีแนวโน้มว่าจะยอมรับ ดังนั้นข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาอัตราการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ซึ่งข้อมูลนี้ต้องมาจากผู้ที่เป็นตัวแทนในการกระจายเทคโนโลยีหรืออาจจะเป็นจากการโฆษณา และนอกจากนั้นความไม่แน่นอนเกี่ยวกับผลประโยชน์ ค่าใช้จ่ายหรือความยืดหยุ่นของเทคโนโลยีนั้น จะทำให้อัตราในการยอมรับช้าลงด้วย

5. ขนาดตลาด สภาพแวดล้อมของอุตสาหกรรม และโครงสร้างตลาด

ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดขององค์กรหรืออุตสาหกรรมกับการยอมรับเทคโนโลยีใหม่เป็นการพิจารณาในลักษณะเดียวกับปัจจัยอื่นๆ ที่กล่าวมา เนื่องจากบริษัทใหญ่สามารถกระจายต้นทุนของการยอมรับ (costs of adoption) ในปริมาณมากได้และไม่รู้สีกว่าจะต้องลดค่าใช้จ่ายซึ่งนำไปสู่การลงทุนกับเทคโนโลยีใหม่ ดังนั้นในกรณีของการยอมรับเทคโนโลยีบริษัทใหญ่จะมีการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ที่เร็วกว่า

2.3 แนวคิดทุนทางสังคม

2.3.1 ความหมายของทุนทางสังคม

การให้ความหมายของทุนทางสังคมนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้

ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสได้เสนอแนวคิดทางสังคมในการพิจารณาเรื่องทุนจากมิติทางเศรษฐกิจไปสู่มิติทางสังคมวัฒนธรรม(Bourdieu, P., 1986อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ,สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์2551)ในมุมมองของบูร์ดิเยอร์ ความเข้าใจเรื่องทุนจะทำให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ภายในสังคม และความสัมพันธ์กับสังคมซึ่งเป็นโครงสร้างใหญ่ โดยทุนอาจมีรูปแบบต่างๆ ได้หลายแบบ มีคุณลักษณะสำคัญคือต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสม และมีศักยภาพในการสร้างผลประโยชน์ให้แก่ผู้ครอบครอง รวมถึงสามารถผลิตซ้ำตัวมันเองในรูปแบบเดิมหรือรูปแบบอื่นๆ ได้

บูร์ดิเยอได้แบ่งทุนออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ ดังนี้

1.ทุนเศรษฐกิจ (Economic Capital)ทุนเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัดเจนอาจเป็น รายได้ สินทรัพย์ ที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องประดับ ยานพาหนะ เป็นต้นซึ่งสามารถแปรสภาพเป็นเงินได้โดยตรง มีลักษณะเด่น

คือเป็นรูปธรรม คิดคำนวณเชิงปริมาณได้ จึงง่ายต่อการศึกษาในแง่มุมต่างๆ อาทิ การวิเคราะห์การสะสมทุน การครอบครองทรัพย์สิน การแลกเปลี่ยนและการถ่ายโอนทรัพย์สิน เป็นต้น

2.ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) แสดงออกใน 3 รูปแบบ ได้แก่ 1.1ทุนวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ในบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ (embodied state) 1.2 ทุนวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุสิ่งของ (objectified state) เช่น รูปภาพ หนังสือ พจนานุกรม หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และ 1.3 ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน (institutionalized state) ตัวอย่างเช่น ใบประกาศนียบัตรจากสถาบันการศึกษา ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องรับประกันคุณวุฒิของบุคคล โดยมีการอ้างอิงไปยังสถาบันหรือองค์กรที่รับรอง

ทุนวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ในบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ (embodied state) หรืออีกนัยหนึ่งคือสมรรถนะด้านวัฒนธรรมของบุคคล เช่น ความสามารถ/ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม บุคลิกท่าทาง ซึ่งบุคคลสามารถแปรทุนวัฒนธรรมดังกล่าวให้กลายรูปไปสู่ทุนในรูปแบบอื่น อาทิ ทุนเศรษฐกิจ จุดเด่นของทุนวัฒนธรรมของบุคคลคือต้องใช้เวลาสั่งสม ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในชั่วข้ามคืน อีกทั้งไม่มีใครสามารถทำแทนกันได้ ซื้อขายแลกเปลี่ยนก็ไม่ได้ ต้องได้รับการปลูกฝังบ่มเพาะ

3.ทุนทางสังคม (Social Capital)โดยทั่วไปแล้ว เราสามารถมองทุนทางสังคมได้จาก 2 มิติ มิติแรกเป็นการมองที่ตัวโครงสร้างหรือเครือข่ายส่วนมิติที่สอง เป็นการมองโดยตัวบุคคลที่มีเครือข่าย โดยการพิจารณาว่าเครือข่ายที่ตนมีนั้นเป็นทรัพยากรของตน ซึ่งทุนทางสังคมตามทัศนะบูร์ดิเยอเป็นการมองในมิติที่สอง โดยเห็นว่าการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมนั้น สามารถศึกษาได้จากระดับปัจเจกบุคคลทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับการสั่งสมทรัพยากรทั้งที่จับต้องได้ อาทิ แรงงาน เงินทุน และทรัพยากรที่เป็นนามธรรม เช่น ความอบอุ่นใจ ความมั่นใจ เพราะทุนทางสังคมสัมพันธ์โดยตรงกับเครือข่ายทางสังคมรวมไปถึงกลุ่มคนที่รวมตัวกันเป็นสมาชิกขององค์กรหรือสถาบันด้วย สามารถคาดหวังถึงการเกื้อกูลและความไว้วางใจระหว่างกัน รวมไปถึงผลประโยชน์ที่ได้แลกเปลี่ยนและตอบแทนอย่างเท่าเทียมกัน

4.ทุนสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) หมายถึงทรัพยากรใดๆ ก็ตามที่บุคคลมี และส่งผลให้มีพื้นฐานด้านเกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นที่จดจำได้ โดยทั่วไปแล้ว ทุนสัญลักษณ์ไม่สามารถเปลี่ยนสภาพไปเป็นทุนประเภทอื่นๆ ได้ แต่มักจะปรากฏขึ้นควบคู่ไปกับทุนประเภทอื่น เช่น บุคคลที่มีทุนเศรษฐกิจสูง ก็จะมีทุนสัญลักษณ์ที่ติดตัวในฐานะ “เศรษฐี” หรือผู้ที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูงทั้งในแง่ความสามารถทางวัฒนธรรมเมื่อได้รับการแต่งตั้งหรือรับประกันโดยสถาบัน ก็ย่อมทำให้บุคคลผู้นั้นมีทุนสัญลักษณ์ ดังเช่นตำแหน่ง “ศิลปินแห่งชาติ” ของสังคมไทย เป็นต้น

ในสังคมที่แตกต่างกันจะมีการให้นิยามต่อทุนสัญลักษณ์ไว้อย่างต่างกัน เช่น สังคมตะวันตกจะให้ทุนสัญลักษณ์กับคนที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์หรือแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา ในฐานะผู้ที่มีความเชื่อมั่นในความคิดของตน แต่ในสังคมตะวันออก อาจมีความแตกต่าง เช่น ให้คุณค่ากับบุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนมากกว่าบุคคลที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตนดังกล่าวสามารถแปรมาเป็นทุนสัญลักษณ์ของบุคคลผู้นั้นในภายหลังได้

Putnum (1993, อ้างถึงใน สุวรรณิ คำมัน และคณะ, 2551: 2-3) กล่าวว่า ทูทางสังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้นทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานแบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

Coleman (1999, อ้างถึงใน นุทิศ เอี่ยมใส, 2555: 8) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน หรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้น เป็นโครงสร้างทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจจุบันกับบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน Social Capital Interest Group (อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 37) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นไปได้ ที่จะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ได้ (the potential benefits) เป็นความได้เปรียบของกลุ่มคนหรือชุมชน เพราะทุนทางสังคมสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยการกระทำที่ดีงามของคน หรือกลุ่มคนที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความสำนึกร่วมกันที่จะก้าวไปข้างหน้า

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543:286) กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ขนบที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิธีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541, อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 41) กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต

กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมียุทธศาสตร์ที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการทุน เป็นต้น

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548: 46) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์อยู่แล้วในสังคมและถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่ป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะดูได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม) หรือ การเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทุนทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

สถาบันพระปกเกล้า (2554:7) กล่าวว่าทุนทางสังคม คือ สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ทรัพยากร ธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วมสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อถึงกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม

2.3.2 องค์ประกอบของทุนทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 2-3) กล่าวว่า องค์ประกอบหลักทั้ง 4 ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ดังนี้

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนสังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กล่อมเกล่าจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคม และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ใน

ระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่ายเมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจ หรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถชี้นำและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ฝังรากลึกค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษาอนุรักษ์ ฟื้นฟูพัฒนา และต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

เอนก นาคะบุตร (2545:16-19, อ้างถึงใน อาทิตย์ บุคคาตวง, 2554: 23-24) ได้แบ่งทุนทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

1. ทุนทางสังคนรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

2. ทุนทางสังคนรูปแบบที่สอง คือ ทุนทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้เครื่องมือเครื่องมื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

3. ทุนทางสังคนรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทางการเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

4. ทูทางสังคัมรูปแบบที่สี่ คือ ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหญ้าต่างๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่าก็จะตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็น จัดการเป็น

5. ทุนโคทรพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษเรือกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็น กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระป๋องเป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็น ทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คน ให้อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2557:3-4)กล่าวว่า ทูทางสังคัมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสาได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

2. ทุนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่าย ที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเอง หรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุ้มให้คน อยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรมเป็นตัวช่วยสนับสนุนการทํากิจกรรมอื่นๆของชุมชน

4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมี 4 องค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคน/มนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน/องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญา วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมไปถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน

2.3.3 บทบาทหน้าที่ของทุนทางสังคม

Putnam (1993, อ้างถึงใน ทินกฤต นุตวงษ์, 2554: 26-27) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทและหน้าที่สำคัญที่จะก่อประโยชน์ต่อชุมชน 2 ลักษณะ และแต่ละลักษณะอยู่รวมกันเหมือนเหรียญสองด้าน ดังนี้

1. บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะตัวเชื่อมให้กลุ่มสมาชิก (bonding social capital) เน้นการมองเข้ามาภายใน (inward looking) โดยจะสนับสนุน ครอบครัว กลุ่มเพื่อนและกลุ่มเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความเป็นพี่น้องทางชาติพันธุ์ และมีอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งใกล้ชิดและรู้จักกันแล้วมารวมมือกันสร้างสายสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง (strong ties) แต่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งจากความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อกีดกันคนนอก

2. บทบาทการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในและภายนอก (bridging social capital) เน้นการมองออกไปภายนอก (outward looking) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทางสังคม ที่ก่อนหน้านี้รู้จักกันมาก่อนและมีสายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (weak ties) มารวมมือกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ Putnam (2000, อ้างถึงใน วรวุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 63-64) กล่าวว่าประโยชน์ของทุนทางสังคมมีอยู่หลายประการ ดังนี้

1. ทุนทางสังคมสามารถเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน
2. ทุนทางสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียงและการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด
3. ทุนทางสังคมทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

4. ทูทางสังคมทำให้คนในชุมชนนั้นนำความสำเร็จที่เคยเกิดขึ้นร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดถึงความสำเร็จในอนาคต

วรวิทย์ โรมรัตนพันธุ์ (2548: 67) กล่าวว่า ประโยชน์ที่เกิดจากทูทางสังคมนั้น ช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ทำให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดี ช่วยให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

ประโยชน์ของทูทางสังคม ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ช่วยให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสามารถแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ทูทางสังคมมีส่วนช่วยให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้นในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในกรณีของประเทศไทย ได้พบว่า เมื่อสังคมได้รับการพัฒนาทูทางสังคมจะเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนปัญญา ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ซึ่งเหล่านี้ช่วยให้เกิดกิจกรรมต่างๆที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนบนความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จากข้างต้นแนวคิดนี้ ได้อธิบายบทบาทหน้าที่และประโยชน์ของทูทางสังคม ซึ่งสรุปได้ว่าทูทางสังคมมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่มีความสนิทใกล้ชิด รู้จักกันเป็นอย่างดีเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งในเรื่องที่มีความต้องการร่วมกัน อีกทั้งยังมีหน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ความร่วมมือกับกลุ่มคนหรือองค์กรภายนอกเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการร่วมมือกันก็จะทำให้กลุ่มคน ชุมชน หรือองค์กรมีศักยภาพจากเดิมมากขึ้น ก่อให้เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มคน ชุมชน องค์กรนั้นๆสามารถที่จะพัฒนาไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง นอกจากนี้แนวคิดทูทางสังคมได้อธิบายถึงเรื่องของความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ค่านิยมที่ร่วมกันของชุมชน รวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆที่มีอยู่ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการพัฒนาทุนชุมชนสู่การพัฒนาทูทางเศรษฐกิจในการค้นหาทูทางสังคมของชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนชุมชนว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้างเพื่อให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2.4 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

เวธกา เสวครบุรี, 2554 (อ้างใน พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2542, น.50-51) กล่าวว่า วิถีชีวิตชุมชนเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม หมายถึง วัฒนธรรมในทางสังคมศาสตร์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์กระทำล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

สังคมหนึ่งหรือชุมชนหนึ่งๆ จะต้องมียุทธศาสตร์การดำเนินชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือนเอกลักษณ์หรือตราประจำสังคม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุดังนี้ (อึ้งใน พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล, 2542, น.53-54)

วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนของการดำเนินชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข(สุพรรณิ ไชยอาพร, 2540)

คำว่า “วิถีชีวิต” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (ราชบัณฑิตยสถาน,2539) ให้ความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิต ส่วนประเสริฐ วิทยารัฐ (2522 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุด,2546) ได้กล่าวสรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การอยู่อาศัยของกลุ่มคนได้ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อม ผูกพันกันและมีกฎระเบียบที่ตกทอดมาควบคุมและได้กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นในสภาวะต่างๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ

วิถีชีวิต หมายถึง การกระทำตามวิธีการและแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต โดยกระทำอย่างต่อเนื่องจนติดเป็นนิสัย กระทั่งการกระทำนั้น ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต (ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับวิถีชีวิต,2552)

วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคมบนพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคม นั้นๆ (แนวทางการพัฒนาบวรวิถีชีวิตไทย,2552) และสอดคล้องกับแนวคิดของนันทพร ศรีสุทธะ (2544) ได้สรุปความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การแสดงพฤติกรรมต่างๆ เป็นประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เป็นนิสัย ซึ่งจะสะท้อนทัศนคติ และวัฒนธรรมของบุคคล เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี การดูแลสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลนั้นจะได้รับอิทธิพลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างของรายได้ การศึกษา อาชีพ ความเชื่อของบุคคล จะเป็นตัวกำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

ส่วนทฤษฎีของนักวิชาการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น บุญสนอง บุญโยทยาน (2515) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ไว้ว่า ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมในระดับสากล และวัฒนธรรมย่อยในระดับท้องถิ่น การเรียนรู้และการปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ๆ จึงเป็นไปเพื่อการอยู่รอดในสังคม วิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ ในสังคมมนุษย์ ซึ่งได้มีข้อสมมติที่แตกต่างกันไป ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องธรรมชาติ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น

ส่วนเอดมัลย์ ราชภัณฑารักษ์ (2544 อ้างถึงใน พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล,2544) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต (Way of life) ไว้ว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่

เกิดจนตาย ตั้งแต่ต้นนอนจนเข้านอน พฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์ทำไม่ว่าจะเป็นการแปร่งฟัน สวมใส่เสื้อผ้า เครื่องประดับตลอดจนการเล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมจะกำหนดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของคนถูกกำหนดให้แตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆเช่น ชาวเขาก็แตกต่างจากชาวเมือง คนไทยอิสลามก็แตกต่างจากคนไทยพุทธ ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาติก็จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำ ถ้าหลังป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (สุพัตรา สุภาพ, 2541) และวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละสังคม จำเป็นที่ต้องเรียนรู้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ๆเพื่อการอยู่รอด แต่สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตคือ คติธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งปัจจัยสี่ จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนการผลิตซึ่งกันและกันในชุมชน (สุศิริ บุญเรือง, 2546) ดังนั้นแล้ว วิถีชีวิตจึงเป็นการสรุปความคิดและแนวการปฏิบัติตนของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนนั้นๆที่มีคุณค่า เกิดจากการรวบรวมจากประวัติศาสตร์ ให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และหล่อหลอมกลมกลืนกันในชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดแรงผลักดันในการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ ซึ่งหากต้องการเข้าใจชุมชนจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540)

ส่วนการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนประกอบด้วย 3 ประการ คือ ด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นขอบเขตเนื้อหาที่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนน่าน้อย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา (สุนันทา อินทนิล, 2536 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุฒิ, 2546)

จากแนวคิดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรมและคุณธรรม จนกลายเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่สามารถร่วมกันปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยมองว่าวิถีชีวิตชุมชนใดชุมชนหนึ่งก็มีความแตกต่างกันออกไปและเป็นที่ยอมรับนับถือปฏิบัติจนเคยชินของชุมชนนั้นๆ ซึ่งปัจจัยแห่งความแตกต่างมักจะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และที่สำคัญที่สุดก็คือ วัฒนธรรม ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อค้นหาและอธิบายถึงวิถีชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ และมีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นจากชุมชนประมงพื้นบ้านอื่นๆ โดยผู้วิจัยจะใช้เป็นข้อมูลในการสื่อสารให้กับผู้บริโภครู้เกี่ยวกับชุมชนประมงพื้นบ้านในด้านต่างๆได้ดียิ่งขึ้น

2.5 แนวคิดทุนทางเศรษฐกิจ

2.5.1 ความหมาย

ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) คือ สินทรัพย์อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยอาจเป็นสินทรัพย์ที่สามารถมองเห็นได้ หรือเป็นสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ได้ถูกกำหนดให้มีมูลค่าหรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ (กิจกรรม) ทางด้านเศรษฐกิจได้

2.5.2 องค์ประกอบของทุนทางเศรษฐกิจ

ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทุน 4 กลุ่มหลัก ดังนี้ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10)

(1) ทุนทางกายภาพ (Physical capital) : เป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตนและสามารถใช้ในการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย อันได้แก่

(1.1) สินทรัพย์ถาวร (Fixed asset) เป็นสินทรัพย์ที่สามารถสร้างขึ้นได้ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องจักร สิ่งปลูกสร้าง และซอฟต์แวร์ ซึ่งในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในชาติหรือเพื่อการส่งออกและสร้างเงินตราที่เป็นต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นการผลิตโดยภาครัฐหรือโดยภาคเอกชนนั้นจำเป็นจะต้องใช้ทุนทางเศรษฐกิจร่วมกับทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม การรู้จักเลือกสรรการใช้จ่ายอย่างเหมาะสมจะทำให้ทั้งภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐ มีการออมที่สามารถนำไปใช้ในการสร้างและสะสมสินทรัพย์ถาวรให้มีเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างช่องทางในการสร้างรายได้จากสินทรัพย์ดังกล่าว ซึ่งแน่นอนว่าการเลือกสรรทั้งประเภทและปริมาณของสินทรัพย์ที่สะสมรวมทั้งการใช้สินทรัพย์นั้นๆในการสร้างรายได้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพนั้นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งส่วนหนึ่งก็มาจากคุณธรรม จริยธรรม และองค์ความรู้ของผู้คนในสังคมนั่นเอง

(1.2) สินทรัพย์ด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure asset) มี 4 สาขาหลัก ได้แก่ ขนส่ง สื่อสาร พลังงานและสาธารณูปการ โดยทุนโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้นับเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนในทุกๆระดับ ตัวอย่างของสินทรัพย์โครงสร้างพื้นฐานในรายละเอียดประกอบด้วย

- ด้านขนส่ง เช่น ระบบถนน ระบบราง ท่าเรือ ท่าอากาศยาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง เป็นต้น
- ด้านสื่อสารโทรคมนาคม เช่น ระบบบริการโทรศัพท์ประจำที่ โทรศัพท์เคลื่อนที่ โครงข่ายหลัก (เคเบิลใยแก้ว ดาวเทียม วงจรสื่อสารระหว่างประเทศ) เป็นต้น
- ด้านพลังงาน เช่น ระบบผลิตไฟฟ้า ระบบส่ง ระบบจำหน่าย แหล่งเชื้อเพลิง ท่อก๊าซ/น้ำมัน โรงกลั่น เป็นต้น
- ด้านสาธารณูปการ เช่น ระบบประปา ระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ เป็นต้น
- ด้านระบบน้ำ เช่น ระบบกักเก็บน้ำ ระบบส่งและกระจายน้ำ ระบบป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น

นอกจากนี้โครงสร้างพื้นฐานยังรวมถึง บริการทางการศึกษา บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ระบบกฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการใช้ทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และนับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างระเบียบและความสงบในสังคม เป็นต้น

(1.3) ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศน์ก็นับเป็นทุนทางกายภาพเช่นกันเมื่อพิจารณาทุนทางเศรษฐกิจในความหมายอย่างกว้าง แต่อย่างไรก็ตามในประเทศไทยนั้นยังไม่ได้มีการประเมินมูลค่าของที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศน์ไว้อย่างเป็นระบบที่เรียกว่าบัญชีสมดุลของประเทศ ซึ่งขณะเดียวกันทุนทางกายภาพประเภทนี้ก็นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) ทุนหรือสินทรัพย์ทางการเงิน(Financial capital/assets) : เป็นเครื่องมือที่แสดงสิทธิเรียกร้องและการผูกพันระหว่างภาคเศรษฐกิจหรือบุคคล ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงการออมและการลงทุน โดยประชาชน ภาคธุรกิจ และรัฐบาลที่มีเงินออมสามารถเลือกที่จะออมได้ในรูปแบบต่างๆ ในขณะที่ประชาชน ภาคธุรกิจ หรือรัฐบาลที่ขาดเงินออมแต่มีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการใช้จ่ายและการลงทุน ก็สามารถระดมเงินออมจากระบบการเงิน โดยผ่านเครื่องมือทางการเงินต่างๆ เช่น การขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินที่รับฝากเงิน หรือการออกพันธบัตรเพื่อจำหน่ายให้กับประชาชนหรือภาคธุรกิจเอกชน เป็นต้น

(3) สินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ทางกายภาพแต่สามารถอ้างสิทธิประโยชน์ได้ในอนาคต (Intangible Capital): แหล่งที่มาของสินทรัพย์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational practices) และทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งสินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามลำดับโดยจะมีบทบาทในการทดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบ มากขึ้น ทั้งนี้ สินทรัพย์ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

(1) กลุ่มที่มีการจดทะเบียนหรือสามารถวัดมูลค่าเป็นตัวเงิน เช่น สิทธิบัตร (patents) ลิขสิทธิ์ (copyright) เครื่องหมายการค้า (trade mark) ยี่ห้อ (brand) สิทธิทางการค้า (franchise)

(2) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge and wisdom)

(3) วัฒนธรรม (culture)

(4) ทักษะและศักยภาพของมนุษย์ (skills)

(5) การบริหารจัดการที่ดี(good governance)สินทรัพย์ในกลุ่มนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยที่สินทรัพย์ในกลุ่มนี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับทุนมนุษย์จากแรงกดดันและปัญหาทางสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เสริมสร้างคุณภาพชีวิตและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันจากการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการรวมทั้งการใช้พลังงานและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจะเห็นว่า สินทรัพย์ในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยจะมีบทบาททดแทนปัจจัยการผลิตในรูปที่ดิน พลังงาน หรือวัตถุดิบมากขึ้นแหล่งที่มาของสินทรัพย์ดังกล่าวส่วนใหญ่มาจากการค้นพบหรือนวัตกรรม รูปแบบปฏิบัติขององค์กร (organizational

practices) และทรัพยากรมนุษย์ และทุนประเภทนี้บางรายการสามารถนับว่าเป็นทั้งทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ และเป็นความเชื่อมโยงระหว่างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมที่สำคัญ

(4) แรงงาน/ทรัพยากรมนุษย์ : นับเป็นทั้งทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ ในระบบเศรษฐกิจคนจะมีบทบาทเป็นทั้งเจ้าของวัตถุดิบ เป็นแรงงาน เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ดังนั้น คนจึงเป็นทั้งผู้สร้างการพัฒนาและเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาโดยที่แรงงานหรือทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการสร้างทุนทางเศรษฐกิจและจะได้รับผลจากการสร้างทุนทางเศรษฐกิจดังนั้นการพัฒนาทุนทางสังคมโดยเฉพาะการเพิ่มคุณภาพของคนหรือแรงงานให้มีศักยภาพ มีจริยธรรมและคุณธรรมจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการสนับสนุนให้มีการเพิ่มประสิทธิภาพการสร้างทุนเศรษฐกิจซึ่งก็จะมีผลต่อเนื่องต่อการสร้างทุนทางสังคมเองในที่สุด

2.5.3 เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว: ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมีหนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

- อยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม)
- เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
- ผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง
- สุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่/ ตำบล: มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด: เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายเพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน (สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน.2558)

ความรู้เรื่องทุนทางเศรษฐกิจ ได้เชื่อมโยงมาจากประเด็นทุนชุมชนและทุนทางสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลดังกล่าวเพื่อที่จะศึกษาความหมายของทุนทางเศรษฐกิจที่มีการต่อยอดมาจากการพัฒนาทุนชุมชน โดยการให้ความหมายของทุนทางเศรษฐกิจในกรณีนี้ จะมีไข่มองเฉพาะสินทรัพย์ที่จับต้องได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งหมายถึงเงินตรา หากแต่จะมองไปถึงสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ทางกายภาพ นอกจากนั้นการศึกษาวิจัยจะมองการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจโดยให้ความสำคัญกับเป้าหมายใน 4 ระดับตั้งแต่ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับตำบลและระดับจังหวัด

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กฤษฎา แพทย์หลวง (2555) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของเครือข่ายต่างๆที่มีต่อการถ่ายทอดความรู้และการสนับสนุนให้คำแนะนำในการทำนวัตกรรมของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวของไทย พบว่ามากกว่าร้อยละ 39 ของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวของไทยได้รับการถ่ายทอด/เรียนรู้ความรู้และเทคโนโลยีจากเครือข่ายต่างๆ เรียงตามลำดับความเข้มข้นของการเข้าถึง คือ จากส่วนราชการในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สหกรณ์/ชมรม/วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ลูกค้า มหาวิทยาลัย/สถาบันการศึกษาชั้นสูง บริษัทในอุตสาหกรรมเดียวกัน/คู่แข่ง และส่วนราชการระดับท้องถิ่น แต่มีเพียงร้อยละ 26 และร้อยละ 10 ของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวของไทยที่ได้รับการถ่ายทอด/เรียนรู้ความรู้และเทคโนโลยีจากสถาบันวิจัย/ส่งเสริมนวัตกรรมของรัฐ และจากซัพพลายเออร์ ตามลำดับ ทั้งนี้ ในส่วนของการได้รับคำแนะนำและสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมโดยตรง ซึ่งมีไม่น้อยที่ทับซ้อนกับการได้รับการถ่ายทอด/เรียนรู้ความรู้และเทคโนโลยีนั้น พบว่า มากกว่าร้อยละ 38 ของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวของไทยได้รับคำแนะนำและสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมโดยตรงจากเครือข่ายต่างๆ เรียงตามลำดับความเข้มข้นของการเข้าถึง คือ ส่วนราชการในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สหกรณ์/ชมรม/วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ลูกค้า และบริษัทในอุตสาหกรรมเดียวกัน/คู่แข่ง และมีเพียงร้อยละ 30 และร้อยละ 22 ของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวของไทย ที่ได้รับคำแนะนำและสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมโดยตรงจากส่วนราชการระดับท้องถิ่นและสถาบันวิจัย/ส่งเสริมนวัตกรรมของรัฐ ตามลำดับ งานวิจัยชิ้นนี้จึงชี้ถึงโอกาสของการได้รับการถ่ายทอด/เรียนรู้ความรู้และเทคโนโลยีและการได้รับคำแนะนำและสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมโดยตรง จากเครือข่ายต่างๆอย่างรอบด้านขององค์กรธุรกิจชุมชนที่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการในรูปวิสาหกิจชุมชน หากว่าเป็นองค์กรที่อยู่ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นสำคัญ

บทที่ 3

พื้นที่ศึกษาวิจัยและการดำเนินงานโครงการ

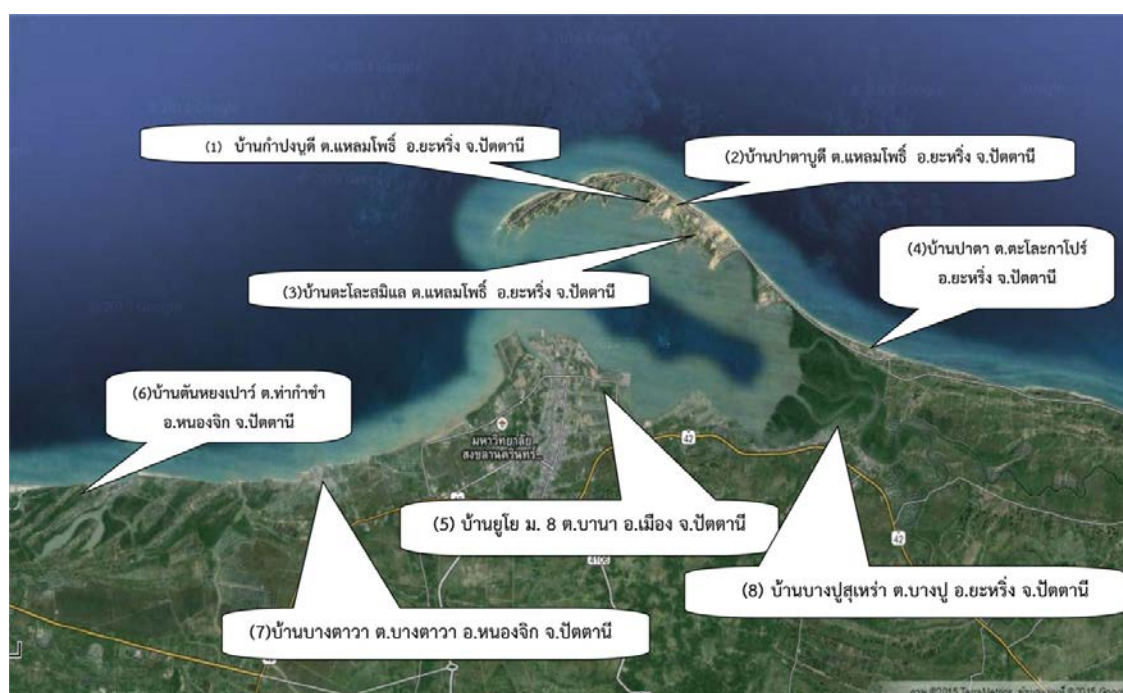
3.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

พื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการวิจัยประกอบไปด้วย 8 ชุมชนดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1: ตารางแสดงพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการ

ที่	หมู่บ้าน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)
1	กำปงบูดี	1	แหลมโพธิ์	ยะหริ่ง	ปัตตานี	337	2,730
2	ปาตาบูดี	3	แหลมโพธิ์	ยะหริ่ง	ปัตตานี	333	2,289
3	ตะโละสมิแล	2	แหลมโพธิ์	ยะหริ่ง	ปัตตานี	102	665
4	ปาตา	1	ตะโละกาโปร์	ยะหริ่ง	ปัตตานี	386	2,316
5	ยูโย	8	บานา	เมือง	ปัตตานี	785	2,710
6	ตันหยงเปาว์	4	ท่ากำชำ	หนองจิก	ปัตตานี	283	2,110
7	บางตาวา	1	บางตาวา	หนองจิก	ปัตตานี	150	750
8	บางปูสุเหร่า	2	บางปู	ยะหริ่ง	ปัตตานี	386	2,684

ที่มา : สำนักงานประมงจังหวัดปัตตานี, 2558.

แผนที่ที่ 3.1 : แผนที่พื้นที่เป้าหมายโครงการวิจัย

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนประมงพื้นบ้าน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

- (1) ข้อมูลทั่วไปของชุมชน
- (2) คุณลักษณะร่วมของ 8 ชุมชน

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่เป้าหมายในชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี สามารถนำเสนอในด้านต่างๆที่มีลักษณะจำเพาะของแต่ละหมู่บ้าน เช่น ประวัติหมู่บ้าน, สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน, การประกอบอาชีพ, สภาพปัญหา, กลุ่มอาชีพ เป็นต้น สามารถสรุปได้ดังนี้

3.1.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านกำปงบูดี หมู่ 1 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

แต่เดิมมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่หมู่ 2,3 (ในปัจจุบัน) การตั้งชื่อหมู่บ้านอาศัยภูมิประเทศเป็นหลัก กล่าวคือ พื้นที่ลักษณะเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเล และที่บริเวณแหลมมีต้นโพธิ์ขึ้นอยู่ ต้นใหญ่ มาก ชาวบ้านที่อพยพมาอยู่ใหม่ๆ เรียกกันติดปากว่า แหลมโพธิ์ ซึ่งคำว่า “โพธิ์” ภาษาอิสลามว่า “บูดี” บ้านแหลมโพธิ์ คือ บ้านบูดี ต่อมาเมื่อมีการแบ่งแยกหมู่บ้านออก(เพื่อสะดวกในการปกครอง) บ้านบูดีได้แบ่งออกเป็นบ้านปาตาบูดี และบ้านตะโละสะมีแล บ้านบูดีเดิมก็ตั้งชื่อใหม่ว่า “บ้านกำปงบูดี”ซึ่งยังคงความหมายเดิมว่า “ต้นโพธิ์” อยู่นั่นเอง (กำปง แปลว่า บ้าน,บูดี แปลว่าต้นโพธิ์) (กศน.ตำบลแหลมโพธิ์)

2)สภาพทั่วไป

บ้านกำปงบูดี หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอยะหริ่งประมาณ 15 กิโลเมตร ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นแหลมยื่นออกไปในอ่าวไทย เลียบตรงข้ามชายฝั่งปัตตานีประมาณ 30 กิโลเมตร มีทะเลล้อมรอบทั้งสองด้านและมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,425 ไร่ พื้นที่การเกษตร 507 ไร่ เป็นพื้นที่ที่มีสภาพพื้นที่เป็นแหลมดินทราย ไม่มีนาข้าว ปลูกมะพร้าวและทำอาชีพประมง(เรือเล็ก) ราษฎรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม 100% และราษฎรบางส่วนได้ไปขายแรงงานต่างประเทศ (มาเลเซีย)

อาณาเขต

ทิศเหนือ	จด	บ้านปาตาบูดีและอ่าวไทย หมู่ที่ 3 ตำบลแหลมโพธิ์
ทิศใต้	จด	อ่าวบางปู (ทะเลใน)
ทิศตะวันออก	จด	บ้านตะโละสะมีแล หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมโพธิ์
ทิศตะวันตก	จด	อ่าวไทยและอ่าวบางปู

3)การประกอบอาชีพ

อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น ใช้จับสัตว์น้ำประเภทกุ้งแชบ๊วย ช่วงเดือนตุลาคม, เดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม คือ ช่วงมรสุม 1 เดือน และหลังมรสุม 3 เดือน ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือชนิดนี้ ซึ่งอวนชนิดนี้จะใช้วางในบริเวณน้ำลึกไม่เกิน 8 เมตร ซึ่งเป็นเขตชายฝั่ง

อวนจมปู หรือภาษามลายูท้องถิ่นเรียกว่า “ปูกะกือแต” ลักษณะธรรมชาติของปูม้าจะอาศัยอยู่ในน้ำลึก อาศัยอยู่รวมกับตัวอื่น ๆ แต่ไม่ถึงกับอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่ แต่จะกระจายกันไปในบริเวณใกล้เคียงกัน กินปลาและลูกปลาเป็นอาหาร เครื่องมืออวนจมปูใช้ในบริเวณน้ำลึก 2 – 7 วา ระยะห่างจากฝั่ง 1 – 5 กิโลเมตร วิธีการวางอวนจะวางตามกระแสน้ำและจะวางช่วงเวลาที่มีน้ำใส เพราะช่วงน้ำใสปูจะติดอวน เพราะธรรมชาติของปูจะเคลื่อนไหวตลอดเวลา ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือชนิดนี้ในช่วงเดือนเมษายน – กันยายน การวางอวนจะต้องมีธงเป็นเครื่องมือ และต้องมีก้อนหินถ่วงปลายอวนทั้ง 2 ด้าน เพื่อให้พัดไปตามกระแสน้ำไปทับกับอวนของผู้อื่น อวนชนิดนี้จะวางอยู่กับที่ติดกับหน้าดิน

อวนปลา เป็นอวนที่ใช้จับปลากระบอกและปลาทราย โดยอวนชนิดนี้จะนิยมวางในอ่าวปัตตานี เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นดินโคลนและเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ โดยปลากระบอกจะกินกุ้งเคย ตะไคร่น้ำ แพลงตอนเป็นอาหารและปลาชนิดนี้จะชอบอยู่กันเป็นฝูง

ภาพที่ 3.1: ภาพอวนปลากระบอก

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2557

เบ็ดราว ภาษามลายูเรียกว่า *ตาลีกาเอ* บางแห่งเรียกเบ็ดราวปลาอินทรี เป็นหนึ่งในเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่มีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือได้ไม่ยากลักษณะเบ็ดราวจะประกอบด้วยเบ็ดหลายๆ อันผูกเชือกเอ็นติดกับเชือกหลัก เบ็ดราวมีอายุการใช้งานค่อนข้างนาน สามารถจะวางที่ใดก็ได้ที่มีฝูงปลาชุม เบ็ดราวจัดว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เหยื่อล่อสำหรับการจับปลา เหยื่อล่อส่วนใหญ่จะเป็นพวกลูกกุ้ง สามารถทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ส่วนใหญ่จะวางในช่วงเช้ามืด

การวางเบ็ดราวใช้คนประมาณ 1-2 คน โดยมีอุปกรณ์ คือ เชือกเอ็นเบอร์ 70 เอาไว้ผูกตาเบ็ดความยาวประมาณ 500-600 เมตร ใช้เหยื่อเป็นไส้เดือนทะเล หอย กุ้ง ปลาหมึก

ภาพที่ 3.2: ภาพปลาอินทรีที่จับได้โดยเครื่องมือเบ็ดราว
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2557

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านประสบก็ไม่ได้แตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล คือ ปัญหาการทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง อย่างเช่น อวนรุน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่เกิดขึ้นมานาน

3.1.1.2 พื้นฐานบ้านปาตาบูดี ม.3 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

ปาตาบูดี เป็นชื่อหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่บริเวณปลายแหลมตาชี ในเขตตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ปาตาบูดี เป็นภาษามลายูท้องถิ่น โดยคำว่า “ปาตา” แปลว่า ชายหาด และคำว่า “บูดี” แปลว่า ต้นโพธิ์ทะเล ปาตาบูดีจึงมีความหมายถึงชายหาดที่มีต้นโพธิ์ทะเล ซึ่งในอดีตนั้นบริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีต้นโพธิ์ทะเลอยู่เป็นจำนวนมาก

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากบ้านบูดี (หมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ.2526 เมื่อแยกแล้ว ตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะภูมิประเทศ ที่ปรากฏ คือ มีลักษณะเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลและที่ปลายแหลมมีต้นโพธิ์ต้นใหญ่ขึ้นอยู่ ตอนที่หมู่บ้านเดิมก็ชื่อว่า บ้านบูดี ซึ่งมาจากคำติดปากที่ชาวบ้านเรียก เพราะคำว่าบูดี แปลว่าต้นโพธิ์ เมื่อแยกหมู่บ้านออกมาจึงยังคงใช้ชื่อตามความหมาย (ดอเลาะ สะอะ, 2554: 1)

2)สภาพทั่วไป

ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นแหลมยื่นออกไปในอ่าวไทย เลียบตรงข้ามชายฝั่งปัตตานี ประมาณ 30 กิโลเมตร มีทะเลล้อมรอบทั้งสองด้าน บ้านปาตาบูดี มีทะเลล้อมรอบ โดยทั่วไปจะมี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน และฤดูฝน และมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,425 ไร่

อาณาเขต

ทิศเหนือ	จด อ่าวไทย
ทิศใต้	จด บ้านกำปงบูดี หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมโพธิ์
ทิศตะวันออก	จด บ้านตะโละสะมิแล หมู่ที่ 2 ตำบลตะโละกาโปร์
ทิศตะวันตก	จด บ้านกำปงบูดีและอ่าวไทย หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมโพธิ์

3) การประกอบอาชีพ

หมู่บ้านปาตาบูดีเป็นชุมชนที่มีลักษณะที่อยู่ชนาบข้างเป็นอ่าวปัตตานีและอีกด้านเป็นอ่าวไทย โดยในอ่าวเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์มาก ในอดีตเป็นแหล่งห้ำหาละเล เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน ซึ่งลักษณะความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเลือกประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้าน การประกอบอาชีพจะใช้เครื่องมือประมงประเภทต่างๆ ดังนี้

อวนลอยกุ้ง 3 ชั้น ใช้จับสัตว์น้ำประเภทกุ้งแชบ๊วย ช่วงเดือนตุลาคม,เดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม คือ ช่วงมรสุม 1 เดือน และหลังมรสุม 3 เดือน ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือชนิดนี้ ซึ่งอวนชนิดนี้จะใช้วางในบริเวณน้ำลึกไม่เกิน 8 เมตร ซึ่งเป็นเขตชายฝั่ง

ภาพที่ 3.3 : ภาพเครื่องมืออวนลอยกุ้ง 3 ชั้น

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2556

เบ็ดราว ภาษา Malay เรียกว่า *ตวลีทวาเอ* บางแห่งเรียกเบ็ดราวปลาอินทรี เป็นหนึ่งในเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่มีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือได้ไม่ยากลักษณะเบ็ดราวจะประกอบด้วยเบ็ดหลายๆ อันผูกเชือกเอ็นติดกับเชือกหลัก เบ็ดราวมีอายุการใช้งานค่อนข้างนาน สามารถจะวางที่ใดก็ได้ที่มีฝูงปลาชุกชุม เบ็ดราวจัดว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เหยื่อล่อสำหรับการจับปลา เหยื่อล่อส่วนใหญ่จะเป็นพวกลูกกุ้ง สามารถทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ส่วนใหญ่จะวางในช่วงเช้ามืด

ภาพที่ 3.4 : ภาพปลาอินทรีที่จับด้วยเบ็ดราว
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2558

งาแอ หรือเบ็ดตก เป็นเครื่องมือขนาดเล็กและพกพาได้สะดวก เบ็ดตกสามารถใช้ได้ทุกที่ คนใช้เบ็ดจะต้องมีลูกกุ้งหรือปลาขนาดเล็กใช้ทำเหยื่อ โดยจะนิยมตกในช่วงเช้า ทักษะความชำนาญเรื่องตำแหน่งและความรู้เรื่องน้ำขึ้นลง มีความสำคัญมากต่อปริมาณปลาที่จะตกได้ในแต่ละวัน ปลาที่ได้จากการวางเบ็ดส่วนใหญ่จะเป็นปลาดุกทะเล ปลากระดี่ ปลาอินทรี และปลากะเบน

ภาพที่ 3.5: ภาพเบ็ดตกปลา
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2558

แห เรียกว่า ยาลอ ในภาษามลายู เป็นเครื่องมือประมงชนิดหนึ่งที่ใช้กันมาก โดยแหจะเป็นเครื่องมือเสริมในหลายครอบครัว เนื่องจากราคาถูกและสามารถนำมาทำประมงในทุกพื้นที่ได้ ยกเว้นบริเวณที่มีเศษไม้หรือเศษขยะอื่นๆ เพราะแหอาจเสียหายได้ แหเป็นเครื่องมือประมงที่ไม่มีความซับซ้อนมาก

นัก ชาวบ้านเพียงนำเห็ดตัวไปยังบริเวณที่มีสัตว์น้ำชุกชุมก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหลงไปในบริเวณที่ต้องการ แล้วดึงขึ้นปลดสัตว์น้ำที่จับได้ แต่สำหรับการจับปลากระบอก ชาวบ้านจะสังเกตฝูงปลาก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหแต่ละครั้ง

ภาพที่ 3.6: ภาพลักษณะการทอดแหปลา
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2558

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านบ้านปาตาบูดีประสบ คือ ปัญหาการทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงอย่างเช่น อวนรุน อวนรุนเป็นเครื่องมือที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านเป็นอย่างมาก เพราะเครื่องมือดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมลง ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถทำมาหากินได้ เป็นหนี้เป็นสินแก่แพปลา และไม่มีเงินทุนมาซื้อเครื่องมือประมง จึงตัดสินใจอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

3.1.1.3 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านตะโละสะมิแล หมู่ 2 ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

บ้านตะโละสะมิแล หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี หมู่บ้านนี้เพิ่งแยกออกมาจากบ้านบูดี (หมู่ที่ 1) ในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.2524 เมื่อแยกหมู่บ้านแล้วได้ตั้งชื่อบ้านตามที่เล่าสืบต่อกันถึงประวัติหมู่บ้านว่า เดิมทีชุมชนนี้ เป็นชายฝั่งทะเลที่มีสัตว์ทะเลชุกชุมมาก โดยเฉพาะปลาดุกทะเลมีมากมายทำให้ราษฎรชุมชนนี้ ทำมาหากินอย่างอุดมสมบูรณ์ เมื่อมีการแบ่งหมู่บ้านอาศัย ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามที่เล่าต่อกันมาคือบ้านตะโละสะมิแล หรือชาวบ้านเรียกว่า อ่าวปลาดุก(คำว่าตะโละ แปลว่าอ่าว) จัดตั้งปี พ.ศ.2524 จัดตั้ง/แยกมาจากบ้านบูดี หมู่ที่ 1 ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

2)สภาพทั่วไป

บ้านตะโละสะมิแล หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอยะหริ่งประมาณ 18 กิโลเมตร ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นแหลมยื่นออกไปในอ่าวไทย เลียบตรงข้ามชายฝั่งปัตตานี ประมาณ 30 กิโลเมตร มีทะเลล้อมรอบทั้งสองด้านและมีเนื้อที่ทั้งหมด 983 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 15 ไร่

อาณาเขต

ทิศเหนือ จด อ่าวไทย

ทิศใต้ จด อ่าวบางปู (ทะเลใน)

ทิศตะวันออก จด บ้านดาโต๊ะ หมู่ที่ 4 ตำบลแหลมโพธิ์

ทิศตะวันตก จด บ้านกำปงบูดี, ปาตาบูดี หมู่ที่ 1 , 3 ตำบลแหลมโพธิ์

3)การประกอบอาชีพ

ในด้านการประกอบอาชีพ หมู่บ้านตะโละสะมิแลเป็นชุมชนที่ด้านหน้าอยู่ชนาบข้างอ่าวปัตตานี และอีกด้านเป็นทะเลอ่าวไทย โดยในอ่าวปัตตานีเป็นแหล่งทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มาก ในอดีตเป็นแหล่งหญ้าทะเลเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน ซึ่งลักษณะความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเลือกประกอบอาชีพทำการประมงแบบพื้นบ้าน การประกอบอาชีพจะใช้เครื่องมือประมงประเภทต่างๆ ดังนี้

การงมหอย ชาวบ้านที่ไม่มีเรือและเครื่องมือประมงก็จะทำมาหากินโดยการเก็บหอยบริเวณริมชายฝั่งในการเลี้ยงชีพ โดยใช้มือเปล่าหรืออุปกรณ์ในการขุดหอยจากพื้นโคลนหรือทรายขึ้นมา

ภาพที่ 3.7: ภาพการงมหอย

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2557

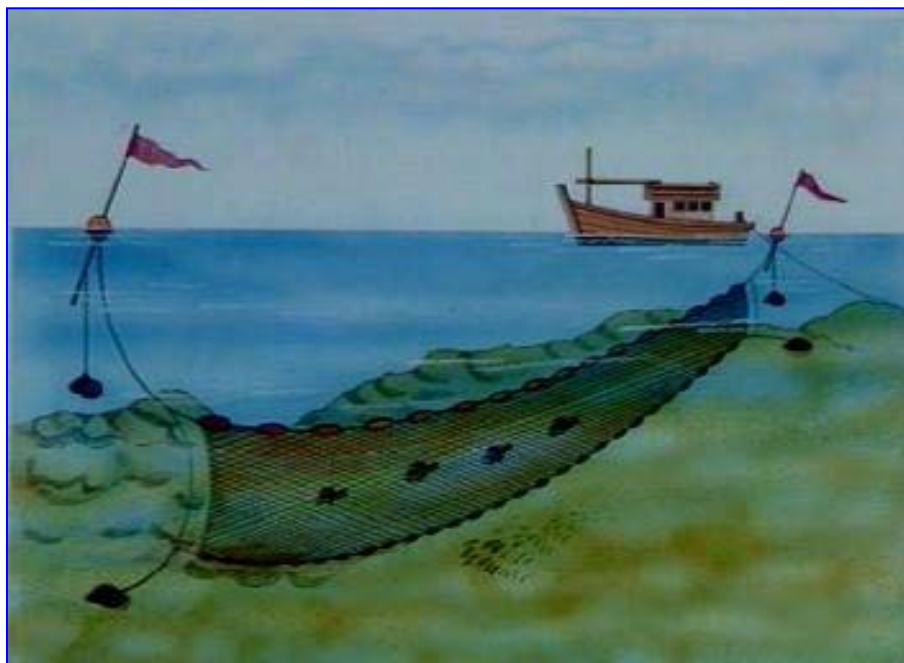
อวนลอยกุ้ง ภาษามลายูเรียกว่า *ปูกะอูแด* เป็นเครื่องมือประมงชนิดที่ได้รับความนิยมในการใช้มากที่สุดของชุมชน ตัวอวนจะมีความกว้างประมาณ 70 เซนติเมตร และมีความยาวประมาณ 100-150 เมตร ลึก 105 เมตร โดยทั่วไปจะใช้อวนประมาณ 10 ผืน เพื่อประกอบเป็นอวน 1 หัว

ภาพที่ 3.8: ภาพเครื่องมืออวนลอยกุ้ง 3 ชั้น
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2558

ชาวบ้านจะออกไปวางอวนในเวลาเช้ามืด โดยใช้ลูกเรือ 1-2 คน การวางอวน คือ อวนจะถูกวางในแนวตั้งฉาก แล้วปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำพัดเคลื่อนไปข้างหน้าเพื่อให้สัตว์น้ำติดอวนก่อนจะทำการกู้อวนขึ้นมา

อวนปู ภาษามลายูเรียกว่า *ปูกะกือแด* จัดอยู่ในประเภทอวนจมความยาวประมาณ 30-60 เมตร ต่อผืน ขนาดความกว้างของหน้าอวนประมาณ 25 ตารางเมตรหรือประมาณ 120-150 เซนติเมตร โดยทั่วไปอวนชนิดนี้จะใช้กับเรือประมงขนาดเล็กที่มีความยาวประมาณ 5-6 เมตร ชาวบ้านจะออกไปทำการวางอวนในช่วงเวลาประมาณ 10.00-13.00 น. ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะของกระแสน้ำและกระแสนลม เริ่มจากวางอวนโดยปักหลักในบริเวณนั้น แล้วปล่อยให้ล่อยตามลักษณะในน้ำ ก่อนที่จะวางอวนลงไปจนวันรุ่งขึ้นชาวบ้านจะไปกู้อวนและกลับมาหมู่บ้านเพื่อทำการปลดปูและสัตว์น้ำอื่นๆ ซึ่งในขั้นตอนนี้จะมีการใช้แรงงานแม่บ้านและลูกหลานหรือเพื่อนบ้านมาช่วยกัน

ภาพที่ 3.9 : ภาพลักษณะการวางอวนจมปู
ภาพโดย : ผศ.ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล

อวนล้อมปลากะบอกกระทุ้งน้ำ ใช้เรือยนต์ขนาดเล็ก 1X6 เมตร เครื่องยนต์ 8-11 แรงม้า แรงงาน 1-2 คน โดยจะใช้เวลาจับทั้งวันทั้งคืน เมื่อชาวประมงแล่นเรือออกไปแล้วพบฝูงปลากะบอกจะปล่อยอวนล้อมเป็นวงกลม 1.3 ชั้น แล้วแล่นเรือเพื่อเข้าไปกระทุ้งน้ำในอวนที่ล้อมเป็นวง เพื่อให้ปลาตกใจว่ายไปติดอวน ระดับน้ำที่เป็นพื้นที่ในการล้อมลึก 1-2 เมตร

ภาพที่ 3.10: ภาพการวางอวนล้อมปลากะบอก
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2558

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านบ้านตะโละสมิแลประสบอยู่ คือ

- **ด้านเศรษฐกิจ**

ปัจจุบันคนในพื้นที่อพยพแรงงานไปทำงานนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่ทำงานต่างประเทศ (มาเลเซีย) และจะต้องมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อส่งเสริมอาชีพและขอสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐและการตลาดในพื้นที่การดำรงชีวิตในครอบครัวยังมีปัญหาหนี้สิน รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะต้องสนับสนุนในเรื่องของการประหยัดและการออม อยู่อย่างพอเพียง

ปัญหาการทำมาหากิน คนในพื้นที่มีอาชีพหลักในการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งปัจจุบันยังมีปัญหาในเรื่องของอวนรุน/อวนลาก และปัญหาพันธุ์ปลาลดน้อยลง ประกอบกับน้ำมันมีราคาแพงขึ้น ซึ่งอาจมีผลกระทบกับชาวประมงบ้างพอสมควร ภาครัฐควรให้การสนับสนุนงบประมาณต่าง ๆ เช่น สนับสนุนเครื่องยนต์ในการทำประมง หรือจัดตั้งสหกรณ์การประมง

การจัดสวัสดิการในชุมชนยังไม่มีสวัสดิการในการดูแลผู้ด้อยโอกาส มีการสนับสนุนจาก อบต. แต่ไม่ทั่วถึง จึงขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐเข้ามาช่วยดูแล และให้โอกาสในต่อ ๆ ไป

- **ด้านสังคม**

การดำรงชีวิตในครัวเรือน มีการช่วยเหลือกัน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคม ประเด็นปัญหาทางสังคม คือ ความร่วมมือของคนในชุมชนส่วนใหญ่ ยังมีบ้างที่ไม่ให้ความร่วมมือ อาจเกิดจากความไม่เข้าใจ หรือความไม่ชัดเจนในผู้นำต่างๆ แต่ก็อยู่ด้วยความสามัคคีกันปรองดองกัน ปัญหาอบายมุข ส่วนใหญ่จะเป็นในเรื่องของคนในครัวเรือนยังสูบบุหรี่ และการลักเล็กขโมยน้อย ยังมีบ้างผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ต่อบุตรหลาน และให้มาตรการทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง

- **การเมือง การปกครอง**

ในชุมชนมีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนแบบประชาธิปไตย ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ระหว่างผู้นำ และประชาชนในหมู่บ้าน ทุกคนจะยึดความสามัคคี เป็นสำคัญและยังขาดงบประมาณในการทำกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ (ดอเลาะ สะอะ, 2554: 19 -20)

3.1.1.4 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านปาตา หมู่ 1 ตำบลตะโละกาโปร์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

ตะโละกาโปร์ เป็นภาษามลายูพื้นเมือง คำว่า "ตะโละ" แปลว่า อ่าว คำว่า "กาโปร์" แปลว่า ปูน รวมความหมายแปลว่า อ่าวปูน ในสมัยก่อนกล่าวกันว่า บริเวณพื้นที่ตรงนี้เป็นที่เก็บเปลือกหอยและนำเปลือกหอยเหล่านี้มาเผาไฟจนสุก และกลายเป็นปูนขาวนำมาทำกับหมาก ปัจจุบันสันนิษฐานว่า เป็นเปลือกหอยขาว หรือหอยแครง เพราะว่าหอยขาว เป็นหอยประจำอ่าว มีมาก ชาวประมงจะเก็บมากินเนื้อ และเป็นสินค้าออกของอำเภอยะหริ่ง เปลือกหอยจะมีหินปูนฯ จึงเรียกตำบลนี้ว่า ตำบลตะโละกาโปร์

2) สภาพทั่วไป

บ้านปาตา หมู่ 1 ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตะโละกาโปร์ มีชายหาดตะโละกาโปร์เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ในเขตพื้นที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบดินปนทรายและพื้นที่บางส่วนติดต่อกับทะเลอ่าวไทย ก่อให้เกิดอาชีพทำการประมงขนาดเล็ก ทำให้มีทรัพยากรสัตว์น้ำค่อนข้างชุกชุม เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำจืดได้แก่ ลำห้วย,ลำน้ำ/บึง, หนอง/ฝาย/สระน้ำ/และประปาหมู่บ้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโละกาโปร์)

โดยมีอาณาเขตเชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ อ่าวไทย

ทิศใต้ ติดกับ เทศบาลตำบลยะหริ่ง

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลคลองตำ อำเภอบะนาระ

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลแหลมโพธิ์

3) การประกอบอาชีพ

หมู่บ้านปาตาเป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับทะเล ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ซึ่งเครื่องมือประมงที่นิยมใช้ในปัจจุบันคือ อวนปู, อวนกุ้ง, อวนปลาหลังเขียว, อวนปลากระบอก, อวนปลาทุ, เบ็ดราวปลาอินทรี, อวนปลาทรายและลอบหมึก

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านบ้านปาตาประสบอยู่คือ ปัญหาจากเครื่องมือทำลาย ประเภทอวนลาก ซึ่งเครื่องมือเหล่านี้ส่งผลให้สัตว์น้ำลดลง เพราะการนำปลาที่ไม่ได้ขนาดไปขายโดยไม่รอให้ปลาชนิดนั้นโตเต็มที่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

3.1.1.5 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านยูโย หมู่ 8 ต.บานา อ.เมือง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

บานา เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอมะนิงปัตตานี จังหวัดปัตตานี มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ปัตตานีก่อนยุคอิสลามและกลายเป็นรัฐปัตตานีดารุสลาม คำว่า “บานา” เดิมมีรากศัพท์จากคำว่า “บันดร์” เป็นภาษาเปอร์เซีย (ปัจจุบันอิหร่าน) ซึ่งมีความหมายว่า เมืองท่าเรือ จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ในหนังสือตาริคฟาฏอนี เขียนโดย ซ็คฟากีฮอalii บิน วันมุฮัมหมัด บิน ซ็คซอฟียุกดีน อัลอับบาซี ประมาณ ค.ศ. 1624 ได้บันทึกว่า บันดร์ (บานา) เป็นเมืองท่าของอาณาจักรมลายูลังกาสูกะฝั่งทะเลตะวันออกและเคดาห์ บริเวณสุโงเมอรร์ือบก เป็นเมืองท่าฝั่งทะเลตะวันตก

เมื่อพญาตุ (ดาตุ) นาคะปา พระราชโอรสของพญาสุรุมหาจันทรามา มหายานอ ทรงย้ายราชธานีโกตามะหัลลียะรัง มาตั้งราชธานีใหม่คือ กรุงกรือเซะ และสร้างเมืองปาตานี แทนราชอาณาจักรมลายูลังกาสูกะ พญาตุนาคะปา ทรงเปลี่ยนจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาอิสลาม โดยใช้พระนามว่า สุลต่านอิสมาอีล ซาห์ และประกาศปาตานีดารุสลามเป็นรัฐอิสลามใน พ.ศ. 2000 ภูมิประเทศของปาตานีด้านชายฝั่งทะเล

ตะวันออก มีพื้นดินงอกออกเป็นแหลม ทำให้เกิดความสมบูรณ์ของยุทธศาสตร์การเมืองที่สำคัญ สำหรับการเป็นสถานีการขนส่งทางทะเลบันดร์หรือบานา จึงกลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางการค้าขายที่ยิ่งใหญ่ของเอเชียจากการบันทึกของชาวอังกฤษระบุว่า **บันดร์** (บานา) ของปาตานี เป็นท่าเรือแฝดคู่กับท่าเรืออิราโตะของญี่ปุ่น (sister port)

บันดร์ (บานา) เป็นท่าเรือปัตตานีที่ได้รับการกล่าวขานว่ายิ่งใหญ่ที่สุดในแถบนี้ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 ได้ชื่อว่าเป็นมหานคร (metropolis) ของดินแดนมลายูชั้นตารา อนึ่ง นอกจากคำว่า “**บันดร์**” แล้วในตำแหน่งราชสำนักของปาตานีดารุสลามยังมีตำแหน่ง “ซาย์ บันดร์” (Syah Bandar) ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งเจ้ากรมท่าของราชอาณาจักรสยามอันหมายถึงตำแหน่งรัฐมนตรีฝ่ายการต่างประเทศ Syah Bandar ในภาษามลายูปาตานี ใช้เรียก Datu pengkalan (datu แปลว่า เจ้า, pengkalan แปลว่า ท่าเรือ)

ในประวัติศาสตร์ปาตานีได้กล่าวถึง Datok orang kaya seri akar di raja Wan Mohd. B., Syekh Shafiyuddin Al-abbas มีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศได้ไปเชื่อมสัมพันธ์มิตรกับกรุงศรีอยุธยาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2092 – 2101 สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และราชอาณาจักรปาตานีดารุสลาม รัชสมัยการปกครองของรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์โกตมมะห์ลีชัย สุลต่านมันโซร์ซาย์ อิบนิ อัลมรฮุม สุลต่าน อิสมาอิล ซาย์

บ้านบานา (ท่าเรือปัตตานี) ในบันทึกของตาริคปาตานี ระบุว่า เรือสินค้ามาจอดเป็นจำนวนร้อยละ ลำ ครั่ง (dammar) จำนวนมากถูกขายหมด ถึงขนาดต้องสั่งจากพม่าและกัมพูชา ในท้องทะเลปัตตานี บริเวณท่าเรือบานายามราตรีกาล จะมีแสงระยิบระยับดวงดวงดาวบนท้องฟ้า เมื่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ซึ่งเปลี่ยนแปลงและไม่เคยหยุดนิ่ง ราชอาณาจักรปาตานีดารุสลามพ่ายแพ้ สงครามจากสยาม เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2329 และถูกแบ่งออกเป็น 7 หัวเมือง และท้ายที่สุดทางรัฐบาลกลางได้ตั้งมณฑลปัตตานีและจังหวัดปัตตานีในที่สุด **บานา** จึงเหลือสถานภาพเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานีแห่งราชอาณาจักรไทยจนถึงปัจจุบัน

2)สภาพทั่วไป

บ้านยูโย หมู่ที่ 8 ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ชุมชนแห่งนี้อยู่บริเวณลุ่มน้ำปัตตานี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งของคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย โดยแม่น้ำปัตตานีมีต้นน้ำจากเทือกเขาสันกาลาศรีไหลผ่านเขตป่าเขาตงดิบบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซียผ่านอำเภอเบตง อำเภอธารโต อำเภอบันนังสตา อำเภอกงปิ้ง และอำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลาแล้วไหลเข้าสู่อำเภอยะรัง และอำเภอเมืองปัตตานี ออกไปทางแม่น้ำปัตตานีสู่อ่าวปัตตานี อีกสายหนึ่งแยกออกจากอำเภอยะรังไปทางตะวันตกเข้าเขตอำเภอหนองจิกไปออกปากน้ำบางตาหลวง ออกสู่ทะเลตะวันออก

บ้านยูโย หมู่ที่ 8 ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีที่ราบลุ่มต่ำระหว่างหุบเขาสลับทิวเขาใหญ่น้อย ลำธารหลายสายไหลมาออกทะเลที่ชายฝั่งอ่าวปัตตานี ทำให้เหมาะจะเป็นที่จอดเรือ ลำน้ำต่างก็ไหลมาจากเทือกเขาตอนกลางของผืนแผ่นดินใหญ่ ผ่านที่ราบลุ่มตามหุบเขามายังชายฝั่ง ทำให้เกิด

บริเวณเพาะปลูกและตั้งชุมชน นอกจากนี้ในบริเวณอำเภอเมือง อำเภอยะหริ่ง และอำเภอยะรัง ยังเป็นที่ราบลุ่มที่เกิดจากการตื้นเขินของทะเล มีเนินทรายและสันทรายมากมายเหมาะแก่การตั้งชุมชนแม้สภาพดินไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกเท่าใดนัก แต่ก็ทดแทนด้วยการประกอบอาชีพประมงน้ำเค็ม ทำนาเกลือ

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ อ่าวไทย

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลตะลุโบะ และตำบลคลองมานิง อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ทิศตะวันออก ติดกับ อ่าวบางปู และเทศบาลเมืองปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลอาเนาะรู และเทศบาลเมืองปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

3) การประกอบอาชีพ

ภาคการเกษตร

ชาวบ้านในหมู่บ้านบานา ส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาข้าว ปลูกผักพอกินในครอบครัว มีการทำประมงขนาดเล็ก การงานระหว่างหญิงกับชายนั้นจะแบ่งภาระหน้าที่กันชัดเจน ผู้ชายนั้นจะออกไปทำงานนอกบ้านและผู้หญิงนั้นจะช่วยเหลืองานในบ้าน แต่ก็มีบ้างที่ผู้หญิงจะก็ออกไปช่วยปลูกผักเป็นบางครั้งบางคราว การประกอบอาชีพของคนบานา ประกอบด้วย การทำสวน ทำนา ทำสวนมะพร้าว ประมง ทำไร่ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงนกเขาขาว เลี้ยงเป็ด ไก่ เลี้ยงวัว แพะ แกะ

นอกภาคการเกษตร (การผลิตแปรรูป)

อาชีพรับจ้างทั่วไป โดยเฉพาะการเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณท่าเทียบเรือประมง การเพาะเลี้ยงนกกรงหัวจุก ค้าขายในตลาดนัด ทำนาเกลือ และทำเหมืองแร่ แปรรูปสัตว์น้ำชนิดต่างๆ

4) สภาพปัญหา

ปัญหาของชุมชน คือ การได้รับผลกระทบจากการใช้เครื่องมือประเภทยาลายซึ่งส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติจึงมีการอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย จึงส่งผลกระทบตามมาหลากหลายอย่าง เช่น การถูกเอารัดเอาเปรียบ การโดนจับกุมเนื่องจากเป็นแรงงานที่ผิดกฎหมาย เป็นต้น

3.1.1.6 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านตันหยงเปาว์ ม.4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

หมู่บ้านตันหยงเปาว์ หมู่ที่ 4 ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี เป็นชุมชนที่มีอายุมากกว่า 200 ปี ผู้อาวุโสในชุมชนได้เล่าว่า คนแรกที่มาตั้งหมู่บ้าน คือ ชาวประมงจากรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย เข้ามาจับปลาแล้วใช้แหลมตันหยงเป็นที่พักชั่วคราวเป็นประจำ บางครั้งก็อยู่ไม่กี่วัน ต่อมาเห็นว่าอยู่ที่แหลมนี้ อย่างถาวรดีกว่ากลับไปกลับมา จึงได้ตั้งรกรากอยู่ที่แหลมนี้เป็นการถาวร โดยได้ชักชวนให้ญาติพี่น้องและ

เพื่อนบ้านมาอยู่ด้วย ต่อมาได้มีชาวจีนอพยพมาอยู่ด้วย แต่ในที่สุดชาวจีนก็ได้อพยพออกจากหมู่บ้านไป คงเหลือเพียงครอบครัวเดียวในปัจจุบัน

หมู่บ้านตันหยงเปาว์ มาจากคำว่า “ตันหยง” ซึ่งแปลว่าแหลมและคำว่า “เปาว์” ซึ่งแปลว่า มะม่วง ตันหยงเปาว์ จึงมีความหมายว่า “แหลมมะม่วง” ที่มาของชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ได้รับการบอกเล่าว่าในอดีตหมู่บ้านแห่งนี้มีต้นมะม่วงใหญ่อยู่เป็นจำนวนมากอยู่บนแหลมแห่งนี้ ต่อมาจึงกลายเป็นเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านตันหยงเปาว์”

2) สภาพทั่วไป

หมู่บ้านตันหยงเปาว์ตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ตั้งอยู่บนที่ราบชายฝั่งของอ่าวปัตตานี

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อ	อ่าวปัตตานี
ทิศใต้	ติดต่อ	พื้นที่ป่าชายเลนซึ่งเป็นป่าอนุรักษ์ มีแนวคลองตันหยงเปาว์คั่นระหว่างหมู่บ้านและป่าชายเลน
ทิศตะวันออก	ติดต่อ	หมู่บ้านแคนา ตำบลบางเขา อำเภอหนองจิก
ทิศตะวันตก	ติดต่อ	หมู่บ้านบางราฟา ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก

สภาพทั่วไปของพื้นที่ในหมู่บ้าน ทางด้านทิศตะวันออกจะเป็นพื้นที่ว่างเปล่าและสวนมะพร้าว ทางด้านทิศเหนือเป็นหาดทราย สวนมะพร้าว พื้นที่ว่างเปล่าและพื้นที่นาทุ่ง ทางด้านตะวันตกเป็นพื้นที่นาทุ่งและพื้นที่ป่าปลูก ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งชุมชน(สุวิมล พิริยธนาลัย, 2546: 76-77)

3) การประกอบอาชีพ

หมู่บ้านตันหยงเปาว์เป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับทะเลทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงแบบพื้นบ้านเป็นหลัก อาชีพเสริมของคนในชุมชน คือ การเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชัง เครื่องมือประมงพื้นบ้านเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางความคิดที่แสดงให้เห็นถึง ภูมิปัญญาของชุมชน เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสอดคล้องกับธรรมชาติของท้องทะเล ฤดูกาล และลักษณะอุปนิสัยของสัตว์น้ำที่จับด้วยลักษณะเครื่องมือแต่ละชนิดได้ถูกออกแบบและสร้างขึ้นมา เพื่อเลือกจับสัตว์น้ำตามประเภทและฤดูต่าง ๆ โดยไม่ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะฟักของสัตว์น้ำวัยอ่อน เครื่องมือประมงพื้นบ้านเป็นเครื่องมือประจำที่ขนาดเล็ก ใช้ดักจับสัตว์น้ำเฉพาะชนิดและเฉพาะขนาดตามฤดูกาลต่าง ๆ เครื่องมือประมงพื้นบ้านของบ้านตันหยงเปาว์ที่สูญหายไปแล้ว ได้แก่ อวนปลาหลังเขียว, อวนทับตลิ่ง อวนช้อนกุ้งเคย, โป๊ะ, อวนปาแย , อวนปลาข้างเหลือง และอวนปลาจระเม็ด ลักษณะเครื่องมือรุ่นเก่านี้จะต้องใช้เครื่องล่อเพื่อให้ปลารวมฝูงกัน เช่น อวนปลาหลังเขียว ซึ่งใช้เรือใบ จะต้องใช้แรงงาน 5 -6 คน ซึ่งใน สมัยก่อนจะมีเรือจำนวนน้อย แต่แรงงานคนที่ใช้ในการทำการประมงเป็นจำนวนมากจึงต้องวางซั้งเพื่อเป็นการล่อให้ปลารวมฝูงกันเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันมีอยู่หลายชนิดและยังคงรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขที่

ต้องอาศัยสภาพธรรมชาติของสัตว์น้ำ ฤดูกาล ธรรมชาติของท้องทะเล กระแสน้ำ กระแสนลมและมีกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น

อวนลอยกุ้ง ภาษามลายูเรียกว่า *ปูกะอูแด* เป็นเครื่องมือประมงชนิดที่ได้รับความนิยมในการใช้มากที่สุดของชุมชน ใช้จับกุ้งแชบ๊วยและกุ้งหวาย ในช่วงเดือนตุลาคม และช่วงเดือนถึงมีนาคม คือ ช่วงก่อนมรสุม 1 เดือน และหลังมรสุม 3 เดือนอวนชนิดนี้จะใช้วางในเขตน้ำลึกน้อยกว่า 8 เมตร ซึ่งเป็นเขตชายฝั่ง ตัวอวนจะมีความกว้างประมาณ 70 เซนติเมตรและความยาวประมาณ 100-150 ม. ลึก 105 เมตร โดยทั่วไปจะใช้อวนประมาณ 10 ผืน เพื่อประกอบเป็นอวน1หัว ชาวบ้านจะออกไปวางอวนในเวลาเช้าตรู่ โดยใช้ลูกเรือ 1-2 คน การวางอวน คือ อวนจะถูกวางในแนวตั้งฉาก แล้วปล่อยให้ลอยตามกระแสน้ำพัดเคลื่อนไปข้างหน้าเพื่อให้สัตว์น้ำติดอวนก่อนจะทำการกู้อวนขึ้นมา

อวนปู ภาษามลายูเรียกว่า *ปูกะกือแด* จัดอยู่ในประเภทอวนจมความยาวประมาณ 30-60 เมตร ต่อผืน ขนาดความกว้างของหน้าอวนประมาณ 25 ตารางเมตรหรือประมาณ 120-150 เซนติเมตร โดยทั่วไปอวนชนิดนี้จะใช้กับเรือประมงขนาดเล็กที่มีความยาวประมาณ 5-6 เมตร ชาวบ้านจะออกไปทำการวางอวนในช่วงเวลาประมาณ 10.00 -13.00 น. ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะของกระแสน้ำและกระแสนลม เริ่มจากวางอวนโดยปักหลักในบริเวณนั้น แล้วปล่อยให้ล่อยลลยสัญลักษ์ณในน้ำ ก่อนที่จะวางอวนลงไปจนวันรุ่งขึ้นชาวบ้านจะไปกู้อวนและกลับมาหมู่บ้านเพื่อทำการปลดปูและสัตว์น้ำอื่นๆ ซึ่งในขั้นตอนนี้จะมีการใช้แรงงานแม่บ้านและลูกหลานหรือเพื่อนบ้านมาช่วยกัน

ภาพที่ 3.11 : ภาพแสดงชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงอวนปู

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี,2558.

ลอบปู หรือภาษามลายูท้องถิ่นเรียกว่า “ปีโตก๊อแต” เป็นเครื่องมือที่ใช้ดักจับสัตว์น้ำ ต้องใช้เหยื่อล่อ มีลักษณะเป็นโครงรูปทรงต่างๆ ใช้วัสดุหุ้มโดยรอบ มีประตูเป็นช่องให้สัตว์น้ำเข้าภายใน ตำแหน่งลอบจะวางเป็นแถว เวลาวางลอบจะวางในช่วงเช้ามืด และปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 4 ชั่วโมง จึงกู้และเก็บลอบ สัตว์น้ำที่จับได้จะเป็น ปูม้า และปูทะเล ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้เครื่องมือลอบแทนการทำอวนจับปู

ภาพที่ 3.12 ภาพลอบปู

ภาพโดย : สำนักวิจัยและพัฒนาประมงทะเล กรมประมง, 2554.

จำนวนสัตว์น้ำที่ลดน้อยลงและการเพิ่มขึ้นของผู้คนอย่างรวดเร็วในปัจจุบันทำให้การประกอบอาชีพประมงน้อยลง ต้นทุนในการประกอบอาชีพในปัจจุบันที่สูงขึ้น เช่น ค่าเครื่องยนต์ในเรือ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และราคาเรือทำให้ชาวประมงบางส่วนต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน แม้การเดินทางไปทำงานต่างประเทศ (ประไพ วิริยะพันธุ์, 2548 : 87-89) ลักษณะการประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของทรัพยากร พื้นที่ทางภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ผู้เฒ่าหลายคนมีความเห็นว่าชาวบ้านหันเหไปอาชีพอื่นได้ดี “...ออกทะเลกันน้อย หากินในคลองเป็นหลัก...” เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าในคลองมีทรัพยากรมาก ชาวบ้านก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามแนวลำคลอง บนฝั่งก็อุดมสมบูรณ์ด้วยป่า ไม่ต้องออกไปสูดกลิ่นลมในทะเล ส่วนใหญ่ทำโพรงวาง ทอดแห ทำเบ็ดราว ลอบปู ไซปู และอวนกึ่งเล็กในคลอง แต่ก็มีบางส่วนที่หากินในทะเลโดยจะวางอวนกึ่งใหญ่ อวนที่ใช้ในทะเลจะเป็นอวนเชือกด้ายดิบ ไม่ใช่ไนลอน โดยเอาด้ายดิบมาปั่นแล้วย้อมด้วยเปลือกไม้โกงกางซึ่งหาได้ง่ายในสมัยก่อนการย้อมนี้ก็เพื่อให้อวนทนทานกับน้ำทะเลนั่นเอง การหากินที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ มีความพอดีพอควรจึงเป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่นผู้อาวุโสผู้หนึ่งเล่าว่า “... เปาะจิหากินในลำคลอง ใช้โพรงวาง แห ลอบปู หาได้ทุกวันแล้วแต่ขยัน พอถึงฤดูกึ่งก็ออกไปหากินชายฝั่ง ใช้เรือพายจับกึ่งได้ 1,000 ตัว ขายได้เงิน 15 บาท เป็นกึ่งตัวใหญ่ (ในตอนนั้น) ข้าวสาร 6 ลิตร 1 บาท ต่อมาค่อยๆแพงขึ้น สมัยก่อนใช้อวนถัก อวนกึ่งชั้นเดียว สมัยก่อนหากึ่งได้ 5 บาทต่อวันก็พอแล้ว ... ใน 1 ปีออกทะเลน้อยที่สุด รวมแล้วออกได้ 2 เดือน ใช้เรือพายเล็ก การพอกินพอยู่ขึ้นอยู่กับแต่ละบ้าน ถ้ารู้จักประหยัดก็จะพอเหลือเก็บไว้กิน...”

ส่วนใหญ่ชาวประมงในหมู่บ้านจะใช้เครื่องมืออวนลอยทำการประมง มีอาณาเขตการทำ การประมงที่ค่อนข้างเฉพาะเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวประมง การทำการประมงในอ่าวปัตตานีจะไม่มีการปักไม้กีด ขวางการลอยอวนเหมือนการทำประมงบริเวณอื่น เช่น ทะเลสาบสงขลา เครื่องมือประมงประจำที่พบได้ ได้แก่ กรร่ำ โพงพางปัก ลอบปลา และยังมีการทำประมงด้วยการลากอวนด้วยแรงคนเรียกว่าอวนสามขา มี การเก็บหอยสองฝาด้วยมือ การเก็บสาหร่าย เป็นต้น การทำเครื่องมือประมงของชาวประมงส่วนใหญ่มี ลักษณะคล้ายคลึงกัน แบบเรียบง่าย มีขนาดเล็กๆ การนำชนิดเครื่องมือออกไปจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่มักจะ คำนึงถึงฤดูกาลและกระแสคลื่นลมเป็นอันดับแรก นอกจากนั้นการทำเครื่องประมงจับสัตว์สัตว์น้ำยัง สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ชนิดของสัตว์น้ำเศรษฐกิจ และความสามารถ ในการลงทุนประกอบเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ดังนั้นชาวประมงส่วนใหญ่ในชุมชนต่างๆ จึงมีเครื่องมือ ประมงในการประกอบ การหลายชนิดเพื่อที่จะเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม แต่ทุกๆ ชุมชนมีเครื่องมือ ประมงที่คล้ายคลึงกันชุมชนละประมาณ 5-8 ชนิด แต่ละชนิดจะใช้จับสัตว์น้ำในบริเวณชายฝั่งใกล้ๆ ชุมชน

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านประสบ คือปัญหาการทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจาก เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำสูงอย่างเช่น อวนรุน อวนลาก และผลผลิตราคาสัตว์น้ำ ตกต่ำ

3.1.1.7 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านบางตาawa หมู่ 1 ต.บางตาawa อ.หนองจิก จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

ตำบลบางตาawa มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล แต่ปรากฏว่ามีน้ำจืดตลอดปี ชาวบ้านจึงตั้งชื่อว่า "ควาลออาเยรตาawa" ซึ่งแปลว่า "ปากบางน้ำจืด" ต่อมาได้เปลี่ยนคำหลังเป็น "ตาawa" แปลว่า น้ำจืด และให้ชื่อตำบลว่า "บางตาawa" ราษฎรในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงเป็นอาชีพหลัก และรับจ้างเป็นอาชีพ รอง

2) สภาพทั่วไป

ตำบลบางตาawa เป็นตำบลที่อยู่ติดชายฝั่งทะเล ประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก รายได้ของ ราษฎรจึงไม่แน่นอน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ การจัดตั้งบ้านเรือนแบบแออัดยัดเยียดเนื่องจากไม่มีที่ดินเป็น ของตนเอง

เขตพื้นที่

ทิศเหนือ ติดกับ อ่าวไทย

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลตุง อำเภอนงจิก จังหวัดปัตตานี

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมืองปัตตานี

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลบางเขา อำเภอนงจิก จังหวัดปัตตานี

3) การประกอบอาชีพ

หมู่บ้านบางตาวาเป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับทะเล ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ซึ่งเครื่องมือประมงที่นิยมใช้ในปัจจุบันคือ อวนปู, อวนกุ้ง, อวนปลาหลังเขียว, อวนปลากระบอก, อวนปลาทุ, เบ็ดราวปลาอินทรี, อวนปลาทูและลอบหมึก

4) สภาพปัญหา

ปัญหาที่ชาวประมงพื้นบ้านประสบ คือ ปัญหาการทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงอย่างเช่น อวนรุน ซึ่งส่งผลต่อการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านเป็นอย่างมาก เพราะเครื่องมือดังกล่าวนั้นส่งผลกระทบทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมลง ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถทำมาหากินได้ เป็นหนี้เป็นสินแก่แพปลา และไม่มีเงินทุนมาซื้อเครื่องมือประมง จึงตัดสินใจอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

3.1.1.8 ข้อมูลพื้นฐานของบ้านบางปูสุหร่า หมู่ 2 ต.บางปู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี

1) ประวัติหมู่บ้าน

ตำบลบางปู เล่ากันว่าหมู่บ้านแห่งนี้เดิมอยู่ริมทะเล (อ่าว) ในทะเลมีปลาชุกชุม ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงน้ำตื้น ทุกครอบครัวจะมีเรือและเครื่องมือจับปลา ลักษณะเดิวนี้อยู่ยังมีอยู่ และบางปูได้เปลี่ยนแปลงฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2542 ปรากฏ พอจะมั่นใจได้สูงว่า ชุมชนชาวบางปูเป็นชุมชนที่เก่าแก่ ชุมชนหนึ่งของอาณาจักรมลายูปัตตานี หลักฐานที่สามารถยืนยันได้ที่สำคัญที่สุดคือ มัสยิดตะอาวนหลังเดิม (ชาวบ้านนิยมเรียกว่าสุหร่า) ซึ่งเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ยกพื้นเดียว อาคารมัสยิดใช้สลักไม้ยึดแทนตะปูและเหล็ก สร้างด้วยศิลปะไทยพื้นเมืองผสมผสานศิลปจีนและมลายู ส่วนหนึ่งของเสามัสยิดสลักจากหินภูเขา (น่าจะเป็นหินแกรนิต) นำมาจากรัฐตรังกานู ประเทศมาเลเซียโดยทางเรือสำเภ ลำเลียงมาขึ้นบกที่ท่าเรือบางปู ซึ่งอยู่หลังมัสยิดตะอาวนหลังเดิม เป็นมัสยิดที่มีคุณค่า งดงามและโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ เมื่อประมาณ 20 กว่าปีก่อน มีคณะนักโบราณคดีจากรัฐ กลันตัน มาเลเซียได้มาสำรวจมัสยิดแห่งนี้ และได้สรุปว่า มัสยิดนี้สร้างมาก่อนมัสยิดตะโลมะเนาะ จังหวัดนราธิวาส (ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นมัสยิดที่สร้างด้วยไม้ที่เก่าแก่ที่สุดในแหลมมลายู) เสียอีก เพราะเขาสังเกตจากเสามัสยิดที่สลักจากหิน และเสาไม้ของมัสยิดที่ถูกระงับไว้เรียบเนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ในการก่อสร้างเป็นเครื่องมือพื้นฐานสมัยก่อน เช่น ขวาน ฝักเป็นต้น ถ้าเป็นจริงตามที่เขาสันนิษฐาน นั่นหมายความว่า มัสยิดแห่งนี้มีอายุมากกว่า 389 ปีแล้ว และบรรพบุรุษของชุมชนแห่งนี้ได้มาตั้งรกรากที่นี่มานานกว่า 389 ปีแล้วเช่นกัน (เพราะมัสยิดตะโลมะเนาะปัจจุบันอายุ 389 ปีแล้วตามประวัติการสร้างมัสยิดตะโลมะเนาะกล่าวว่า สร้างเมื่อพ.ศ. 2167) วัลลอฮูอะอิลัม

นอกจากเสามัสนิดที่สลักจากหินแล้ว ส่วนประกอบของมัสนิด เช่นผนังกันระหว่างข้างในและข้างนอกมัสนิด ฝาผนัง ประตู หน้าต่างจะแกะสลัก ผลิตจากประดับประดาเป็นสถาปัตยกรรมหลากหลายรูปแบบ ผสมผสานกันอย่างลงตัวสวยงามและประณีตบรรจง ทาเป็นสีสนสวยงามสดใสด้วยสีที่สกัดมาจากเปลือกไม้ มีมิมิบัรที่แกะสลักและกลายเป็นศิลปพื้นบ้านที่สวยงาม มีไม้คทาสำหรับคอเต๋บอ่านคุตเบาะฮ์ที่สลักด้วยอัญมณีสีขาวแวววาวเหมือนเพชร มีกลองสำหรับตีเรียกคนมาละหมาด(ชาวบ้านเรียกว่า ซือแนรายอ ซึ่งแปลว่า กลองใหญ่))ทำด้วยลำต้นตาลใหญ่มาก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 ฟุตและยาวประมาณ 6 ฟุต บุด้วยหนังวัว ตกด้วยลิ่มไม้ไผ่ มีกอละฮ์(อ่างอาบน้ำละหมาด)สร้างด้วยไม้แผ่นใหญ่ประกบกัน มีบ่อสร้างด้วยหินรอบๆมัสนิด 3 บ่อ เป็นบ่อหกเหลี่ยมหนึ่งบ่อและบ่อกลมอีกสองบ่อ

ปัจจุบันมัสนิดตะอาวุนหลังดังกล่าวถูกรื้อ และโยกย้ายจากที่เดิมไปทางทิศใต้หนึ่ง และถูกยกให้สูงขึ้น ต่อเติมเป็นสองชั้น เพื่อเป็นสถานที่สอนศาสนาแก่เด็กๆในหมู่บ้าน(ตาดีกา) คงเหลือแต่อาคารหลักบางส่วนสมบัติอันมีค่าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม โบราณสถานและโบราณวัตถุอันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และความเจริญรุ่งเรืองของบรรพบุรุษชุมชนชาวบางปูในอดีตได้สูญหายไป คงเหลือแต่บางส่วน เช่น เสาหินสลักของมัสนิด เป็นต้น

หลักฐานอีกประการหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชนชาวบางปูคือ บ้านเรือนของชุมชนรอบๆมัสนิด เป็นบ้านเรือนไม้ทรงมลายูผสมผสานกับศิลปะไทยพื้นบ้านและจีน เช่นบ้านของนายเปาะนิมะ นิเดร์หะ (คุณป๋นายนินันต์ นิเดร์หะ คอเต๋บมัสนิดตะอาวุนปัจจุบัน) บ้านนางเตาะดอซง นิเดร์หะ (คุณยายของนายนิฮ์หมัดลุตฟี นิเดร์หะ นายกเทศบาลตำบลบางปูปัจจุบัน) บ้านของนายหะยิมะแซ ฮะยียามา (คุณตาของอาจารย์กามาสุติน ฮะยียามา) บ้านของนายเวาะและ เมาะนะ (ตั้งอยู่ ณ.ทำเลที่ตั้งของบ้านอดีตกำนันแวอาลี แวฮือปัจจุบัน) บ้านนางดอแมะ จูแมะเยาะ (ปัจจุบันเป็นที่ดินว่างเปล่า ติดกับบ้านนางซู สือแม)และบ้านของ นายอิสมาอีล มะแซ(บิดาของอุซตาซกอเซ็ม มะแซ) บ้านดังกล่าวปัจจุบันนี้ถูกรื้อหมดแล้ว คงเหลือแต่บ้านของนายอิสมาอีล มะแซ ที่ยังคงเหลือพอเป็นหลักฐานอยู่บ้าง

อีกหลักฐานหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชนชาวบางปูคือสุสาน(กูโบร)หน้าโรงเรียนบ้านบางปู เป็นกูโบรเก่าแก่ สืบเนื่องจากก้อนหินที่วางบนหลุมศพบางหลุม เป็นหินผลึกที่ยังงอกอยู่คล้ายเพชรสีขาวใสส่องแสงแวววาว เป็นหินที่หาได้ยากในปัจจุบัน น่าจะเป็นหินเขียวหนุมานหรือแร่ควอตซ์ (Quartz)

อีกหลักฐานหนึ่งที่เป็นร่องรอยแสดงถึงความเก่าแก่ของชุมชนคือ ซากเรือสำเภาที่ทำเรือบางปู หลังมัสนิดตะอาวุนหลังเดิม ประมาณ 45 ปีที่แล้วยังมีร่องรอยของซากเรือสำเภาอยู่ และเมื่อพ.ศ.2554 ได้มีการค้นพบซากเรือสำเภาที่จมอับปางลงใต้ทะเลบางปู ได้ข่าวว่าทางราชการจะกู้เรือลำดังกล่าวขึ้นมาเก็บในพิพิธภัณฑ์ แต่ปรากฏว่าเจียบหายไป สมบัติต่างๆในเรือถูกชาวบ้านนำไปเป็นสมบัติส่วนตัวเกือบหมด นี่แสดงว่าบางปูมีท่าเรือสำหรับขนส่งสินค้าค้าขายแลกเปลี่ยนกับประเทศเพื่อนบ้านตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะมาเลเซีย สิงคโปร์และอินโดนีเซีย

เมื่อต้นเดือนกันยายน พ.ศ. 2483 เรือสินค้าญี่ปุ่นขึ้นที่ท่าเรือกรุงเทพฯ ชื่อเรืออาซาฮิยามา มารู ขนชายฉกรรจ์หลายคน ปลอมเป็นพนักงานบริษัทมิตซุบิชิ เป็นนายแพทย์ เป็นนักธุรกิจ ซึ่งทราบ

ภายหลังว่าทุกคนเป็นทหาร ระยะนั้นมีนักท่องเที่ยวญี่ปุ่นเข้ามายังประเทศไทยจนผิดสังเกต ทุกคนมุ่งไปเที่ยวประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และกาญจนบุรี ส่วนใหญ่จะออกไปตกปลา ตีอวนกับชาวประมง ญี่ปุ่นจึงมีข้อมูลในจุดที่จะบุกประเทศไทยอย่างละเอียดในสงครามมหาเอเชียบูรพา สงครามโลกครั้งที่สองซึ่งเปิดฉากขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในช่วงนั้น บางปูก็เป็นอีกจุดหนึ่งที่เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่ญี่ปุ่นวางแผนจะบุกมาเลเซียผ่านประเทศไทย โดยได้ส่งมะญี่ปุ่น ซึ่งเป็นทหารญี่ปุ่นปลอมตัวมาแต่งงานกับนางกะเนาะ (ยายเลี้ยงของนายเซ็ง เจ้าของลิ้งขึ้นต้นมะพร้าว) มาสอดแนมโดยการออกทะเลเป็นชาวประมง เพื่อสำรวจพื้นที่ทางทะเล เขียนแผนที่อ่าวบางปูและทำเลที่ตั้งของบางปูส่งกลับไปยังญี่ปุ่น เขามาอยู่เป็นเวลากี่ปีไม่ปรากฏชัดเจน แต่เขาไม่มีทายาทกับกะเนาะ เมื่อญี่ปุ่นบุกประเทศไทย รวมถึงปัตตานีและบางปู โดยขึ้นมาจากทะเลบางปู หลังมัสยิดตะอาวนตอนเช้าตรู่ ทำให้ชาวบางปูต้องหนีสงครามระเห็จระเหินไปยังป่าในทุ่งนาและบางคนหนีไปถึงหมู่บ้านตาเนาะแมเราะ เพราะกลัวเสียงเครื่องบิน ส่วนมะญี่ปุ่นคนนั้นก็หนีหายไปกับกองทัพญี่ปุ่น เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนั้นแสดงถึงความสำคัญของบางปูในเชิงเป็นจุดยุทธศาสตร์จุดหนึ่ง จึงเชื่อได้ว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนเก่าแก่ที่สำคัญชุมชนหนึ่งนั่นเอง จึงเป็นชุมชนที่ญี่ปุ่นรู้จักกันดี และเมื่อประมาณไม่ถึงสิบปีมานี้ ลูกหลานของนายมะญี่ปุ่นคนนั้นได้มาทำสารคดีเกี่ยวกับเหตุการณ์ในครั้งนั้นที่บ้านของภรรยาของเขา นางกะเนาะ ซึ่งเสียชีวิตนานแล้ว

โบราณวัตถุก็เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งในการบ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชน คือในบ้านของชุมชนชาวบางปูและมัสยิดตะอาวนหลังเดิม จะมีโบราณวัตถุจำพวกเครื่องใช้ ถ้วยชาม จาน เครื่องใช้จำพวกทองเหลือง อาวุธโบราณพวกกริช หอก มีด และดาบเป็นต้นเป็นจำนวนมาก เช่นที่บ้านหลังเดิมของนายนิรันดร์ นิเดร์หะ และบ้านของอาจารย์กามาสุติน ฮะยียามาเป็นต้น แต่ปัจจุบันนี้ได้สูญหายไปแล้ว มีเพียงบางส่วนพอจะเป็นหลักฐานว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนเก่าแก่จริง

เมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีมานี้ มีการพบงานสังคโลกหลายใบที่ฝังในดินที่บริเวณระหว่างมัสยิด ตะอาวนหลังเก่ากับบ้านของนางแมะดีเมาะ เซ็ง ซึ่งถูกน้ำกัดเซาะจนงานจำนวนมากไหลขึ้นมา นับเป็นหลักฐานบ่งบอกถึงความเก่าแก่อย่างหนึ่งของชุมชนนี้

นอกจากนี้ยังมีการค้นพบ อัลกุรอานเขียนด้วยมือทั้งเล่ม และพบตำราและคุตบะฮ์วันศุกร์ที่เขียนด้วยมือ โดยใช้ชนไก่ ขนนกและก้านใบต้นลูกชิดเป็นปากกาและใช้หมึกดำที่สกัดจากเมล็ดของต้นอาแร ซึ่งต้นอาแรต้นใหญ่ต้นนี้ยังมีให้เห็นอยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันตกของมัสยิดตะอาวนหลังเก่าเมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่แล้ว

ที่กล่าวมาทั้งหมดเพียงพอแล้วที่จะสรุปได้ว่า ชุมชนชาวบางปูรอบมัสยิดตะอาวนหลังเก่าเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอาณาจักรมลายูปัตตานี ทั้งนี้จะเป็นจริงเพียงใดนั้น จะต้องรอการพิสูจน์และการสำรวจจากนักโบราณคดี เพื่อยืนยันถึงความเป็นจริงในเรื่องนี้ต่อไป

(https://web.facebook.com/pagesbangpoo/posts/250875168437131?_rdc=1&_rdr
อ.กามาสุติน ฮะยียามา 5 กุมภาพันธ์ 2556)

2) สภาพทั่วไป

ตำบลบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นป่าชายเลนส่วนใหญ่ อยู่ติดทะเลอ่าวปัตตานี

ทิศเหนือ จรดทะเลในอ่าวบางปู

ทิศใต้ จรดตำบลตาเกาะ

ทิศตะวันออก จรดตำบลยามู

ทิศตะวันตก จรดตำบลบราโหม

ประชากรในอำเภอยะหริ่งมีการเชื่อมต่อกันมาอย่างใกล้ชิดกันมาช้านานกับประชากรอำเภอเมืองปัตตานี สถานที่นี้อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรมากมายมหาศาลและแหล่งทรัพยากรทางทะเลจากตำบลบางปูนั้นเป็นอีกแหล่งทรัพยากรที่สำคัญแห่งหนึ่งที่เป็นเสปียงป้อนเข้าสู่อำเภอเมืองปัตตานีมานานหลายชั่วอายุคนตลอดมา ระบบนิเวศน์ป่าชายเลนของชาวชุมชนตำบลบางปู กำลังถูกผลักดันเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญตามนโยบายของภาครัฐ นอกจากนี้ ในพื้นที่ของชุมชนตำบลบางปูยังมีความน่าสนใจในด้านอื่นๆ อีกด้วย

3) การประกอบอาชีพ

อาชีพหลัก ทำการประมง คำขาย อาชีพเสริม รับจ้าง

ตำบลบางปูนี้ มีความเป็นธรรมชาติของป่าโกงกางและเป็นป่าชายเลนที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดอันดับต้นๆ ของประเทศเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา และสาหร่ายมากมาย

เสน่ห์อีกอย่างหนึ่งของชุมชนบางปูก็คือวิถีชุมชนชาวประมงที่ยังคงทำมาหากินแบบดั้งเดิม ออกหาปลาจัดการทรัพยากรด้วยเรือเล็ก และพบว่า ที่สำคัญเรือประมงที่ชาวบ้านชุมชนบางปูได้ใช้ ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ไม่ใช่เรือกลและเหมือนที่อื่นในจังหวัดปัตตานี แต่เป็นเรือลำเล็กๆ หัวตัดหัวแหลม เป็นอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะมองเห็นว่าชุมชนชาวบางปูมีประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวชุมชนชายฝั่งทะเลในพื้นที่ตำบลบางปู ทั้งด้านอาหารและที่พักต่างๆ รวมทั้งความสะดวกในด้านการจัดการสำหรับการท่องเที่ยวพบว่ายังมีปัญหาอยู่ชุมชนยังต้องการความช่วยเหลือ ภาครัฐควรเข้ามาส่งเสริมพัฒนาอีกหลายๆ ด้านพร้อมๆ กัน เช่น ป่าโกงกาง สำหรับการศึกษาเรียนรู้ นั้น ยังไม่มีการให้ความรู้ให้ชัดเจนในด้านการอนุรักษ์ป่าโกงกางอย่างไร ยังไม่มีความชัดเจนในปัญหาการรองรับนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ เช่น ที่พักเป็นแบบโฮมสเตย์ การจัดการในด้านขยะ ห้องน้ำไม่สะอาดและไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยว

4) สภาพปัญหา

ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านบ้าน คือ ปัญหาการทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจากเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงอย่างเช่น อวนรุน อวนลาก ซึ่งส่งผลกระทบทำให้

ทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรมลง ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถทำมาหากินได้ จึงตัดสินใจอพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

3.1.2 คุณลักษณะร่วมของ 8 ชุมชน

เนื่องจากชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีลักษณะที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพอยู่ติดกับทะเล ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงแบบพื้นบ้านเป็นหลัก มีการใช้ภูมิปัญญาชุมชนในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ ทำให้วิถีชีวิตและการปฏิบัติมีความคล้ายคลึงกันในด้านต่างๆ คือ

3.1.2.1 ต้นทุนทางสังคมของชุมชน

1) ต้นทุนทางสังคมในเรื่องฐานทรัพยากร เช่น ป่าชายเลนรอบๆชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เช่น ป่าชายเลนจะช่วยเป็นแหล่งกักเก็บลมพายุ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหารของสัตว์น้ำและช่วยเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำ ทำให้ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำได้ในแต่ละวันเพิ่มขึ้น มีรายได้มากขึ้นและส่งผลต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน

ภาพที่ 3.13: ภาพการทำประมงบริเวณแนวป่าชายเลน
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

2) ต้นทุนทางสังคม ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิ

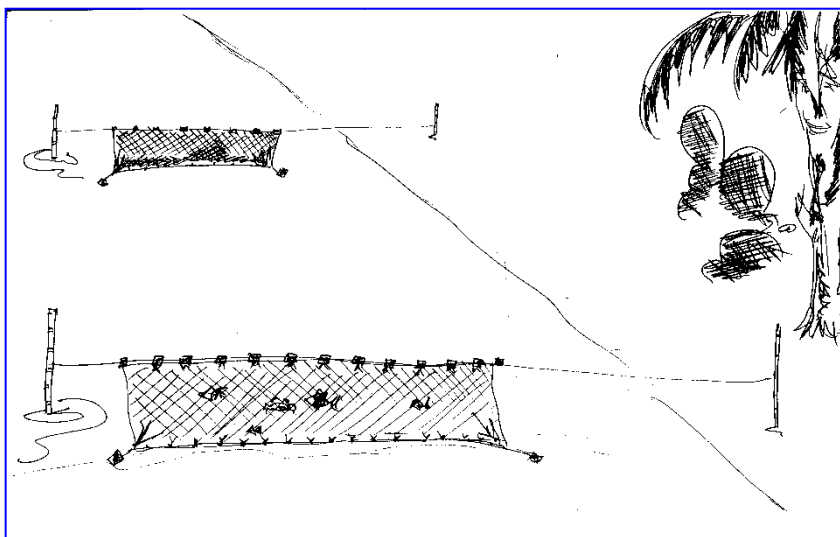
ปัญหาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีการกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนี้ชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

ภาพที่ 3.14 : ภาพเครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

3) ต้นทุนทางสังคมในเรื่องการดำรงชีวิตและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้เพียงลำพังเนื่อง จากในการออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำชาวประมงจะมีการถามไถ่พื้นที่ในการจับสัตว์น้ำจากเพื่อนบ้าน เพื่อไปวางอวนในบริเวณดังกล่าวโดยลักษณะการวางอวนของชาวบ้านจะวางอวนในบริเวณใกล้เคียงกันและจะใช้สิทธิการมาก่อนได้วางอวนก่อนโดยจะไม่แย่งพื้นที่วางอวนซึ่งทำให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง เช่น อวนทับกัน แต่ชาวบ้านจะมีการแบ่งพื้นที่ให้ผู้อื่นได้มีบริเวณในการวางอวนด้วย

ภาพที่ 3.15 : ภาพแนวการวางอวน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2546,(อ้างถึงใน สุวิมล พิริยธนาลัย,2555 หน้า 176)

นอกจากนี้แล้วความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชนก็เป็นต้นทุนทางสังคมอีกประการหนึ่ง โดยชาวบ้านจะมีความสามัคคีและช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งไม่สามารถทำได้เพียงลำพังแต่ต้องอาศัยความร่วมมือกันของชุมชนเพื่อให้กิจกรรมบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ภาพที่ 3.16 : ภาพความร่วมมือของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

ในขณะเดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจม ในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่ โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลาก ลากอวนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัตว์น้ำที่ได้มาและมีการ

ชดใช้วนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรือวนลาก ลากไปชาวบ้านจะเจ้าของวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเมื่อมาเจอจากตกลงให้มีการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น

นอกจากนั้นแล้วความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ได้ผ่านปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพมามากมายทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจต่อสภาพความลำบากของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน ก็จะทำให้การช่วยเหลือผู้ที่ลำบากกว่า เช่น ครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านที่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนในการสร้างเครื่องมือและเรือ ชาวบ้านก็จะให้การช่วยเหลือโดยการรับไปเป็นลูกเรือเพื่อให้เขามีโอกาสมีรายได้และมีความรู้ในการทำประมงและสามารถสร้างอาชีพเป็นของตนเองได้ในอนาคต และขณะเดียวกันในชุมชนถึงแม้จะมีการจับสัตว์น้ำเพื่อขายเป็นหลักและเพื่อยังชีพบ้างเป็นบางส่วนแต่ชาวบ้านก็จะมี การแบ่งปันสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงหรือครอบครัวที่ยากจนโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์ใด ๆ เลย

4) ต้นทุนทางคมในด้านปราชญ์ชาวบ้าน

ภาพที่ 3.17 : ภาพผู้อาวุโสของชุมชน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

ชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านในในพื้นที่เป้าหมายได้มีการก่อตั้งมาเป็นเวลายาวนาน โดยจะมีผู้อาวุโสของชุมชนที่ถือได้ว่าเป็นครูภูมิปัญญาของชุมชนเนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ มาก่อน และมีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของลูกหลานประมงพื้นบ้านมาอย่างยาวนานทำให้ผู้อาวุโสจึงเป็นผู้ที่ชุมชนให้การนับถือ ยกย่อง ซึ่งในการประกอบอาชีพของชุมชนนั้นเมื่อประสบปัญหาที่ไม่เคยเกิดขึ้นกับชุมชนในยุคปัจจุบันก็จะมี การไปขอคำปรึกษาและเรียนรู้การเผชิญหรือการแก้ไขปัญหาจากผู้อาวุโสของชุมชนที่ใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมามาทั้งชีวิตในการให้บทเรียน คำสอนแก่คนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

นอกจากชุมชนคนจะมีผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้รู้ของชุมชนแล้ว ก็ยังมีปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความชำนาญเกี่ยวกับวิถีชุมชน และการประกอบอาชีพของชุมชน ในการบอกต่อหรือให้ความรู้กับบุคคลอื่นเกี่ยวกับความเป็นชุมชนของตนเอง เช่น ความรู้ในเรื่องเครื่องมือในการประกอบอาชีพของชุมชนประมงพื้นบ้านว่าเป็นเครื่องมือทำมาหากินพร้อมๆไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากร ความถี่ในการจับสัตว์น้ำว่าในช่วงฤดูกาลการไหนเป็นช่วงของสัตว์น้ำอะไร และการดูลักษณะดินฟ้าอากาศก่อนไปทำการประมงซึ่งปราชญ์ชาวบ้านจะมีความรู้ ความชำนาญมากในเรื่องดังกล่าว

ภาพที่ 3.18 : ภาพปราชญ์ชาวบ้าน
ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

5) ต้นทุนทางคมในด้านองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง

การรวมกลุ่มเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การเกิดสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ซึ่งเป็นองค์กรที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านที่ประสบความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพ และได้มีการเรียกร้องสิทธิและความยุติธรรมให้กับคีนสุพี่น้องชาวประมงพื้นบ้าน จากเดิมที่หน่วยงานของรัฐไม่ค่อยให้ความสำคัญกับปัญหาที่ชาวบ้านประสบมากนัก ในปัจจุบันทางราชการก็จะให้ความสนใจมากขึ้น

6) ผู้นำชุมชน

ภาพที่ 3.19 : ภาพผู้นำชุมชน

ภาพโดย : สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, 2556

ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และมีประสบการณ์ในเรื่องต่างๆซึ่งเป็นที่ยอมรับของสาธารณชน และสามารถนำพาชาวบ้านไปในทางที่ดีได้ นอกจากนั้นยังเป็นแบบอย่างและที่ปรึกษาให้กับคนในชุมชนได้ ทั้งในเรื่องการประกอบอาชีพ การศึกษาและรายได้ของชุมชน ซึ่งชุมชนหรือสังคมจะดำเนินไปทางใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนเป็นสำคัญที่จะชี้ทางให้กับชาวบ้าน เช่น หมู่บ้านต้นหยงเปาว์มีผู้นำชุมชนที่คำนึงถึงความเดือดร้อนของชุมชนและเห็นผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นหลักก็มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน

3.1.2.2 ความเชื่อและการนับถือศาสนา

ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม มีระบบคุณค่าและความเชื่อในการจัดการทรัพยากรทางทะเลซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนร่วมที่ใช้ร่วมกัน ที่มีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา ความเคารพต่อส่วนร่วม เคารพต่อเพื่อนมนุษย์ และใช้ทรัพยากรเพื่อการยังชีพอย่างยั่งยืน โดยชุมชนเป็นแหล่งในการเผยแพร่ วิถีชีวิตการเป็นชาวประมงที่ดี โดยการยึดหลักคำสอนตามศาสนามาใช้ในการประกอบอาชีพโดยการไม่เบียดเบียนกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน

ศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นเอกเทวนิยม คือ นับถือองค์อัลลอฮ์เพียงองค์เดียว และมีความเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ อัลลอฮ์เป็นผู้สร้างและทรงประทานโอองการ คือ บทบัญญัติการถือปฏิบัติ และการละเว้นปฏิบัติต่างๆ แก่ชาวโลกผ่านทางรอสูลของพระองค์มีพระนามนบิอาดัม เป็นองค์แรก และองค์สุดท้ายคือท่านนบีมุฮัมมัด รวม 25 พระองค์ จึงครบบริบูรณ์

นบีมุฮัมมัด ได้รวบรวมบทบัญญัติหรือโอองการที่องค์อัลลอฮ์ประทานให้แก่รอซูลในที่ต่างๆ มารวบรวมเป็น คัมภีร์อัล - กุรอาน ซึ่งเปรียบเทียบกับประหนึ่งธรรมนูญการปกครองการดำเนินวิถีชีวิตของมุสลิม ควบคู่ไปกับ พระโอวาทและจริยวัตรของท่านนบีมุฮัมมัด ซึ่งได้มีผู้บันทึกไว้ เรียกว่า "หะดิษ" (วจนะหรือโอวาทของ ศาสดานบีมุฮัมมัด) และ "ซุนนะ" (จริยวัตรปฏิบัติของศาสดานบีมุฮัมมัด) เพื่อใช้เป็นแบบอย่าง ในการ ดำเนินชีวิตของศาสนิกชน

ในกาลต่อมา "อิหม่าม" (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมศาสนา) ได้มีการวินิจฉัยตีความ เกี่ยวกับวัตร ปฏิบัติในส่วนย่อยแตกต่างกันตามความคิดเห็นของตน จึงเกิดการปฏิบัติตามอย่างอิหม่ามผู้เป็นต้นคิดนั้นๆ เช่น ของอิหม่าม ต่อไปนี้

อิหม่ามชะฟีอีย์ (เรียกว่า สำนักคิดชะฟีอีย์)

หม่ามมาลีกี (เรียกว่า สำนักคิดมาลีกี)

อิหม่ามหะนาฟี (เรียกว่า สำนักคิดหะนาฟี)

อิหม่ามฮัมบาลี (เรียกว่า สำนักคิดฮัมบาลี)

มุสลิมในภาคใต้ส่วนใหญ่ นิยมนับถือตามแนวความคิด ของอิหม่ามชะฟีอีย์ (หรือสะเปอิง) อุดมการณ์ของศาสนาอิสลามมีความหมายให้มุสลิมบรรลุดังการมีชีวิตนิรันดร์ในโลก (อาคีเราะฮ์) แนวทางที่จะนำไปสู่จุดหมายศาสนาอิสลาม จึงเน้นในเรื่องการปฏิบัติตน ตามข้อบัญญัติขององค์อัลลอฮ์ หรือคัมภีร์อัล - กุรอาน หากผู้ใดละเว้น ก็จะต้องเป็นบาป หรือพินาศจากการเป็นมุสลิม

ดร.อารง สุทธาศาสน์ กล่าวถึงศาสนาอิสลามในทัศนะของชาวปัตตานีว่า "ศาสนาอิสลามมีลักษณะ แตกต่างจากศาสนาอื่นอยู่หลายประการ ประการที่สำคัญคือเป็นศาสนาที่มีบทกำหนดความเชื่อ และ การ ปฏิบัติทุกแง่มุม มีคำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ฯ มีคำ สอนทั้งในระดับนโยบายทั่วไป และในระดับการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน มีคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้าและ โลกนี้อย่างสมบูรณ์ สรุปแล้ว แทบจะเรียกได้ว่าไม่มีพฤติกรรมใดหรือแนวความคิดใดของมนุษย์ ที่จะพิน ขอบข่ายของศาสนาอิสลาม" (<http://www.oocities.org/yatimmiskin/report/02.html>)

ความเชื่อทางศาสนา ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจะยึดมั่นในความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลามเกี่ยวกับการ จัดการทรัพยากร (ดลมนรรจ์ บากา, 2533 อ้างถึงใน ปิยะ กิจถาวร, 2543) ที่ว่า

“ อัลลอฮ์ (พระผู้เป็นเจ้า) ทรงบันดาลทุกสิ่งบนผืนแผ่นดินและมีความเชื่อกันว่า สรรพสิ่งที่อัลลอฮ์ ประทานให้ ล้วนแล้วแต่เพื่อคุณประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งสิ้น อัลลอฮ์ยังประทานสติปัญญาและกำลัง ความสามารถแก่มนุษย์ มนุษย์ต้องทำงานเพื่อให้ได้ทรัพย์สินทั้งหลาย และต้องรับผิดชอบในกิจการต่างๆ ของเขา ทั้งต่ออัลลอฮ์ และต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”

คำสอนที่ว่า “ทรัพยากรในโลกนี้เป็นขององค์อัลลอฮ์ การนำทรัพยากร ดังกล่าวมาใช้ จะต้องใช้อย่างคุ้มค่า และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน” ซึ่งเจตนาของคำสอนดังกล่าวก็ต้องการให้มีการใช้ ทรัพยากรทุกอย่างที่มีบนโลก ทั้งทรัพยากรบนบกและในท้องทะเลอย่างคุ้มค่า ไม่ทิ้งขว้าง รวมทั้งการใช้ ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอีกด้วย ซึ่งหลักคำสอนนี้ผู้นำทางศาสนาในชุมชน จะเป็นผู้

ถ่ายทอดคำสอนดังกล่าวไปยังสมาชิกในชุมชน และนำไปสู่การอธิบายกรณีการทำการประมงอวนรุน ซึ่งเป็นปัญหาหลักของชุมชนว่า ผู้ทำการประมงอวนรุนเป็น ผู้ทำผิดตามหลักศาสนา หรือเป็นคนบาปในทางศาสนาอิสลามนั่นเอง ทั้งนี้เพราะเครื่องมือประมงอวนรุนจะมีการกวาดต้อนเอาสัตว์น้ำทุกประเภทและทุกขนาดไปด้วยการใช้เครื่องมือประมงที่มีเทคโนโลยีสูงเข้ามาช่วย ซึ่งทรัพยากรที่กวาดต้อนไปนี้บางประเภทยังเป็นเพียงลูกสัตว์น้ำวัยอ่อนที่ยังไม่มีโอกาสเจริญเติบโต ซึ่งเมื่อจับสัตว์น้ำเหล่านี้ไปแล้วก็นำไปขายอย่างไม่มียาราคา ในส่วนของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนมองว่าหากปล่อยให้สัตว์น้ำวัยอ่อนเหล่านี้เจริญเติบโตต่อไปได้ ก็จะเป็นการเพิ่มมูลค่าของสัตว์น้ำได้ รวมทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้สัตว์น้ำเหล่านี้ได้ขยายพันธุ์ต่อไปด้วย

หลักคำสอนดังกล่าวได้ถูกถ่ายทอดมาจากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มาจนถึงปัจจุบันนี้และเป็นหลักคำสอนที่ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนนี้ไม่มีการใช้เครื่องมือประมงแบบอวนรุนอีกเลยในปัจจุบัน ทั้งๆที่ในอดีตเคยมีสมาชิกในชุมชนใช้เครื่องมืออวนรุนประมาณ 9 ราย แต่ได้มีมาตรการทางสังคมเข้ามาควบคุมแทรกแซงจนต้องเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือประเภทอื่นในที่สุด

หลักการจ่ายชะกาด ชะกาดในที่นี้คือบทบัญญัติหนึ่งของบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามจะต้องปฏิบัติตาม คือ เงินบริจาคของผู้ที่มีรายได้ถึงเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จะต้องนำเงินส่วนหนึ่งไปบริจาค เพื่อช่วยเหลือผู้คนที่เป็ผู้ยากไร้ ผู้ทำนุบำรุงศาสนา เด็กกำพร้า ผู้เป็หนี้สินอันเกิดจากการเผยแพร่ศาสนา ผู้รับศาสนา ผู้ทำสงครามศาสนาและผู้พลัดถิ่น ซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวมีอิทธิพลให้ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน ไม่มุ่งสะสมทรัพย์สินมากนักหรือหากสะสมก็จะรู้จักแบ่งปันให้กับผู้อื่นที่มีความเดือดร้อน เป็นการขัดเกล่าที่ทำให้สมาชิกรู้จัก “การให้” กับบุคคลอื่นๆ เช่น หากมีสมาชิกในชุมชนออกไปทำการประมงในทะเลแล้วสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่สมาชิกคนอื่นๆ ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้เลยในวันเดียวกันนั้น เมื่อกลับมาสู่ชุมชนมีการพูดคุยบอกเล่า แลกเปลี่ยนกัน สมาชิกคนที่สามารถจับสัตว์น้ำได้ก็จะยินดีบอกแหล่งของทรัพยากรว่าตนเองไปจับสัตว์น้ำมาจากบริเวณใด มีการใช้เทคนิคใดช่วยบ้าง โดยไม่มีการปิดบังหรือปิดเบียน ข้อมูลของตนเอง ซึ่งสมาชิกคนอื่นๆ ก็จะออกไปทำการประมงในบริเวณดังกล่าวบ้างในวันถัดไป

หลักการถือศีลอด การถือศีลอดในศาสนาอิสลามมีเจตนาเพื่อจะฝึกความอดทนให้กับศาสนิกชนให้รู้จักอดทนต่อความหิวโหย ให้เรียนรู้ถึงความหิวโหยของผู้ที่ยากไร้ ไม่มีจะกิน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจกับกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสกว่าและรู้จักแบ่งปันให้กับผู้อื่นบ้าง ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความอดทนอย่างยิ่งใหญ่ นอกเหนือจากการออกทำการประมงในท้องทะเลที่ต้องเผชิญกับคลื่นลม ความร้อนจากแสงแดด และความไม่แน่นอนของธรรมชาติแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความอดทนเมื่อเผชิญกับปัญหาทรัพยากรชายฝั่งเสื่อมโทรมจากการรุกรานเข้ามาทำการประมงด้วยเครื่องมืออวนรุนเป็นความอดทนที่ยาวนานร่วม 20 ปี รวมทั้งอดทนที่จะร่วมกันคลี่คลายปัญหาไปที่เล็กลงๆ ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากหลักคิดของชาวบ้านที่มีความศรัทธาต่อองค์อัลลอฮ์ที่อาจจะกำลังทดสอบความอดทนและความพยายามของชาวบ้านอยู่ ก็ได้ จึงทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่และร่วมกันแก้ปัญหาอย่างมีความหวังและกำลังใจมาโดยตลอด

นอกจากนี้การถือศีลอดยังเป็นการประกอบศาสนกิจที่เจตนาให้คนทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่ว่าจะรวยหรือจนก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันต้องอดอาหารเช่นเดียวกัน ซึ่งในส่วนของการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อชาวประมงทุกคนนำเรือของตนเองออกสู่ท้องทะเล พวกเขาต่างอยู่ภายใต้ท้องฟ้าและท้องทะเลเดียวกันอย่างเสมอภาค พวกเขาจะได้ทรัพยากรกลับมามากหรือน้อยก็เป็นไปตามพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงประทานมาให้

หลักคำสอนทางศาสนาอิสลามดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงพลังของความศรัทธาของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อพระเจ้าของตนเอง เป็นพลังความศรัทธาที่ครอบคลุมชีวิตของชาวบ้านในทุกมิติ ไม่ใช่เพียงความเชื่อ ความศรัทธา จากหลักคำสอนเท่านั้น แต่เป็นความเชื่อในอำนาจขององค์อัลลอฮ์ที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ขึ้นมา ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวขึ้นอยู่กับอำนาจของพระเจ้าที่จะดลบันดาลให้เป็นไป (สุวิมล พิริยธนาลัย, 2546: 182-184)

3.1.2.3 วัฒนธรรมและประเพณี

1) วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้ หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

ผู้คนในชุมชน มีวัฒนธรรมและประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากการเผยแพร่ศาสนาอิสลามส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่ง จากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชาว ประเทศอินโดนีเซีย ผ่านมาทางประเทศมาเลเซีย หรือ บางครั้งก็เผยแพร่เข้ามาในพื้นที่โดยตรง โดยไม่ผ่านประเทศมาเลเซียก็มี จะเห็นได้จากการใช้ภาษา “มลายู” การแต่งกาย การดำเนินชีวิตที่มีแบบแผนหลายอย่างที่คล้ายคลึงกัน จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับคนในชุมชน ได้ข้อมูลการจัดงานประเพณีในรอบปี ประกอบด้วย

- ทำบุญประเพณี รายออีดิลฟิตรี, รายอแน
- วันรายอฮัจยี
- วันขึ้นปีใหม่ของอิสลาม
- การทำน้ำซอฟา(น้ำเพื่อรักษาโรค)
- วันเมาลิด
- อิสรอฮ์-เมื่อยะรอจ
- วันนิสฟูชะบาน
- ถือศีลอด

***หมายเหตุ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามจะผันเปลี่ยนไปตามจันทร์คติ

2) วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด

เมื่อก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามานั้น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีความเชื่อแบบงมงาย กระทั่งผู้คนเริ่มเข้าใจหลักศาสนาที่ถูกต้อง ความเชื่อดั้งเดิมที่ขัดกับหลักการจึงค่อยๆ หดความสำคัญลง การ

เปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประเพณีที่สัมพันธ์กับอาชีพนั้นๆ สูญหายไป อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ให้ย้อนรำลึกถึงประเพณีเดิมๆ เมื่อครั้งอดีต พอประมวลได้ดังนี้

การทำข้าวเหนียวเหลืองในวันรับข้าวใหม่ เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของสมัยก่อนสำหรับจะเริ่มทำกิจกรรมใหม่อะไรสักอย่างหนึ่ง เช่น การลงนาข้าว เป็นต้น

ประเพณีฉลองข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่จัดหลังการเก็บเกี่ยวข้าวครั้งแรกของฤดูกาลโดยจัดเลี้ยงชนมจีน

ประเพณีรับมันเหลือง เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเมื่อเสร็จสิ้นจากการขุดมันเหลือง แล้วนำมันเหลืองที่ได้มาเลี้ยงฉลองกัน

3.1.2.4 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเห็นได้จากถ้ามีเรือประมงของชาวบ้านคนใดเสียในระหว่างการออกทะเลหรือมีอุปสรรคเจอมรสุมก็จะช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าแรงใดๆ ทั้งสิ้นและถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการรวมกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน การดำรงชีวิตจะมีความเคร่งครัดในหลักศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นการให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังผู้ใหญ่ ด้านการประกอบอาชีพในครอบครัวก็มีการแบ่งงานกันทำ คือ ผู้ชายออกเรือ ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน แต่บางครั้งครอบครัวผู้หญิงจะออกไปช่วยทำประมงด้วย ถือเป็นการช่วยเหลือกันในครอบครัว เวลาว่างก็จะมีการพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้าน ในการพบปะพูดคุยถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางและเป็นสถานที่ที่สามารถพบปะพูดคุยกันได้ในทุกวันศุกร์ เช่นกัน ชาวบ้านมีโอกาสได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ด้านความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของแพปลากับชาวบ้าน คือ ถ้าชาวบ้านคนใดไม่มีเงินในการซื้อเครื่องมือในการทำประมงก็สามารถไปขอยืมจากเจ้าของแพปลาได้ โดยที่ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อไหร่มีเงินก็จะส่งคืน แต่เงื่อนไขของการยืมก็มีอยู่ว่าจะต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ไปขายให้กับแพปลาที่ให้อืมเงินมาและการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาที่มีในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะขายให้กับเจ้าประจำไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการ แย่งชิงหรือตดหน้ากันในการรับซื้อปลา เพราะเจ้าของแพปลาเป็นญาติพี่น้องกัน

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สमानฉันท์และประสานประโยชน์ในการทำมาหากินจะเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจารีตชุมชนในการจับสัตว์น้ำ การแบ่งกันใช้เครื่องมือประมงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์และกติกาภายในชุมชนที่ไม่เบียดเบียนกันในการทำมาหากิน ลักษณะดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจคุณธรรมที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะที่ทะเลยังอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่นการใช้ทรัพยากรในลำคลอง “...ต่างคนต่างทำ ไม่แย่งกันทำ และไม่แย่งพื้นที่ทำกิน...” เครื่องมือที่ใช้จะมีไซปูแหกุ้ง และมีวนขอขอซึ่งมาจากคนสงขลามาเผยแพร่ และมีวนชักกุ้ง ในการใช้ วนขอขอจะหากินกันในคลอง ไซปูจะหากินริมคลองตามแนวป่าชายเลน

3.2 การดำเนินงานโครงการ

3.2.1 การจัดเวทีประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

โครงการได้มีการจัดประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีที่เป็นสมาชิกของสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี จำนวน 2 ครั้ง ประกอบด้วย

ครั้งที่ 1 วันที่ 29 กันยายน – 1 ตุลาคม 2560 มีผู้เข้าร่วม จำนวน 110 คน

ครั้งที่ 2 วันที่ 22 -23 กุมภาพันธ์ 2561 มีผู้เข้าร่วม จำนวน 86 คน ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย ทั้งผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์และผู้ที่มีประสบการณ์ในการร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยชุมชนมีส่วนร่วม รวมทั้งประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการในการประชุมเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีของโครงการ เพื่อชี้แจงและปรับฐานคิดกับสมาชิกในเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านต่างๆถึงรายละเอียด เป้าหมาย ที่โครงการจะดำเนินการทั้งหมดและได้มุ่งเน้นในเรื่องการทำความเข้าใจร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องก่อน ในเรื่อง ความเป็นมา เป้าหมาย กระบวนการต่างๆทั้งวิธีการเก็บข้อมูล การรวบรวม การปฏิบัติการในระหว่างการทำวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนงานการวิจัย ฯลฯ โดยทางโครงการได้มีการเชิญผู้ประสานงานจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอ่าวปัตตานี, ที่ปรึกษาโครงการและวิทยากรในด้านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการเสริมความรู้ความเข้าใจในกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและการบริหารจัดการโครงการให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งสรุปได้ว่า

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความรู้ที่คนในชุมชนสามารถกำหนดเป้าหมายที่เกิดจากความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งผลที่ได้รับจากงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในพัฒนาหรือวางแผนการแก้ไขปัญหาที่พบในชุมชนได้อย่างแท้จริง ปัจจุบันการวิจัยท้องถิ่นจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญที่หลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน รวมถึงชุมชนต่างๆ นำมาใช้ในการวิเคราะห์ศึกษา เพื่อสร้างองค์ความรู้และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา วางแผนการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยการสร้างความรู้ที่เหมาะสมผ่านกระบวนการที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นหลัก

3.2.2 การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เดี่ยวและสัมภาษณ์กลุ่ม

ในการศึกษาข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เดี่ยว ทางโครงการวิจัย ได้ค้นหาความจริงด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้อาวุโส, ผู้นำชุมชน, กลุ่มแม่บ้าน และชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและการทำกิจกรรมร่วมกับทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ในส่วนการสัมภาษณ์กลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนเป็นกลุ่มตามกลุ่มบ้าน ทั้งนี้ เพราะการสัมภาษณ์พูดคุยเรื่องอดีตที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนั้น ต้องอาศัยคนหลายคนช่วยกันตอบเรื่องถึงจะปะติดปะต่อกัน โดยกลุ่มลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นกลุ่มย่อยมีผู้ให้ข้อมูลหลักประมาณ 5-6 คน เพื่อให้แต่ละคนได้บอกเล่าเรื่องที่ตนรู้อย่างเต็มที่ แต่ทั้งนี้ก็จะ

เปิดโอกาสให้คนกลุ่มอื่นในชุมชนที่สนใจและอยากรู้เข้าร่วมรับฟังได้ด้วย ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยถ่ายทอดเรื่องราว

3.2.3 การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้การพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในภาคใต้

การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่อง การพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในภาคใต้ มีเป้าหมายเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นและรับทราบข้อเท็จจริง ถึงแนวคิด การพัฒนา ศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในภาคใต้ ที่ จ.สตูล และ จ.สุราษฎร์ธานี

ทั้งนี้ในกิจกรรมการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่อง การพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในภาคใต้ ทางทีมวิจัยได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน ทั้งในแง่ของแนวความคิด แนวทางการพัฒนาศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนของแต่ละพื้นที่ ปัญหาอุปสรรค แนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ฯลฯ ทั้งนี้การศึกษาดูงานทางทีมวิจัยได้เน้นการพูดคุยเชิงลึกระหว่างทีมวิจัยกับวิทยากรในพื้นที่ที่ไปศึกษาดูงาน และนำความคิดต่างๆ มาวางแผนต่อถึงงานของตนเอง และเกิดกำลังใจที่จะทำงานของตนเองให้ได้ผลอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ทางทีมวิจัยได้รายงานผลการศึกษาดูงานดังกล่าวให้สมาชิกเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆของ จ.ปัตตานีได้ร่วมเรียนรู้ด้วย

3.2.4 การจัดเวทีสังเคราะห์ “ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน”

ทางโครงการได้มีการจัดเวทีสรุปและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนแล้วนำไปสู่การสังเคราะห์ความรู้เพื่อการสร้างความรู้ให้ชุมชนเกิดการนำไปปรับใช้ โดยนักวิจัยได้มีการประสานทีมที่ปรึกษาโครงการและนักวิชาการที่มีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและสามารถช่วยยกระดับจากข้อเท็จจริงต่างๆในพื้นที่เป็นองค์ความรู้หรือนวัตกรรมเพื่อนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวประมงพื้นบ้านและผู้สนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ในท้ายที่สุด

3.2.5 การจัดประชุมสรุปผลการปฏิบัติการในระหว่างการวิจัย

ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการจัดกิจกรรมนี้ขึ้น 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 วันที่ 28-29 มกราคม 2561 ณ ที่ทำการสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีผู้เข้าร่วม จำนวน 37 คน

ครั้งที่ 2 วันที่ 7-8 พฤษภาคม 2561 มีผู้เข้าร่วม จำนวน 62 คน

การจัดประชุมครั้งนี้เป็นการติดตามผลการศึกษาข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยทั้งหมด เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลที่เกิดขึ้นจากที่ได้ดำเนินโครงการมาระยะหนึ่งแล้ว เช่น การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติการวิจัย ภายหลังจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลข้างต้นแล้ว ทีมวิจัยก็ได้้นำข้อมูล

ดังกล่าวมาสรุปรวบรวม และวิเคราะห์ว่า ข้อมูลดังกล่าวนั้นครบถ้วนตรงตามประเด็นที่ต้องการศึกษาหรือไม่ มีประเด็นใดที่ต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และข้อมูลที่รวบรวมมาได้นั้นสามารถสื่อสารให้คนอื่น ๆ เข้าใจมากน้อยแค่ไหน โดยให้ที่ประชุมเสนอความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การปรับแก้ไขเนื้อหา

3.2.6 การจัดเวทีอภิปรายผลพร้อมรับฟังข้อเสนอแนะ

กิจกรรมนี้จัดขึ้น 2 วัน คือ วันที่ 18-19 มิถุนายน 2561 มีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย ผู้แทนชาวประมงพื้นบ้าน, ผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ และสื่อมวลชน มีเป้าหมายเพื่อนำเสนอผลงานวิจัยสู่สาธารณชน รวมทั้งเพื่อผลักดันให้ผลการวิจัยเกิดการขยายผลไปสู่การพัฒนาทั้งในแง่ของการพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านปัตตานีที่สอดคล้องความต้องการของชุมชนประมงพื้นบ้านจ.ปัตตานีในอนาคต

บทที่ 4

ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

การศึกษารูปแบบของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี มุ่งศึกษาถึงศักยภาพและต้นทุนเดิมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี” ที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนในด้าน

1) ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี”

2) ฐานองค์กร ทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ

3) พื้นที่ และ/หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

4.) ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชาวประมงพื้นบ้านในการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

ซึ่งเนื้อหาสามารถสรุปได้ดังนี้

4.1 ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี”

ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่างๆ นำมาสังเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับองค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบาย หรือระบบและกลไกภายในประเทศที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งประกอบด้วยชุดความรู้ต่างๆ ดังนี้

4.1.1 ชุดความรู้เรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

การฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีการดำเนินกิจกรรม 3 ด้าน ควบคู่กัน ประกอบด้วย (1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล (2) การเพิ่มปริมาณและความหลากหลายให้กับทรัพยากรสัตว์น้ำ (3) การป้องกันประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

(1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล

ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการนำฐานคิดที่ได้จากการเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรในอดีตที่ได้มีการจัดทำซั้ง หรือปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำวัยอ่อน

และยังทำหน้าที่เป็นเครื่องล่อ เพื่อให้สัตว์น้ำมาอาศัยอยู่รวมกันและง่ายต่อการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านอีกด้วย ทั้งนี้เพราะโดยลักษณะของซั้ง ปะการังเทียมแบบพื้นบ้านนั้น มีการนำทางมะพร้าวมาผูกกับไม้ไผ่แล้วถ่วงด้วยกระสอบบรรจุทราย ทั้งนี้เกิดจากการเฝ้าสังเกตของชาวประมงพื้นบ้านพบว่าทางมะพร้าวมักมีกลิ่นหอมที่สามารถดึงดูดสัตว์น้ำได้ โดยลักษณะของซั้งนั้นเมื่อทิ้งลงในทะเลจะมีไม้ไผ่โผล่ลอยอยู่เหนือน้ำเป็นสัญลักษณ์ให้ชาวประมงมองเห็นได้ วัสดุที่นำมาทำซั้งปะการังเทียมมักใช้วัสดุธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ย่อยสลายได้ง่ายและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเล โดยในอดีตนั้นเคยใช้เถาว์วัลย์ มาในปัจจุบันเถาว์วัลย์หายากขึ้น จึงปรับมาใช้เชือกเป็นตัวยึดผูกถ่วงเพื่อถ่วงไม้ไผ่ไม่ให้ลอยหายไปหรือในอดีตเคยใช้เศษไม้ กิ่งไม้ต่างๆในแถบ ชุมชนไปกองสุมในทะเล

การทำซั้งจะเป็นการสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลโดยเป็น “บ้าน” ให้กับสัตว์น้ำในท้องทะเลได้มีที่พักพิง หลบอาศัยและขยายพันธุ์ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสัตว์ทะเล รวมทั้งยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น การตกปลา ตกหมึก และการล้อมดักปลาเกล็ดๆซั้ง รวมทั้งซั้งยังเป็นแนวเขต 5,400 เมตร เพื่อป้องกันไม่ให้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพทำลายล้างสูงรुक้าเข้ามาในเขตชายฝั่ง การทำซั้งเกิดจากชุมชนได้มีการร่วมกันกำหนดพื้นที่ในการจัดวางซั้งในพื้นที่ที่เหมาะสม และหลังจากนั้นก็ได้มีการดำเนินการจัดทำซั้ง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนจะมาช่วยกันเจาะรูไม้ไผ่เพื่อไว้ร้อยเชือก เด็กๆ ก็จะช่วยกันขนทราย ส่วนผู้หญิงในชุมชนจะมาร่วมกันผูกทางมะพร้าว และประกอบอาหารเลี้ยงคนในชุมชน โดยลักษณะการทำงานนั้นจะมากันทั้งครอบครัว ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน นอกจากนี้การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านยังเป็นกิจกรรมที่สื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มาร่วมแรงร่วมใจในการจัดทำโดยในรอบ 1 ปีคนในชุมชนจะมาร่วมกันทำซั้ง 1 ครั้ง

การทำซั้งปะการังเทียมในครั้งนี้นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการความขัดแย้งในการทำการประมงของชุมชน ทั้งนี้เพราะทรัพยากรประมงมีอยู่อย่างจำกัด ชาวประมงไม่ว่าจะเป็นชาวประมงพาณิชย์หรือชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆ มุ่งหวังที่จะเข้าถึงทรัพยากรประมงเหล่านี้ ซึ่งย่อมจะนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งกันได้ ในส่วนของชาวประมงพื้นบ้าน จึงได้นำภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลให้สัตว์น้ำขนาดเล็กได้มีแหล่งเพาะฟักและขยายพันธุ์ เป็นการเพิ่มปริมาณพันธุ์สัตว์น้ำในท้องทะเล ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถใช้ประโยชน์จากซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่ชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้นตามจารีตข้อตกลงร่วมกันของแต่ละชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีคิดในการก้าวพ้นความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรประมงเหล่านี้ก็คือ การสร้างเสริมจิตสาธารณะในกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านด้วยตนเอง โดยคำนึงถึงเป้าหมายสูงสุดที่ชาวประมงพื้นบ้านทุกชุมชนและทุกเชื้อชาติศาสนา ต้องการให้ทรัพยากรประมงมีการฟื้นตัว มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณและความหลากหลายของระบบนิเวศ ซึ่งก็จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านในท้ายที่สุด

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นรูปแบบวิธีการหนึ่งในการจัดการทรัพยากรท้องทะเลที่มีความเหมาะสมกับสภาพชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมการร้อยรัดฐาน

สมาชิกในชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยกระบวนการดำเนินการต่าง ๆ นั้นทำให้ทีมวิจัยและชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการวิจัยในแต่ละขั้นตอน ทำให้ชุมชนมีองค์ความรู้ และความคิดในการต่อยอดกระบวนการดำเนินงานวิจัยต่อไป ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของทรัพยากรท้องถิ่น

(2) การเพิ่มปริมาณและความหลากหลายให้กับทรัพยากรสัตว์น้ำ

กิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็กเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถฟื้นฟู และเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำในแหล่งน้ำและท้องทะเลได้ เนื่องจากการได้รับผลกระทบจากการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายที่มีประสิทธิภาพในการทำลายล้างของเรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งทำให้ท้องทะเลเกิดความเสื่อมโทรม สัตว์น้ำลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเพียงอย่างเดียวมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย โดยทางชุมชนมีการจัดกิจกรรมนี้ขึ้นมาโดยมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องในการลงมือร่วมปฏิบัติการในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็กในพื้นที่เป้าหมายเพื่อมุ่งให้เกิดการเพิ่มปริมาณและความหลากหลายของทรัพยากร รวมทั้งในการดำเนินกิจกรรมมีการศึกษาการเพิ่มขึ้นและความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำอีกด้วย กิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยฟื้นฟูและสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องทะเลได้ ซึ่งทางชุมชนได้ประสานความร่วมมือกับสถานีเพาะปลูสัตว์น้ำชายฝั่ง จ.ปัตตานี เพื่อขอรับการสนับสนุนพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก เช่น พันธุ์กุ้งแชบ๊วย พันธุ์กุ้งกุลาดำและพันธุ์ปลากะพงขาว โดยได้นำไปปล่อยในแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในแต่ละครั้งนั้นจะจัดขึ้นในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม หรือวันเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม เป็นต้น และชุมชนได้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการร่วมดูแลทรัพยากรสัตว์น้ำที่ได้ปล่อยลงสู่แม่น้ำอีกด้วย

ภาพที่ 4.1 : ภาพการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนในพื้นที่อ่าวปัตตานี

นอกจากนี้การจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นจากการร่วมมือของชุมชนต่างๆที่มีการเรียนรู้ร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำโดยมีการศึกษาฐานทรัพยากรของชุมชน ปัญหา และการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ซึ่งนำไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟู ซึ่งทำให้ชุมชนมีความตระหนักและมีจิตสำนึกในการดูแลและร่วมปกป้องทรัพยากรของชุมชน

(3) การป้องปรามเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

ในด้านของการลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งเพื่อป้องกันและปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมาย และทำลายทรัพยากรชายฝั่ง ชุมชนได้ร่วมกับอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านและเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น การประสานความร่วมมือระหว่างศูนย์บริหารจัดการประมงทะเลปัตตานีและชาวประมงพื้นบ้านจะมีการร่วมมือในด้านการแก้ไขปัญหาเรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งเป็นประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่ง ฉบับลงวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 ให้มีการบังคับใช้อย่างเป็นจริง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในด้านการป้องปรามการกระทำผิดกฎหมายประมงต่างๆ โดยการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องออกลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งทะเลเพื่อป้องกันและปราบปรามการทำประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรชายฝั่ง โดยศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงทะเลจังหวัดปัตตานี ออกลาดตระเวนมาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เรือตรวจการณ์ชายฝั่งนำร่อง 01 และเรือตानी 01 โดยในรอบ 1 เดือนจะมีการออกลาดตระเวนตามแผนงานที่ได้กำหนดร่วมกันไว้ระหว่างอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

การออกลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งจะแบ่งเป็น 3 รูปแบบด้วยกันดังนี้

1) การออกลาดตระเวนโดยเจ้าหน้าที่รัฐเพียงลำพัง (เฉลี่ยเดือนละ 12 ครั้ง) รูปแบบนี้จะใช้ในกรณีที่มีการแจ้งข่าวจากอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านว่าพบเห็นเรือที่กระทำผิดกฎหมายและทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นเรืออวนลากขนาดเล็ก ทั้งนี้เพราะเรืออวนลากขนาดเล็กเหล่านี้มักพบการกระทำผิดอยู่บริเวณพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับเรือตรวจการณ์ชายฝั่งของทางสมาคมฯจอดอยู่ ดังนั้นหากนำเรือตรวจการณ์ชายฝั่งของทางสมาคมฯออกลาดตระเวนก็จะไม่สามารถจับกุมผู้กระทำผิดได้

2) การออกลาดตระเวนในลักษณะของกำลังพลร่วมโดยเป็นการร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้าน (เฉลี่ยเดือนละ 10 – 12 ครั้ง) รูปแบบนี้จะใช้ในกรณีการลาดตระเวนทั่วไปในทะเล ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลออกไป 5 กิโลเมตร ซึ่งมักพบเรือประมงอวนลากขนาดใหญ่และเรืออวนรุน

3) การเฝ้าระวังบริเวณชายฝั่งทะเล (เฉลี่ยเดือนละ 7 ครั้ง) รูปแบบนี้มักใช้ในกรณีที่น้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในการลาดตระเวนในเดือนนั้นๆหมดลง ทางอาสาสมัครชาวประมงพื้นบ้านจะไปเฝ้าระวังที่บริเวณชายฝั่งทะเล แล้วใช้กล้องส่องทางไกลในการสังเกตเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย หากพบเห็นจึง

นำเรือออกลาดตระเวนและทอดสมอเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนเห็นว่า กระบวนการในการลาดตระเวนโดยองค์กรชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังเช่นที่ได้ดำเนินการมาเป็นมาตรการที่มีประสิทธิภาพ เพราะสามารถบรรลุเป้าหมายในการป้องกันและปราบปรามเรือประมงที่ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง ทั้งอวนรุน อวนลาก ฯลฯ รวมทั้งก่อให้เกิดความยำเกรงต่อการกระทำผิดกฎหมายได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งผลที่ตามมาก็คือ เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายไม่สามารถออกทำการประมงได้ตามอำเภอใจนัก การรุกรานบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลหรือการทำลายแหล่งเพาะพักสัตว์น้ำวัยอ่อน รวมทั้งพันธุ์สัตว์น้ำต่าง ๆ ก็ลดลง ทรัพยากรสัตว์น้ำในท้องทะเลก็มีโอกาสที่จะฟื้นตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์เพราะมีองค์ประกอบทั้งการมีแหล่งเพาะพักสัตว์น้ำ ซึ่งเปรียบเสมือน “บ้านของสัตว์น้ำ” ในท้องทะเลและมีระบบชั้นของห่วงโซ่อาหารที่สมบูรณ์และเมื่อทรัพยากรสัตว์น้ำเหล่านี้ฟื้นตัว ก็จะกลายเป็นฐานทรัพยากรซึ่งเป็นที่พักของชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มคนยากจน และมีข้อจำกัดทางด้านเรือประมงและเครื่องมือประมงที่ต้องทำการประมงอยู่บริเวณใกล้ชายฝั่งทะเล

ภาพที่ 4.2 : ภาพการจับกุมเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

การลาดตระเวนเพื่อป้องกันปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายของเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงนี้ จึงเป็นเสมือนการควบคุมและลดโอกาสไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรประมง ซึ่งปัญหาการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายคงจะไม่หมดหรือจบอย่างง่ายดายในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่ท้องทะเลทั่วไปอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมมาก เรือประมงเหล่านี้มักจะเฝ้ารอจังหวะที่จะลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตหวงห้ามอยู่ตลอดเวลา ด้วยสถานการณ์เช่นนี้จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีต้องพยายามเป็นอย่างยิ่งในการลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งทะเลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ลมตะวันออกเฉียงเหนือพัดเข้าสู่

ชายฝั่ง (เดือนพฤศจิกายน – มีนาคม) ซึ่งจะมีสัตว์น้ำประเภทกุ้งแชบ๊วย ซึ่งเป็นสัตว์น้ำเป้าหมายที่กลุ่มเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงจำพวก อวนรุน อวนลาก ต้องการมาก

ในด้านการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ทางชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ปัญหามาอย่างต่อเนื่อง โดยความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมประมง, ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) สำนักงานประมงจังหวัดและศูนย์บริหารจัดการประมงทะเลจังหวัดปัตตานี เพื่อร่วมขับเคลื่อนปัญหาและให้เกิดการแก้ไขปัญหา ใน 2 ระดับ คือ (1) ระดับนโยบายและกฎหมาย เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนกฎหมาย/นโยบายให้เอื้อต่อการควบคุมปริมาณและจำกัดพื้นที่ของการทำประมงอวนลากซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพทำลายล้างสูง และ (2) ระดับปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายและปฏิบัติตามนโยบายอย่างจริงจัง ซึ่งชาวประมงมองว่า หากมีการปฏิบัติได้ตามนโยบายที่กำหนดไว้ ก็จะสามารถบรรเทาปัญหาลงได้ โดยหลังจากการปฏิบัติการวิจัยไประยะหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดผลดังต่อไปนี้

(1) ระดับกฎหมาย/นโยบาย ชาวประมงพื้นบ้านสามารถผลักดันกฎหมายและนโยบายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

- กรมประมงได้มีการจัดประชุมหารือกรณีการขอผ่อนผันการจดทะเบียนเรืออวนลาก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2555 โดยมีการเชิญบุคคลผู้เกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่างๆและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งสมาชิกทีมวิจัยเข้าร่วมประชุมด้วย โดยในการประชุมมีสาระหลักคือทางกรมประมงต้องการผลักดันให้นำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อให้มีการผ่อนผันการจดทะเบียนอวนลากโดยต้องการให้ผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำจากเรืออวนลากเหล่านี้สามารถส่งออกสู่ประเทศเศรษฐกิจยุโรปได้

- กรมประมงได้มีการจัดประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของผู้ประกอบการด้านการประมง โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธานการประชุม เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2555 เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการประมง โดยมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมประชุมจากหน่วยงานต่างๆ ที่เป็นคณะอนุกรรมการฯ เช่น ปลัดกระทรวงต่างๆ อธิบดีกรมเจ้าท่า ประธานสมาคมประมงแห่งประเทศไทย ฯลฯ และมีสมาชิกทีมวิจัยซึ่งเป็นคณะอนุกรรมการฯเข้าร่วมประชุมด้วย

- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) โดยพันตำรวจเอกทวี สอดส่อง เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้มีการเชิญเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องและชาวประมงอวนลาก อวนรุนของจังหวัดปัตตานี ประชุมหารือเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม ณ ห้องประชุม 1 ชั้น 3 อาคารอำนวยการ ศอ.บต.โดยมีชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นทีมวิจัยเข้าร่วมประชุมด้วย โดยผลจากการประชุมได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหาการทำประมงอวนลาก อวนรุนผิดกฎหมาย ซึ่งขอความกรุณาให้จังหวัดได้พิจารณาเพื่อดำเนินการ คือ 1) จัดทำประกาศจังหวัด กำชับห้ามทำการประมงอวนลาก อวนรุนตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2) ขอให้อำเภอหนองจิกและอำเภอเมืองปัตตานีประชุมชี้แจงและกำชับให้ดำเนินการตามประกาศ 3) ให้นำหน่วยเรือตรวจ

ประมง ประชาสัมพันธ์ชี้แจงตามข้อ 1 และลาดตระเวนพร้อมประชาสัมพันธ์ 4) ตั้งแต่ 16 สิงหาคม 2555 เป็นต้นไปให้เริ่มทำการจับกุมเรือประมงที่ผิดกฎหมาย และ 5) สนับสนุนและขอความร่วมมือศูนย์/สถานีเพาะพันธุ์สัตว์น้ำผลิตและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

- จังหวัดปัตตานีได้มีการออกประกาศจังหวัด ลงวันที่ 30 กรกฎาคม 2555 เรื่อง ประชาสัมพันธ์ห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก อวนรุนทำการประมงในเขตอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งทะเล (3 ไมล์ทะเล) และในที่สาธารณประโยชน์อ่าวปัตตานี เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบและขอให้ผู้มีพฤติกรรมดังกล่าวละเว้นการกระทำผิดกฎหมาย ซึ่งก่อให้เกิดแนวทางการใช้นโยบายที่ทำให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(2) **ระดับปฏิบัติการ** เกิดแผนในการปฏิบัติการลาดตระเวน โดยมีการร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติงานเป็นประจำทุกเดือน โดยมีหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม เช่น กรมประมง, ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, สำนักงานประมงจังหวัดปัตตานี, ศูนย์บริหารจัดการประมงทะเลจังหวัดปัตตานีและสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ภายหลังการประชุมก็มีการปฏิบัติงานเป็นประจำอย่างต่อเนื่องในการลาดตระเวนตรวจจับเรือที่กระทำผิดกฎหมาย โดยทางหน่วยเรือตรวจการณ์ชายฝั่งทะเลจะรับผิดชอบการออกลาดตระเวนเป็นระยะเวลา 10 วัน/เดือน และสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีจะร่วมออกลาดตระเวน จำนวน 10 วัน/เดือน และในส่วน of ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้และสำนักงานประมงจังหวัดปัตตานีได้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและนโยบายต่างๆที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน

4.1.2 ชุดความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

ในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลัก ๆที่น่าสนใจอยู่ 6 ประการด้วยกันคือ (1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ (2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด (3) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน (4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน (5) ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน และ (6) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท โดยมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

(1) **ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ** ประกอบด้วย 1) ภูมิปัญญาในการเข้าใจเพื่อเข้าถึงทรัพยากร คือ ความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของทรัพยากรในทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านจะต้องมีความเข้าใจในลักษณะที่อยู่อาศัยและลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำแต่ละชนิด เพื่อเป็นพื้นฐานในการคิดประดิษฐ์สร้างเครื่องมือประมงแต่ละชนิด เพื่อเข้าถึงทรัพยากรและการเข้าใจเงื่อนไขทางธรรมชาติและบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งก็คือ ทิศทางของลมซึ่งส่งผลต่อกระแสน้ำในท้องทะเลและมีส่วนสัมพันธ์กับทรัพยากรสัตว์น้ำด้วย และ 2) ภูมิปัญญาในการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัย

ในทะเล เช่น การดูปรากฏการณ์บนท้องฟ้า การดูเมฆ ดวงจันทร์ และดาว ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการเกิดคลื่นในทะเลและกระแสน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ประเภทต่างๆ เพราะสัตว์ต่างๆ มีสัญชาตญาณของการเอาตัวรอดจากอันตรายต่างๆ ที่เข้าใกล้ตัวมัน การสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ลักษณะของกระแสน้ำ สามารถบ่งบอกถึงการเคลื่อนตัวของคลื่นลมได้

จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่า ในวิถีการทำประมงแบบพื้นบ้านที่พึ่งพาเรือกอและท้ายตัดลำขนาดเล็ก โดยไม่ได้ใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีสมัยใหม่จำพวกเรดาร์ ซาวเดอร์ ฯลฯ ช่วยในการออกทำการประมงเลยนั้น ชาวประมงพื้นบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดมาได้ก็เพราะพวกเขามีองค์ความรู้ที่เกิดจากการเฝ้าสังเกต เรียนรู้มาหลายชั่วอายุคน พวกเขามีภูมิปัญญาในการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยในทะเล โดยการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว เช่น การสังเกตท้องฟ้า สังเกตดวงดาว สังเกตเมฆ สังเกตดวงจันทร์ สังเกตพฤติกรรมของสัตว์บางชนิด ฯลฯ เป็นต้น และได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า ภัยธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกือบทั้งหมดมักจะมีสัญญาณทางธรรมชาติบอกเหตุให้ทราบล่วงหน้าอยู่เสมอ การเรียนรู้และสังเกตสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา การจดจำ การลองผิดลองถูก จนได้ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถคาดการณ์เหตุการณ์ทางธรรมชาติที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ ชาวประมงพื้นบ้านสามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งในระหว่างการใช้ชีวิตอยู่บนบกและการใช้ชีวิตอยู่ในทะเล

ทั้งนี้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สามารถจัดระบบภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ โดยย่อ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 : ตารางแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ

ลักษณะทางธรรมชาติ	ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น	ช่วงเวลาที่คาดการณ์ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ
1. การดูปรากฏการณ์บนท้องฟ้า 1.1 เมฆเป็นแผ่นดำมืด ลอยอยู่เหนือขอบน้ำและมีฟ้าแลบทางฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือ 	เป็นช่วงฤดูกลางของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ คลื่นลมจะรุนแรงมีฝนตกหนักเกือบทุกพื้นที่และตกติดต่อกันหลายวัน	1- วันหลังเมฆก่อตัวขึ้น 2
1.2 เมฆสีดำเป็นก้อน ลอยอยู่เหนือขอบน้ำมีฟ้าผ่าเป็นเส้นตรงทางฝั่งตะวันตก 	จะเกิดขึ้นในช่วงลมตะวันตกเฉียงเหนือ คลื่นลมรุนแรงอย่างเฉียบพลัน ในช่วงเวลาสั้นๆ	มักเกิดขึ้นครึ่งชั่วโมงหลังจากมีฟ้าผ่าลงมาเป็นเส้นตรงในบริเวณที่ก้อนเมฆก่อตัวขึ้น

ลักษณะทางธรรมชาติ	ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น	ช่วงเวลาที่คาดการณ์ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ
2. การดูดวงจันทร์ 2.1 วงแหวนล้อมรอบดวงจันทร์เต็มวง 	จะมีคลื่นลมที่พัดค่อนข้างรุนแรง และมีน้ำทะเลหนุนสูง	วันรุ่งขึ้น ช่วงบ่ายๆ
2.2 การดูดาวกะพริบ ส่องแสงแวววาวเป็นจำนวนมาก หลายดวง 	จะมีคลื่นลมที่ค่อนข้างจะรุนแรง และมีน้ำทะเลหนุนสูง	2- วันหลังจากมี 3 ปรากฏการณ์เกิดขึ้น
3. การดูพฤติกรรมสัตว์ 3.1 แมงกะพรุนไฟ 	หากพบเห็นตลอดทั้งปี น้ำในทะเลมีอุณหภูมิสูงขึ้นกว่าปกติ จะเกิดคลื่นลมที่รุนแรงกว่าทุกปี และมีระยะเวลาของการเกิดคลื่นลม นานกว่าทุกปี รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะมีน้ำจืด/น้ำฝนจำนวนมาก	สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 1 - เดือน 3
3.2 หอยจาก 	✦ หอยจากใต้ขึ้นที่สูงกว่าปกติ จะมีน้ำทะเลหนุนสูงและมีคลื่นลมที่รุนแรง ✦ หอยจากใต้ลงจากต้นจากหา กินบริเวณริมโคนต้นจากและบริเวณหน้าดินใต้ต้นจาก ส่งผลสัญญาณว่าน้ำจะลดลงกว่าปกติ และจะแล้งเป็นระยะเวลานาน	สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 3-4 วัน สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 1 เดือน

ลักษณะทางธรรมชาติ	ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น	ช่วงเวลาที่คาดการณ์ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ
3.3 ปูแสม 	หากปูแสมออกจากรูเป็นจำนวนมากได้ขึ้นที่สูงบนต้นไม้หรือหนีไปอยู่ในที่ดอน ที่ไม่ใช่ถิ่นที่อยู่ของมัน เป็นการส่งสัญญาณว่า จะมีน้ำทะเลหนุนสูง เกิดคลื่นลมค่อนข้างรุนแรง	สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า 1- 3 วัน
3.4 โลมา 	หากพบเห็นโลมาเข้ามาใกล้ฝั่ง เป็นสัญญาณว่ามีน้ำทะเลหนุนสูง เกิดคลื่นลมค่อนข้างรุนแรง	สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า 1- 3 วัน
3.5 ลูกปลาตาบเงิน 	หากพบเห็นลูกปลาตาบเงินกระโดดไปมา บริเวณผิวน้ำ เป็นการส่งสัญญาณว่าจะเกิดคลื่นลมที่ค่อนข้างรุนแรงอย่างเฉียบพลัน	ไม่เกิน 1 ชั่วโมง
3.6 นกนางนวล 	หากพบเห็นนกนางนวลบินเข้ามาใกล้ฝั่ง เป็นฝูงๆ เป็นการส่งสัญญาณว่าจะเกิดคลื่นลมที่รุนแรงมากๆ ถึงขั้นเป็นพายุก็ได้	ประมาณ 6-8 ชั่วโมงก่อนพายุจะพัดเข้ามา
4. การดูสิ่งแวดลอมรอบตัวเรา 4.1การย่ำเท้าบนหาดทราย 	หากหาดทรายมีการยุบตัวไปตามแรงของการย่ำเท้า บ่งบอกว่าจะเกิดน้ำทะเลหนุนสูงและเกิดคลื่นลมที่ค่อนข้างรุนแรง	สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 2-3 วัน

(2) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ในชุมชนประมงพื้นบ้านมีเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำหลากหลายชนิดเพื่อสามารถเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำได้ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้ต่างสามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต(Production force)ที่ต่ำ คือ การใช้เรือประมงขนาดเล็กใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านที่สามารถเลือกจับสัตว์น้ำได้ เฉพาะประเภทและเป็นการเลือกจับตามฤดูกาล โดยเป็นการทำประมงที่ยั่งยืนอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำชนิดนั้นๆได้ ถึงแม้ว่าในแต่ละยุคสมัย วัสดุที่ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอาจจะมีความแตกต่างกันไป โดยในยุคแรก ชาวประมงพื้นบ้านมักใช้ด้ายดิบมาถักทอเป็นเครื่องมือประมงต่าง ๆ ซึ่งขนาดของด้ายดิบก็จะแตกต่างกันไปตามขนาดของสัตว์น้ำ เช่น หากต้องการอวนที่ไปจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ก็จะใช้ด้ายดิบเส้นขนาดใหญ่ เพื่อสามารถรองรับน้ำหนักของสัตว์น้ำได้ การใช้ด้ายดิบนั้น เมื่อทำเสร็จใหม่ๆ จะต้องมีการย้อม ถ้าต้องการให้อวนมีสีขาวจะต้องเอาไขไก่มา ย้อม ซึ่งจะช่วยให้เนื้ออวนแข็งขึ้นด้วย หากต้องการให้อวนเป็นสีดำก็จะใช้เปลือกไม้จากต้นพังก่าในป่า ชายเลนมาย้อมแล้วจึงนำไปผึ่งแดด เพื่อรักษาสภาพให้อวนที่สุกที่สุด ไม่เช่นนั้น เนื้ออวนจะเปื่อยยุ่ย ไม่คงทน ในช่วงระยะต่อมา ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานีก็มีการปรับมาใช้ด้ายไนลอนในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงแทน รวมทั้งมีการใช้เครื่องมือประมงที่ทำจากเอ็นควมคู่กันไปด้วย

ภาพที่ 4.3 : การถักอวนเป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านที่มีมาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าวัสดุที่ใช้ในการประกอบเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้าน จะแตกต่างกันและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่คงคู่กับการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านมาโดยตลอดก็คือ ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านในการนำวัสดุเหล่านั้นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือประมงชนิดต่างๆในการเข้าถึงสัตว์น้ำแต่ละประเภท ยกตัวอย่างเช่น หากชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีต้องการจะจับ สัตว์น้ำประเภทกุ้ง พวกเขาจะต้องเรียนรู้ถึงลักษณะเฉพาะของกุ้งว่ามีวิถีความเป็นอยู่อย่างไร ออกหากิน อย่งไร ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ลักษณะใดในท้องทะเล ฯลฯ ภายหลังจากนั้นจึงนำไปสู่การประดิษฐ์อวนลอย

กึ่งให้มีลักษณะที่สามารถจับกึ่งได้โดยเฉพาะโดยลักษณะของอวนกึ่งจะต้องเป็นอวนที่สามารถลอยตามน้ำพลิวไหว เพราะธรรมชาติของกึ่งจะวิ่งตรง ๆ เมื่ออวนไปกระทบถูกตัวกึ่ง กึ่งจะตกใจ มีการดีดตัวขึ้นทันทีหากกึ่งกระโดดหรือดีดออกก็ไม่ติดอวน แต่ถ้ากึ่งดีดเข้าหาอวน กึ่งก็จะห่อตัวแล้วหลุดเข้าไปในถุงอวนและโดยลักษณะของเนื้ออวนก็จะพันตัวกึ่งเอาไว้ เป็นต้น

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ในการสร้างเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนั้นไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือประเภทใด หัวใจหลักก็คือ เครื่องมือประมงนั้นจะต้องมีขนาดตาอวนขนาดใหญ่เพียงพอที่สัตว์น้ำขนาดเล็กสามารถหลุดรอดไปและมีโอกาสเจริญเติบโตจนเป็นตัวเต็มวัยก่อน เช่น อวนลอยกึ่งแซบวัย 3 ชั้น ตาอวนของชั้นนอกสุดจะมีขนาดประมาณ 12 เซนติเมตรและชั้นในสุดมีขนาดตาอวนประมาณ 4.2 เซนติเมตร เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีใช้มักจะหมุนเวียนไปตามฤดูกาล เมื่อหมดช่วงฤดูกึ่งก็จะหมุนเวียนไปทำอวนปู ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำประเภทกึ่งได้มีโอกาสฟื้นตัว เพาะพักตัวเองได้หมุนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

(3) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและทำยัดตของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 4.4 : ภาพเรือกอลและทำยัดต

ในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งนอกจากจะมีเครื่องมือประมงแล้ว จำเป็นต้องมีเรือเพื่อใช้ในการบรรทุกเครื่องมือไปทำมาหากิน โดยเรือที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้ คือ เรือกอลและทำยัดต ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นมา โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเข้าใจ และนำความรู้ ความเข้าใจมาสร้างเป็นเรือและเครื่องมือประมง เพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ ในการสร้างเรือประมงนั้น เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนนี้ สามารถเข้าถึงทะเลได้ด้วยพลังการผลิต (Production force) ที่ต่ำ คือการใช้เรือกอลและทำยัดตขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือ ถึงแม้ว่าในระยะหลังจะมีเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น และตลาดได้พยายามส่งผ่านเทคโนโลยีต่างๆ ที่ผลิตจาก

ภาคอุตสาหกรรมมาให้ชาวบ้านได้ใช้พัฒนาการผลิตของตนเอง แต่ก็พบว่าชาวประมงพื้นบ้านที่นี้ก็ยังคงเลือกใช้เฉพาะเทคโนโลยีที่ทำให้เขาสามารถเข้าถึงทะเลอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ คือยังต้องออกทะเลตามอิทธิพลของคลื่นลม ยังคงจับกุ้ง ปู ปลา ตามที่กุ้งปูปลาจะปรากฏตัวเองตามธรรมชาติของน้ำและฤดูกาล เช่น ถึงแม้จะมีเครื่องยนต์ใช้ ชาวบ้านก็เพียงแต่นำเครื่องยนต์มาประกอบเรือกอลและท้ายตัดขนาดเล็กละไม่ต่างจากยุคสมัยที่ยังใช้แรงงานคนและแรงลมมากนัก โดยความรู้เรื่องภูมิปัญญาในการต่อเรือกอลและท้ายตัดประกอบด้วย 4 ประเด็นคือ

1) ความเป็นมาของการต่อเรือกอลและท้ายตัดที่บ้านปาตาบูติซึ่งมีการเริ่มต่อเรือมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2515 และได้มีการสืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่นจนถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน

2) ประวัติความเป็นมาของช่างต่อเรือกอลและท้ายตัดที่บ้านปาตาบูติ

ช่างต่อเรือกอลและท้ายตัดในชุมชนบ้านปาตาบูติ ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี มีอยู่ทั้งหมด 7 รายด้วยกันและส่วนใหญ่มักเป็นเครือญาติกัน โดยแต่ละคนนั้นได้ผ่านการเรียนรู้วิธีการต่อเรือกอลและท้ายตัด โดยการสังเกต จดจำรายละเอียด การเป็นผู้ช่วยช่างในการหยิบจับอุปกรณ์และการไปเลือกซื้อไม้ และนำมาทดลองทำเอง จนเกิดความเชี่ยวชาญและได้ยึดเป็นอาชีพ

3) ขั้นตอนกระบวนการการต่อเรือกอลและท้ายตัดที่บ้านปาตาบูติ

ในกระบวนการต่อเรือมีขั้นตอนตั้งแต่การหาไม้มาใช้ในการทำเรือ แล้วนำมาเลื่อยให้ได้ตามขนาดที่ต้องการจากนั้นก็เป็นการตากไม้ ตัดไม้ วางกระดูกงู ขึ้นทรงเรือ ใส่กงเรือ และใส่ส่วนประกอบต่างๆของเรือ จนถึงขั้นตอนการทาสีและวาดลายเรือ โดยแต่ละตอนจะมีเทคนิค วิธีการเฉพาะของแต่ละคนซึ่งถือว่าช่างต่อเรือต้องมีความพิถีพิถันในการต่อเรือในแต่ละขั้นๆ

4) ความสัมพันธ์ระหว่างเรือกอลและท้ายตัดกับชุมชน

เรือกอลและท้ายตัดแต่ละลำมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับผู้คน/เรื่องราวที่หลากหลายในชุมชน กล่าวคือ ลำดับแรกสุดที่จะมีการต่อเรือ คือ ผู้ที่ต้องการจะหาเรือไว้เป็นของตนเองซึ่งก็จะมีทั้งคนจากภายในชุมชนเดียวกันกับช่างต่อเรือ และคนจากต่างพื้นที่ โดยผู้ที่ประสงค์ว่าจ้างจะให้ต่อเรือมักเลือกหาช่างต่อเรือโดยพิจารณาจาก

1) ความเป็นเครือญาติกันกับช่างต่อเรือ

2) ผู้ว่าจ้างเคยมาต่อเรือกับช่างต่อเรือคนนั้นๆแล้ว

3) ผู้ว่าจ้างได้มีโอกาสเห็นลักษณะรูปทรงต่างๆของเรือ

ภายหลังจากที่สามารถตกลงว่าจ้างการต่อเรือได้แล้ว ช่างต่อเรือก็ต้องไปดำเนินการจัดหาไม้ ช่างต่อเรือจะต้องมีคุณลักษณะเป็นคนกว้างขวาง รู้จักคนหมู่มาก รวมทั้งเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือได้ และการต่อเรือมิได้เพียงแต่หาไม้ได้ ช่างก็สามารถต่อเรือได้โดยลำพัง หากแต่ในบางกระบวนการของการต่อเรือกอลและท้ายตัด เช่น การลงขันเรือ เพื่อป้องกันเรือรั่ว การทาสีรองพื้นของเรือ หรือแม้กระทั่งการนำเรือลำใหม่ที่ต่อเสร็จแล้วลงน้ำ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นขั้นตอนที่ช่างต่อเรือไม่สามารถดำเนินการได้เพียงคนเดียว ดังนั้น

ช่างต่อเรือก็จะมีการประกาศเชิญชวนเพื่อนบ้าน ญาติมิตรมาช่วยกันทำกิจกรรมต่างๆของการต่อเรือเป็นระยะๆ และภายหลังที่ต่อเรือเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างต่อเรือจะต้องมีการเชิญทั้งเจ้าของเรือ ผู้นำศาสนา ผู้อาวุโสและเพื่อนบ้านมาร่วมในพิธีทางศาสนาการละหมาดฮายัตและขอคูอา เพื่อเป็นสิริมงคลตามหลักศาสนาอิสลาม

(4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ในอดีตการแปรรูปอาหารทะเลของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ดังนี้ **ฤดูกาลในการจับสัตว์น้ำ** การคมนาคมที่ไม่สะดวก ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถที่จะนำสัตว์น้ำสดๆจำนวนมากที่จับได้จากท้องทะเลไปขายยังพื้นที่อื่นๆได้ **เทศกาลต่างๆทางศาสนาของชุมชน** โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลไปทำพิธีฮัจย์ที่เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านของผู้ที่จะเดินทางไปแสวงบุญจะมาร่วมมือกันจัดเตรียมเสบียงอาหารแห้งจำนวนมากสำหรับการเดินทาง และความต้องการอาหารทะเลแปรรูปของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆเช่น กลุ่มเกษตรกรที่ทำอาชีพสวนยาง สวนผลไม้ ปลูกข้าว ฯลฯ บางส่วนอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่เป็นป่าเขา นานๆครั้งจึงจะเดินทางออกมาหาซื้ออาหาร พวกเขาจึงจำเป็นต้องหาซื้ออาหารที่สามารถเก็บไว้บริโภคได้นานๆ

ภาพที่ 4.5 : การแปรรูปปลาเกลือเค็ม

ปัจจัยที่เป็นจุดเปลี่ยนจากอดีตสู่ปัจจุบันของการแปรรูปอาหารทะเล คือ การเข้ามาของถนน ทำให้การเดินทางสะดวกขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านสามารถนำสัตว์น้ำแบบสดๆไปขายได้อย่างรวดเร็ว, การเข้ามาของไฟฟ้าและน้ำแข็ง ทำให้สามารถเก็บรักษาอาหารทะเลได้นานขึ้น และความต้องการอาหารทะเลสดของตลาดในเมืองมีจำนวนเพิ่มขึ้น

รูปแบบการแปรรูปอาหารทะเลในยุคปัจจุบัน ได้ใช้กรรมวิธีในการแปรรูปอาหารทะเลที่ยังคงยึดถือรูปแบบวิธีการทำที่มีมาแต่อดีต โดยเป็นการแปรรูปที่อาศัยการพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก แต่อาจจะใช้เวลาที่

น้อยลงมากเมื่อเทียบกับในอดีต อันเนื่องมาจากชาวประมงพื้นบ้านมีการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก จนสามารถที่ย่นระยะเวลาในการแปรรูปให้สั้นลงได้ ยกตัวอย่างเช่น การทำบูดู จากเดิมที่ในอดีตจะต้องใช้เวลาในการหมักยาวนานถึง 1 ปี แต่มาในปัจจุบันนี้ชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานีใช้เวลาในการหมักบูดูเพียง 6 เดือนเท่านั้นก็สามารถนำไปบริโภคได้แล้ว

(5) ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

การซ่อมเรือด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาส เป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้ผสมผสานกับภูมิปัญญาเดิมของชาวประมงพื้นบ้านได้อย่างลงตัวโดยผ่านการพิสูจน์ การทดลองใช้ จนเกิดความเชื่อมั่นว่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชุมชนประมง ซึ่งการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ ถึงการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานนี้ จะเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถบรรเทาปัญหาให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้บ้าง เนื่องจากสามารถลดรายจ่ายให้กับชาวประมงพื้นบ้านได้มากกว่า 6,000 บาท/ปี/ราย เพราะการซ่อมแซมเรือโดยใช้วัสดุไฟเบอร์กลาสนั้น ชาวบ้านไม่ต้องการซ่อมแซมหลายขั้นตอน เช่น การลงชั้นเรือ การทาสีกันเปรียง นอกจากนั้นยังเป็นการยืดอายุการใช้งานของเรือที่ทำจากไม้ให้สามารถใช้งานได้นานขึ้น

ภาพที่ 4.6 : การซ่อมแซมเรือด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

(6) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

อวนเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สำคัญมากชนิดหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรสัตว์น้ำ การประดิษฐ์คิดค้นอวนชนิดต่าง ๆ นั้น ชาวประมงพื้นบ้านมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ลักษณะนิสัยสัตว์น้ำ ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเลและลักษณะการพัดของลมในแต่ละฤดูกาล ผู้อาวุโสในชุมชนประมงพื้นบ้านแห่งหนึ่ง

ใน จ.ปัตตานีได้กล่าวย้อนความหลังว่า การเรียนรู้ปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องดังกล่าวทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถพัฒนาความรู้ของตนเองและประดิษฐ์อวนขึ้นมาเพื่อดักจับสัตว์น้ำมาจนถึงปัจจุบันนี้ อวนที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากอวนที่ถักทอด้วยด้ายดิบ มาเป็นอวนที่ผลิตจากไนล่อนเป็นอวนสำเร็จรูปที่มีความเหนียว ทนทานมากกว่าด้ายดิบ ไม่ต้องใช้เวลาในการดูแลเหมือนในอดีต ในปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านสามารถเลือกใช้อวนที่วัสดุเป็นเอ็น ซึ่งมีความเหนียวทนทานมากกว่าด้ายไนล่อนเสียอีก และอวนที่เคยเป็นอวนชั้นเดียวก็ได้มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนมาเป็นอวนสามชั้นเพื่อให้จับสัตว์น้ำได้มากยิ่งขึ้น เช่น อวนลอยกุ้ง ได้พัฒนามาเป็นอวนลอยกุ้งสามชั้น เป็นต้น

ภาพที่ 4.7 : ภาพการถักอวน 3 ชั้น

ทั้งนี้ถึงแม้ว่าวัสดุ เทคนิคในการประดิษฐ์อวนจะแปรเปลี่ยนไป แต่การจะเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ดั้นนั้น พวกเขาจะต้องมีภูมิปัญญาในการเรียนรู้ลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำ ลักษณะทางกายภาพของท้องทะเล ฤดูกาลพัดของลมเช่นเดิมเหมือนในอดีตและพวกเขาเชื่อมั่นว่าอวนสามชั้นจะยังคงเป็นเครื่องมือประมงที่สามารถใช้ไปได้อีกนานในอนาคต องค์ความรู้ในการประดิษฐ์อวนสามชั้นเป็นความรู้ที่สมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านมีการคิดค้น ดัดแปลงและปรับปรุง ผ่านการลองผิดลองถูกจนได้เป็นอวนสามชั้นที่เหมาะสมกับการดักจับสัตว์น้ำบางประเภทได้อย่างมีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของการเข้าใจเงื่อนไขธรรมชาติ รอจับสัตว์น้ำตามแต่ชนิดของสัตว์น้ำที่จะปรากฏตัวให้เห็น การถ่ายโอนเทคนิคการถักอวนสามชั้นที่เดิมผู้ชายเป็นคนถักอวนมาให้ผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านเป็นผู้ถักอวน เป็นการถ่ายโอนที่มีความเหมาะสมกับทักษะ ความละเอียดอ่อนและความตั้งใจในการทำงานของผู้หญิงในชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน

4.1.3 ชุดความรู้เรื่องการอพยพย้ายถิ่นของสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

ชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้พยายามดำรงวิถีการทำประมงแบบพื้นบ้านตามภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้นมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน ทั้งๆที่ในระยะหลังประเทศไทยได้มีการขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ ก่อให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมทางการประมงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่เปิดให้เข้าถึงได้สำหรับทุกคน (Open-Access) จึงทำให้กลุ่มผู้ประกอบการประมงพาณิชย์ได้พยายามพัฒนาเครื่องมือประมงประเภทต่างๆที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำได้คราวละมาก ๆ เพื่อนำไปสู่การเพิ่มผลผลิตในการส่งออก ทำให้มีการใช้เครื่องมือประมงสมัยใหม่ที่มุงกวาดจับสัตว์น้ำไม่เลือกประเภทและไม่เลือกขนาด เช่น เครื่องมืออวนรุน อวนลาก เป็นต้น ส่งผลให้ระบบนิเวศและทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งปะการังธรรมชาติ หญ้าทะเล ฯลฯ พันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็กถูกจับก่อนวัยอันควร ส่งผลกระทบต่อชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานีอย่างรุนแรง คือ ฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจะอยู่ในสภาวะเสื่อมโทรม รวมทั้งมีการลดการจ้างลงของโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารทะเลในพื้นที่จังหวัดปัตตานี แต่ความต้องการที่จะแสวงหารายได้ในการดำรงชีวิตอยู่รอด ทำให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านดังกล่าวต้องมีการปรับตัวแสวงหาทางเลือก และการเลือกอพยพย้ายถิ่นไปทำงานยังประเทศเพื่อนบ้าน เป็นทางเลือกที่ใช้มากที่สุดทางหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

การอพยพไปทำงานทำของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ที่โดยส่วนใหญ่แล้วกลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้ไปเป็นแรงงานในงานที่ต้องใช้ทักษะฝีมือเฉพาะมากนัก มักนิยมไปทำงานเป็นแรงงานบนเรือประมง หรือไปทำงานด้านบริการในร้านอาหารประเภทต้มยำ ซึ่งในปี 2558 ที่ผ่านมา ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมในประเด็นเรื่องการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี โดยได้ให้น้ำหนักในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

- 1) ปรากฏการณ์การอพยพของชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานี โดยมีการศึกษาในเรื่องปัจจัยและแรงจูงใจที่ส่งผลต่อการอพยพไปขายแรงงานที่ประเทศมาเลเซียของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี
- 2) การปรับตัวของแรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีเมื่อไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย
- 3) ปัญหาที่แรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประสบเมื่ออพยพไปขายแรงงานที่มาเลเซีย
- 4) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการอพยพไปขายแรงงานที่มาเลเซีย

ซึ่งพบว่า ปัจจัยดึงดูดต่อการอพยพไปขายแรงงานที่มาเลเซีย มีอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น การมีรายได้ดีกว่าเมื่อไปทำงานที่มาเลเซีย การมีพื้นที่ทางกายภาพของเขตแดนที่เชื่อมต่อกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยทำให้เดินทางได้สะดวก การมีภาษา วัฒนธรรม และศาสนา ที่ใกล้เคียงกัน และการมีงานที่สอดคล้องกับทักษะความสามารถของสมาชิกของชุมชนประมงพื้นบ้าน เช่น แรงงานในเรือประมงทั้งเรือขนาดเล็กและเรือขนาดใหญ่ ในขณะเดียวกัน ก็มีปัจจัยผลักดันให้สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีต้องอพยพออกจากชุมชนไปทำงานทำยังประเทศเพื่อนบ้านกล่าวคือในส่วนของกลุ่มคนที่อยู่ในวัยทำงาน

ส่วนใหญ่จะอพยพออกจากชุมชนตนเองเพราะทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม ไม่มีงาน ไม่มีรายได้ หางานทำในประเทศไทยไม่ได้เพราะไม่มีทักษะความชำนาญ กลุ่มคนเหล่านี้เมื่ออพยพไปหางานทำที่มาเลเซีย มักจะไปเป็นแรงงานในส่วนต่างๆ เช่น แรงงานในเรือประมงขนาดใหญ่ ในเรือประมงพื้นบ้าน แรงงานก่อสร้าง แรงงานในสวนปาล์มน้ำมัน ฯลฯ เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มคนวัยหนุ่มสาว ส่วนใหญ่จะอพยพออกจากชุมชนตนเองเพราะต้องการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และไม่สามารถหางานทำในประเทศไทยได้ กลุ่มคนเหล่านี้เมื่ออพยพไปหางานทำที่มาเลเซีย มักจะไปทำงานในร้านอาหารประเภทร้านต้มยำ

ภาพที่ 4.8 : แรงงานไทยที่ไปทำงานบนเรือประมงที่ประเทศมาเลเซีย

แรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีเมื่ออพยพไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย พวกเขาได้ประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น การไม่มีหนังสือเดินทาง (Passport) และใบอนุญาตทำงาน (Work permit) เพราะมีต้นทุนในการทำสูง และปัญหาที่สำคัญที่สุดของพวกเขาก็คือ การกลายเป็น “แรงงานรับจ้างนอกระบบ” ของมาเลเซีย ส่งผลให้พวกเขาต้องถูกนายจ้างเอารัดเอาเปรียบ/โกงค่าจ้าง ต้องไปจ่ายสินบนให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ฯลฯ นอกจากการเผชิญหน้ากับปัญหาดังกล่าวมาแล้ว แรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีซึ่งส่วนใหญ่มักไปทำงานใน 2 อาชีพหลักด้วยกัน คือ กลุ่มคนวัยทำงานมักไปทำงานเป็นแรงงานบนเรือประมงทั้งเรือขนาดใหญ่และเรือพื้นบ้าน ในขณะที่กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวนิยมไปทำงานตามร้านอาหารประเภทต้มยำกึ่ง กลุ่มที่ไปทำงานตามร้านอาหารจะต้องปรับตัวในหลายด้านด้วยกัน เช่น การปรับตัวในด้านการสร้างเสริมทักษะการทำงานจะต้องมีการพัฒนาทักษะความสามารถของตนเองเพื่อให้เกิดการขยับตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นไป การปรับตัวในด้านการสื่อสารเช่นการใช้ภาษามลายูกลาง การปรับตัวในด้านเวลาในการทำงาน ทั้งนี้เพราะเวลาในการเปิดร้านส่วนใหญ่เป็นเวลากลางคืน เปิด 15.00 น. ปิด 03.00 น. และการปรับตัวในด้านปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ทั้งอาหารการกิน, ที่อยู่อาศัย, การรักษาพยาบาล, เสื้อผ้าเครื่องใช้ ในขณะที่กลุ่มที่ไปทำงานเป็นแรงงานบนเรือประมงจะต้องปรับตัวในเรื่องการพัฒนาทักษะความสามารถต่างๆในการทำงานบนเรือประมงเช่น ความรู้เรื่องเครื่องยนต์ การดำน้ำฟังเสียงปลา การใช้เครื่องมือสื่อสาร ฯลฯ

ในกลุ่มของผู้ที่อพยพไปเป็นแรงงานบนเรือประมงที่มาเลเซียนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงแง่มุมของภูมิปัญญาในการทำการประมงของทางมาเลเซีย ซึ่งมีทั้งส่วนที่มีความคล้ายคลึงกับของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานีเช่นการทำแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยการใช้วัสดุธรรมชาติจำพวกซังปะการังเทียม และมีบางประเภทที่มีความแตกต่างไปจากการทำประมงในพื้นที่จังหวัดปัตตานีเช่น วิธีการวางเครื่องมือประมงบางชนิด กล่าวคือ ชาวประมงที่มาเลเซียเมื่อไปวางอวนปลาทรายจะนำผืนอวนไปวางลงน้ำอย่างเดียว ในขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานีเมื่อวางอวนแล้วจะต้องมีการกระทุ้งน้ำเพื่อให้ปลาทรายตกใจวิ่งเข้าไปหาอวน ทั้งๆที่เป็นอวนที่มีลักษณะเหมือนกัน หรือในกรณีของอวนลอยกึ่ง ที่มาเลเซียจะใช้อวนลอยกึ่งสามชั้น โดยอวนชั้นนอกมีขนาดตาอวน 14 ซม. อวนชั้นในมีขนาด 4.2-4.5 ซม.ในขณะที่อวนลอยกึ่งที่ปัตตานีนั้น อวนชั้นนอกมีขนาดตาอวน 12 ซม. อวนชั้นในมีขนาด 3.5-4.0 ซม.ทั้งนี้หากสังเกตถึงลักษณะของเครื่องมือประมงก็จะเห็นได้ว่าทางมาเลเซียมีการใช้เครื่องมือประมงที่มีขนาดตาอวนที่ใหญ่กว่าอวนของชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานี ทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อนมีโอกาสหลุดรอดไปเจริญเติบโตได้มากกว่า การศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาในการทำประมงนี้จึงอาจส่งผลสะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเชิงเปรียบเทียบของทั้งสองประเทศได้ในระดับหนึ่งด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ตัวอย่างของการใช้เครื่องมือประมงที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการถ่ายทอดความรู้ในการทำประมงระหว่างกันของชาวประมงใน 2 ประเทศก็คือ เครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านในปัตตานีเรียกว่า“ปีโตสี่เตาหี” หรือลอบเคดาห์ เป็นลอบที่มีที่มาจากชาวประมงในรัฐเคดาห์ของมาเลเซียมีลักษณะเป็นแร้วดักปูแบบสองเตาใช้ดักจับปูดำในลำคลอง ตามแนวป่าชายเลนเท่านั้น เมื่อชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานีได้เรียนรู้ก็ได้นำมาประยุกต์โดยแร้วสองชั้นดังกล่าวไปใช้จับปูม้าในทะเล เมื่อจับได้แล้วปูจะไม่สามารถหลุดรอดออกไปได้ ในขณะที่ทางฝั่งมาเลเซีย ชาวประมงยังคงใช้ปัดตามแนวป่าชายทะเลเท่านั้น ไม่นิยมนำไปดักจับปูม้าในทะเล เป็นต้น

ในขณะเดียวกันสำหรับกลุ่มผู้ที่อพยพไปเป็นแรงงานในร้านอาหารประเภทต้มยำนั้นก็ได้สะท้อนให้เห็นว่ากัวลาลัมเปอร์ เมืองหลวงของประเทศมาเลเซียเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นทั้งในด้านประชากร เป็นศูนย์รวมของการพัฒนาในทุกๆด้าน รวมทั้งร้านอาหารประเภทต้มยำกึ่งทั้งประเภทที่มีคนไทยเป็นเจ้าของและคนมาเลเซียเป็นเจ้าของมีเป็นจำนวนมาก ในขณะที่กลุ่มผู้บริโภคก็ไม่ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น จึงส่งผลให้สถานการณ์ของร้านอาหารประเภทต้มยำกึ่งเริ่มอยู่ในสถานการณ์ที่จะต้องมีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด ประกอบกับด้วยสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศมาเลเซียเองในปัจจุบันนี้ได้ประสบกับปัญหาค่าเงินริงกิตอ่อนค่าลง โดยนับตั้งแต่ต้นปีเป็นต้นมาค่าเงินริงกิตอ่อนค่าลงแล้วถึง 23% เมื่อเทียบกับสกุลเงินเหรียญสหรัฐ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวกำลังผลักดันให้มาเลเซียเข้าสู่วังวนของความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ค่าเงินริงกิตได้รับแรงกดดันหลายอย่างทั้งจากสภาพเศรษฐกิจและภาคการเมือง โดยในส่วนของภาคเศรษฐกิจผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (จีดีพี) ของมาเลเซีย ล่าสุดไตรมาส 2 ที่ผ่านมา ได้ถอยกลับมาอยู่ที่ 4.9% ซึ่งถือเป็นอัตราการเติบโตที่ต่ำที่สุดนับตั้งแต่ไตรมาส 3 ของปี 2015 สถานการณ์ดังกล่าวมีขึ้นเนื่องจากมาเลเซียเป็นประเทศที่มีรายได้หลักจากการส่งออกน้ำมันมากถึงราว 30% ของรายได้ทั้งประเทศ ดังนั้นเมื่อราคาน้ำมันโลกดิ่งตัวลงมากกว่า 50% จึงส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมาเลเซียในภาพรวม

สภาพเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มไม่สู้สดใสของประเทศไทย ได้ส่งผลโดยตรงต่อกำลังซื้อของผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองขนาดใหญ่ที่มีผู้ต้องการขายสินค้ามากกว่าผู้บริโภค มีอุปทานมากกว่าอุปสงค์ ทำให้ร้านอาหารประเภทต้มยำกึ่งในเมืองหลวงเริ่มอยู่ในภาวะซบเซาและเริ่มถดถอยตามภาวะเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะเดียวกันทางโครงการฯ ก็ได้พบว่ากลุ่มสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีบางแห่งได้เริ่มมีการปรับตัวโดยการมองหาพื้นที่ใหม่ๆที่มีความพร้อมในการขยายไปเปิดร้านอาหารประเภทต้มยำ โดยคนกลุ่มนี้เริ่มค้นหาไปทางเมืองต่างๆที่อยู่ฝั่งตะวันตกของประเทศไทยเช่นรัฐเปรัก ซึ่งทางมาเลเซียเองก็ให้ความสำคัญในการสนับสนุนให้เป็นเมืองเกิดใหม่ของมาเลเซียเพื่อรองรับการกระจายความหนาแน่นของเมืองหลวงอย่างกัวลาลัมเปอร์

ถึงแม้ว่า พวกเขาจะมีประสบการณ์ในการทำร้านอาหารที่รัฐอื่นๆในมาเลเซียมาก่อน แต่การไปเริ่มต้นที่เมืองเกิดใหม่ของมาเลเซีย ก็จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ในหลายประการทั้งนี้เพราะพื้นที่ที่พวกเขาเคยเปิดร้านอาหารประเภทต้มยำในช่วงที่ผ่านมา เช่น กลันตัน ตรังกานุ ปาหัง ยะโฮร์ มะละกา กัวลาลัมเปอร์ ล้วนแต่เป็นเมืองที่อยู่ฝั่งตะวันออกของมาเลเซียเกือบทั้งหมด ในขณะที่ เปรัก เคดาห์ เปอร์ลิส เป็นเมืองที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของมาเลเซียที่ประชากรมีวิถีคิด วัฒนธรรม วิถีชีวิต ทัศนคติ ต่อแรงงานไทยที่อาจจะแตกต่างไปจากเมืองที่พวกเขาเคยเปิดร้านอาหารในฝั่งตะวันออกของมาเลเซียมาก่อนก็เป็นได้

4.1.4 ชุดความรู้เรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ได้อพยพไปทำงานรับจ้างในร้านอาหาร แรงงานบนเรือประมงขนาดใหญ่ และแรงงานก่อสร้าง ได้ประสบปัญหาต่างๆ เช่น (1) ปัญหาการไม่มีใบอนุญาตทำงาน (work permit) จนพวกเขากลายเป็นแรงงานนอกระบบ และเกิดปัญหาอื่นๆตามมาเป็นลูกโซ่ ทั้งการถูกเอารัดเอาเปรียบ การขาดทักษะในการทำงานของแรงงานประเภทต่างๆ การขาดแคลนปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต (2) ประเทศไทยมีความเข้มงวดในด้านกฎหมายแรงงานมากขึ้น มีการตรวจค้น จับกุมและผลักดันผิดกฎหมายออกนอกประเทศ ส่งผลให้ผู้ไปทำงานต้องอยู่อย่างระแวงระวัง (3) วิกฤติค่าเงิน ริงกิตอ่อนค่าลง ส่งผลให้เมื่อแรงงานรับจ้างจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนำเงินค่าแรงที่ตนเองได้รับไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินบาททำให้ได้รับเงินบาทน้อยลง และ (4) เศรษฐกิจของมาเลเซียอยู่ในสภาวะซบเซา ส่งผลให้ร้านอาหารที่ส่วนใหญ่มีคนจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยเป็นเจ้าของร้านอยู่ในสภาวะซบเซา บางส่วนมีการปิดกิจการเพราะทนแบกรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นไม่ไหว ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นผลให้สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซียบางส่วนเริ่มทยอยกลับสู่ชุมชน ทำให้เกิดสภาวะการไม่มีงานทำในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุยเพื่อหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้านให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านและมีการศึกษาค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ จึงทำให้

ชาวประมงพื้นบ้านได้มีความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการค้นหาทุนของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มี 4 ประการ คือ

(1) **ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ** คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น เช่น กุ้งแชบ๊วย, ปลาโอใต้, ปลาอินทรี, ปูม้า, ปลาจระเม็ด, ปลากระโทงแทง, ปลาทุ ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถประกอบอาชีพประมงได้อย่างต่อเนื่องโดยหมุนเวียนการใช้เครื่องมือประมง จากทรัพยากรประมงที่เพิ่มขึ้นทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้เครื่องมือประมงได้หลากหลายขึ้น ซึ่งเมื่อทรัพยากรประมงมีการฟื้นตัว ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น สามารถใช้เครื่องมือประมงในการจับสัตว์น้ำนอกจากฤดูกาลของสัตว์น้ำนั้นๆได้ ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้ดีขึ้น เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ป่าชายเลนรอบๆชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชุมชนมาก เช่น ป่าชายเลนจะช่วยเป็นแหล่งกักเก็บลมพายุ แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหารของสัตว์น้ำและช่วยเพิ่มความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำ ทำให้ชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำได้ในแต่ละวันเพิ่มขึ้น มีรายได้มากขึ้นและส่งผลต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้าน

(2) **ทุนวัฒนธรรม** คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธุระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกล็ดและญาติมิตร เป็นต้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเห็นได้จากถ้ามีเรือประมงของชาวบ้านคนใดเสียในระหว่างการออกทะเลหรือมีอุปสรรคเจอมรสุมก็จะช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นและถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการรวมกลุ่มพูดคุยถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในขณะเดียวกันเมื่อเพื่อนบ้านหรือผู้ที่ทำประมงในหมู่บ้านข้างเคียงเกิดเครื่องยนต์เสียหรือเรือจมในขณะที่ไปออกทะเล ชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันก็จะไม่นิ่งเฉยหรือไม่สนใจแต่จะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่โดยการช่วยซ่อมเครื่องยนต์ การลากเรือเข้าสู่ฝั่ง หรือแม้กระทั่งในขณะวางอวน เมื่ออวนเกิดสูญหายหรือถูกเรือขนาดใหญ่ เช่น เรืออวนรุน เรืออวนลาก ลากอวนไป ชาวบ้านก็จะมีการบอกต่อกันในกรณีที่อวนสูญหายเนื่องจากอวนทับกัน ชาวบ้านก็จะมีการเจรจาตกลงกันเอง โดยจะมีการแบ่งสัตว์น้ำที่ได้มาและมีการชดเช้อวนคืนให้กับผู้ที่เสียหาย แต่ในกรณีที่เครื่องมือถูกเรืออวนลาก ลาก

ไปชาวบ้านจะเจ้าของอวนเองก็จะพยายามติดต่อเจ้าของเรือเมื่อมาเจอจากตกลงให้มีการชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น

การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจะมีความเคร่งครัดในหลักศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นการให้ความเคารพนับถือ เชื้อฟุ้งผู้ใหญ่ ด้านการประกอบอาชีพในครอบครัวก็มีการแบ่งงานกันทำ คือ ผู้ชายออกเรือ ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน แต่บางครั้งครัวผู้หญิงจะออกไปช่วยทำประมงด้วย ถือเป็นการช่วยเหลือกันในครอบครัว เวลาวางก็จะมีการพูดคุยกันที่ร้านน้ำชา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้าน ในการพบปะพูดคุยถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ใช้สยิดเป็นศูนย์กลางและเป็นสถานที่ที่สามารถพบปะพูดคุยกันได้ในทุกวันศุกร์เช่นกัน ชาวบ้านมีโอกาสดำเนินชีวิตเรื่องราวของชุมชนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาด้วยความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของแพปลา กับชาวบ้าน คือถ้าชาวบ้านคนใดไม่มีเงินในการซื้อเครื่องมือในการทำประมงก็สามารถไปขอยืมจากเจ้าของแพปลาได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อไหร่มีเงินก็จะส่งคืน แต่เงื่อนไขของการยืมก็มีอยู่ว่าจะต้องนำสัตว์น้ำที่ได้ไปขายให้กับแพปลาที่ให้ยืมเงินมาและการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาที่มีในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะขายให้กับเจ้าประจำไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการแย่งชิงหรือตัดหน้ากันในการรับซื้อปลา เพราะเจ้าของแพปลาเป็นญาติพี่น้องกัน

นอกจากนั้นแล้วความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ได้ผ่านปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพมามากมายทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจต่อสภาพความลำบากของพี่น้องชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน ก็จะทำให้การช่วยเหลือผู้ที่ลำบากกว่า เช่น ครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านที่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนในการสร้างเครื่องมือและเรือ ชาวบ้านก็จะให้การช่วยเหลือโดยการรับไปเป็นลูกเรือเพื่อให้เขามีโอกาสมิรายได้และมีความรู้ในการทำประมงและสามารถสร้างอาชีพเป็นของตนเองได้ในอนาคต และขณะเดียวกันในชุมชนถึงแม้จะมีการจับสัตว์น้ำเพื่อขายเป็นหลักและเพื่อยังชีพบ้างเป็นบางส่วนแต่ชาวบ้านก็จะมีการแบ่งปันสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประมงหรือครอบครัวที่ยากจนโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์ใดๆเลย

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมานฉันท์และประสานประโยชน์ในการทำมาหากินจะเห็นได้ชัดซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจารีตชุมชนในการจับสัตว์น้ำ การแบ่งกันใช้เครื่องมือประมงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์และกติกาภายในชุมชนที่ไม่เปิดเผยกันในการทำมาหากิน ลักษณะดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจคุณธรรมที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะที่ทะเลยังอุดมสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น การใช้ทรัพยากรในลำคลอง “...ต่างคนต่างทำ ไม่แย่งกันทำ และไม่แย่งพื้นที่ทำกิน...” เครื่องมือที่ใช้จะมีไซปูแหกุ้ง ไซปูจะหาकिनริมคลองตามแนวป่าชายเลน พวกแหกุ้งจะทอดแหรมน้ำ

(3) **ทุนภูมิปัญญา** คือ ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน และความรู้สมัยใหม่

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความค่าและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ซึ่งจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านเนื่องจากชาวบ้านจะมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อจับสัตว์น้ำโดยจะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและใช้เครื่องมืออวนจับสัตว์น้ำตามชนิดของสัตว์น้ำ และขนาดตาอวนก็จะมีกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งมีขนาดตาอวนที่ใหญ่เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์น้ำวัยอ่อนเพื่อให้มีโอกาสเจริญเติบโตได้อีก นอกจากนั้นชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของชุมชน, การเรียนรู้เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้เพราะการประกอบอาชีพจะต้องมีความเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากสภาพอากาศ เช่น การสังเกตสีของท้องฟ้าเพื่อแสดงถึงการชุกชุมของสัตว์น้ำบางชนิด

ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการรวบรวม, รื้อฟื้นภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมหลากหลายในชุมชนมาจัดระบบให้เป็นฐานความรู้ของชุมชน

(4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ คือ สถานที่ ทักษะของบุคคล และความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ

ในด้านสถานที่ ชาวประมงพื้นบ้านมีความพร้อมในด้านสถานที่ โรงเรือนในการผลิตอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปที่ได้มาตรฐาน ถูกสุขลักษณะ

ในด้านทักษะของบุคคล ชาวประมงพื้นบ้านที่เข้าร่วมในการผลิตอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปเป็นผู้ที่มีทักษะ มีศักยภาพและมีความพร้อมในการทำงาน เช่น มีความสามารถในการตกต่งชำแหละปลา

ในด้านความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ชาวประมงพื้นบ้านได้รับการสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ พื้นที่ในการจัดทำ และงบประมาณบางส่วน จากหน่วยงานภาครัฐในระดับภูมิภาค จังหวัด อำเภอ และจากมหาวิทยาลัย ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

4.2 ฐานองค์กร ทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ

การมีเครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยเป็นเครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านที่มีการรวมตัวกันมาตั้งแต่ปี 2536 และจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” เมื่อปี 2548 ลักษณะการทำงานของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในช่วงที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นการคลี่คลายปัญหาต่างๆที่สมาชิกเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ประสบ โดยแนวทางในการคลี่คลายปัญหาจะอยู่ภายใต้กรอบของหลักกฎหมายและหลักศาสนาอิสลาม โดยการดำเนินงานของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มุ่งเน้นการทำงานในด้านต่างๆดังนี้

4.2.1 การสร้างสำนักร่วมชุมชน

กระบวนการสร้างสำนักร่วมชุมชนเป็นการสร้างความภาคภูมิใจประวัติความเป็นมาของชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าในวิถีชีวิตและจารีตของชุมชน ในชุมชนแห่งนี้ได้มีการสร้างสำนักร่วมของบรรพบุรุษและผู้อาวุโสในชุมชน และการสร้างอุดมการณ์ร่วมในความเชื่อมั่นต่อพระผู้เป็นเจ้า นับเป็นการฟื้นฟูจิตสำนึกและรากเหง้าของชุมชน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจ และพร้อมที่จะต่อสู้สร้างสรรค์ เพื่อดำรงวิถีชีวิตชุมชนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีศักดิ์ศรี อันนำไปสู่การเกิดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาโดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการทรัพยากร

การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในเรื่องของทรัพยากรของชุมชนมีอยู่หลากหลายกิจกรรม เช่น ร่วมกันจัดทำปะการังเทียม หรือ “ซั้ง” โดยใช้วัสดุพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านอันได้แก่ ไม้ไผ่ ทางมะพร้าว กระสอบทราย มาผูกติดกันเป็นแหล่งให้สัตว์น้ำได้ใช้เป็นแหล่งอาหารและที่อาศัย ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากเข้าใจธรรมชาติ ถึงแม้ว่าในระยะหลังการทำซั้งจะถูกทำลายจากอวนรุนที่เข้ามา แต่การทำซั้งกลับเห็นผลเป็นรูปธรรมในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความสามัคคี มีการลงแรงทำกิจกรรมร่วมกัน สร้างความรู้สึก สำนักร่วมว่าเป็นสมบัติของชุมชนและชุมชนต้องช่วยกันดูแลซั้งดูแลทะเล สิ่งเหล่านี้ถ้าอวนลาก อวนรุน เข้ามาทำลายสิ่งเหล่านี้ ชุมชนก็จะเกิดความรู้สึกเหมือนกับมากระทำการกับชุมชน ดังนั้น “ซั้ง” จึงไม่ได้เป็นแค่ซั้งในความหมายโดยทั่วไปอีกต่อไป แต่ซั้งถูกให้ความหมายใหม่โดยชุมชนที่มีความหมายลึกซึ้งถึงความเป็นชุมชนและสำนักร่วมของชุมชนเลยทีเดียว ซั้งจึงเป็นกิจกรรมที่เป็นสื่อในการร่วมแรงร่วมใจ เป็นกิจกรรมร้อยรัดในชุมชน สร้างฐานชุมชนให้มั่นคง อีกทั้งเป็นสื่อสัมพันธ์กับชุมชนหรือกลุ่มประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ที่เข้ามาทำกินที่ซั้งด้วย ดังนั้นซั้งจึงไม่ใช่ตัวล่อปลาเพียงอย่างเดียว แต่ซั้งเป็นสื่อสัมพันธ์ของชาวประมงพื้นบ้านด้วย ดังเช่นที่ผู้อาวุโสของชุมชนกล่าวว่า “ซั้งเป็นตัวล่อทั้งคนล่อทั้งปลา ล่อทุกอย่างที่จะมารวมกันได้” และนี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ต่อไป

4.2.2 การสร้างองค์กรชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรเพื่อเพิ่มอำนาจและศักยภาพในการจัดการหรือประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานของภาครัฐหรืออื่นองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อการสร้างความชอบธรรมในการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน และพัฒนาไปสู่การเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมที่กว้างขึ้น

ชุมชนประมงพื้นบ้านนี้มีกระบวนการการเสริมสร้างจิตสำนักร่วมในรูปของประชาสังคมของชุมชน เริ่มจากการให้ชุมชนตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น การประชุม การสัมมนา การศึกษาดูงาน การทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนการประสานกับภายนอกชุมชน และค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นเป็นองค์กรประมงพื้นบ้านของชุมชนจนกระทั่งชุมชนเกิดการเรียนรู้ ตระหนักและวางแผนในสิทธิของชุมชนในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน นำไปสู่การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการประกาศสิทธิของชุมชนอย่างมากมาย เช่น การประสานกับภาครัฐเพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการ

จัดการทรัพยากรของชุมชน การจัดกิจกรรมเชิงรณรงค์ เช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การทำซั้ง หรือปะการังเทียม หรือการจัดกิจกรรมเชิงรุก เช่น การเจรจาให้มีการปรับแก้กฎหมายเพื่อยกเลิกการใช้เครื่องมืออวนรุน เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้คือความพยายามในการที่จะสร้างองค์กรของชุมชนให้เข้มแข็งโดยวิธีการหลากหลายวิธี ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่กระทำนั้น ไม่ได้กระทำโดยโดดเดี่ยว แต่ชุมชนพยายามดึงเอาองค์กรภาครัฐระดับปฏิบัติ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด กรมประมง ฯลฯ หรือภาครัฐระดับนโยบาย เช่น รัฐมนตรี วุฒิสมาชิก ตลอดจนฝ่ายที่สนับสนุนไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคมต่างๆ เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวของชุมชน

ดังนั้นกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนแห่งนี้ในรูปขององค์กรจึงเป็นการแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการที่จะพยายามเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบและชัดเจนยิ่งขึ้น การที่ชุมชนแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรนั้นเป็นปฏิริยาตอบโต้และต่อรองกับพลังอำนาจต่างๆ ในสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) ในการเข้าถึงทรัพยากรที่ชุมชนได้ขับเคลื่อนโดยใช้กฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนทั้งกฎเกณฑ์ที่จัดการเป็นระบบในรูปแบบขององค์กรและกฎเกณฑ์ตามจารีตโดยธรรมชาติของชุมชน

4.2.3 การประสานกับองค์กรภายนอก

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนูปแบบใหม่ (New Social Movement) ของชุมชนที่ก่อให้เกิดความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากร จะต้องมีการเคลื่อนไหวโดยการสร้างเครือข่ายในการประสานงานให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนขบวนเพื่อทำให้เกิดเป็นสิทธิชุมชน (Community Rights) ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งชุมชนประมงพื้นบ้านได้มีการเคลื่อนไหวประสานองค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวต่อสู้ โดยได้มีการพัฒนาการผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ได้แก่

● การประสานองค์กรชุมชนภายนอก

ทำให้เกิดความรู้สึกว่าจะต้องมีการรวมตัวกันแก้ปัญหา เพราะถ้าปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นอนาคตของชุมชนจะเป็นอย่างไร อนาคตลูกหลานจะเป็นอย่างไร จึงได้มีการรวมตัวขึ้นมาเมื่อปี 2536 ตั้งเป็นเครือข่ายระดับอำเภอและระดับจังหวัดขึ้นมา ซึ่งแต่ก่อนเป็นการต่อสู้แบบหมู่บ้านใครหมู่บ้านมัน ทำให้ไม่มีพลัง โดยได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนหาวิธีการให้ปัญหาหมดสิ้นหรือคลี่คลายโดยมีผู้อาวุโสในชุมชนคอยช่วยเหลือสนับสนุนทั้งข้อคิดเห็น ข้อมูล และกำลังใจ และได้พัฒนาไปสู่กิจกรรมต่างๆ ทั้งในเชิงรณรงค์ การอนุรักษ์ฟื้นฟู ตลอดจนแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลเพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่มีพลังและเกิดการยอมรับในสังคม

■ การประสานองค์กร/หน่วยงานของรัฐ

ชุมชนได้มีการประสานองค์กรและหน่วยงานของภาครัฐในเชิงรุก เช่น การประสานงานกับภาครัฐ นำเสนอปัญหาของชุมชนให้ภาครัฐได้รับรู้ เพราะสิ่งที่ชุมชนคิดมาตลอดก็คือภาครัฐมีหน้าที่ในการ

แก้ไขปัญหาดังกล่าวแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าภาครัฐรู้ปัญหาจริงหรือไม่ จึงได้เกิดความคิดที่จะนำเสนอปัญหาให้ภาครัฐได้รับรู้ และเชิญเข้ามาดูปัญหา รับรู้วิถีชีวิตของชุมชน และประสานในเรื่องการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากร มีการทำเป็นลักษณะการประกาศเขตอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำขึ้นมา เพราะโดยกฎหมายบอกว่า เรืออวนรุนอวนลากห้ามเข้ามาในระยะ 3,000 เมตร จึงมีการประสานงานกับรัฐในการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อที่จะฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำให้เพิ่มมากขึ้น มีการปลูกป่าชายเลนซึ่งได้ทำมาโดยตลอด มีการจัดทำปะการังเทียมในรูปแบบที่ชาวบ้าน ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านและก่อให้เกิดประโยชน์ในการที่จะทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น และพยายามแสวงความรู้เพื่อดำเนินการวิจัยโดยชุมชนต้องมีข้อมูลที่จะไปยืนยันกับเขาได้ว่าที่ผ่านมาเกิดอะไรขึ้นมา จึงได้มีการจัดทำข้อมูลง่ายๆ เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น จำนวนประชากร เรือเครื่องมือ และการเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำหลังจากที่มีการทำปะการังเทียมว่าสัตว์น้ำเปลี่ยนแปลงอย่างไร เพิ่มขึ้นหรือลดลง ค่าใช้จ่าย/รายได้เป็นอย่างไร ลดลงหรือเพิ่มขึ้น มีการจัดทำแผนที่ว่าในพื้นที่ของชุมชนมีทรัพยากรอะไรบ้าง เช่น ป่าชายเลน ภูเขาทะเล พื้นที่รูกุ้งของอวนรุนอวนลาก ตรงจุดไหนอย่างไร

การเชิญส่วนราชการที่มีอำนาจการตัดสินใจแก้ไขปัญหามาไม่ว่าจะเป็น ผู้ว่าราชการจังหวัด เข้ามารับรู้สภาพพื้นที่ วิถีชีวิต และปัญหาของชาวบ้านชุมชน มีการเชิญรัฐมนตรีเข้ามารับรู้ปัญหา ซึ่งชุมชนเชื่อว่าระดับปฏิบัติการได้รับนโยบายที่ดี มีการวางนโยบายที่ดี เรื่องของการฟื้นฟูหรือการแก้ไขปัญหาที่น่าจะมีทิศทางที่ดีขึ้น มีการเชิญนักวิชาการมาแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาที่เกิดกับชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน เพื่อที่จะหาแนวทางที่จะแก้ไขคลี่คลายปัญหา มีการศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ชุมชนในพื้นที่ต่างๆ มีการเชิญสื่อมวลชนเข้ามาในหมู่บ้าน มีการออกสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น เวทีชาวบ้าน ซึ่งเป็นวิธีคิดของชุมชนที่ว่าควรจะมีการบอกเล่าสภาพปัญหาให้สาธารณะเข้าใจมากขึ้น ก็จะเป็นพลังในการที่จะแก้ไขปัญหาได้ง่ายยิ่งขึ้นในอนาคตสิ่งเหล่านี้นับเป็นกลยุทธ์ในการทำกิจกรรมเชิงรุกของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา เช่น

(1) **สำนักงานประมงจังหวัดปัตตานี** เป็นตัวกลางในการประสานงานเชื่อมต่อระหว่างชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ผู้ประกอบการประมงพาณิชย์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินการสนับสนุนในเชิงนโยบาย สนับสนุนในด้านการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาทรัพยากรประมงในระยะยาวและสนับสนุนในด้านการจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลในรูปแบบต่างๆ เช่นการจัดทำปะการังเทียมแบบคอนกรีต ทั้งนี้สำนักงานประมงจังหวัดปัตตานีได้สนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดพักพิงทางทะเล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับทรัพยากรธรรมชาติและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

(2) **ศูนย์บริหารจัดการประมงทะเล จ.ปัตตานี** เป็นหน่วยงานหลักที่ได้มีการร่วมมือกับชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยศูนย์ได้มีการกิจหลักในการลาดตระเวนเฝ้าระวังและจับกุมเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมาย ซึ่งในรอบปีที่ผ่านมา ทางศูนย์ได้สนับสนุนทั้งในด้านกำลังเจ้าหน้าที่และเรือตรวจการณ์ชายฝั่ง โดยได้ร่วมกับทีมวิจัยในการออกลาดตระเวนเฝ้าระวังชายฝั่งมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการดำเนินงานที่ผ่านมา

นั้นทำให้สามารถจับกุมผู้ที่กระทำผิดกฎหมายประมวงได้หลายคน ประการที่สำคัญที่สุดก็คือการป้องกันไม่ให้มีเรือประมงที่กระทำผิดกฎหมายได้รุกล้ำเข้ามาทำลายฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่เป็นที่พึ่งของชุมชนได้

(3) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จ.ปัตตานีและศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 4 จ.สงขลา เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนในเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรโดยการจัดทำปะการังเทียม การอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลและการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมในเรื่องการเพิ่มปริมาณพื้นที่ป่าชายเลนอีกด้วย

● การประสานภาคประชาสังคมอื่น ๆ

ภาคประชาสังคมอื่นๆ ที่เข้าร่วมขบวนในการต่อสู้เพื่อให้เกิดสิทธิอันชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนแห่งนี้มีอยู่อย่างหลากหลาย เช่นนักวิชาการจากสถาบันต่างๆ ที่มาสนับสนุนในเรื่องข้อมูลเชิงลึกอีก และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการวิจัยต่างๆโดยชุมชนมีส่วนร่วม ตลอดจนสื่อมวลชนต่างๆ ที่เป็นสื่อนำเสนอการดำเนินงานของชุมชนออกสู่สาธารณะ

การดำเนินการต่างๆ ในยุคแห่งการรวมกลุ่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสำนึกร่วมของชุมชน การสร้างองค์กรชุมชน การประสานกับองค์กรภายนอก ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากการร่วมกันคิดวิเคราะห์ของสมาชิกภายในชุมชนโดยยังคงใช้เวทีในการพูดคุยช่วงละหมาดวันศุกร์บ้าง การพูดคุยตามร้านน้ำชาหรือแคร่ใต้ร่มไม้บ้าง และภายหลังจากที่ชุมชนได้มีการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรและสามารถตั้งหลักได้ดับหนึ่ง เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ลดบทบาทของตนเองลง โดยให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนงานเป็นแกนหลักและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น

จึงอาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำเนินงานในช่วงยุคนี้เป็นการผสมผสานทั้งการดึงเอาปัจจัยภายในที่แข็งแกร่งของชุมชน เช่น องค์กรความรู้ของชุมชน ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรที่มีมาแต่ดั้งเดิม มาผสมผสานเข้ากับปัจจัยภายนอก ซึ่งก็คือ องค์กรความรู้ของโลกสมัยใหม่ เช่น การจัดระบบข้อมูล การดำเนินงานวิจัย หรือการเผยแพร่สื่อสารกับสาธารณชน รวมไปถึงการใช้ช่องทางของข้อมูลข่าวสารจากโลกภายนอก มาประยุกต์ใช้ร่วมกัน โดยคำนึงถึงการคลี่คลายปัญหาของชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในหลายรูปแบบดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และนำไปสู่การที่รัฐยอมรับประสิทธิภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา

4.2.4 การใช้งานวิจัย...เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน

การเข้ามาของวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้มุ่งเน้นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในบริเวณพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี ด้วยเหตุผล 2 ประการด้วยกันคือ **ประการแรก** กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ เป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับ

ฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมากที่สุด สามารถรับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และในขณะเดียวกันกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีก็เป็นกลุ่มคนที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนาน มีภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน **ประการที่สอง** กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เป็นคนเล็กคนน้อยในสังคม ที่ควรจะมีการเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น เพื่อที่ว่าการสนับสนุนให้ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานีทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเป็นการเสริมสร้างให้เกิด “กระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” นั้นหมายความว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นสำคัญ เช่น

- **การแก้ไขปัญหาการทำประมงที่ผิดกฎหมาย** นักวิจัยประมงพื้นบ้านได้มีการนำเสนอและผลักดันให้ปัญหาและแผน/แนวทางการแก้ไขปัญหาตามสมมุติฐานการคิดของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ใน 3 มาตรการ คือ (1) การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (2) การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก และ (3) การป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรชายฝั่ง ได้รับการยอมรับจากภาคส่วนต่างๆ และได้เกิดการยอมรับอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน คือ การได้รับการบรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ด้านประมงระดับจังหวัด ปี 2555 – ปี 2558, แผนพัฒนาจังหวัดปี 2554- 2556 เพื่อพัฒนาทรัพยากรประมงในระยะยาว โดยมีแผนงานการทำงานอย่างชัดเจนซึ่งทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังด้านการประมง

- **การผลักดันให้มีการยกกฎหมายห้ามใช้เครื่องมือบางชนิดทำการประมงบริเวณแนวปะการังเทียมจนกระทั่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการออกประกาศ เรื่องการห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิด (เครื่องมืออวนล้อมจับ อวนครอบหมึก) ในที่จับสัตว์น้ำบางส่วนของจังหวัดปัตตานี** ฉบับลงวันที่ 13 สิงหาคม 2556 ในบริเวณที่มีการจัดวางปะการังเทียมโดยเฉพาะในเขตพื้นที่ของจังหวัดปัตตานี

- **การแก้ไขปัญหา lobster พักกัก** ซึ่งเป็นเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายล้าง นักวิจัยประมงพื้นบ้านได้ใช้ชุดความรู้ที่ผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการไปต่อร้องเพื่อให้มีการออกกฎหมายห้ามใช้เครื่องมือดังกล่าว

4.3 พื้นที่หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ในช่วงปี 2490 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 โดยรัฐได้รวบอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางทะเลไว้เพียงผู้เดียว และให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลในการเข้าถึงและใช้ทะเล โดยมีได้ผูกพันอยู่กับชุมชน ด้วยจะเห็นได้จากการกำหนดเขตจับสัตว์น้ำเป็น 4 เขต คือ ที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำที่วางประมูล ที่อนุญาต และที่สาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำแล้ว นอกเหนือจากนั้นล้วนเป็นที่ที่พิจารณาให้เข้าถึงโดยปัจเจกบุคคลทั้งสิ้น แม้แต่ที่สาธารณประโยชน์ ก็บัญญัติไว้ว่าเป็นที่จับสัตว์น้ำซึ่งบุคคลทุกคนมีสิทธิทำการประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ และทั้งหมดนั้นรัฐโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ควบคุมดูแลให้เป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมาย ซึ่งเสมือนเป็นการตัดบทบาทของชุมชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการจัดการทรัพยากรในทะเลมาตั้งแต่อดีตออกไป

แต่กฎหมายดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำประมงในทะเลไทยอย่างจริงจังก็นับแต่หลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเช่นเดียวกัน เพราะเป็นช่วงเวลาที่มีนโยบายอย่างชัดเจนที่จะสนับสนุนให้มีการจับสัตว์น้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจคราวละมาก ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐมอบหมายให้ทางราชการฝึกอบรมให้ประชาชนและภาคธุรกิจรู้จักใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพสูง มีการส่งเสริมให้บริษัทต่างชาติเข้ามาดำเนินการโฆษณาสาธิตและจำหน่ายเครื่องมือประมงสมัยใหม่อย่างเต็มที่ พร้อม ๆ กับการส่งเสริมให้มีการสร้างโรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ เป็นต้น (เลิศชาย ศิริชัย, 2544 : 54)

ภายหลังการส่งเสริมอย่างเต็มที่ของภาครัฐ ได้ส่งผลให้ผลผลิตทางการประมงของไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่ปี 2515 เป็นต้นมา จนกระทั่งประเทศไทยเป็นประเทศที่ติดอันดับหนึ่งในสิบของประเทศที่มีผลผลิตทางการประมงสูงสุดในโลกมาโดยตลอด

ลักษณะของการทำประมงเชิงพาณิชย์ตามที่รัฐส่งเสริมนั้น จะเป็นไปในลักษณะที่ว่าไม่ว่าบุคคลใดที่มีทุนอยู่มากเท่าใด มีเรืออยู่มากเท่าใด ก็สามารถวิ่งเรือไปจับสัตว์น้ำได้ทั่วสารทิศในเขตประเทศไทยได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องคำนึงว่าน้ำชายฝั่งที่ตนเข้าไปนั้นเป็นน่านน้ำของชุมชนใด ในขณะที่ชุมชนประมงพื้นบ้านจะทำการประมงบริเวณท้องทะเลหน้าชุมชนของตนหรือบริเวณชุมชนใกล้เคียงเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะโดยคุณสมบัติของเรือประมงพื้นบ้านนั้นไม่สามารถไปได้ไกลมากนัก เนื่องจากการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในอดีตที่ผ่านมา เป็นการทำการประมงแบบยังชีพ ชาวบ้านจึงไม่สามารถจะสะสมทุนสำหรับการทำประมงเชิงพาณิชย์ได้ นอกจากนี้สถานการณ์ในการทำประมงของชาวบ้านที่ถูกหล่อหลอมมาเป็นระยะเวลายาวนานให้ทำประมงโดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ไม่กอบโกย รู้จักแบ่งปัน จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่ได้ปรับเปลี่ยนไปทำการประมงเชิงพาณิชย์เหมือนที่รัฐส่งเสริม

เครื่องมือประมงพาณิชย์ที่ในอดีตเคยได้รับการส่งเสริมประเภทหนึ่งที่ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อชุมชนประมงพื้นบ้านหลายต่อหลายชุมชนตลอดแนวชายฝั่งทะเลประเทศไทย รวมทั้งชุมชนประมงพื้นบ้าน

ปัตตานีก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงนี้ได้พ้นจากผลพวงการพัฒนาที่ได้กล่าวมาข้างต้น ก็คือเครื่องมือประมงจำพวก อวนรุน เรือประมงอวนรุนเริ่มมีการจดทะเบียนอาชญาบัตรเรือกับกรมประมงเป็นครั้งแรกเมื่อปี 2513 ภายหลังจากนั้นไม่นานนักชาวบ้านในชุมชนก็ได้พบเห็นเครื่องมือประมงประเภทนี้ แต่ในครั้งแรกที่พบเห็น นั้น ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าให้ฟังว่า “ไม่รู้สึกรึอะไร ไม่ต่อต้านเพราะไม่คิดว่าเครื่องมือชนิดนี้จะสร้างปัญหาให้ ชาวบ้านได้รู้สึกเพียงแค่ว่า ในช่วงเวลากลางคืนเมื่อมองออกไปสู่ท้องทะเล จะเห็นแสงไฟสว่างไปหมด ซึ่ง ตอนนั้นในหมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้าใช้ รู้สึกตื่นเต้นที่เห็น ท้องทะเลมีเรือประมงมากมาย ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่” แต่ภายหลังจากนั้นไม่นานนัก ทรัพยากรในท้องทะเลก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตของสมาชิกใน ชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งเมื่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้น ชาวบ้านเริ่มรับรู้ถึงผลกระทบ จากการใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงประเภทนี้ โดยสังเกตเห็นได้จากทรัพยากรสัตว์น้ำ ลดลงอย่างรวดเร็ว จึงได้มีการพูดคุยและดำเนินการเพื่อคลี่คลายปัญหาดังกล่าวมาโดยตลอด

การจัดการในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาอวนรุนของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี

ตารางที่ 4.2 : ตารางแสดงวิธีการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา	เหตุผลในการเลือกวิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
1.ปี 2516-2529 : ยุคเริ่มต้นปัญหา ช่วงแรกชาวบ้านไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านเพราะทรัพยากรยังมีอยู่	- ทรัพยากรยังมีมาก ยังไม่เห็นผลเสียจากการใช้เครื่องมืออวนรุน		
(ปี 2520) ไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐ	- คิดว่าเป็นหน้าที่รัฐที่ต้องมาจัดการ - คิดว่ารัฐควรช่วยชาวบ้านที่เป็นคนจนในขณะที่กลุ่มอวนรุนเป็นคนรวยกว่า		
2. ปี 2520 – 2525 : ยุคของการใช้ความรุนแรง - ออกไปห้ามปรามและตักเตือนผู้ที่ใช้อวนรุนว่าไม่ให้มาทำการรุนที่บริเวณหน้าหมู่บ้าน	- อยากจะใช้วิธีการพูดคุยกันก่อน		- กลุ่มอวนรุนไม่สนใจ ยังคงทำการประมงต่อไป

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา	เหตุผลในการเลือกวิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
- ทำกับระเบิด ซึ่งทำจากต้นมะพร้าวยาวประมาณ 1 เมตร ตอกตะปูยาว 5 นิ้ว ให้หัวตะปูโผล่ออกมาพันด้วยลวดหนามและไปโยนใส่ถูงเรืออวนรุน มุ่งหวังที่จะให้อวนขาดแล้วทำประมงต่อไม่ได้	- ใช้วิธีพูดคุยกแล้ว อวนรุนไม่ฟัง - ต้องการให้หยุดทำอวนรุน เพราะรู้สึกว่าชาวบ้านเดือดร้อน		ไม่เกิดผลอะไร อวนรุนเมื่อถูกกับระเบิดถูงอวนขาดก็เอาถูงอวนสำรองที่มีอยู่บนเรือมาเปลี่ยนแล้วทำการประมงต่อไป
- ใช้ปืนไล่ยิงกลางทะเล : แต่เมื่อลูกเรือตาย เจ้าของเรือก็หาลูกเรือใหม่ ไม่ได้ผลเช่นกัน - ไปดักจับลูกเรือแล้วตัดหูลูกเรือทิ้ง : ก็ไม่ได้ผลเช่นกัน - ไปดักยิงให้เครื่องยนต์เสีย ไปปล้นกลางทะเล : ก็ไม่ได้ผล	ต้องการให้เกิดความหวาดกลัว ไม่ทำการประมงอวนรุนอีก ชาวบ้านในหมู่บ้านเคยไปบอกแล้วว่า ไม่ให้มาทำอวนรุนบริเวณนี้ ชาวบ้านคิดว่าเมื่อบอกแล้วไม่เชื่อฟังก็ตัดหูทิ้งเสีย		
3. ปี 2526 – 2532 : ยุคของการประสานให้รัฐช่วยแก้ไขปัญหา - ไปบอกผู้แทนราษฎรให้ช่วยแก้ปัญหา	- ไม่รู้จะหาวิธีไหนมาแก้ปัญหา - คิดว่าผู้แทนฯจะช่วยแก้ปัญหาได้ เพราะเคยรับปากไว้ช่วงหาเสียงว่าถ้าเดือดร้อนให้ไปหา		- ผู้แทนเข้ามาหาชาวบ้านและพูดคุยกันที่มัสยิด รับปากว่าจะแก้ปัญหาให้ - ไม่ก่อให้เกิดผลเพราะอวนรุนก็ยังมาอยู่ทุกวัน และมีมากขึ้นเรื่อย ๆ
-ไปพบผู้อำนวยการศูนย์ อำนวยการบริหารจังหวัด ชายแดนภาคใต้	-อยากลองไปพึ่งเจ้าหน้าที่รัฐ เพราะคิดว่ารัฐมีหน้าที่ดูแล ทุกข์สุขของชาวบ้านโดยตรง		- ไม่เกิดผลอะไร

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา (ร้อยละ)	เหตุผลในการเลือกวิธีการ จัดการ	การได้รับการ เรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
4. ปี 2533 – 2535 : ช่วง แห่งการทอดถอย - ชาวบ้านเริ่มอพยพไปขาย แรงงานที่มาเลเซีย (ไปแบบ ผิดกฎหมาย)	- ทำมาหากินในหมู่บ้านไม่ได้ - รู้สึกทอดถอยและจำนนกับ สภาพปัญหา		- ถูกจับกุม - ถูกโกงค่าแรง - บางคนติดคุก - บางคนกลับมามีอาการ ทางประสาท
(ช่วงปี 2535) - ภายหลังจากที่ชาวบ้าน อพยพไปขายแรงงานยังต่าง ถิ่น ได้ประสบกับปัญหาการ ถูกจับกุมการถูกโกง เพราะ เป็นแรงงานที่ลักลอบเข้าไปยัง ต่างประเทศอย่างผิดกฎหมาย จึงได้กลับมาสู่ชุมชนของ ตนเองอีกครั้ง	- ไม่มีวิธีการในการแก้ปัญหา ให้แก่ชุมชนตนเองแล้ว		
5. กลางปี 2536 – ปี ปัจจุบัน : ยุคแห่งการ รวมกลุ่ม - ประสานงานกับองค์กร พัฒนาเอกชนที่ทำงานอยู่ใน พื้นที่จังหวัดปัตตานีโดย หลังจากนั้นได้มีการจัด กิจกรรมต่างๆ เช่น	- อยากจะลองดู เพราะได้ยิน คนต่างหมู่บ้านเล่าว่าคนกลุ่มนี้ ได้ไปช่วยชาวบ้านในหมู่บ้าน หนึ่งแฉะหรือหริ่ง	- เพื่อน จาก ต่าง หมู่บ้านแนะนำ - ชักชวนกันไปเอง	- นักพัฒนาเอกชนมีความ ตั้งใจที่จะรับฟังปัญหา - ชาวบ้านยังไม่เชื่อมั่นนัก
5.1 จัดประชุมพูดคุยใน หมู่บ้านทุกวันศุกร์หลัง ละหมาดโดยมีเนื้อหา คือ ให้ ชาวบ้านบอกเล่าสภาพปัญหา ที่ประสบต่างๆ รวมทั้งเสนอ แนวทางออกในการแก้ไข ปัญหาในทัศนะของชาวบ้าน			

ตารางที่ 4.2(ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไข ปัญหา	เหตุผลในการเลือก วิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จาก ภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
5.2 การเชื่อมเครือข่ายกับ หมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้าน อื่นๆ ในเขตอำเภอ เดียวกันที่ประสบปัญหา คล้ายคลึงกัน	- อยากรู้จักเพื่อนบ้าน ในหมู่บ้านอื่นๆ ด้วย	- นักวิชาการที่มาศึกษาเรื่อง ปลาตีนในหมู่บ้านแนะนำ	- ได้รู้จักเพื่อน - ได้รู้ว่ามีคนประสบ ปัญหาเดียวกับของ หมู่บ้านตนเองมากมาย
5.3 เชื่อมประสานกับ ชาวประมงพื้นบ้านใน อำเภออื่นๆ ที่ประสบ ปัญหาคล้ายกัน และ ร่วมกันเป็นเครือข่ายระดับ จังหวัด		- นักพัฒนาเอกชนแนะนำว่า ควรจะมีมือกันจะได้มี พลังไม่เป็นการต่อสู้ที่โดด เดี่ยว	- ได้เพื่อนมากขึ้น - ได้แลกเปลี่ยน ประสบการณ์
5.4 ปี 2537 – ปี 2539 - ชาวบ้านในหมู่บ้าน ร่วมมือกันทำขังปะการัง เทียมแบบพื้นบ้าน โดย การเรียไรเงินกันเองใน ชุมชน	- อยากจะฟื้นฟูสัตว์น้ำ ให้ท้องทะเลหน้าบ้าน	- นักพัฒนาเอกชนแนะนำ - นักพัฒนาเอกชนจัดเวที พูดคุยในหมู่บ้านโดยให้มีผู้ อาวุโสบอกเล่าถึงวิธีการ ฟื้นฟูสัตว์น้ำในอดีต	- ชาวบ้านเกิดความรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ขัง ปะการังเทียมแบบ พื้นบ้านที่ทำขึ้น มีการ ดูแลรักษา ซ่อมแซม อย่างต่อเนื่อง
5.5 ชาวบ้านในหมู่บ้าน ร่วมมือกันทำขังปะการัง เทียมแบบพื้นบ้าน โดย การเรียไรเงินกันเองอีก ครั้ง และมีการ ประสานงานเชิญผู้ว่า ราชการจังหวัดและส่วน ราชการมาร่วมงานด้วย	- อยากจะบอกเล่า ปัญหาให้รัฐรับรู้		- เนื่องจากซึ่งทำจาก วัสดุธรรมชาติ จึงไม่ คงทนนักหลังจากนั้น 1 เดือน อวนรุนก็ทำลาย จนหมด - ผู้ว่าราชการจังหวัด และส่วนราชการได้มา รับรู้สภาพปัญหาต่าง ๆ จากชาวบ้านในหมู่บ้าน และ ได้ร่วมบริจาค สมทบเงินในการทำขัง ปะการังเทียมของ ชาวบ้าน

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา	เหตุผลในการเลือกวิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
5.6 ชาวบ้านได้ไปแจ้งทางผู้ว่าฯ ว่า ช้างปะการังเทียมได้ถูกทำลายหมดแล้ว	- ได้สรุปกับชุมชนว่าหากจะให้ทรัพยากรฟื้นตัวได้จะต้องแก้ปัญหาเครื่องมืออวนรุนให้ได้ก่อน	- พูดคุยร่วมกันในชุมชน	- หลังจากนั้นไม่นาน อวนรุนก็ทำลายช้างปะการังเทียมไปอีกครั้ง
5.7 เสนอผู้ว่าฯ ขอมีการตั้งชุดเฉพาะกิจในการลาดตระเวนจับกุมการทำผิดกฎหมายของอวนรุน			- ผู้ว่าฯ จัดส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจออกตรวจจับกับชาวบ้าน โดยใช้เรือของชาวบ้านและชาวบ้านเรียวกันจ่ายค่าน้ำมัน - เรืออวนรุนมีลดน้อยลง
5.8 เชื่อมประสานกับชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดอื่นๆจนเกิดเป็นเครือข่ายในระดับภาค		- จัดเวทีพูดคุยร่วมกันกับเครือข่ายชาวบ้านจากหลายๆหมู่บ้านและนักพัฒนาเอกชน	- ได้รู้จักเพื่อนมากขึ้น - ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ
5.9 เข้าร่วมการฝึกอบรมเรื่องการเขียนแผนที่ทรัพยากร โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ		- นักพัฒนาเอกชนประสานงานให้	- ได้กลับมาทำแผนที่ทรัพยากรในหมู่บ้านของตนเอง
5.10 เข้าร่วมการฝึกอบรมขับเรือของกรมประมง		- นักพัฒนาเอกชนประสานงานให้	- ได้เรียนรู้เรื่องกฎหมายประมงพ.ร.บ.ประมงฉบับพ.ศ. 2490 - ได้รับประกาศนียบัตรการขับเรือตรวจการณ์ขนาดเล็ก
5.11 ปี 2539 มีการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในชุมชนเพื่อเป็นที่ซื้อ-ขายอุปกรณ์ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ	- ต้องการแก้ปัญหาพ่อค้าคนกลางโกงราคาอุปกรณ์ประมง - ต้องการนำผลกำไรมาจัดตั้งกองทุนในการทำงานของหมู่บ้าน		- เกิดสหกรณ์ร้านค้าขนาดเล็ก - เกิดเงินกองทุนส่วนกลางสำหรับใช้ในการทำกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา	เหตุผลในการเลือก วิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
5.12 เข้าร่วมการสัมมนา ระดมความคิดการยกร่าง แผนพัฒนาฉบับที่ 8		-นักพัฒนาเอกชน ประสานงานให้	- ได้รับรู้ทิศทางเบื้องต้น ของการจัดทำแผนพัฒนา ต่าง ๆ ได้เสนอให้มีการ ยกเลิกอวนรุนใน แผนฯ 8
5.13 เข้าร่วมฝึกอบรมเรื่อง การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ อย่างมีส่วนร่วม			- ได้ ความรู้มาทดลอง ปฏิบัติการจริงในชุมชน
5.14 ปี 2540 เข้าร่วมการ ชุมนุมกับสมาชิกคนจนเพื่อ ผลักดันให้เกิดโครงการ นำ ร่องฯ ในการยกเลิกอวนรุน	-ต้องการแก้ปัญหาอวนรุน		
5.15 ปี 2541 กระทรวง เกษตรฯมีการออกประกาศ กระทรวงฯให้มีการยกเลิกการใช้ อวนรุนในพื้นที่จังหวัด ปัตตานี			ได้ประกาศกระทรวงฯ แต่ไม่มีผลในการบังคับใช้ กลุ่มผู้ใช้อวนรุนขอผ่อนผัน การบังคับใช้กับ ทาง จังหวัดออกไปอีก 2 ปี
5.16 ปี 2541 – 2543 ชาวบ้านยังคงมีกิจกรรมด้าน การอนุรักษ์ ป่าชุมชนและการป้องปรามลาดตระเวนจับกุม ผู้กระทำความผิดกฎหมายอย่าง ต่อเนื่อง			- ปัญหาอวนรุนไม่ได้ลด น้อยลง
6. ปี 2543 - พ.ศ.2543 ครบกำหนดการ ขอผ่อนผันการบังคับใช้ ประกาศกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ที่ทางอวนรุนเคยขอไว้ จึงได้ไปขอฟังคำตอบจากทาง จังหวัดถึงแนวทางที่จะ แก้ปัญหาดังกล่าว	- ต้องการให้มีการบังคับใช้ กฎหมาย	- พุดคุยปรึกษาหารือกัน ใน เครือข่าย	-ข้าราชการในระดับ จังหวัด บอกเล่าว่าไม่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะ ไม่มีเงิน ไม่มีอำนาจที่จะไป สามารถบังคับใช้กฎหมาย ให้เป็นจริงได้ - ชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจ

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน กรณีปัญหาการทำประมงอวนรุน			
วิธีการจัดการแก้ไขปัญหา	เหตุผลในการเลือกวิธีการจัดการ	การได้รับการเรียนรู้จากภายนอก	ผลที่เกิดขึ้น
- มิ.ย. 2543 ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้ร่วมกันออกไปชุมนุมอย่างสงบที่หน้าศาลากลางจังหวัดปัตตานี	- ต้องการให้มีการบังคับใช้กฎหมาย	- พุดคุยปรึกษาหารือกันในเครือข่าย	- รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ลงมาพูดคุยเจรจากับชาวบ้านและกำหนดมาตรการในการแก้ปัญหา - มาตรการในการแก้ปัญหาไม่มีผลในทางปฏิบัตินัก เพราะจะพบกับคำตอบเดิมว่าไม่มีงบประมาณ ไม่มีน้ำมัน ไม่มีเรือตรวจการณ์และ เจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ฯลฯ
- ร่วมกับสมาชิกคนจนผลักดันให้เกิดโครงการนำร่องฯ ในการยกเลิกอวนรุนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี	- ต้องการให้แก้ปัญหาอวนรุนให้ได้		- คณะรัฐมนตรีอนุมัติงบประมาณให้มีการดำเนินงานโครงการนำร่องฯ ได้
11. ตุลาคม 2543 – 2546- ช่วงดำเนินงานโครงการนำร่อง โดยมีเป้าหมายหลัก 2 ด้านคือ ● เป็นพื้นที่นำร่องในการยกเลิกการใช้เครื่องมืออวนรุน ● เป็นพื้นที่นำร่องในการองค์กรชาวบ้านมาบริหารจัดการโครงการด้วยตัวเอง			- เกิดกระบวนการเรียนรู้ในองค์กรชุมชน - มีมาตรการในการแก้ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูการป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมาย โดยได้รับความร่วมมือจากภาครัฐด้วย

จากตารางดังกล่าวข้างต้น จะสามารถมองเห็นภาพรวมในเชิงกว้างของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินการต่อกรณีปัญหาอวนรุนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเป็นปัญหาที่หนักหน่วงของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม หากเจาะลึกลงในรายละเอียดในช่วงเวลาที่ทางเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ขับเคลื่อนเรื่องการแก้ไขปัญหาอวนรุนในพื้นที่ จ.ปัตตานี นับตั้งแต่การเริ่มวางแผนการดำเนินโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ของเกษตรกรรายย่อย มีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

ตารางที่ 4.3 : ตารางสรุปลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาอวนรุนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี (นับตั้งแต่การเริ่มวางแผนการดำเนินโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย)

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
22 กันยายน 2540	คณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ของเกษตรกรรายย่อย มีมติห้ามใช้เครื่องมืออวนรุน โดยหารือกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
26 กุมภาพันธ์ 2541	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในท้องที่จังหวัดปัตตานี ฉบับลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2541 (นายปองพล อดิเรกสาร) และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2541
27 เมษายน 2541	มีการนัดหมายให้มีการเจรจาหารือ ณ ห้องปฏิบัติการศาลากลางจังหวัดปัตตานี โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี (นายอุดมศักดิ์ อัครางกุล) เป็นประธาน ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง , สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี, ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน, ตัวแทนผู้ประกอบการอาชีพอวนรุนขนาดเล็ก ตัวแทนอวนรุนขนาดใหญ่ซึ่งผลในการเจรจาดังกล่าวมีข้อสรุปร่วมกันดังนี้ ให้คงไว้ซึ่งประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบกับเรือยนต์ทำการประมงในท้องที่จังหวัดปัตตานี โดยให้ประกาศดังกล่าว มีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย ตั้งแต่วันที่ 2 พฤษภาคม 2541 เป็นต้นไป เพื่อให้บังคับใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย จึงได้มีมาตรการดังต่อไปนี้ 2.1 จัดตั้งกองทุนเปลี่ยนเครื่องมือประมงอวนรุนขนาดเล็กประมาณ 160 ลำ โดยทยอยดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน (ครบกำหนด 2 สิงหาคม 2541) 2.2 จัดตั้งกองทุนเปลี่ยนเครื่องมือประมงอวนรุนพาณิชย์ขนาดกลางและขนาดใหญ่ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 2 ปี (ครบกำหนด 2 พฤษภาคม 2543) มีมาตรการในการคุมเข้มเขต 3,000 เมตร

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ปี 2541- 2543	ชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากทรัพยากรเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง มีการอพยพไปขายแรงงานต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้นอีกเท่าตัว
2 พฤษภาคม 2543	ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานียื่นหนังสือถึงผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ขอให้พิจารณาและสอบสวนหาข้อเท็จจริงกรณีการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายและการละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนและทรัพยากรของประเทศชาติส่วนร่วมอย่างไม่เป็นธรรม
3 พฤษภาคม 2543	ภายหลังการครบกำหนดผ่อนผัน ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จำนวน 1,500 คน ได้มีการชุมนุมร่วมกันอย่างสงบ เพื่อทวงถามถึงสัญญาดังกล่าว คำตอบที่ได้คือ ทางจังหวัดไม่มีงบประมาณ ไม่มีเรือ ไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจจับ
4 พฤษภาคม 2543	กลุ่มตัวแทนเรือประมงอวนรุนจังหวัดปัตตานี ประมาณ 150 คน มาชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดปัตตานี เรียกร้องความเป็นธรรมในการถูกบังคับใช้กฎหมายและได้รับความเดือดร้อนจากการบังคับใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับดังกล่าว
22 พฤษภาคม 2543	กรมประมงมีการประชุมคณะกรรมการนโยบายประมงแห่งชาติและมีมติเห็นชอบที่จะใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ฉบับดังกล่าวและให้เรืออวนรุนจังหวัดปัตตานีออกทำการประมงนอกเขต 3,000 เมตร ออกไประยะหนึ่งก่อน
5 มิถุนายน 2543	สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินรัฐสภาส่งหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี ขอทราบรายละเอียดดำเนินงานตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนประกอบกับเรือยนต์ทำการประมงในท้องที่จังหวัดปัตตานี
11 มิถุนายน 2543	ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ยื่นหนังสือถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ขอร้องเรียนให้มีการแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีโดยการปฏิบัติตามกฎหมายในการยกเลิกการใช้เครื่องมืออวนรุน
14-16 มิถุนายน 2543	ทางชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จำนวน 4,000-5,000 คน ได้มีการชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดปัตตานี และเรียกร้องที่จะมีการเจรจากับรัฐมนตรีผู้มอำนาจในการรับผิดชอบกับปัญหาและเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2543 รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายอนุรักษ์ จูริมาศ) จึงได้มีการเจรจาและทำการบันทึกเป็นข้อตกลงระหว่างรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อธิบดีกรมประมง ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี กับชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญคือ 1. รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายอนุรักษ์ จูริมาศ ยืนยันต่อที่ชุมนุมว่า จะให้มีการบังคับใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบกับเรือยนต์ทำการประมงในท้องที่จังหวัดปัตตานี ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2541 อย่างจริงจังและเข้มงวด โดยมีมาตรการสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายดังต่อไปนี้

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
	1.1 กรมประมงรับจัดส่งเรือตรวจการณ์ประมงพร้อมเจ้าหน้าที่และน้ำมันเชื้อเพลิงมาปฏิบัติหน้าที่ประจำอยู่ในพื้นที่จังหวัดปัตตานี จำนวน 1 ลำ เป็นระยะเวลา 1 ปี โดยเริ่มมาประจำการใน วันที่ 22 มิถุนายน 2543 จนถึงวันที่ 21 มิถุนายน 2544 1.2 ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีรับที่จะเร่งรัดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดปัตตานีดำเนินการซ่อมแซมเรือตรวจการณ์ชายฝั่งขนาดเล็กของจังหวัดปัตตานีที่มีอยู่รวมจำนวน 3 ลำ 1.3 ชาวประมงพื้นบ้านและชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี สามารถเข้าร่วมในการดำเนินการและติดตามการบังคับใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในท้องที่จังหวัดปัตตานี ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2541 1.4 ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี จะประสานกับกองเรือภาค 2 เพื่อขอสนับสนุนเรือตรวจการณ์ชายฝั่งมาปฏิบัติหน้าที่ประจำในทะเลท้องที่จังหวัดปัตตานี เพื่อสนับสนุนมาตรการบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในกรณีไม่สามารถประสานงานได้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายอนุรักษ์ จูริมาศ จะดำเนินการประสานทางกองทัพเรือภาค 2 อีกครั้งหนึ่ง 1.5 กลไกในการอำนวยความสะดวกและติดตามมาตรการบังคับใช้กฎหมาย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายอนุรักษ์ จูริมาศ จะมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยความสะดวก ติดตามและประเมินผลมาตรการบังคับใช้กฎหมายให้มืองค์ประกอบของคณะกรรมการที่ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีร่วมเห็นชอบ ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้ (1) ติดตาม เร่งรัดและประเมินผลการปฏิบัติตามมาตรการบังคับใช้กฎหมายตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบกับเรือยนต์ทำการประมงในทะเลหรืออ่าวในท้องที่จังหวัดปัตตานี ทั้งในด้านการตรวจจับและการดำเนินคดีกับเรืออวนรุนที่กระทำผิดกฎหมายบัญญัติไว้สูงสุด (2) แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น 2. เพื่อปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุน 2.1 กรณีจังหวัดปัตตานีได้มีการตั้งงบประมาณเพื่อปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงอวนรุนไว้ในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งรัฐบาลได้จัดงบประมาณสนับสนุนโครงการนำร่อง ฯ ไว้แล้ว ขณะนี้อยู่ในช่วงรอการพิจารณาจากสภาผู้แทนราษฎร 2.2 กรณีงบประมาณปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนทั้งประเทศรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
	เกษตรและสหกรณ์ นายอนุรักษ์ จูรีมาศ จะไปติดตามทางงบประมาณมาใช้ในการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุน 2.3 คณะกรรมการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุน กรมประมงจะจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นจำนวน 2 ชุด ชุดที่ 1 เป็นคณะกรรมการที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนทั่วประเทศ ชุดที่ 2 คณะกรรมการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนจังหวัดปัตตานี ให้มีองค์ประกอบของคณะกรรมการที่ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีร่วมเห็นชอบ การแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าวทางรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะดำเนินการจัดตั้งโดยเร่งด่วน
24 ตุลาคม 2544	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ส่งหนังสือถึงเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ขอนำเสนอฯพณฯ นายกรัฐมนตรีพิจารณาสั่งการเร่งรัดการบังคับใช้ประกาศห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนและการออกแผนที่แนบท้ายประกาศ
5 พฤศจิกายน 2544	สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ส่งหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เร่งรัดการบังคับใช้ประกาศห้ามใช้เครื่องมืออวนรุน ฯ และการออกแผนที่แนบท้ายประกาศ
22 พฤศจิกายน 2544	เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายวิทยา เทียนทอง) ส่งหนังสือถึงอธิบดีกรมประมง เร่งรัดการบังคับใช้ประกาศห้ามใช้เครื่องมืออวนรุน ฯ และการออกแผนที่แนบท้ายประกาศ
7 มีนาคม 2545	โครงการนำร่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดปัตตานี ได้มีการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนขนาดเล็ก ครั้งที่ 1 จำนวน 81 ราย
28 กันยายน – 30 ตุลาคม 2545	โครงการนำร่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดปัตตานี ได้มีการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนขนาดเล็ก ครั้งที่ 2 จำนวน 53 ราย ยอดรวมการปรับเปลี่ยนเครื่องมืออวนรุนทั้งสิ้น 134 ราย คิดเป็น 88.16%
ปี 2543 – 2546	เกิดปัญหาในเชิงปฏิบัติในการบังคับใช้ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2541 จึงทำให้ไม่สามารถที่จะดำเนินการในการรักษากฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพได้
17 กรกฎาคม 2546	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามมิให้ใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่ง ฉบับลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2546 (นายสรอรรถ กลิ่นประทุม) และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2546 โดยประกาศกระทรวงฯ ฉบับนี้ได้มีแผนที่แนบท้ายประกาศด้วย

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
24 กันยายน 2546	จังหวัดปัตตานีออกหนังสือแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณากำหนดเขตทำการประมงและรับขึ้นทะเบียนเรือประมง เพื่อหาข้อยุติกรณีการให้อำนาจแก่อำเภอในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงในพื้นที่แต่ละจังหวัด
14 ตุลาคม 2546	ประชุมคณะกรรมการพิจารณากำหนดเขตทำการประมงและรับขึ้นทะเบียนเรือประมง (ครั้งที่ 1) โดยมีสาระหลักในการกำหนดเขตการทำประมงของเรือประมงแต่ละประเภท
22 ตุลาคม 2546	ประชุมคณะกรรมการพิจารณากำหนดเขตทำการประมงและรับขึ้นทะเบียนเรือประมง (ครั้งที่ 2) โดยมีสาระหลักในเรื่อง การกำหนดขนาดของเรือ กำหนดชนิดของเครื่องมือประมงที่สามารถทำการประมงแต่ละเขต ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติห้ามเรืออวนรุนที่ประกอบเครื่องยนต์ทำการประมงในเขตจังหวัดปัตตานีตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
17 พฤศจิกายน 2546	ประชุมคณะกรรมการพิจารณากำหนดเขตทำการประมงและรับขึ้นทะเบียนเรือประมง (ครั้งที่ 3) มีสาระหลักที่ต่อเนื่องจากการประชุมครั้งที่ 2 คือการกำหนดชนิดของเครื่องมือที่สามารถทำการประมงในแต่ละเขตได้
12 ธันวาคม 2546	ประชุมคณะกรรมการพิจารณากำหนดเขตทำการประมงและรับขึ้นทะเบียนเรือประมง (ครั้งที่ 4) เป็นการประชุมกรณีพิเศษในประเด็นเรื่อง เพื่อพิจารณาการทำการประมงในเขตจังหวัดปัตตานี มติที่ประชุมออกมาพร้อมกันอย่างชัดเจนที่จะไม่ให้มีการใช้เครื่องมืออวนรุนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี
ปี 2547-2548	ชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง
ปี 2547	ผู้ประกอบการอวนรุน จำนวน 16 ราย ร่วมกันยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อธิบดีกรมประมงและผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีที่ศาลปกครองกลาง
5 กรกฎาคม 2548	ศาลปกครองได้พิพากษายกฟ้องคดีและเห็นว่าประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามใช้เครื่องมือที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่ง ฉบับลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2546 เป็นประกาศที่ขัดแย้งกฎหมาย และศาลไม่อาจเพิกถอนประกาศดังกล่าวได้
2547-2553	ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ร่วมมือกับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ติดตามผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายการห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนในพื้นที่ จ.ปัตตานีอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จนท้ายที่สุด ในปัจจุบันนี้ พื้นที่ จ.ปัตตานียังคงเหลือเรืออวนรุนอยู่เพียงจำนวน 6 ลำเท่านั้น ซึ่งเรืออวนรุนทั้ง 6 ลำดังกล่าวก็ไม่ได้ลักลอบออกทำการประมงในท้องทะเลปัตตานีมากนัก

วันเดือนปี	เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
2556 - ปัจจุบัน	1.ในพื้นที่จ.ปัตตานีมีการเพิ่มขึ้นของเครื่องมือประมงอวนลาก ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย 2. ในพื้นที่จ.ปัตตานี มีการเกิดขึ้นใหม่ของเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง จำพวกลอบพับดักกุ้ง เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้อวนตาถี่ จับสัตว์น้ำไม่เลือกชนิดและไม่เลือกขนาด

จากตารางดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อท้องทะเล ซึ่งชุมชนเคยดูแลโดยใช้สิทธิชุมชนที่คำนึงถึงระบบภูมิปัญญาในการจัดการมาตลอด ได้ถูกทำลายลงโดยเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง ซึ่งการทำลายนี้ มิใช่เป็นการทำลายเพียงแค่ทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ได้ทำลายระบบสิทธิชุมชนในการดูแลทรัพยากร รวมทั้งเป็นการท้าทายว่าชุมชนจะสามารถปรับตัวขึ้นมามีอำนาจและตอบโต้กับสถานการณ์ดังกล่าวได้มากน้อยเพียงใด

จะเห็นได้ว่าเมื่อเรืออวนรุนได้เข้ามาสู่ท้องทะเลหน้าหมู่บ้านนั้น ชุมชนได้มีวิธีในการจัดการโดยแบ่งเป็น 5 ช่วงสำคัญ ๆ ด้วยกัน คือ

1) ยุคเริ่มต้นปัญหา ปี 2516-2529 (13 ปี) : เป็นช่วงที่ชาวบ้านยังไม่รู้ถึงผลกระทบของเครื่องมือประมงอวนรุน จึงไม่รู้สึกรู้สีก่อตัวอะไร คิดว่าเป็นชาวประมงเหมือนกันอาศัยทะเลเดียวกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือแบ่งปันกันไปและเมื่อเริ่มตระหนักว่าเป็นปัญหาเพราะทรัพยากรลดน้อยลงไป ก็ไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐให้เข้ามาดำเนินการ ในยุคนี้นี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านเองก็ยังไม่รู้จักเครื่องมือประมงอวนรุนมาก่อน เป็นสิ่งแปลกใหม่ของท้องทะเล เมื่อเห็นว่าเป็นชาวประมงด้วยกัน ก็มีสิทธิใช้ทรัพยากรในท้องทะเลเหมือนกัน เกิดเหตุเกะกะใจใด ๆ ในทะเลก็จักต้องช่วยเหลือกันตามสำนึกของคนเป็นลูกทะเล แต่เมื่อเห็นว่าเครื่องมือประมงดังกล่าวส่งผลให้ทรัพยากรลดน้อยลง ก็มีได้ไปดำเนินการอะไรด้วยตนเอง แต่เลือกที่จะไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐให้เข้ามาจัดการดูแลปัญหา ทั้งนี้เพราะชาวบ้าน คิดว่ากลุ่มเรือประมงอวนรุน มิได้เป็นชาวประมงเหมือนกับพวกเขา ที่ใช้เครื่องมือแบบเรียบง่าย จับสัตว์น้ำเฉพาะอย่าง มีตาอวนขนาดใหญ่ที่สัตว์น้ำตัวเล็กสามารถหลุดรอดไปได้ในทางตรงกันข้ามเครื่องมือประมงอวนรุนจะใช้ตาอวนที่มีความถี่มาก จับสัตว์น้ำทุกประเภททุกขนาด ชาวบ้านจึงคิดว่าเป็นเรื่องที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง นอกจากนี้ยังคิดว่าเครื่องมือชนิดนี้เป็นเครื่องมือที่รัฐ ส่งเสริม รวมทั้งรัฐได้ประกาศให้รู้ว่ามีอำนาจในการดูแลจัดการทรัพยากรทั้งหมดจึงตัดสินใจไปแจ้งให้เจ้าหน้าที่รัฐมาแก้ไขปัญหา

2) ยุคแห่งการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ปี 2520 – 2525 (5 ปี): ภายหลังการไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ก็ไม่ได้ลดน้อยลง กลับทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงตัดสินใจหันกลับมาแก้ไขปัญหาด้วย ตนเอง แต่เมื่อผนวกกับความไม่พึงพอใจที่ถูกกระทำสะสมมานานจึงเลือกที่จะใช้ความรุนแรงในการจัดการ แต่ก่อนจะใช้ความรุนแรงนั้น ชาวบ้านยังเลือกที่จะเรียกผู้ทำการประมงอวนรุนมา

พูดคุยกันก่อนว่าไม่ให้ทำเพราะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนแต่ไม่เป็นผล จึงได้ใช้ความรุนแรงในขั้นต่อมาแต่เมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ก็ปรับเปลี่ยนไปใช้วิธีการอื่นต่อไป

3) ยุคการประสานรัฐเพื่อแก้ไขปัญหา ปี 2526 – 2532 (6 ปี) : เมื่อจัดการแก้ปัญหาด้วยตัวเองไม่ได้ ก็ย้อนกลับ ไปหาเจ้าหน้าที่รัฐอีกครั้ง แต่เปลี่ยนจากเจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอเป็นระดับภูมิภาค รวมทั้งไปประสานกับนักการเมือง เพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาด้วย

4) ยุคท้อถอย ปี 2533 – 2535 (2 ปี) : เมื่อแก้ไขปัญหาไม่ได้อีก ก็เกิดความรู้สึกท้อถอยอพยพออกจากชุมชนตนเองไปประกอบอาชีพยังต่างถิ่น คือประเทศมาเลเซีย และไปอย่างผิดกฎหมาย เป็นการลักลอบเข้าเมือง รวมทั้งไปประสบปัญหาต่าง ๆ นานา ทั้งการถูกโกงค่าแรง ถูกจับกุม ตัดยาเสพติด ฯลฯ

ในช่วง 4 ยุคดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อชุมชนเคยใช้สิทธิของตนเองในการดูแลจัดการทรัพยากรมาเป็นระยะเวลานานในอดีต โดยมีกฎเกณฑ์ข้อตกลงธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งมีมาตรการในการตรวจตราควบคุม ให้สมาชิกในชุมชนดำเนินชีวิตโดยไม่ละเมิดข้อตกลงต่างๆ ร่วมกันนั้น ชุมชนสามารถดำรงอยู่มาได้อย่างสันติสุข ไม่มีปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม แต่เมื่อมีปัจจัยภายนอกเข้ามา คือการทำการประมงโดยเครื่องมืออวนรุนนั้น เป็นปัญหาที่รุกคืบเข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว จนอยู่ในสภาวะสับสนกับการตั้งรับและตอบโต้ สับสนว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่รัฐหรือชุมชนที่มีสิทธิและอำนาจเข้าไปจัดการได้ เมื่อไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐ ก็ไม่มีการคลี่คลายปัญหา ชุมชนก็กลับมาจัดการกันเอง แต่วิธีการจัดการของชุมชนนั้นเป็นไปในลักษณะที่ยังใช้มาตรการเช่นเดิมในการตรวจตราควบคุมกลุ่มอวนรุน คล้ายกับที่ใช้กับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ชาวบ้านมีประสบการณ์มาแต่เดิม จึงทำให้ปัญหาไม่ได้รับการ คลี่คลายเช่นกัน เพราะมาตรการตรวจตราควบคุมที่ใช้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นการว่ากล่าว ตักเตือนไปจนถึงการใช้กำลังในการแก้ปัญหา นั้น ในกรอบของชุมชนนั้นสามารถทำได้ เพราะสมาชิกที่อยู่ร่วมกันในชุมชนจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีสถาบันศาสนา ระบบครอบครัวและระบบเครือญาติ มาช่วยควบคุม ในขณะที่กลุ่มผู้ทำประมงอวนรุนเป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้ดำรงอยู่เป็นชุมชน เป็นการดำรงอยู่อย่างปัจเจกบุคคล ที่มาตรการในการตรวจตราควบคุมดังกล่าวไม่มีผลในทางปฏิบัติโดยสิ้นเชิง

ชุมชนที่อยู่ในสภาวะสับสนกับสิทธิในการดูแลจัดการทรัพยากร จึงมีการเปลี่ยนแปลงการแก้ปัญหา โดยไปพึ่งรัฐบ้าง กลับมาพึ่งตัวเองบ้าง และย้อนกลับมาพึ่งรัฐอีกครั้ง เมื่อจัดการปัญหาไม่ได้ จึงหมดสิ้นความหวังและอพยพไปทำมาหากินยังต่างถิ่น แต่เมื่ออพยพไปแล้วก็ยังประสบปัญหาต่างๆ อีกมากมาย เหมือนกับการหนีเสือปะจระเข้ จึงได้ย้อนกลับมายังชุมชนอีกครั้งเพราะสำนึกของการเป็น “ลูกทะเล” ที่ยังคงผูกพันกับท้องทะเล ผูกพันกับชุมชนของตนเองอย่างเหนียวแน่น

5) ยุคแห่งการรวมกลุ่ม: เป็นยุคที่เพิ่งเกิดขึ้น เมื่อประมาณ 9 ปีที่ผ่านมา หลังจากการอพยพไปขายแรงงานยังต่างถิ่น แล้วประสบปัญหา จึงได้กลับมาตั้งหลักที่ชุมชนของตนเอง และเป็นโอกาสที่ได้รับรู้ข้อมูลว่ามีกลุ่มนักวิชาการและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าไปทำงานอยู่ในพื้นที่อำเภอใกล้เคียง ซึ่งเป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเช่นกัน จึงได้ไปพูดคุยติดต่อ ประสานงานให้กลุ่มคนเหล่านั้นลงมายังชุมชนของตนเองบ้าง

ความพยายามในการที่จะกลับมาร่วมกัน พื้นความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องทะเลโดยการควบคุมไม่ให้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายฝูงมาทำลายพันธุ์สัตว์น้ำนั้นเกิดจากความต้องการที่จะอยู่ในชุมชนดั้งเดิมของตนเอง ต้องการที่จะคงอาชีพประมงพื้นบ้านเอาไว้ ซึ่งความพยายามดังกล่าวนี้ ได้ไปเชื่อมประสานกับบุคคลภายนอกให้มาร่วมกันคิดวิเคราะห์หาแนวทางในการคลี่คลายปัญหา

จากกรณีการต่อสู้ของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อแก้ไขปัญหการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย มาจนถึงปัจจุบันได้ก่อให้เกิดผล/การเรียนรู้ที่น่าสนใจ คือ

4.3.1 เกิดการผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง

- ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่ง ลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2546

- ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดห้ามใช้เครื่องมืออวนลากที่ใช้ประกอบเรือยนต์ทำการประมงในพื้นที่บางแห่งของจังหวัดปัตตานี (ขยายเขตห้ามทำการประมงเดิม 3,000 เมตรออกไปเป็น 5,400 เมตร) ลงวันที่ 3 มกราคม 2551

- ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง ห้ามใช้เครื่องมือทำการประมงบางชนิด(อวนล้อมจับ, อวนครอบ, อวนยก, อวนล้อมกองหินและเครื่องมือที่ใช้ประกอบเครื่องกำเนิดไฟฟ้า)ในที่จับสัตว์น้ำบางส่วน (พื้นที่แหล่งอาศัยสัตว์ทะเลหรือปะการังเทียม)ของจังหวัดปัตตานี ลงวันที่ 13 สิงหาคม 2556

- คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 24/2558 เรื่อง การแก้ไขปัญหการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงานและไร้การควบคุม (ห้ามใช้และมีไว้ครอบครองเครื่องมืออวนรุน, โพงพาง, เครื่องมือล้อมจับ, ลอบพับได้กึ่ง, อวนลากและเครื่องมืออื่นๆที่ สปม.พ.ประกาศกำหนด) เพิ่มเติม 2559 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนพิเศษ 181 ง วันที่ 6 สิงหาคม 2558

- วันที่ 6 สิงหาคม 2558 คณะรักษาความสงบแห่งชาติได้ออกคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ 24/2558 เรื่องห้ามใช้หรือมีไว้ในครอบครองเครื่องมือทำการประมง 6 ประเภท คือ 1)เครื่องมืออวนรุนที่ใช้ประกอบกับเรือยนต์ 2) เครื่องมือโพงพาง 3) เครื่องมืออวนล้อมจับที่มีขนาดช่องตาอวนเล็กกว่า 2.5 เซนติเมตร ทำการประมงในเวลากลางคืน 4) เครื่องมือลอบพับได้หรือไอ้โง่ 5) เครื่องมืออวนลากที่มีช่องตาอวนกันถุงเล็กกว่า 5 เซนติเมตร และ 6) เครื่องมือทำการประมงอื่นตามเงื่อนไขอื่นที่ศูนย์บัญชาการแก้ไขปัญหาการทำประมงผิดกฎหมายประกาศกำหนด

- ประกาศจังหวัดปัตตานี เรื่อง ให้รื้อถอนเครื่องมือทำการประมงผิดกฎหมาย ประกาศ ณ วันที่ 21 กันยายน 2558

4.3.2 การมีตัวตนที่เด่นชัดมากขึ้นของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

การกำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานของสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีหลังจากการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อเดือน เมษายน 2550 ที่ให้ความสำคัญกับการนำกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งในการปรับยุทธศาสตร์การทำงานของ

เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน ที่ใน 4 แนวทางอันประกอบด้วย (1) การสร้างชุดความรู้ของชุมชน (2) การเผยแพร่ชุดความรู้ของชุมชนผ่านสื่อสารมวลชน (3) การสร้างผู้นำที่สามารถร่วมเวทีวิชาการในที่ต่างๆ (4) การเปิดชุมชนให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ การดำเนินงานดังกล่าวได้เป็นการเสริมสร้างการมีตัวตนของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มีเด่นชัดมากขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ขีดฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมากที่สุดกลุ่มหนึ่งได้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยการใช้กระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างตัวตนให้แก่ชาวประมงพื้นบ้าน ให้เขา รู้จักว่าเขาคือใคร มีดีอะไร แล้วใช้ตัวตงดังกล่าวไปสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ของการเจรจาต่อรอง และกระบวนการสร้างตัวตนที่สำคัญ คือ การให้ชาวบ้านมาร่วมกัน เรียนรู้อย่างเป็นระบบ คือ ให้ชาวบ้านมาร่วมกันเรียนรู้ ตั้งแต่ว่าอะไรคือปัญหาของเขา จากนั้นก็ร่วมกันแสวงหาความรู้ ปัญหาที่เขาสนใจนั้นมีรายละเอียดอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าจะแก้ปัญหาดังกล่าวควรจะทำอย่างไร แล้วก็ให้ชาวบ้านร่วมกันแก้ปัญหาของพวกเขา การพัฒนาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านและฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเสื่อมโทรมนั้น ประเด็นสำคัญจะต้องเริ่มจากชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา เห็นความสำคัญของปัญหาและภาคภูมิใจในตัวตนของตัวเองว่า ก็เป็นสมาชิกในสังคมเช่นกัน มีความภาคภูมิใจและมีศักดิ์ศรีในวิถีชีวิตของตนเอง แล้วจึงนำไปสู่การขยายให้กลุ่มบุคคลภายนอกยอมรับในตัวตนและศักดิ์ศรีของชาวประมงพื้นบ้านซึ่งมีความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับคนอื่น ดังนั้น นอกเหนือจากนั้นได้มีการสนับสนุนให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านสามารถจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างมีประสิทธิภาพโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแล้วยังได้ให้ความสำคัญกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยการกระตุ้นและสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้ใช้ความรู้ที่มีอย่างมืออาชีพของพวกเขามาต่อรอง/เรียนรู้กับระบบความรู้ของชาวบ้านมากขึ้นเพื่อที่ว่าภาคส่วนเหล่านี้จะเป็นพลังหนุนให้เกิดกลไกในการขับเคลื่อนระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ยั่งยืนได้ในอนาคตและในขณะเดียวกันในส่วนของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านจะต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความคุ้นเคยกับการเรียนรู้เรื่องราวจากโลกภายนอก ผีกระบบในการคิดวิเคราะห์อย่างมีหลักเหตุและผล ผีการนำความรู้ที่ได้จากการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในการเคลื่อนไหว การปฏิบัติการจริงทางสังคม เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

กระบวนการในการดำเนินงานดังกล่าว นอกจากจะเป็นการหนุนเสริมให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ จ.ปัตตานีได้นำเอาสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นระบบวัฒนธรรม ระบบเครือญาติ หรือระบบการจัดการทรัพยากรที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ฯลฯ ซึ่งเป็นวิถีแบบดั้งเดิมที่ดำรงอยู่มาจนจบปัจจุบันนี้มาปรับใช้และปรับแก้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมในยุคปัจจุบันทั้งสถานการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และสถานการณ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องเข้าไปร่วมอยู่ในกระบวนการต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจท่ามกลางกระแสทุนนิยมของโลกสมัยใหม่แล้ว กระบวนการในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญที่ช่วยให้เกิดการเสริมพลังอำนาจของชุมชน ให้ชุมชนสามารถใช้ระบบของชุมชนทั้งระบบวัฒนธรรม ระบบเครือญาติ หรือระบบการจัดการทรัพยากรของตนนำชุมชนผ่านสภาวะการณ์ของสังคมในยุคปัจจุบันได้

ยกตัวอย่างเช่น การใช้กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรื้อฟื้นกิจกรรมการทำซั้ง ปะการังเทียม แบบพื้นบ้านขึ้นมาใหม่ โดยมีการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบและทำกันอย่างจริงจังโดยตัวชาวประมงพื้นบ้านเองนั้น แท้จริงคือความพยายามที่จะบ่งบอกหรือให้ความหมายกับพื้นที่ท้องทะเล ณ บริเวณนั้นๆ ว่าทะเลเป็นพื้นที่ของชุมชน ซึ่งนำมาสู่ความสำคัญของคนในชุมชนที่จะต้องต่อสู้และพิทักษ์พื้นที่ของตนไว้ การที่ภาคส่วนต่างๆ ยอมรับกิจกรรมดังกล่าวเท่ากับยังสร้างความมั่นใจให้กับชาวประมงพื้นบ้านในความรู้สึกถึงพื้นที่ของตนเอง ในขณะเดียวกันก็เท่ากับประกาศให้สาธารณะและเรือประมงพาณิชย์ทราบถึงพื้นที่ของชาวประมงพื้นบ้านว่า ใครเข้ามาทำลายคือผู้รุกราน ซึ่งลักษณะการสร้างตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านเช่นนี้สามารถกล่าวได้ว่าสาธารณะได้เห็นและยอมรับตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น

การเกิดขึ้นโดยมีการขับเคลื่อนงานอย่างเป็นระบบมากขึ้นผ่านการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วง 9 ปีที่ผ่านมาของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าชาวประมงพื้นบ้านในเขต จ.ปัตตานี สามารถขยายพื้นที่ในการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงตัวตนและให้สังคมได้ยอมรับถึงการมีอยู่ของชาวประมงพื้นบ้าน ยอมรับสิทธิที่พึงมีพึงได้ของชาวประมงพื้นบ้านมากขึ้น ทั้งนี้เพราะ ชาวประมงพื้นบ้านสามารถแสดงให้เห็นถึงพลังความเข้มแข็ง พร้อมกับสามารถแสดงปัญหาของตนได้อย่างเป็นระบบมีข้อมูลสนับสนุนอย่างแข็งขัน เช่น การผลักดันให้มีการบรรจุข้อเสนอของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด เพื่อให้มีการกำหนดทิศทางการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่สอดคล้องกับความต้องการของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นรูปธรรมสะท้อนให้เห็นถึงสาธารณะยอมรับในการมีอยู่และการมีตัวตนของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมากขึ้นก็คือการได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี รวมทั้งการได้รับรางวัล การประกาศเกียรติคุณต่างๆ ดังนี้

4.3.2.1 การได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการและคณะทำงานในหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ประกอบด้วย

1. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด ด้านการประมงทะเลและชายฝั่ง และด้านการประมงทะเลนอกชายฝั่ง
2. คณะทำงานยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดปัตตานี ในด้านพัฒนาผลผลิตด้านประมง
3. คณะทำงานโครงการพสกนิกรรอบอ่าวปัตตานี สู่สันติสุข
4. คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดปัตตานี (ก.บ.จ.ปน.) และ คณะอนุกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดปัตตานี
5. คณะกรรมการอำนวยการและคณะทำงานฟื้นฟูและพัฒนาอ่าวปัตตานีและแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง
6. คณะอนุกรรมการบริหารจัดการแรงงานนอกระบบจังหวัดปัตตานี
7. คณะกรรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัดปัตตานี ด้านการประมงและด้านการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

8. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติ สภาที่ปรึกษาเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้
9. คณะอนุกรรมการ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของผู้ประกอบการด้านการประมง
10. คณะกรรมการเครือข่ายภาคีเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ระดับชาติ
11. คณะทำงานโครงการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (รักษัตานี)
12. คณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดปัตตานี(กบจ.ปน.)
13. คณะทำงานแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายการทำประมงในอ่าวปัตตานีและพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดปัตตานี
14. คณะกรรมการในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านการประมงจังหวัดปัตตานี
15. คณะกรรมการการดำเนินโครงการติดตามการเฝ้าระวัง การทำประมงที่ผิดกฎหมายจังหวัดปัตตานี
16. คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ (กรอ.)จังหวัดปัตตานี
17. คณะกรรมการพิจารณาแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพทำการประมง(พหุภาคี)
18. คณะกรรมการในการดำเนินโครงการช่วยเหลือเครื่องมือประมงชาวประมงพื้นบ้านตามโครงการพัฒนาชุมชนสันติสุขตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พนพ.)
19. คณะกรรมการกำหนดราคาเพื่อใช้ในการจัดซื้อปัจจัยการผลิตโครงการพัฒนาชุมชนสันติสุขตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พนพ.) ปี 2555

4.3.2.2 การได้รับรางวัลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีดังนี้

1. นายมุหามะสุกรี มะสะนิงได้รับโล่เกียรตินิยมจากการได้รับคัดเลือกให้รับรางวัลอนุสรณ์สงขลานครินทร์ ประจำปี 2559 ในฐานะผู้ทิศตนทำประโยชน์แก่ชุมชนในภาคใต้ ในวันที่ 30 กันยายน 2559
2. นายมุหามะสุกรี มะสะนิง ได้รับพระราชทานปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2558
3. โล่เกียรตินิยมผลงานวิจัยดีเด่น สกว.ประจำปี 2556 เมื่อวันที่ 29 ส.ค.2557 โครงการอ่าวปัตตานี ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวปัตตานี มอบโดย รศ.ดร.จันทร์จรูส เรียวเดชะ รองผู้อำนวยการ สกว.
4. รางวัลองค์กรที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จาก กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มอบโดย นายณพพล ศรีสุข อธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
5. รางวัลส่งเสริมสิ่งแวดล้อมดีเด่น ของ มูลนิธิ ดร.สุรพล สุดารา มอบโดย ฯพณฯ พลเอกสุรธรรมรัฐ องคมนตรี วันที่ 19 กรกฎาคม 2554

4.3.3 สนับสนุนระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้มีความเด่นชัดขึ้น

ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีมีการขับเคลื่อนงานโดยอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชุมชน ที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยภูมิปัญญาชุมชนเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าและอยู่กับชุมชนมาอย่างช้านาน ที่ผ่านการปฏิบัติและทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี มีระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังจะเห็นได้ว่าระบบของชุมชนควบคุมดูแลให้ชาวบ้านใช้ทะเลภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ ไม่เคยมีปรากฏเลยว่าชาวบ้านคนใด หรือกลุ่มใด คิดจะสร้างเครื่องมือแบบเอาชนะธรรมชาติ หรือเอาชนะฤดูกาล และการปรากฏตัวตามธรรมชาติของสัตว์น้ำ การจับสัตว์น้ำภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ ส่งผลให้ทะเลมีโอกาสฟื้นตัว สัตว์น้ำมีโอกาสที่จะขยายพันธุ์ได้อย่างต่อเนื่อง

ลักษณะต่อมาคือ ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน เน้นให้ชาวบ้านจับสัตว์น้ำแต่ละประเภทที่ตัวโตแล้ว ดังจะเห็นว่าชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะสร้างเครื่องมือไว้หลายชนิด เพื่อใช้จับสัตว์น้ำที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยเครื่องมือแต่ละประเภทก็มุ่งจับสัตว์น้ำเฉพาะชนิดหนึ่งๆ เป็นสำคัญ โดยจะสร้างตาอวนให้มีขนาดพอดีกับสัตว์น้ำแต่ละชนิดที่โตเต็มที่แล้ว ลักษณะเช่นนี้ สัตว์น้ำที่ยังอยู่ในวัยอ่อนจะสามารถโตขึ้นเป็นสัตว์น้ำขนาดใหญ่ได้ ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน กำหนดให้ผู้ที่ใช้ทะเลมีส่วนร่วมในการทำให้ทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นแต่เพียงผู้ใช้ทะเลแต่เพียงอย่างเดียว ดังจะเห็นได้ว่าในชุมชนประมงพื้นบ้านทุกชุมชนในเขตจังหวัดปัตตานี จะมีวัฒนธรรมของการสร้าง “ซั้ง” หรือปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ตามระบบของชาวบ้านมาแต่อดีต และครัวเรือนทุกครัวเรือนที่หากินในทะเลจะมีหน้าที่สร้างซั้งดังกล่าว หน้าที่สำคัญของซั้ง คือ การเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ และการต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำ คือ ทำให้สัตว์น้ำที่เชื่อมโยงเป็นวงจรชีวิตของทะเลได้เข้ามาเชื่อมต่อชีวิตของตน เช่น ปลาใหญ่ได้เข้ามาจับปลาเล็กที่มาอาศัยอยู่ในซั้งเพื่อเป็นอาหาร เป็นต้น

นอกจากระบบคิดในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ได้นำมาผลิตซ้ำในยุคสมัยปัจจุบันมาอย่างต่อเนื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียังได้มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในการฟื้นฟูระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยผ่านกลไกของการปฏิบัติการ(Action)ในระหว่างการดำเนินโครงการวิจัยอีกด้วย มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

- ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในการตรวจตราการทำประมงที่ผิดกฎหมาย และได้มีการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และทำให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในการปฏิบัติงาน

- ชุมชนมีการดำเนินการในเรื่อง การเรียนรู้ระหว่างปฏิบัติการในด้านการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และการแก้ปัญหาต่างๆ โดยในกระบวนการดังกล่าวนี้ นอกจากเป็นการปรึกษาหารือระหว่างชาวประมงด้วยกันเองแล้วจะเชิญผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ในชุมชนเข้าร่วมด้วย เช่น สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, ผู้นำศาสนา โดยจะใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นแนวทางในการตัดสินใจเรื่องใด

เรื่องหนึ่ง หากเฉพาะภายในชุมชนยังไม่สามารถได้ความรู้พอ เช่น เรื่องกฎหมาย ก็จะเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกเข้าร่วมด้วย

- ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายกับชุมชนประมงพื้นบ้านอื่น ๆ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การประสานงานเรื่องการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และปฏิบัติการตรวจจับการทำประมงที่ใช้เครื่องมือผิดกฎหมายร่วมกัน

- ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายกับหน่วยราชการ, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรภายนอกอื่นๆ ในการที่จะพัฒนาความรู้และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยใช้กระบวนการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครื่องมือของการสร้างและพัฒนาเครือข่ายดังกล่าว

- ชุมชนสามารถพัฒนาความรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่องและสามารถใช้ความรู้ดังกล่าว เข้าไปถกเถียงต่อรองกับฝ่ายต่าง ๆ เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาร่วมกัน หรือเสนอทางแก้ปัญหาใหม่ๆ ได้โดยแนวทางสันติวิธี

จะเห็นได้ว่า ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนั้นเป็นระบบที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามภายใต้บริบทของสถานการณ์ในสังคมปัจจุบันซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีแบบดั้งเดิม ทั้งในด้านนโยบายของภาครัฐที่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีของเครื่องมือประมงให้จับสัตว์น้ำให้ได้คราวละมากๆ เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจระดับมหภาค และในประเด็นเรื่องสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่งผลให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี จำเป็นจะต้องมีการปรับตัวเพื่อนำพาชีวิตของตนเองให้ผ่านพ้นสถานการณ์ดังกล่าวไปได้

4.4 ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชาวประมงพื้นบ้านในการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมการชุมชน

ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปัตตานีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ที่เป็นชายฝั่งทะเลมากจังหวัดหนึ่ง โดยมีชายฝั่งทะเลด้านนอกยาวถึง 85 กิโลเมตร และที่ฝั่งทะเลตอนบนมีอ่าวปัตตานีซึ่งมีชายฝั่งรอบอ่าวรวมกันยาว 31 กิโลเมตร นับแต่อดีตมาแล้ว มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายฝั่งเพื่ออาศัยทรัพยากรชายฝั่งและทรัพยากรในทะเลในการดำรงชีวิตและสร้างความเป็นชุมชนไม่ต่ำกว่า 200 ปีที่ผ่านมา โดยในปัจจุบันมีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอยู่ในเขตชายฝั่งจังหวัดปัตตานีประมาณ 52 หมู่บ้าน มีประชากรมากกว่า 86,300 คน

เศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี สามารถดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่องด้วยการอาศัยทรัพยากรในทะเล ก็เพราะว่าในอดีตทะเลในเขตจังหวัดปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะนอกจากจะมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์อย่างทะเลทั่วไปแล้ว ในเขตดังกล่าวนี้ยังมีอ่าวปัตตานี ซึ่งเป็นเขตนํ้ากร่อยและเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญของประเทศไทยและของเอเชีย เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลาเวลามากกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้เผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่แตกต่างไปจากสถานการณ์ของชุมชนชนบทไทยในพื้นที่

อื่นๆในกระแสการพัฒนาประเทศที่มุ่งเป้าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองความเติบโตดังกล่าว การขยายตัวอย่างมากของเรือประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมือประมงแบบผิดกฎหมาย มีผลกระทบโดยตรงต่อชาวประมงพื้นบ้าน เพราะเรือประมงพาณิชย์เหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้ทะเลเสื่อมโทรมในเชิงภาพรวมเท่านั้น แต่่วยยังบุกรุกเข้าไปทำกินในเขตชายฝั่งซึ่งเป็นเขตทำกินของชาวประมงพื้นบ้าน ทำให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งเสื่อมโทรมไปด้วย เนื่องจากเรือประมงพาณิชย์ไม่เพียงจับสัตว์น้ำตัวเล็กตัวน้อยไปเท่านั้น แต่ยังทำลายทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น ปะการัง หญ้าทะเล ฯลฯ อีกทั้งเรือประมงพาณิชย์ยังได้ทำลายเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงไว้ในเขตชายฝั่งอีกด้วย ปัญหาการถูกบุกรุก แย่งชิงทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้าน โดยกลุ่มประมงที่ใช้เครื่องมือประมงแบบผิดกฎหมาย จึงเป็นปัญหาที่หนักหน่วงของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี พวกเขาได้รับผลกระทบอย่างมากและมากกว่าคนที่อยู่ในระบบการผลิตอย่างอื่นที่ไม่เคยสนใจเรื่องของชาวประมงพื้นบ้านในเขตดังกล่าวจะเข้าใจได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ก็จะได้เห็นไปพร้อม ๆ กันว่าชาวประมงพื้นบ้านในเขตจังหวัดปัตตานีก็ได้พยายามต่อสู้รักษาพื้นที่ของตนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง ซึ่งก็เกินกว่าที่คนในระบบการผลิตอย่างอื่นจะเข้าใจได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อทรัพยากรประมงคือความอยู่รอดและเป็นฐานการสร้างตัวตนของชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนประมงพื้นบ้านย่อมให้คุณค่าต่อการปกป้องรักษาทรัพยากรดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง จริ่งจังและต่อเนื่อง

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีจึงได้มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรในหลากหลายแนวทางอย่างต่อเนื่องมาร่วมมากกว่า 25 ปี จนส่งผลให้ในปัจจุบันนี้ทรัพยากรประมงเกิดการฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัด ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวประมงพื้นบ้านจะสามารถจับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากขึ้น แต่พวกเขาไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำทุนชุมชนมาพัฒนาสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ทั้งนี้ ทีมนักวิจัยชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีให้ความสำคัญกับการมองระบบเศรษฐกิจตั้งแต่ 1) ผู้ผลิต ซึ่งในที่นี้ก็คือชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลา/เป็นผู้ผลิตอาหารทะเลสด จะต้องได้รับราคาที่เป็นธรรม ไม่ถูกกดราคาผลผลิต 2) ผู้กระจายสินค้าอาหารทะเลสด และแปรรูปอาหารทะเล ในที่นี้คือ วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย จะต้องร่วมมือกันทำหน้าที่ผลิตอาหารทะเลที่มีคุณภาพ สด สะอาด ปลอดภัย ขายสินค้าในราคาที่เป็นธรรม และ 3) ผู้บริโภค ได้รับอาหารทะเลที่มีคุณภาพ ได้ราคาที่สมเหตุ สมผล

4.4.1 จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสู่วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

สืบเนื่องจากการร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมาอย่างต่อเนื่องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ชุมชนต้องการค้นหาคำตอบผ่านการปฏิบัติการระหว่างกรวิจัย ส่งผลให้ทรัพยากรประมงมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอย่างมาก ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพวกเขาจะจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น แต่พวกเขาก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง

และพบว่า มีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาด ภายหลังจากนั้นสมาชิกสมาคมฯจึงได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และได้ นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น“กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย” ซึ่งมีเป้าหมายหลักต้องการพัฒนาต้นแบบใน การทำธุรกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบใน เรื่องการทำธุรกิจด้านอาหารทะเลปลอดสารเคมีโดยชุมชนและส่งตรงถึงผู้บริโภค พร้อมทั้งนำเสนอเรื่องราว ของชาวประมงพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสู่ผู้บริโภค นอกจากนี้ยังคาดหวังว่า การทำธุรกิจชุมชนดังกล่าวจะเป็นการยกระดับราคาของสัตว์น้ำของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้มี ความเป็นธรรมมากขึ้น รวมทั้งจะเป็นช่องทางในการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนประมง พื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมาของสมาชิกรักวิจัย ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ได้ร่วมเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ทำหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างกระบวนการ สนับสนุนให้กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับฐานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมาก ที่สุด และเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ของจังหวัดปัตตานีได้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเองผ่าน กระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างตัวตนให้แก่ชาวประมงพื้นบ้าน ให้เขา รู้จักว่าเขาคือใคร มีดีอะไร แล้วใช้ตัวตนดังกล่าวไปสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ ในพื้นที่ของการเจรจาต่อรอง และ กระบวนการสร้างตัวตนที่สำคัญ คือ การให้ชาวบ้านมาร่วมกัน เรียนรู้อย่างเป็นระบบ มาร่วมกันเรียนรู้ ตั้งแต่ว่าอะไรคือปัญหาของเขา จากนั้นก็ร่วมกันแสวงหาความรู้ ปัญหาที่เขาสนใจนั้นมีรายละเอียดอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าจะแก้ปัญหาดังกล่าวควรจะทำอย่างไร แล้วก็ให้ชาวบ้านร่วมกันแก้ปัญหาของพวกเขา ผ่านการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน

4.4.2 กุเลาเค็ม“โอริงปันตัย”...การต่อยอดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ภาพที่ 4.9 : ปลาคุเลาเค็ม

ในช่วงปี 2557 นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ค้นพบ”ทุนภูมิปัญญา”ของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้รู้ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นผู้อาวุโสกับกลุ่มคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ของชุมชน การรวบรวม รื้อฟื้น จัดระบบทุนชุมชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะในการผลิตอาหารทะเลแปรรูปและการจัดส่งอาหารทะเลสดออร์แกนิกที่ได้มาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อสื่อสารบอกเล่าให้กับผู้บริโภคได้ร่วมเรียนรู้เรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อันจะเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การยอมรับและเข้าร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนกับชุมชน

ปลาเกะ..หนึ่งในดัชนีชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทะเลปัตตานี

ปลาเกะเป็นสัตว์น้ำที่ชอบหากินหน้าดินโคลน ห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร และพบมากบริเวณปากอ่าวปัตตานี ปากคลองต่างๆ เกะเป็นสัตว์น้ำที่ชอบล่าเหยื่อโดยเฉพาะสัตว์น้ำตัวเล็กๆ เช่น ปลาหลังเขียว ปลาเกะตก กุ้งเคย ฯลฯ หากเรายังคงพบเห็นปลาเกะในทะเลปัตตานี นั้นจึงหมายความว่าท้องทะเลปัตตานียังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ระบบห่วงโซ่อาหารในทะเลยังเป็นไปอย่างครบวงจร มีสัตว์น้ำขนาดเล็กที่เป็นแหล่งอาหารของเกะและปลาใหญ่ชนิดอื่นๆ

4.4.3 จากทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจเพื่อย้อนกลับไปพัฒนาทุนชุมชน

ในช่วงที่ผ่านมา การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบภายใต้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ทั้งจากการจัดจำหน่ายอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปเฉลี่ยเดือนละ 10,000 - 15,000 บาท ซึ่งรายได้ที่เกิดขึ้นนอกจากจะนำไปเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิกแล้วยังได้นำไปใช้ในกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

นอกจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ดังกล่าวข้างต้นแล้ว การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญของกลไกราคาการรับซื้ออาหารทะเลสดในชุมชนต่างๆ กล่าวคือ ทางกลุ่มฯ ได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆ โดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % เช่นแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายปลาอินทรีสดได้ กก.ละ 170-190 บาท ทางกลุ่มฯ ได้ปรับราคาในการรับซื้อเป็น 220 - 240 บาท หรือกรณีของปลาเกะสด แต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายได้ กก.ละ 170 บาท ทางกลุ่มฯ ได้ปรับราคาในการรับซื้อเกะสดเป็น กก.ละ 230-250 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของปลา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขที่สำคัญของการรับซื้ออาหารทะเลสดของกลุ่มฯ ก็คือ จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคารับซื้ออาหารทะเลของทางกลุ่มฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลไกราคาซื้อขายอาหารทะเลสดในชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายหมู่บ้าน

โดยเฉพาะในเขต อ.หนองจิก อ.เมืองและ อ.ยะหริ่งของ จ.ปัตตานี นับได้ว่าเป็นการสร้างการเคลื่อนไหวโดยชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เพื่อตัวชาวประมงพื้นบ้านด้วยกันเองอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมให้แก่กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านได้มากขึ้น นอกจากนั้น ยังก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่กฎหมายมากขึ้นเพราะเมื่อนำสัตว์น้ำดังกล่าวมาขายให้กับทางกลุ่มฯ จะได้ราคาดีกว่า นอกจากนั้นสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานียังได้เห็นผลเชิงประจักษ์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยความร่วมมือระหว่างชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนต่างๆกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยผลที่เกิดขึ้นดังกล่าวส่งผลให้ทรัพยากรประมงพื้นบ้านเพิ่มขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพียงพอต่อการยังชีพ รวมทั้งสัตว์น้ำที่จับมาได้ก็สามารถขายได้ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น การเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกดตลาดก็ลดน้อยลง สมาชิกในครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงและกลุ่มเยาวชนก็พอจะหางานทำ มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ผลจากการร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มาจากการลงแรงร่วมกันจึงเป็นรูปธรรมที่สมาชิกสามารถจับต้องได้ และเป็นแรงผลักดันที่สร้างความกระตือรือร้นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้กับสมาชิกทั้งในชุมชนและชุมชนข้างเคียง ซึ่งท้ายที่สุดสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก็จะถูกบ่มเพาะเป็นสำนึกในการรักบ้านเกิดของตนเองได้อย่างหยั่งรากลึกมากขึ้น

4.4.4 ผลกระทบเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการนำทุนชุมชนมาพัฒนาสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

(1) เกิดการสร้างงานในพื้นที่ ทั้งนี้จากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ส่งผลให้โรงงานต่างๆในพื้นที่จังหวัดปัตตานีที่เป็นแหล่งจ้างงานของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ทยอยปิดตัวลง ส่งผลให้ธุรกิจในพื้นที่ปัตตานีอยู่ในสภาพซบเซา สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประสบความยากลำบากทั้งในเรื่องการมีงานทำของกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่มักไปทำงานรับจ้างในโรงงาน รวมทั้งความยากลำบากทั้งในเรื่องราคาของอาหารทะเลต่างๆที่มีราคาต่ำลงเพราะความต้องการของตลาดในพื้นที่มีน้อยลง ส่งผลให้กลุ่มผู้หญิง/แม่บ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยเฉพาะครอบครัวที่ได้สูญเสียเสาหลักไปทั้งจากสถานการณ์ความไม่สงบและเหตุอื่นๆ กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ไม่สามารถหางานทำได้เลย ต้องไปรับจ้างฉีกปลากระดักแห้งออกเป็น 4 ส่วน ที่มีคนรับเหมาเอามาให้ฉีกด้วยความเค็มของปลาทำให้มือขาว เปื่อย เพื่อแลกกับค่าแรง 25 บาทต่อ 1 กระสอบข้าวสาร และต้องใช้เวลา 2 วันในการฉีกปลากระดักแห้ง 1 กระสอบข้าวสาร ซึ่งเท่ากับได้ค่าจ้างวันละ 12.50 บาท มาปัจจุบันนี้กลุ่มผู้หญิงและเยาวชนในพื้นที่ได้มาร่วมทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจผ่านอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปผ่านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย โดยได้รับค่าจ้างตั้งแต่ 200-600 บาท ขึ้นอยู่กับระยะเวลาทำงานกับภารกิจงานที่รับผิดชอบของแต่ละบุคคล

(2) เกิดการปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จากการที่ทางกลุ่มฯได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านโดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ จะ

รับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม(environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคารับซื้ออาหารทะเลของทางกลุ่มฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มชาวประมงที่ใช้เครื่องมืออวนลาก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง และมีกฎหมายกำหนดห้ามทำการประมงในเขตชายฝั่ง กลุ่มชาวประมงจากบ้านยูโย ต. บานา อ.เมือง จ.ปัตตานีได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมืออวนลากแกระ มาเป็นเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่ผิดกฎหมาย เพื่อจับปลาตัวโตๆ เช่น เบ็ด อวนลอยปลา ฯลฯ จำนวน 18 ลำ จากเรืออวนลากในชุมชนแห่งนี้ทั้งหมด 25ลำ และกลุ่มชาวประมงจากบ้านดาร์จ ต. ตูยง อ. หนองจิก จ.ปัตตานีได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมืออวนลากแกระ มาเป็นเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่ผิดกฎหมาย จำนวน 4 ลำ ทำให้ชุมชนบ้านดาร์จไม่เหลือเรืออวนลากในชุมชนอีก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ได้ก่อให้เกิดวิถีการบอกเล่าใหม่ในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งเดิมที่ทั้งชุมชนและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องได้พยายามจัดทำโครงการมากมายเพื่อให้กลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายได้ปรับเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่ผิดกฎหมาย แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน นักวิจัยชาวประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการการวิจัยว่าการแก้โจทย์หรือปัญหาบางอย่างไม่ได้มีวิธีเดียวเสมอไป ถ้าทำวิธีการเดิมมาหลายๆ ครั้ง แล้วยังไม่ตอบโจทย์ อาจต้องลองแก้โจทย์ด้วยวิธีการอื่นบ้าง

(3) เกิดการเรียนรู้ที่จะ “เลือก” สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมของทางกลุ่มฯได้อย่างมีหลักเหตุผล ภายหลังจากที่ทางกลุ่มฯได้ ดำเนินการทั้งการผลิตและการตลาดการแปรรูปอาหารทะเล ได้มีบุคคล/หน่วยงานต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นจำนวนมาก เช่น การให้ logo ต่างๆ ซึ่งทางกลุ่มฯ ได้ใช้กระบวนการกลุ่มในการวิเคราะห์ และพบว่า logoแต่ละอย่าง มีความหมาย และมีนัยยะที่แตกต่างกันไป ทางกลุ่มฯ ต้องเลือกlogo ต่างๆ ให้เหมาะสม และเป็นประโยชน์กับสินค้าของทางกลุ่มฯ เพราะมาตรฐานที่มีระบบการตรวจรับรองที่ไม่น่าเชื่อถือ อาจจะได้ไม่ได้เป็นส่งเสริมภาพลักษณ์เชิงบวกต่อตัวสินค้าแต่อย่างใด

(4) เกิดการพัฒนาบทบาทของกลุ่มผู้หญิงในชุมชนประมงพื้นบ้าน (Women in fisheries) ซึ่งในสังคมมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ผู้หญิงมุสลิมมักจะมีโอกาสน้อยกว่าในการมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนโดยตรง ทั้งนี้เนื่องมาจากภาระความรับผิดชอบที่มีต่อครัวเรือน การสนับสนุนให้ผู้หญิงเหล่านี้ได้มีโอกาสเรียนรู้โดยผ่านการร่วมดำเนินงานกับทางกลุ่มฯนี้ จึงนับได้ว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงในชุมชน และเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน 2 ด้านด้วยกันคือ ด้านที่หนึ่งเป็นการสะสมบทบาท ทักษะ ความสามารถและจิตสำนึกให้มีความพร้อมในการทำงานเพื่อชุมชน อีกด้านหนึ่งจะเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้หญิงด้วยกันเองและผู้ชายให้มีการยอมรับผู้หญิงมากขึ้น อย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยผ่านกระบวนการปฏิบัติการจริงทางสังคม

(5) เกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงประจักษ์ร่วมกันในกลุ่มสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีทุกเพศ ทุกวัยถึงการเชื่อมโยงระบบการทำประมงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพราะ องค์ความรู้ด้านความเข้าใจในทรัพยากรต่าง ๆ ของชาวประมงพื้นบ้านเป็นความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของการให้คุณค่ากับทรัพยากร เป็นความเข้าใจที่ชาวประมงพื้นบ้านได้เฝ้าสังเกต เรียนรู้มาหลายชั่วอายุคน ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินและดำรงชีพอยู่รอดได้อย่างพอเพียง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ มิใช่การเอาชนะธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีระดับสูง การประกอบอาชีพทางการประมงที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจเหล่านี้ เป็นการเข้าใจที่มุ่งหวังจะให้ทั้งคนและทรัพยากรสามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ มิใช่ว่าเป็นการเข้าใจเพื่อมนุษย์จะไปทำลายทรัพยากรเหล่านั้นโดยไม่เห็นคุณค่าเป็นสำคัญ เป็นการสร้างการเรียนรู้ด้วยวิธีการบอกเล่าใหม่ให้กับคนรุ่นต่างๆในชุมชน เพื่อปลูกสำนึกในการเลือกใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (environmental friendly fishing tools) ให้มีความหมายมากยิ่งขึ้น

(6) คณะรัฐมนตรีมีมติให้ใช้พื้นที่สำหรับการพัฒนาการดำเนินงาน โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2560 ในการอนุญาตให้สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ผ่านทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรมในท้องที่บริเวณรอยต่อระหว่าง ต.ท่ากำชำ และ ต.บางเขา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี จำนวน 3 ไร่ เพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจในแง่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนา ในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

บทที่ 5

นวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี :

การสร้าง การแพร่กระจายและการยอมรับ

ในบทที่ผ่านมาทางโครงการฯได้นำเสนอให้เห็นถึงศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ที่เอื้อต่อการนำไปสู่การต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน ซึ่งสามารถสรุปเป็นชุดความรู้ได้โดยสังเขป คือ

1) ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี”

2) ฐานองค์กร ทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ

3) พื้นที่ และ/หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

อย่างไรก็ตาม ศักยภาพและต้นทุนเดิมที่เป็นชุดความรู้ดังกล่าว ทางทีมวิจัยได้ร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีคิดสรรนวัตกรรมที่สร้างสรรค์และสอดคล้อง(customized innovation) ที่จะนำไปสู่การพัฒนาและปรับใช้ต่อไปในระยะต่อไป ประกอบด้วย 1) นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน 2) นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ และ 3) นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

5.1 นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน : คุณลักษณะและการแพร่กระจาย

ซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีมาช้านานของชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายพื้นที่ชายฝั่งทะเล แต่สำหรับชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำเท่านั้น หากแต่ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้นำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านมาผลิตซ้ำทั้งในแง่ความคิด วิธีการปฏิบัติและวัสดุ/สิ่งของที่ใช้ในการจัดทำ โดยมุ่งหวังให้ซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านไม่สูญหายไปจากชุมชน เป็นหลักประกันความต่อเนื่องเชิงรูปธรรมประการหนึ่งของการร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

5.1.1 นวัตกรรมของซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ภาพที่ 5.1 : การจัดวางซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

1) วิธีคิดในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

วิธีคิดดั้งเดิมของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ก็เพื่อมุ่งหวังให้เป็นแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลโดยเป็น “บ้าน” ให้กับสัตว์น้ำในท้องทะเลได้มีที่พักพิง หลบอาศัยและขยายพันธุ์ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสัตว์ทะเล เป็นสำคัญ

มาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ถูกนำมาปรับใช้โดยยังคงหน้าที่หลักของซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในการทำหน้าที่เพื่อเป็นแหล่งเพาะฟักสัตว์น้ำวัยอ่อนเช่นในอดีต แต่วิธีคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีก็คือ การนำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มาเป็น “เครื่องล่อปลาและล่อคน” กล่าวคือ การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ จำเป็นต้องมีการร่วมมือร่วมใจกันของคนหลายกลุ่ม หลายวัย เช่น กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนจะมาช่วยกันเจาะรูไม้ไผ่เพื่อไว้ร้อยเชือก เด็กๆก็จะช่วยกันขนทราย ส่วนผู้หญิงในชุมชนจะมาร่วมกันผูกทางมะพร้าว และผู้ชายวัยทำงานก็เตรียมช่วยกันนำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่ประกอบแล้วออกไปวางในทะเลในจุดที่สมาชิกในชุมชนกำหนดร่วมกันไว้ นอกจากนั้นกลุ่มผู้หญิงทั้งวัยทำงานและวัยสูงอายุจะร่วมกันประกอบอาหารเลี้ยงคนในชุมชน โดยลักษณะการทำงานนั้นจะมากันทั้งครอบครัว ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกัน นอกจากนี้การทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านยังเป็นกิจกรรมที่สื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มาร่วมแรงร่วมใจในการจัดทำโดยในรอบ 1 ปีคนในชุมชนจะมาร่วมกันทำซั้ง 1 ครั้ง

นอกจากชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีจะใช้ซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน เป็นเครื่องล่อปลาและล่อคนแล้ว ซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวบ้าน เช่น การตกปลา ตกหมึก และการล่อตักปลาโลเล่ซั้ง แหล่งสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน เมื่อพวกเขาไม่สามารถออกไปทำการประมงจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือประเภทอวนลอยในบางฤดูกาล เช่น ช่วงเวลาน้ำตาย ซึ่งน้ำ

จะไม่ไหลเวียน ส่งผลให้สัตว์น้ำบางชนิดไม่ออกมาจากแหล่งที่อยู่อาศัยของมัน ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำไม่ได้ เป็นต้น รวมทั้งซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านได้กลายเป็นแนวเขตอนุรักษ์ 5,400 เมตร เพื่อป้องกันไม่ให้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพทำลายล้างสูงรุกรานเข้ามาในเขตชายฝั่ง ในยุคสมัยที่พื้นที่ชายฝั่งทะเลถูกรุกรานจากเรือประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าชาวประมงพื้นบ้านในยุคสมัยใดจะสอดคล้องกับวิถีชีวิตไปในกระบวนการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่ปรับเปลี่ยนไป แต่วิถีชีวิตที่เป็นหัวใจหลักที่ยังคงสืบทอดมาทุกยุคสมัยก็คือสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้รับการถ่ายทอดกันมารุ่นแล้ว รุ่นเล่าว่า “ ผู้ใช้ทะเลต้องเป็นผู้รักษาทะเล ” ทั้งนี้เพราะทรัพยากรในทะเลเป็นปัจจัยที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตทุกคนในชุมชนต่างๆตลอดแนวชายฝั่งทะเล ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีรวมตัวกันตั้งชุมชน ณ ริมฝั่งทะเลดังกล่าวก็ด้วยความตั้งใจที่จะอาศัยทรัพยากรในทะเลเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตและสืบทอดชุมชน ด้วยข้อเท็จจริงว่าบริเวณชายฝั่งในจังหวัดปัตตานีนั้นมีทรัพยากรอื่นที่จะเป็นฐานการผลิตให้แก่ประชาชนน้อยมาก เช่น ที่ดินก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชที่พอเจริญเติบโตได้ส่วนใหญ่ก็คือมะพร้าว ซึ่งมีประโยชน์ไม่มากในการบริโภคหรือซื้อขาย ดังนั้นนับแต่เกิดชุมชนต่างๆ ขึ้น ณ ชายฝั่ง ชุมชนเหล่านี้ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการจับสัตว์น้ำเป็นหลักมาแต่ต้น พวกเขาจึงได้รับการบ่มเพาะให้ร่วมกันดูแลทะเลเพื่อการดำรงอยู่รอดของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) วิถีปฏิบัติในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มักเป็นการจัดทำแบบปัจเจกบุคคล บุคคลผู้ใดในชุมชนที่ต้องการทำ ก็จะไปดำเนินการด้วยตนเองตั้งแต่การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ การจัดทำและการนำไปวางในทะเล ซึ่งนิยมไปวางอยู่เพียงไม่กี่ต้นเพราะข้อจำกัดด้านวัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ปัจเจกบุคคลมีสิทธิในซึ่งที่บุคคลผู้นั้นเป็นผู้จัดทำตามข้อตกลงร่วมของชุมชนในยุคสมัยดังกล่าว บุคคลอื่นๆไม่สามารถไปใช้ประโยชน์ในซึ่งดังกล่าวได้เว้นแต่ได้รับการยินยอมจากเจ้าของซึ่งนั้นๆ

มาในยุคปัจจุบัน การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ปรับมาเป็นซึ่งกลุ่ม กล่าวคือ มักไปวางซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านแบบเป็นกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจะมีจำนวนไม่น้อยกว่า 10 ต้น และประเด็นที่สำคัญก็คือกระบวนการในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านจะเป็นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่ใช่การทำงานแบบปัจเจกบุคคล โดยมีขั้นตอนต่างๆดังนี้

- **การเตรียมวัสดุอุปกรณ์** : ก่อนที่จะนำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านไปวางในทะเล ชาวประมงพื้นบ้านทุกเพศทุกวัยจะต้องร่วมกันจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เช่น การเจาะรูไม้ไผ่ทุกต้น เพื่อใช้ผูกเชือกแล้วนำไปยึดโยงกับกระสอบบรรจุทรายไม่ให้ลอยน้ำหายไป , การร่วมกันจัดเตรียมทางมะพร้าวเพื่อให้ง่ายต่อการขนย้าย และนำไปทั้งในทะเล รวมทั้งการร่วมกันไปตัดทรายจากริมชายหาด นำไปบรรจุในกระสอบให้มีน้ำหนักมากเพียงพอต่อการถ่วงไม้ไผ่ได้

ภาพที่ 5.2 : คนในชุมชนช่วยกันดักทรายใส่กระสอบ

● **การนำซั้งไปวางในทะเล** : การจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านให้สำเร็จลุล่วงนั้น ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องร่วมมือกันขนวัสดุอุปกรณ์ที่จัดเตรียมไว้จากบนบกไปสู่เรือ เพื่อนำไปวางในทะเล ซึ่งจะต้องใช้คนเป็นจำนวนมากมาช่วยกันขนย้าย แล้วนำไปวางในทะเลตามจุดที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดไว้ โดยการกำหนดจุดที่วางซั้งปะการังเทียมในท้องทะเล ก็จะต้องเกิดขึ้นจากเวทีในการประชุมพูดคุยร่วมกันของสมาชิกทุกชุมชน เพื่อที่จะให้ซั้งปะการังเทียมที่นำไปวางนั้นก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกในชุมชนย่อมจะรู้ว่าบริเวณใดในทะเลที่นำซั้งไปวางแล้ว สัตว์น้ำมักจะเข้ามาอาศัยหรือบริเวณใดในทะเลที่เมื่อนำซั้งปะการังเทียมไปวางแล้ว พื้นผิวใต้ทะเลจะสามารถช่วยยึดเกาะกระสอบบรรจุทรายให้แน่นหนายิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ซั้งปะการังเทียมมีอายุการใช้งานที่ยาวนานยิ่งขึ้น ไม่ขาดหลุดลอยไปตามกระแสน้ำ และคลื่นลมได้ง่ายนัก

ภาพที่ 5.3 : การนำซั้งไปจัดวางในทะเล

- **การซ่อมบำรุงรักษาซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน** : วัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ทางมะพร้าว ซึ่งย่อมจะมีการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี มักจะไปทำการประมงในแนวบริเวณใกล้ซึ่งปะการังเทียม จึงมักจะสามารสังเกตเห็นได้เป็นประจำเกือบทุกวันว่าซึ่งปะการังเทียมนั้นยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ดีหรือไม่ หากมีการเสื่อมสลาย เช่น ทางมะพร้าวมีสัตรว์น้ำขนาดเล็กมากินจนหมด เพราะทางมะพร้าวมีกลิ่นหอม สามารถดึงดูดให้สัตรว์น้ำมารวมฝูงอยู่ร่วมกันได้ ชาวประมงพื้นบ้านก็จะร่วมกันนำทางมะพร้าวหรือกิ่งไม้อื่นๆ ที่พอหาได้ภายในท้องถิ่น ไปเสริมในบริเวณไม้ไผ่ของซึ่งปะการังเทียมที่ได้ไปวางไว้แล้วก่อนหน้านี้ เว้นแต่ว่าทั้งไม้ไผ่และกระสอบบรรจุทรายของซึ่งปะการังเทียม หมดสภาพการใช้งานก็จะต้องเริ่มต้นทำใหม่อีกครั้ง ในฤดูกาลถัดไปหลังจากมรสุม

- **การใช้ประโยชน์จากซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน** : ลักษณะของการวางซึ่งปะการังเทียมของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้ร่วมกันดำเนินการนี้ จะเรียกว่า “ซึ่งกลุ่ม” ซึ่งก็คือ ซึ่งที่คนหลายคนในชุมชนร่วมกันทำ ซึ่งซึ่งลักษณะนี้จะมีใครเป็นเจ้าของที่เป็นสิทธิสมบูรณ์ และไม่สามารถกีดกันไม่ให้บุคคลอื่นเข้าไปใช้ประโยชน์ แต่ชุมชนจะมีจารีตที่ให้บุคคลอื่นที่ไม่ได้ร่วมจัดทำซึ่งปะการังเทียมเข้าไปใช้ซึ่งของกลุ่มได้ โดยอยู่ภายใต้พื้นฐานของการเคารพสิทธิของเจ้าของซึ่งด้วย เช่น เมื่อเข้าไปใช้ประโยชน์แล้วจะต้องช่วยกันนำกิ่งไม้ ทางมะพร้าวไปวางเสริมเพื่อให้ซึ่งมีขนาดใหญ่และสัตรว์น้ำมาอาศัยอยู่มากขึ้น

3) วัตถุ/สิ่งของ ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมมักเป็นวัสดุที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติและหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ทางมะพร้าว ก้อนหิน เภาวัลย์ ฯลฯ

มาในยุคปัจจุบัน ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ยังคงเลือกใช้ทางมะพร้าว และไม้ไผ่ เป็นวัสดุหลักที่สืบเนื่องมาด้วยเหตุผลที่ว่าทางมะพร้าวมีคุณลักษณะเด่นที่มีกลิ่นหอม ดึงดูดให้สัตรว์น้ำตัวเล็กๆ หลบเข้ามาพักพิง ในขณะที่ไม้ไผ่ ก็ยังเป็นวัสดุที่สามารถลอยน้ำได้เมื่อนำไปวางในทะเล อย่างไรก็ตาม ลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งที่ชุมชนยังคงเลือกใช้ทางมะพร้าวและไม้ไผ่อยู่ก็คือ ทั้ง 2 รายการเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น ในขณะที่วัสดุอีก 2 รายการที่เคยใช้ในการทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในอดีต คือ เภาวัลย์สำหรับผูกทางมะพร้าวให้ยึดกับต้นไม้ไผ่ ได้ถูกปรับเป็นการใช้เชือกเส้นใหญ่จำพวกเชือกโพลีเอสเตอร์ ซึ่งเป็นเชือกเส้นใยสังเคราะห์ มีแรงดึงสูง ยึดตัวน้อย ทนต่อการเสียดสี นิยมใช้ในงานก่อสร้าง และงานอเนกประสงค์ต่างๆ มีความแข็งแรงทนทาน ราคาประหยัด ในขณะที่ก้อนหินที่เดิมใช้สำหรับถ่วงให้ต้นไม้ไผ่อยู่ประจำกับที่ ไม่ลอยไปตามกระแสน้ำ แต่ด้วยความที่ก้อนหินขนาดใหญ่หาได้ยากมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ประกอบกับก้อนหินมักไปตกค้างอยู่ในทะเลซึ่งกลายเป็นขยะในทะเลและเป็นอุปสรรคในการวางอวนของชาวประมงพื้นบ้าน ทางชุมชนจึงได้มีการปรับมาใช้เป็นกระสอบบรรจุทรายแทน โดยใช้กระสอบข้าวสารหรือกระสอบน้ำตาลทรายบรรจุทรายแล้วนำไปถ่วงต้นไม้ไผ่ เมื่อระยะเวลาผ่านไป กระสอบขาดตามอายุการใช้งาน ทรายก็สามารถกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นทะเล ในขณะที่เศษกระสอบก็

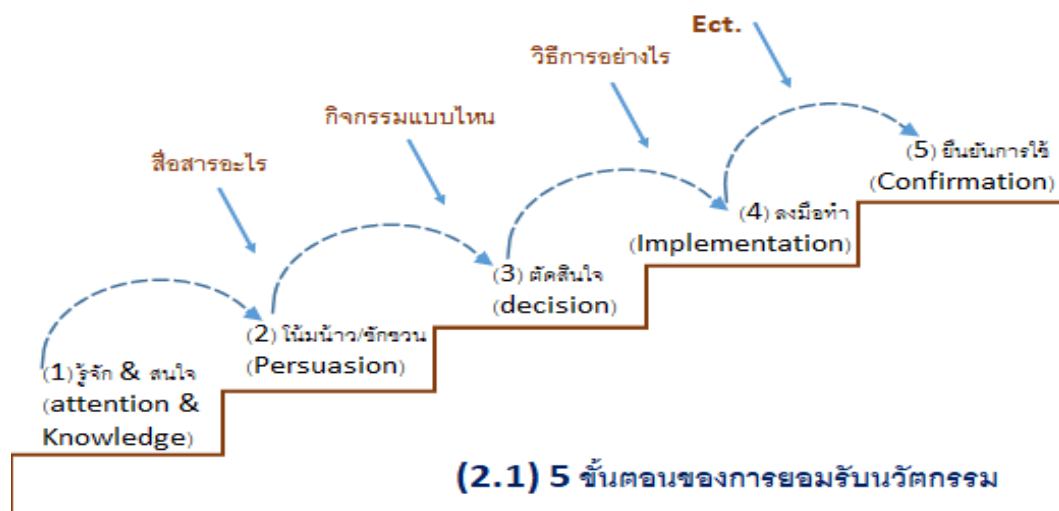
จะลอยมาติดชายฝั่งทะเล ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนแถบนี้มักมีกิจกรรมการทำเก็บขยะชายหาดเป็นประจำอยู่แล้ว

ภาพที่ 5.4 เด็กๆในชุมชนมาช่วยผู้ใหญ่ขนไม้ไผ่และทางมะพร้าวเพื่อประกอบซั้ง

อย่างไรก็ตาม หัวใจหลักของการเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ในแต่ละยุคสมัย ชุมชนจะให้ความสำคัญกับวัสดุที่ใช้ต้องเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ย่อยสลายได้ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับท้องทะเล และในขณะเดียวกันระยะเวลาในการใช้งานของวัสดุนั้นจะต้องมีความเหมาะสม ไม่สั้นหรือยาวนานเกินไป เพราะหากระยะเวลาใช้งานสั้นเกินไปก็จะไม่คุ้มกับการลงแรงทำงานร่วมกัน และหากระยะเวลาใช้งานยาวนานเกินไปก็ไม่เหมาะสมเพราะ ชุมชนต้องการให้กิจกรรมการทำซั้งปะการังเทียมเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นกิจกรรมที่สามารถ “ล่อทั้งปลาและล่อทั้งคนมารวมกัน”

5.1.2 ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

6/19/2018

รศ.ดร.ภาณุชนา แก้วเทพ

4

ทีมวิจัยและสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ. ปัตตานีได้วิเคราะห์และเห็นว่า การที่ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียอมรับซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นนวัตกรรมของชุมชน เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับรู้เรื่องราวการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในชุมชนของตนเองมาบ้างแล้ว เพียงแต่การรับรู้ดังกล่าวจะเป็นการจัดทำซึ่งปะการังเทียมในแบบปัจเจกบุคคล ไม่ใช่ซึ่งแบบกลุ่มของส่วนรวม ดังนั้นเมื่อทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้จัดให้มีการประชุมพูดคุย จัดเวทีผู้เฒ่าเล่าเรื่อง โดยเชิญผู้เฒ่าในชุมชนมาเล่าเรื่องเกี่ยวกับซึ่งปะการังเทียมในอดีตที่คนในชุมชนไม่รู้เรื่องแล้ว โดยเน้นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องทั้งในมิติด้านวิถีคิดและวิธีการการจัดทำซึ่งปะการังเทียมในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้การเล่าเรื่องในลักษณะนี้สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งความร่วมมือและความประทับใจในความเป็นชุมชนของตนเอง โดยผู้เฒ่าก็จะดีใจเพราะได้มีโอกาสมาเล่าเรื่องให้ลูกหลานฟัง ในขณะที่คนรุ่นหลังก็จะประทับใจในเรื่องราวที่ปู่ย่าตายายของตนเล่าให้ฟัง ซึ่งในที่สุดนอกจากจะได้ข้อมูลสำคัญแล้ว ยังมักจะสร้างสำนึกรักชุมชนให้แก่คนรุ่นหลังได้อีกด้วย และประเด็นที่สำคัญยิ่งก็คือการสร้างกระบวนการในการเรียนรู้และถ่ายทอดวิถีคิด วิถีปฏิบัติของกลุ่มคนต่างวัยกัน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทะเล และระหว่างคนด้วยกันเอง ทั้งในชุมชนเดียวกันและต่างชุมชน ตลอดจนสามารถรักษาชุมชนให้สามารถคงอยู่และสืบทอดตัวเองได้อย่างเหมาะสมภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

เมื่อสมาชิกในแต่ละชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแล้ว จึงตัดสินใจร่วมกันที่จะระดมทุนในชุมชนตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การเลี้ยงน้ำชา, การเรียไรตามกลุ่มเรือ เพื่อให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของ แม้แต่คนที่ไม่ใช่ชาวประมงพื้นบ้าน เช่น ร้านค้า, แพปลา, ร้านขายขนม เพราะทุกคนได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน เมื่อระดมทุนได้ใน

ระดับที่พอสำหรับการจัดทำแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือการลงมือปฏิบัติจริงจากคนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน ตั้งแต่การเตรียมวัสดุ เช่น การจัดหาทางมะพร้าว เจาะรูไม้ไผ่เพื่อเตรียมสำหรับไว้ร้อยเชือก กระสอบบรรจุทรายให้พร้อม เชือกและจัดเตรียมธงเพื่อไปวางในจุดที่ชุมชนกำหนดร่วมกันว่าจะจะเป็นจุดในการวางซึ่งปะการังเทียม เมื่อวัสดุอุปกรณ์พร้อมแล้ว สมาชิกในชุมชนก็จะร่วมกันไปวางซึ่งในทะเลตามจุดที่กำหนดไว้ โดยทางชุมชนจะกำหนดให้วันที่จัดทำซึ่งปะการังเทียมเป็นวันที่เรือทุกลำต้องหยุดออกทำการประมง และมาทำกิจกรรมร่วมกัน

ในปัจจุบันนี้ การทำซึ่งปะการังเทียมได้ถูกยืนยันการใช้งาน(Confirmation) มาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นกิจกรรมที่จะต้องเกิดขึ้นทุกปีหลังฤดูมรสุมผ่านพ้นไป เป็นกิจกรรมที่ทั้งผู้อาวุโส คนวัยทำงาน และเด็กต่างๆต่างเฝ้ารอที่จะได้มาทำหน้าที่ฟื้นฟูทะเลร่วมกัน นอกจากนั้น หน่วยงานต่างๆทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในหลายพื้นที่ต่างร่วมให้การสนับสนุน เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมประมง จังหวัดปัตตานี ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ฯลฯ ต่างได้บรรจุการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของหน่วยงานมาอย่างต่อเนื่อง

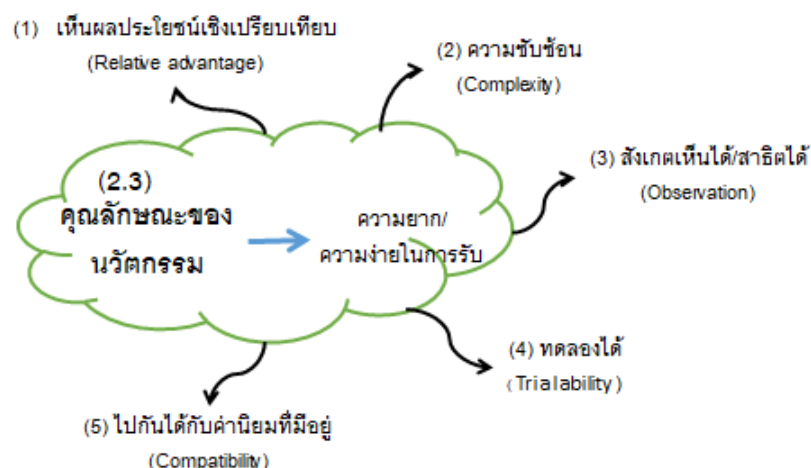
5.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ในที่นี้จะขอกล่าวถึง ใน 2 ประการ ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

5.1.3.1.ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม

นวัตกรรมการทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นสิ่งใหม่ที่พัฒนามาจากประสบการณ์ของผู้ใช้นวัตกรรม มีลักษณะเฉพาะตัวซึ่งสามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหา หรือเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ประโยชน์ได้ตามสถานการณ์และความต้องการของชาวประมงพื้นบ้านในแต่ละชุมชน ดังนั้นลักษณะของตัวนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเองจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจ(persuasion) ให้เกิดการยอมรับและการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลักษณะของนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

1) ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage)

ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและผู้ยอมรับนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมพื้นบ้านกลุ่มต่างๆ สามารถรับรู้ได้เชิงประจักษ์หรือเชื่อได้ว่านวัตกรรมการทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในยุคปัจจุบันนั้นมีคุณสมบัติที่ดีกว่าสิ่งที่มีอยู่เดิมในอดีต ทั้งนี้เพราะ

- ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร แหล่งผสมพันธุ์ของสัตว์น้ำ ส่งผลต่อทรัพยากรประมงที่สมบูรณ์ขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น
- ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นแหล่งตกปลา แหล่งประกันความมั่นคงทางอาหารของชาวประมงพื้นบ้าน
- ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ของชาวประมงพื้นบ้านจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวตกปลา
- ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นเป็นหลักเขตที่ชัดเจนในทะเล เช่น เขตประมงชายฝั่ง, เขตห้ามเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายเข้ามาทำการประมง ฯลฯ

2) ความซับซ้อน (Complexity)

ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน จัดได้ว่า เป็นนวัตกรรมที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก ไม่ต้องใช้ทักษะพิเศษมากนัก รวมทั้งสามารถปรับการใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ให้เหมาะสมกับยุคสมัยได้ง่าย จึงส่งผลให้กลุ่มผู้ใช้นวัตกรรมสามารถทำความเข้าใจและนำมาปรับใช้ได้ง่าย จึงมีโอกาที่จะได้รับการยอมรับได้ง่ายเช่นกัน

3) การสังเกตเห็นได้ / สาสิตได้ (Observability)

ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสและแตะต้องได้จริงๆ จึงส่งผลให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้ไม่ยากนัก

4) การทดลองได้ (Trialability)

ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ชาวประมงพื้นบ้านได้มีการจดบันทึกปริมาณของปริมาณสัตว์น้ำและรายได้ของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือประมงที่แตกต่างกัน ซึ่งปรากฏว่าชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการควบคุมการรुक้าเข้ามาทำการประมงของเรือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมายควบคุมกันไปด้วย ดังนั้นระดับของนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นผลจากการทดลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลได้จริง อย่างน้อยภายใต้สภาพที่จำกัด จึงทำให้นวัตกรรมการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว

5) ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility)

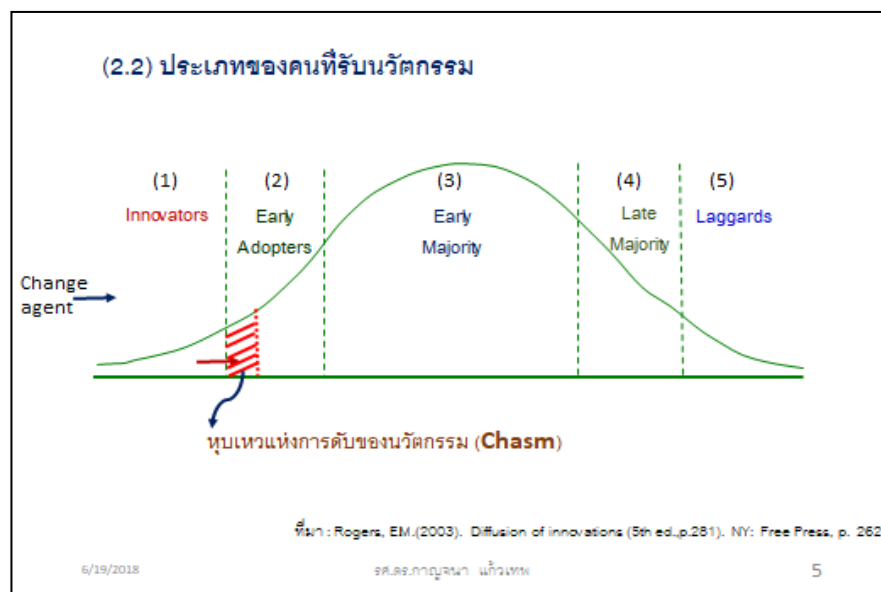
การจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน เป็นนวัตกรรมที่จัดได้ว่าสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยมสอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งในแง่

ของหลักศาสนาอิสลาม ที่มุ่งเน้นสอนให้ทุกคนต้องร่วมกันดูแลทะเล ซึ่งเป็นสมบัติที่อัลลอฮ์ประทานมาให้ รวมทั้งเป็นวิถีปฏิบัติของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ที่ต้องดูแลทะเล เพราะเป็นฐานอาชีพ ฐานทรัพยากรและความอยู่รอดของสมาชิกในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย คุณลักษณะของซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่เข้ากันได้กับค่านิยมสอดคล้องกับคุณค่า ประสบการณ์ของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี จึงทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านได้จากกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลาย ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

5.1.3.2 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม

การที่บุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหรือไม่ ปัจจัยหนึ่งก็คือตัวของผู้รับนวัตกรรมนั่นเอง เพราะถึงแม้ว่านวัตกรรมและเทคโนโลยีจะมีลักษณะที่ดีและเหมาะสมเพียงใด แต่ผู้รับนวัตกรรมนั้นไม่มีความพร้อมที่จะยอมรับและปฏิบัติ นวัตกรรมนั้นก็ไร้ความหมาย

Rogers(1995)ได้จำแนกลักษณะของบุคคลที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 ประเภท คือ

5.1.3.2.1 Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เป็นกลุ่มแรกในสังคม ที่เป็นทั้งผู้ประดิษฐ์คิดค้นแล้วยังรวมไปจนถึงผู้ใช้งานที่มีความรู้ด้านซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นอย่างดี

5.1.3.2.2 Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือกลุ่มพ่อค้า/ แพปลา / กลุ่มคนรับจ้างในชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นกลุ่มที่พร้อมจะชอบลองอะไรใหม่ๆ และค่อนข้างมีฐานะ ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่ร่วมได้รับประโยชน์จากการจัดทำซึ่งปะการังเทียม กล่าวคือหากชาวประมงพื้นบ้านออกทำการประมงแล้วจับสัตว์น้ำได้เพิ่มมากขึ้น กลุ่ม Early Adopters เหล่านี้ก็จะสามารถค้าขายได้มากขึ้น เกิดรายได้หมุนเวียนในชุมชนมากขึ้น

5.1.3.2.3 Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ ที่มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรมการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน และมีลักษณะยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยเพราะการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่จับต้องได้ในเชิงวัตถุ เรียนรู้และถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มคนต่างๆได้ง่าย ไม่ซับซ้อน และเมื่อทำแล้วก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน และในมิติของการใช้ตัวชี้วัดการดำเนินงานก็สามารถสร้างตัวชี้วัดได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

5.1.3.2.4 Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซีย เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจต้องไปทำงานอยู่ต่างถิ่น ขาดโอกาสในการได้เรียนรู้ และใช้ประโยชน์จากซึ่งปะการังเทียม จึงทำให้พวกเขาเป็นกลุ่มคนที่ยอมรับซึ่งปะการังเทียมล่าช้ากว่าคนกลุ่มอื่นในชุมชนประมงพื้นบ้าน แต่เมื่อพวกเขากลับมาประกอบอาชีพในชุมชนบ้านเกิด ก็จะได้สัมผัสและเห็นคุณประโยชน์ และผลที่จะได้รับจากการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่มีต่อชุมชนโดยรวม ซึ่งก็จะเกิดการยอมรับในนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในที่สุด

5.1.3.2.5 Laggards : กลุ่มคนล่าช้า สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย กลุ่มคนเหล่านี้ เป็นผู้ที่มีความยึดมั่นอยู่กับการทำประมงด้วยเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงอย่างเหนียวแน่น ซึ่งการใช้เครื่องมือประมงประเภทนี้ไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งเรือล่อปลาแบบซึ่งปะการังเทียม หากแต่พวกเขาสามารถใช้เครื่องมือประมงในการกวาดต้อนสัตว์น้ำทุกชนิด ทุกขนาดไปหมด พวกเขาจึงไม่เห็นคุณประโยชน์จากการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านแต่อย่างใด

5.2 นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ /ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและการแพร่กระจาย

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงเป็นหลัก ในช่วงที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ประสบปัญหาทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมอันเกิดจากการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง สมาชิกในชุมชนต้องเผชิญหน้ากับปัญหาความอดอยาก แร้นแค้น ออกทำการประมงได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ จากความต้องการที่จะแสวงหารายได้ให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่รอด ทำให้ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีต้องมีการปรับตัวแสวงหาทางเลือก และหนึ่งในทางเลือกนั้นคือการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเกิดการฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพวกเขาจะจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น แต่พวกเขาก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และพบว่ามีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกดตลาดเป็นสำคัญ สมาชิกในชุมชนจึงได้มีการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยได้พยายามฟื้นฟูและ

พัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน มุ่งหวังที่จะให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย มีงานทำ มีรายได้และมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น จนนำไปสู่การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบขนาดเล็ก

5.2.1 นวัตกรรมของการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ /ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

1) วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในอดีตที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีส่วนใหญ่แทบจะไม่เคยคิดถึงการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอาหารทะเลเลย หากจะมีก็เป็นในลักษณะการซื้อขายจากคนจับปลา แล้วนำไปขายในตลาดนัดต่างๆ ใกล้เคียงบ้าน ทั้งนี้เพราะด้วยขาดทักษะ ความรู้ และเข้าถึงกลไกทางการซื้อขายของตลาดที่กว้างกว่าตลาดใกล้บ้านตนเอง

มาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ได้ถูกนำมาใคร่ครวญถึงความเป็นไปได้และการเตรียมความพร้อมให้กับทีมสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ประเด็นสำคัญที่ค้นพบทางชุมชนก็คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีทุนที่สำคัญของประกอบด้วย 4 ประการด้วยกัน คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนระบบนิเวศ อันหมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยหล่อเลี้ยงสมาชิกชุมชนและสืบทอดความเป็นชุมชน ซึ่งสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ก็คือ ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง อันครอบคลุมถึงป่าชายเลนและหญ้าทะเลในอ่าวปัตตานี เช่น ทรัพยากรประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายและมีปริมาณมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น สามารถใช้เครื่องมือประมงในการจับสัตว์น้ำนอกจากฤดูกาลของสัตว์น้ำนั้นๆ ได้ (2) ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย การเอาธุระซึ่งกันและกัน อันเป็นที่มาของระบบเครือญาติ ความเป็นหมู่เป็นพวก เกล็ด และญาติมิตร และ (3) ทุนภูมิปัญญา ภูมิรู้ที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอดและพัฒนาตนเอง ซึ่งรวมถึงความรู้ในการเข้าใจ เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ภูมิรู้ในการดูแลคุณภาพชีวิต ภูมิรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านในมิติต่างๆ และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ หมายถึง ความพร้อมทั้งในด้านสถานที่ในการแปรรูปอาหารทะเล ความพร้อมในด้านทักษะของบุคคลและความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชนและสื่อมวลชน เป็นต้น ทางชุมชนจึงได้พยายามฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน เพื่อหาแนวทางแก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกตนให้ดีขึ้น ให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย มีงานทำ มีรายได้และมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

รูปแบบของการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก จึงเป็นธุรกิจชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูป ที่ยืนอยู่บนพื้นฐานการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมสามารถนำสัตว์น้ำที่มีคุณภาพ ปลอดภัย สู่กลุ่มผู้บริโภคได้

ภาพที่ 5.5 : การออกบูธจำหน่ายสินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย

2) วัธิปฏิบัติในการจัดทำธุรกิจชุมชนประม่งพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในการจัดทำธุรกิจชุมชนประม่งพื้นบ้านขนาดเล็ก ทางโครงการวิจัยฯสามารถจำแนกเชิงเปรียบเทียบถึงวัธิปฏิบัติระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบันได้ดังนี้

ตารางที่ 5.1 : ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวัธิปฏิบัติระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบัน

วัธิปฏิบัติ	อดีต	ปัจจุบัน
1.ความหลากหลายและปริมาณของอาหารทะเล	จัดหาอาหารทะเลเพื่อไปสู่ตลาด จากระดับเฉพาะครัวเรือนเป็นลำดับแรก ถัดมา ก็อาจจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างเครือข่ายภายในชุมชนเดียวกัน ทำให้วัตถุดิบขาดความหลากหลายและมีปริมาณไม่มากพอ	ให้ความสำคัญกับความเป็นเครือข่ายชาวประม่งพื้นบ้าน เพื่อรองรับวัตถุดิบอาหารทะเลที่ครอบคลุมหลากหลายตามแต่ละชุมชนที่ใช้เครื่องมือประม่งที่แตกต่างกันไป ทำให้ได้วัตถุดิบที่หลากหลายและมีปริมาณมากพอกับความต้องการของลูกค้า
2.วิธีการได้มาของสัตว์น้ำ	ใช้เครื่องมือประม่งพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม	-ใช้เครื่องมือประม่งพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
3.การแปรรูปอาหารทะเล	- เน้นเค็มจัด เพื่อให้เก็บรักษาได้นาน อาหารทะเลแปรรูปไม่เสีย -เน้นการแต่งสี เพื่อให้ดูสีสั่นชวนรับประทาน เช่น กุ้งแห้ง กะปิ -ใช้สารเคมีบางประเภทเพื่อป้องกันแมลงวัน	- ลดโซเดียม เพื่อสุขภาพของผู้บริโภค -ไม่ใส่สี สารเคมีทุกชนิดในการแปรรูป -ใช้ความเย็นจากตู้เย็น /ตู้แช่แข็งในการช่วยเก็บรักษาอาหารทะเลแปรรูป - ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสาน

วิธีปฏิบัติ	อดีต	ปัจจุบัน
	-ใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแปรรูปอาหารทะเล	กับ วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปอาหารทะเล
4.การเลือกสถานที่สำหรับการแปรรูปอาหารทะเล	-การแปรรูปใช้วิธีตากตามที่สาธารณะ ที่เปิดโล่ง เช่นตามริมถนนตามชาวบ้าน ฯลฯ	ตากในโรงเรือนที่มีมุ้งลวดปิดรอบ เพื่อป้องกันแมลง สัตว์เลี้ยง และฝุ่นควันต่างๆ -เลือกสถานที่เหมาะสมกับกระบวนการแปรรูป (แดดดี/ลมดี/สะอาด)
5.การตลาด	ขายตามตลาดนัดใกล้บ้าน	-ขายผ่านร้านค้าที่เป็นตัวแทนจำหน่ายทั้งในพื้นที่และกทม. -ขายผ่านสื่อออนไลน์ เช่น facebook , line ฯลฯ - ออกบูธแสดงสินค้า ตามสถานที่ต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์สินค้าและสร้างลูกค้ากลุ่มใหม่ -พาสื่อมวลชนลงเยี่ยมชมการทำงานเพื่อสื่อสารเรื่องราว/สร้างการเรียนรู้กับสาธารณชน
6.การขนส่ง/จัดส่ง สินค้า	-บรรทุกอาหารทะเลไปกับรถสามล้อพ่วงข้าง(รถโซ่เลย์) หรือรถกระบะเพื่อไปยังตลาด /ลูกค้า	-จัดส่งด้วยระบบขนส่งเอกชนต่างๆ เช่น บขส.,ไปรษณีย์ไทย,เคอรี่ ฯลฯ

3) วัตถุ/สิ่งของ ในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

เช่นเดียวกับหัวข้อข้างต้น ในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ทางโครงการวิจัยฯ สามารถจำแนกเชิงเปรียบเทียบถึงวัตถุ/สิ่งของ ระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบันได้ดังนี้

ตารางที่ 5.2 : ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวัตถุ/สิ่งของ ระหว่างในอดีตกับในยุคปัจจุบัน

วัตถุ/สิ่งของ	อดีต	ปัจจุบัน
1.สัตว์น้ำ	รับสัตว์น้ำทุกขนาด ทุกประเภทจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม	รับเฉพาะสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด จากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
2.สถานที่ในการ	-เป็นธุรกิจภายในครัวเรือน ใช้	-โรงฆ่าหอยอาหารทะเลสด และโรงแปรรูปอาหารทะเล ต้องสะอาด สะดวก มีทิศทางลมที่

ประกอบการ	บ้านเรือนเป็นสถานประกอบการ	เหมาะสมรวมทั้งออกแบบให้ป้องกันแมลงและฝนไม่สาด - มีสถานที่ประกอบการที่ชัดเจน โดยทางสมาคมฯ ผลักดันให้คณะรัฐมนตรี มีมติเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2560 ในการอนุญาตให้สมาคมชาวประมง พื้นบ้าน จ.ปัตตานี ผ่านทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรมในท้องที่บริเวณรอยต่อระหว่าง ต.ท่ากำชำ และ ต.บางเขา อ.หนองจิก จ.ปัตตานี จำนวน 3 ไร่ เพื่อสนับสนุนธุรกิจประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจในแง่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนาในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี
2.การแปรรูปอาหารทะเล	ใช้ทั้งเกลือสินเธาว์และเกลือสมุทรในการแปรรูปอาหารทะเล	ใช้เฉพาะเกลือหวานปัตตานี ไม่พอกสี ในการแปรรูปอาหารทะเล
3.การบรรจุภัณฑ์	-ใช้ถุงพลาสติกหุ้มหัวสำหรับอาหารทะเลสด -ใช้กระดาษหนังสือพิมพ์สำหรับห่ออาหารทะเลแปรรูป	-ใช้ถุงพลาสติกใสสำหรับบรรจุอาหารทะเลสด และทนความเย็นได้ -ใช้ถุงพลาสติกกระบบสุญญากาศสำหรับอาหารทะเลแปรรูป
4.การใช้ภาชนะในการเก็บรักษาความเย็น	ใช้ลังโฟมในการบรรจุอาหารทะเลสด	ใช้ลังเทอร์โมไดนามิกในการบรรจุอาหารทะเลสด เพื่อลดการใช้ลังโฟม ซึ่งเป็นวัสดุที่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 5.6 : ภาพสัตว์น้ำที่ชาวประมงพื้นบ้านนำมาขายให้กับกลุ่มฯ

5.2.2 ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ทีมวิจัยและสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้วิเคราะห์และเห็นว่า การที่ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียอมรับการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชน เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ร่วมอยู่ในชะตาเดียวกัน ออกทำการประมงด้วยความยากลำบาก ต้องเผชิญกับคลื่นลม ความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ และการจับสัตว์น้ำไม่ได้เพราะมีการลักลอบใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย รวมทั้งเมื่อนำสัตว์น้ำมาจำหน่าย พวกเขาไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าได้เลย หากแต่ราคาสินค้าถูกควบคุมโดยผู้รับซื้อ/แพปลา โดยชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลาไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาได้ ยกตัวอย่างเช่น ชาวประมงพื้นบ้านขายปลากุเลาสดได้ราคากก.ละ170 บาทมาไม่น้อยกว่าหกปี ไม่มีการปรับเปลี่ยนราคา ทั้งที่ปัจจัยการผลิตจำพวกน้ำมันเรือ อวน ฯลฯ มีราคาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น ในบางฤดูกาลที่เป็นช่วงที่ปลากุเลาชุม แต่ชาวประมงพื้นบ้านกลับไม่สามารถจับสัตว์น้ำชนิดนี้ได้ ด้วยเหตุผลว่าเมื่อจับปลากุเลาได้ก็ไม่มีผู้รับซื้อเพราะกลุ่มธุรกิจที่ทำการแปรรูปกุเลาเค็มอยู่เดิมมีการจำกัดปริมาณการรับซื้อตามจำนวนเท่าที่ตนเองต้องการเท่านั้น

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้เกิดขึ้นมาของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้รับความสนใจและเป็นที่ถูกกล่าวถึงในเครือข่ายประมงพื้นบ้านปัตตานีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ พวกเขาคิดว่าการเลือกแนวทางเช่นนี้ จะเป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยตอบโจทย์ในประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำของกลไกราคาสินค้าสัตว์น้ำ และในขณะเดียวกันก็จะเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถเลือกใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำตามฤดูกาลและตามการปรากฏตัวของสัตว์น้ำได้มากขึ้น แทนที่การใช้เครื่องมือประมงจับสัตว์น้ำตามความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ

ภาพที่ 5.7 ภาพปลากุเลาที่จะนำไปแปรรูป

การจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กกลายเป็นความหวังเล็กๆ เป็นแรงบันดาลใจที่ผลักดันให้สมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีอยากทำกิจกรรมร่วมกันทั้งเพื่อตัวพวกเขาเองจะได้รับราคาสินค้าที่เป็นธรรมมากขึ้นและสามารถร่วมกันผลิตอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูป ที่ยืนอยู่บนพื้นฐานการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมสามารถนำสัตว์น้ำที่มีคุณภาพ ปลอดภัย สู่กลุ่มผู้บริโภคได้ รวมทั้งยังได้มีโอกาสสร้างการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆจากชาวประมงพื้นบ้านสู่กลุ่มผู้บริโภคให้เห็นถึงระบบความรู้ วิธีคิดของชาวประมงพื้นบ้านที่ต่างไปจากของกลุ่มผู้บริโภค

การตัดสินใจร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กจึงเกิดการร่วมระดมทุน ร่วมวางแผนทั้งการจัดหาสถานที่ หาดูวัตถุดิบ หาตลาด การคัดสรรคนร่วมทำงาน ฯลฯ ภายหลังจากนั้น ทางกลุ่มฯก็ลงมือทดลองปฏิบัติการจริง การสรุปผลระหว่างปฏิบัติการเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้ร่วมกันเรียนรู้ถึงสภาพข้อเท็จจริง ปัญหาที่เกิดขึ้น แนวทางในการแก้ปัญหา/การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยทีมผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กและสมาชิกในชุมชนที่เป็นผู้ที่เผชิญกับปัญหานั้นเอง ทั้งนี้เพื่อจะได้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการปฏิบัติการอย่างเป็นระบบระเบียบสำหรับการจัดการอาหารทะเลสด และอาหารทะเลแปรรูป ให้กับผู้บริโภคกลุ่มต่างๆต่อไปในอนาคตได้

ภาพที่ 5.8 : การสื่อสารเรื่องราวของธุรกิจชุมชนต่อกลุ่มคนภายนอก

และเมื่อการดำเนินการไปได้ในระดับหนึ่ง ทางสมาคมฯก็นำความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการจริงไปสื่อสารกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายผลและต่อยอดการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในปัจจุบันนี้ การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้ถูกยืนยันการใช้งาน (Confirmation) มาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นพื้นที่ที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนำสัตว์น้ำมาขาย เป็นพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มผู้หญิงที่มาร่วมในการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน 2 ด้านด้วยกันคือ ด้านที่หนึ่งเป็นการสะสมบทบาท ทักษะ ความสามารถและจิตสำนึกให้มีความพร้อมในการทำงานเพื่อชุมชน อีกด้านหนึ่งจะเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้หญิง

ด้วยกันเองและผู้ขายให้มีการยอมรับผู้หญิงมากขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยผ่านกระบวนการปฏิบัติการจริงทางสังคม

ภาพที่ 5.9 : สมาชิกในชุมชนรวมทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้การยอมรับบทบาทของผู้หญิงต่อการพัฒนากิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กมากขึ้นตามลำดับ

นอกจากนั้น ในส่วนของหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ให้การสนับสนุนตามกรอบความสนใจของแต่ละหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ได้ระบุงการให้การสนับสนุนในแผนงานยุทธศาสตร์ 5 ปี ที่จะพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบธุรกิจชุมชนขนาดเล็กของจังหวัดชายแดนภาคใต้

5.2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ในที่นี้จะขอกกล่าวถึง ใน 2 ประการ ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

5.2.3.1 ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม

ในช่วงที่ผ่านมา การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กเกิดขึ้นมาจากการพยายามฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชน 4 ประการประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนภูมิปัญญา และ4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ โดยได้นำทุนชุมชนดังกล่าวมาสร้างปฏิบัติการใน 2 รูปแบบกล่าวคือ 1)การจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และ 2)การแปรรูปอาหารทะเล ประกอบด้วย การแปรรูปปลาเกลือเค็ม กะปิ และข้าวเกรียบปลา ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีเป็นอย่างมาก พวกเขาได้เรียนรู้ถึงแนวทาง กระบวนการ ปัญหา อุปสรรค การแก้ปัญหา รวมทั้งเงื่อนไขของความสำเร็จของปฏิบัติการต่างๆดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะกระบวนการในการจัดส่งอาหารทะเลสดพร้อมการตัดแต่ง และการแปรรูปปลาเค็ม เป็นปฏิบัติการการวิจัยที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อในชุมชนเองและต่อสาธารณชนภายนอกได้ ทั้งการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน รวมทั้งชาวประมงพื้นบ้านใน จ.ปัตตานีสามารถจำหน่ายอาหารทะเลได้ใน

ราคาที่เป็นธรรมมากขึ้นได้ เป็นรูปแบบการนำทุนชุมชนมาพัฒนาให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ลักษณะของตัวการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กเอง จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจ (persuasion) ให้เกิดการยอมรับ และการร่วมกันพัฒนา และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลักษณะของนวัตกรรมธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับได้แก่

1) ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage)

ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและผู้ยอมรับนวัตกรรมธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กกลุ่มต่างๆสามารถรับรู้ได้เชิงประจักษ์หรือเชื่อได้ว่าการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มคนต่างๆ ดังนี้

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

- ชาวประมงพื้นบ้านได้ขายสัตว์น้ำในราคาที่เป็นธรรม กล่าวคือ ทางกลุ่มฯได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านโดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % เช่นแต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายปลาอินทรีสดได้กก.ละ 170-190 บาท ทางกลุ่มฯได้ปรับราคาในการรับซื้อเป็น 220 - 240 บาท หรือกรณีของปลากุเลาสด แต่เดิมชาวประมงพื้นบ้านสามารถขายได้ กก.ละ 170 บาท ทางกลุ่มฯได้ปรับราคาในการรับซื้อปลากุเลาสดเป็นกก.ละ 230-250 บาทขึ้นอยู่กับการขนาดของตัวปลา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขที่สำคัญของการรับซื้ออาหารทะเลสดของกลุ่มฯก็คือ จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม(environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคารับซื้ออาหารทะเลของทางกลุ่มฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลไกราคาซื้อขายอาหารทะเลสดในชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายหมู่บ้านโดยเฉพาะในเขต อ.หนองจิก อ.เมืองและ อ.ยะหริ่งของ จ.ปัตตานี จนทำให้ราคารับซื้ออาหารทะเลสดของทางกลุ่มฯถูกใช้เป็นเกณฑ์อ้างอิงราคาผลผลิตสัตว์น้ำบางประเภทในบางพื้นที่ของ จ.ปัตตานี

ภาพที่ 5.10: ภาพปลาอินทรีที่ชาวประมงพื้นบ้านนำมาขายให้กับกลุ่มฯ

- ชาวประมงพื้นบ้านมีช่องทางจำหน่ายสินค้าเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการจำหน่ายให้กับแพปลาในชุมชน

- ชาวประมงพื้นบ้านสามารถใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมได้หลากหลาย เพื่อเลือกจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล เพราะมีตลาดรองรับในการจำหน่ายสัตว์น้ำที่จับมาได้ ซึ่งหากเป็นในอดีต สัตว์น้ำบางประเภทจะถูกจำกัดปริมาณการรับซื้อจากลูกค้า เช่น ปลาเกะเลาสด ซึ่งทำให้ในทะเลมีปลาเกะเลาตามฤดูกาลเป็นจำนวนมาก แต่ชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถไปทำการประมงจับปลาเกะเลามาได้ เพราะไม่มีผู้รับซื้อ จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือประมงประเภทอื่นเพื่อจับสัตว์น้ำชนิดอื่น

- มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้างมาเป็นเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จากการที่ทางกลุ่มฯ ได้มีการรับซื้อสินค้าประมงจากชาวประมงพื้นบ้านโดยปรับราคาขึ้นมากกว่า 40 % โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ จะรับซื้อเฉพาะสัตว์น้ำที่จับมาด้วยเครื่องมือประมงที่ไม่ผิดกฎหมาย และเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (environmental friendly fishing tools) เท่านั้น การปรับราคาซื้ออาหารทะเลของทางกลุ่มฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มชาวประมงที่ใช้เครื่องมืออวนลาก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง และมีกฎหมายกำหนดห้ามทำการประมงในเขตชายฝั่ง กลุ่มชาวประมงจากบ้านยูโย ต. บานา อ.เมือง จ.ปัตตานีได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมืออวนลาก แคระ มาเป็นเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่ผิดกฎหมาย เพื่อจับปลาตัวโตๆ เช่น เบ็ดอวนลอยปลา ฯลฯ จำนวน 18 ลำ จากเรืออวนลากในชุมชนแห่งนี้ทั้งหมด 25ลำ และกลุ่มชาวประมงจากบ้านดาร์จ ต. ตูย อ.หนองจิก จ.ปัตตานีได้ปรับเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมืออวนลากแคระ มาเป็นเครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่ผิดกฎหมาย จำนวน 4 ลำ ทำให้ชุมชนบ้านดาร์จไม่เหลือเรืออวนลากในชุมชนอีก

- ชาวประมงพื้นบ้านมีการคิดค้นเครื่องมือประมงชนิดใหม่ เพื่อใช้จับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ (อวนเกาะหมาก , เบ็ดราว) เพราะสัตว์น้ำขนาดใหญ่สามารถขายได้ในราคาที่ดีกว่า

- ครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งจากการจำหน่ายสัตว์น้ำได้ในราคาที่เป็นธรรมมากขึ้น และจากการที่สมาชิกในครอบครัวทั้งผู้หญิงและเยาวชนบางส่วนมีงานทำ หากเป็นก่อนหน้านี้ ด้วยสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ส่งผลให้โรงงานต่างๆในพื้นที่จังหวัดปัตตานีที่เป็นแหล่งจ้างงานของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ทยอยปิดตัวลง ส่งผลให้ธุรกิจในพื้นที่ปัตตานีอยู่ในสภาพซบเซา สมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประสบความยากลำบากทั้งในเรื่องการมีงานทำของกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่มักไปทำงานรับจ้างในโรงงาน รวมทั้งความยากลำบากทั้งในเรื่องราคาของอาหารทะเลต่างๆที่มีราคาต่ำลงเพราะความต้องการของตลาดในพื้นที่มีน้อยลง ส่งผลให้กลุ่มผู้หญิง/แม่บ้านในชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีโดยเฉพาะครอบครัวที่ได้สูญเสียเสาหลักไปทั้งจากสถานการณ์ความไม่สงบและเหตุอื่นๆ กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ไม่สามารถหางานทำได้เลย ต้องไปรับจ้างฉีกปลากะตักแห้งออกเป็น 4 ส่วน ที่มีคนรับเหมาเอามาให้ฉีก ด้วยความเค็มของปลาทำให้มือชาวเปื่อย เพื่อแลกกับค่าแรง 25 บาทต่อ 1 กระสอบข้าวสาร และต้องใช้เวลา 2 วันในการฉีกปลากะตักแห้ง 1

กระสอบข้าวสาร ซึ่งเท่ากับได้ค่าจ้างวันละ 12.50 บาท มาปัจจุบันนี้ กลุ่มผู้หญิงและเยาวชนในพื้นที่ได้มาร่วมทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจผ่านอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปผ่านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย โดยได้รับค่าจ้างตั้งแต่ 200-600 บาท ขึ้นอยู่กับระยะเวลาทำงานกับภารกิจงานที่รับผิดชอบของแต่ละบุคคล

กลุ่มผู้บริโภค

- ได้อาหารทะเลที่สด สะอาด ปลอดภัย
- ได้ร่วมสนับสนุนชุมชนประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากร เพราะ ทางกลุ่มฯ ได้สื่อสารกับผู้บริโภคว่ารายได้หลังหักค่าใช้จ่าย จำนวน 10% จะถูกนำไปเป็นกองทุนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

- ได้ร่วมสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างเศรษฐกิจฐานรากให้กับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

- ได้ร่วมเรียนรู้เรื่องราวชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น

กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ

- หน่วยงานภาครัฐได้ทำหน้าที่ดำเนินตามนโยบายรัฐบาล ในเรื่องสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ซึ่งเมื่อชุมชนมีความพร้อม มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนางานของตนเอง ก็ทำให้การขับเคลื่อนงานตามนโยบายของรัฐเป็นไปอย่างพลัง ตอบสนองกับความต้องการของชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐผู้ปฏิบัติหน้าที่ก็เกิดกำลังใจในการทำงานในหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่มากขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในพื้นที่มากขึ้นด้วย ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญภายใต้สถานการณ์ที่เปราะบางของจังหวัดชายแดนภาคใต้

2) ความซับซ้อน (Complexity)

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ประกอบไปด้วยกิจกรรมที่มีทั้งความซับซ้อนและไม่มีความซับซ้อนมากนัก เช่น การคัดสรรวัตถุดิบอาหารทะเล เป็นกิจกรรมที่ไม่มีความซับซ้อนมากนักสำหรับชาวประมงพื้นบ้าน เพราะเป็นผู้ที่มีทักษะเชี่ยวชาญในการพิจารณาคัดสรรอาหารทะเลสดอยู่แล้ว แต่กิจกรรมบางประเภท เช่น การแปรรูปอาหาร การเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ การตรวจสอบคุณภาพสินค้า การสื่อสารการตลาดฯ เป็นกิจกรรมที่มีความซับซ้อนพอสมควรในทัศนะของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็อยู่ในสถานะที่พร้อมจะเรียนรู้และพัฒนา จึงทำให้การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กมีโอกาสที่จะได้รับการยอมรับได้ไม่ยากนัก

3) การสังเกตเห็นได้ /สาธิตได้ (Observability)

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสและแตะต้องได้จริงๆจึงส่งผลให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้ไม่ยากนัก

4) การทดลองได้ (Trialability)

ในการผลิตอาหารทะเลแปรรูปทุกชนิด ทางกลุ่มฯมีการทดลองปฏิบัติการจริงในการแปรรูปอาหารทะเล แล้วนำไปให้กลุ่มคนต่างๆที่แตกต่างทั้งคนในชุมชน คนที่มีสถานภาพที่แตกต่างกันในเมือง ได้ทดลองชิม พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงการผลิต จะมีการทดลองปฏิบัติเช่นนี้อีกอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะได้สูตรการผลิตที่ลงตัวแล้ว จึงจะนำออกจำหน่ายสู่ตลาด ดังนั้นระดับของนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นผลจากการทดลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลได้จริง อย่างน้อยภายใต้สภาพที่จำกัด จึงทำให้ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว

5) ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility)

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กเป็นนวัตกรรมที่จัดได้ว่าสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยมสอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน ทั้งในแง่ของการตัดแต่งอาหารทะเลสด และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับวิทยาการ เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปอาหารทะเล จึงทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมนี้ได้จากกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลาย ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

5.2.3.2 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กจะได้รับการยอมรับมาน้อยเพียงใด นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กเองแล้วดังได้กล่าวไว้ข้างต้น ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือตัวของผู้รับนวัตกรรม ซึ่งทางโครงการวิจัยสามารถจำแนกลักษณะของบุคคลที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 ประเภท คือ

5.2.3.2.1 Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก คือกลุ่มคณะกรรมการบริหารสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี (15 คน) ซึ่งเป็นกลุ่มแรกในสังคมที่เป็นทั้งผู้คิดค้น สร้างแรงบันดาลใจ สร้างความรู้ของชุมชน โดยมีความมุ่งมั่นที่จะเห็นชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ขายสัตว์น้ำได้ในราคาที่เป็นธรรม อยากจะให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย มีงานทำ มีรายได้ และมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

5.2.3.2.2 Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กคือ เครือข่ายสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จาก12 หมู่บ้าน ประมาณ 13,000 คน เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลา/เป็นผู้ผลิตอาหารทะเลสด เป็นผู้ที่มีส่วนได้รับ

ประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กโดยตรงจากการจำหน่ายอาหารทะเลให้กับทางกลุ่มฯ และได้รับราคาที่เป็นธรรม ไม่ถูกกดราคาดผลผลิต

5.2.3.2.3 Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กคือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ ที่มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรมธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก และมีลักษณะยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยเพราะการธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เป็นสิ่งที่จับต้องได้ในเชิงวัตถุ เรียนรู้และถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มคนต่างๆได้ง่าย ไม่ซับซ้อน และเมื่อทำแล้วก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน และในมิติของการใช้ตัวชี้วัดการดำเนินงานก็สามารถสร้างตัวชี้วัดได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

5.2.3.2.4 Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก คือ กลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำสายสูงและผิวกฎหมายซึ่งทางกลุ่มฯ จะไม่รับซื้อผลผลิตสัตว์น้ำจากกลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงประเภทนี้ แต่ด้วยแรงจูงใจของกลไกราคาที่ทางกลุ่มฯ กำหนดไว้ทำให้คนกลุ่มนี้ได้พยายามปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการจับสัตว์น้ำ เพื่อต้องการขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มฯ ซึ่งได้ราคาที่ดีกว่า เป็นธรรมมากกว่าการขายสัตว์น้ำให้กับแพปลาอื่นๆในชุมชน ซึ่งการยอมรับในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กของคนกลุ่มนี้ยังจำเป็นที่ทางสมาคมฯจะต้องทำงานกับคนกลุ่มนี้ให้มากขึ้น เพื่อให้การปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างยั่งยืนมากขึ้น

5.2.3.2.5 Laggards : กลุ่มคนล่าช้า สำหรับการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก คือกลุ่มคู่แข่งทางการค้า กลุ่มคนเหล่านี้ เป็นผู้ที่มีความยึดมั่นอยู่กับการทำธุรกิจ มุ่งหวังผลทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ พวกเขาจึงไม่เห็นคุณค่าประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญกับมิติด้านการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและผู้คนในชุมชนได้เรียนรู้และเติบโตไปด้วยกันแต่อย่างใด

5.3 นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

ด้วยลักษณะทางกายภาพของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีที่มักตั้งอยู่บนเนินทรายปากอ่าวปัตตานีริมฝั่งทะเล ริมลำคลองต่างๆ ไม่มีที่ราบที่เอื้อต่อการทำการเพาะปลูก จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สมาชิกของชุมชนยึดอาชีพทางการประมงเป็นหลัก ลักษณะสภาพของพื้นที่ดังกล่าว ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอกตลอดมา โดยเฉพาะข้าวซึ่งชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ ข้อจำกัดทางกายภาพของพื้นที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีทะเล เป็นฐานรากของการดำรงชีวิต บ้านบนพื้นดินเป็นเพียงที่พักอาศัยและประกอบศาสนกิจ ส่วนปัจจัยดำรงชีพทั้งหมดอยู่ในทะเล ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีได้ให้นิยามว่า “เรา เป็นคนทะเล” วิถีคนทะเลของพวกเขาทำให้ “ทะเล” มีความหมายมากกว่ากายภาพที่เป็นพื้นน้ำและมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เท่านั้น หากทะเลกลับเป็นแหล่งให้กำเนิดชีวิตและวิถีของผู้คนและเป็นปัจจัยชี้ขาดถึงความเป็นความตายของชีวิตของพวกเขาด้วย กล่าวถึงที่สุดแล้ว สำหรับชุมชนชาวประมงพื้นบ้านปัตตานี ทะเล คือ

ชีวิตของพวกเขา ความเป็น “คนทะเล” จึงหล่อหลอมให้วิถีการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชนประมงพื้นบ้าน จำต้องสร้างองค์ความรู้และความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะของ “คนทะเล” ขึ้นมา เป็นจารีตของชุมชน ทะเลจึงเป็นเสมือนทุ่งนาของคนบนพื้นราบ ทะเลและทุ่งนาจึงไม่เพียงแต่เป็นที่มาของปัจจัยในการดำรงชีวิต หากแต่ยังเป็นสถานที่ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคม และอื่นๆอีกมากมายตามมา

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการดำรงอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้ก็คือ การเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งจะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์อยู่ 2 ประการด้วยกัน คือ เรือ และเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ทั้งอวนกุ้ง อวนปู อวนปลา ฯลฯ ซึ่งปัจจัยทั้ง 2 ประการดังกล่าว เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ธรรมชาติอย่างเข้าใจ และนำความรู้ ความเข้าใจมาสร้างเป็นเรือ และเครื่องมือประมง เพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้

ชาวประมงพื้นบ้านปัตตานีนิยมใช้เรือกอกและท้ายตัดมาตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยในอดีตเรือกอกและท้ายตัดขนาดเล็ก ใช้แรงงานคนไม่มาก และใช้วัสดุในท้องถิ่นที่พอหาได้มาสร้างเป็นเครื่องมือมาในปัจจุบันมีการนำเครื่องยนต์มาใช้แต่ก็เป็นเพียงการนำเครื่องยนต์มาประกอบเรือกอกและท้ายตัดขนาดเล็กไม่ต่างจากยุคสมัยที่ยังใช้แรงงานคนและแรงลมมากนัก นอกจากเรือกอกและท้ายตัดจะทรงคุณค่าในแง่ของการเป็นปัจจัยการผลิตสำหรับชุมชนประมงพื้นบ้านแล้ว เรือกอกและท้ายตัดยังทรงคุณค่าในแง่ของวัฒนธรรมทางด้านศิลปะอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าตลอดแนวชายหาดของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มักมีเรือกอกและท้ายตัดขนาดเล็กจอดอยู่เรียงราย จนดูเหมือนจะเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่แห่งนี้ไปแล้ว ด้วยเพราะสีสนั่นอันฉูดฉาด และลวดลายอันสวยงามตระการตา คำว่า “กอกและ” ในภาษายาวี มีความหมายว่า โคลงเคลง เรือกอกและจึงมีความหมายอันแสดงถึงลักษณะเรือที่มีสภาพโคลงเคลงเมื่ออยู่ในน้ำ ไม่เคยหยุดนิ่ง เรือกอกและ เป็นเรือประมงที่แตกต่างจากเรือประมงประเภทอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด เพราะเรือกอกและนั้นมีเอกลักษณ์ประจำตัวที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่อวดโฉมอยู่บนตัวเรือ ซึ่งมีความวิจิตรสวยงามมาก มีลวดลายที่ผสมผสานระหว่างศิลปะไทย อิสลาม จีน และศิลปะอื่น ๆ เรือกอกและมิใช่เรือประมงธรรมดาเท่านั้น หากแต่เรือกอกและเป็นเสมือนหนึ่งศิลปกรรมที่มีคุณค่าชิ้นหนึ่ง ซึ่งสะท้อนถึงจิตวิญญาณของกลุ่มชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประดิษฐ์และสร้างสรรค์ขึ้น ความงดงาม โดดเด่นของเรือกอกและไม่ได้งามเฉพาะบางส่วน แต่จะงามตลอดลำ ไม่ว่าจะเป็นลายที่อยู่บนเรือ สีสนั่นที่แต่งแต้มลงไป รวมทั้งรูปทรงของเรือที่มีปลายทั้งสองด้านบรรจบกันเป็นมุมแหลม (วุฒิ วัฒนสิน, 2542)

5.3.1 นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์

กลาส

1) วิธีคิดในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

ปัจจัยในการผลิตที่สำคัญในการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้านก็คือเครื่องมือประมงและเรือประมงพื้นบ้าน ในส่วนของเรือประมงนั้นชาวประมงพื้นบ้านที่จังหวัดปัตตานีเกือบทั้งหมดมักใช้เรือกอกและท้ายตัดขนาดเล็กโดยมีขนาดความยาวของเรือไม่เกิน 10 เมตร เครื่องยนต์มีกำลังไม่เกิน 30 แรงม้า ทำกินห่างจากชายฝั่งไม่เกิน 7 กิโลเมตร ใช้แรงงานคนไม่มาก ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

นิยมสร้างเรือกอกและท้ายตัดกับช่างต่อเรือในพื้นที่เป็นหลัก โดยผู้ที่ต้องการจะต่อเรือก็จะสังเกตลักษณะเรือกอกและท้ายตัดที่วิ่งอยู่ในทะเล หากผู้ที่ต้องการต่อเรือชอบรูปทรงของเรือลำใดก็จะไปสอบถามจากเจ้าของเรือลำนั้นๆว่าได้ต่อเรือมาจากช่างต่อเรือที่ไหน ภายหลังจากนั้นผู้ที่ต้องการต่อเรือก็จะตามไปที่ช่างต่อเรือที่ได้รับการบอกกล่าวมา เพื่อไปพูดคุยในรายละเอียดกับช่างต่อเรือ อย่างไรก็ตามกระบวนการในการต่อเรือกอกและลำใหม่ส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาประมาณ 8 - 18 เดือน ทั้งนี้ เพราะผู้ที่ต้องการต่อเรือจะต้องรอจังหวะของคิวที่ช่างต่อเรือจะทำให้ นอกจากนี้เมื่อถึงคิวของตนเองแล้วบางกรณียังต้องรอไม้ที่มีคุณภาพเพียงพอสำหรับการนำมาต่อเรืออีกด้วย

การต่อเรือกอกและท้ายตัดลำหนึ่งจะต้องมีการจัดหาไม้ที่มีความแข็งแรง มีคุณสมบัติและขนาดที่เหมาะสม จากนั้น ก็จะมีการนำแผ่นไม้กระดานยาวมาเรียงซ้อนกันขึ้นเป็นลำเรือที่เรียกว่าไปทางด้านหัวและด้านท้าย โดยเริ่มจากการนำไม้กระดานวางซ้อนกันจากฐานตรงกลางที่เป็นไม้กระดุกง ซึ่งถือว่าเป็นกระดุกสันหลังของเรือ โดยวางไม้กระดานซ้ายขวาขึ้นไปเป็นคู่ๆทั้งนี้เพื่อให้กอบเรือทั้งสองข้างสมดุลกันการซ้อนต่อแผ่นไม้กระดานจะต้องเชื่อมต่อกันอย่างประณีตด้วยเปลือกต้นเสม็ดและตะปูเดือยไม้ ต่อไป คือ การนำไม้ลักษณะโค้งคล้ายตัว U ที่เรียกว่า “กง” มาวางเรียงกันภายในลำเรือ ตามขนาดและระยะที่เหมาะสม ตั้งแต่ส่วนของเรือจนถึงท้ายเรือ กงมีหน้าที่เป็นโครงกระดุกหรือโครงสร้างช่วยยึดไม้กระดานที่วางซ้อนกันขึ้นไปให้ติดกับกงด้วยตะปู ทำให้ลำเรือมีความแข็งแรงขึ้นเมื่อลำเรือมีความสมบูรณ์แล้วจึงมีการต่อเติมส่วนหัว ส่วนท้าย กราบเรือและส่วนประกอบต่างๆของลำเรือ ขั้นสุดท้ายคือ การทาสีและเขียนลวดลายจิตรกรรมให้มีสีสันสวยงามพร้อมที่จะออกเรือเพื่อการทำประมงด้วยความภาคภูมิใจ

ภาพที่ 5.11 : ภาพการต่อเรือกอกและ

จึงอาจกล่าวได้ว่าการที่ชาวประมงพื้นบ้านจะได้เรือใหม่ลำหนึ่งนั้นไม่เพียงแต่จะต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานมาก แต่พวกเขายังจะต้องเตรียมเงินทุนสำหรับการสร้างเรือใหม่ลำละ 50,000 - 250,000 บาท ขึ้นอยู่กับความมีชื่อเสียงและฝีมือของช่างต่อเรือ ขนาดของเรือ รูปทรงเรือ ลักษณะของไม้ที่เลือกใช้รวมทั้ง

ลวดลายของเรือ ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้นเมื่อชาวประมงพื้นบ้านมีเรือเป็นของตนเอง พวกเขาจึงดูแลรักษาเรือของตนเองยิ่งกว่าทรัพย์สินทั้งปวงที่พวกเขามีอยู่ ทั้งนี้เพราะเรือเป็นเครื่องมือที่ทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนไปเป็นปัจจัยในการดำรงชีพทุกชนิดได้

ความยากลำบากที่กว่าชาวประมงพื้นบ้านจะได้เป็นเจ้าของเรือสักหนึ่งลำดังได้กล่าวมาข้างต้น จึงส่งผลให้เมื่อเรือของพวกเขาชำรุด เสียหาย พวกเขาจึงได้พยายามหาแนวทาง วิธีการในการซ่อมบำรุงรักษาอย่างเต็มกำลังความสามารถเพื่อรักษาเรือของตนเองให้ออกทำการประมงได้อย่างปลอดภัย

ในอดีตที่ผ่านมา เมื่อเรือของชาวประมงพื้นบ้านอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม จะต้องมีการซ่อมแซมบำรุงรักษา แต่การซ่อมบำรุงในแต่ละครั้งจะต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก ซึ่งถ้าหากเป็นเรือไม้ในสภาพเก่า จะต้องซ่อมแซมประมาณ 3 -4 ครั้ง ในรอบ 1 ปี ซึ่งการซ่อมแซมแต่ละครั้งนั้นจะมีขั้นตอนและกระบวนการที่ซับซ้อนหลายประการ รวมทั้งยังมีค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมไม่ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อครั้ง ซึ่งจะเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นให้กับชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถหาเงินทุนมาใช้ในการซ่อมแซมได้ ก็จำเป็นต้องทิ้งเรือไปประกอบอาชีพอย่างอื่นก่อนชั่วคราว เพื่อจะได้มีรายได้เก็บออมไว้เป็นเงินทุนสำหรับการซ่อมแซมเรือของตนเองให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานต่อได้ ซึ่งก็มีชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่หลายรายได้เลือกใช้วิธีลักลอบอพยพไปขายแรงงานอย่างผิดกฎหมายในประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น

มาในปัจจุบันนี้ วิธีคิดในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพได้มีการนำไฟเบอร์กลาส มาปรับใช้ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านแล้วยังเป็นการลดการตัดไม้ทำลายป่าอีกด้วย เนื่องจากการต่อเรือใหม่ของชาวประมงพื้นบ้านจำเป็นต้องใช้ไม้ขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งการซ่อมแซมเรือประมงด้วยด้วยวิธีการเดิมก็จะต้องมีการตัดต้นไม้ เพื่อนำไม้มาซ่อมเรือ ในส่วนที่ชำรุดใช้งานไม่ได้ การซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านโดยใช้วัสดุไฟเบอร์กลาสนั้นจึงนับได้ว่าเป็นนวัตกรรมที่ชาวประมงพื้นบ้านบางส่วนในพื้นที่ จ.ปัตตานี ได้มีโอกาสไปเรียนรู้จากหน่วยงานของกรมประมงในระดับจังหวัด และนำมาสู่การปรับใช้ในการซ่อมแซมเรือกอและท้ายตัดที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

2) วิธีปฏิบัติ ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส

ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส ทางโครงการวิจัยสามารถจำแนกเปรียบเทียบถึงวิธีปฏิบัติระหว่างในอดีตกับปัจจุบันได้ ดังนี้

ตารางที่ 5.3 : ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงถึงวิธีปฏิบัติระหว่างในอดีตกับปัจจุบัน

วิธีปฏิบัติ	อดีต	ปัจจุบัน
1.ระยะเวลาในการซ่อมบำรุง	ครั้งละ 7 วัน ต่อครั้ง ในทุกๆครั้งของการซ่อมบำรุง	-ครั้งละ 7 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งแรก -ครั้งละ 1 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งต่อไป เพราะไม่ต้องใช้เวลาในการหุ้มเรือ
2.งบประมาณที่ใช้ในการซ่อมบำรุง	ครั้งละประมาณ 2,300 บาทต่อครั้ง ในแต่ละปีต้องซ่อมแซม 3-4 ครั้ง คิดเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ 6,900 – 9,200 บาท ต่อปี สำหรับเรือขนาด 6-7 เมตร หากเรือยาวกว่า 7 เมตร ก็มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น	ล่ำละ 2,700-3,500 บาท ต่อครั้ง
3.เงื่อนไขพิเศษในการซ่อมบำรุง	-สามารถซ่อมบำรุงแบบปัจเจกบุคคลได้ ไม่จำเป็นต้องรอความพร้อมของเพื่อนบ้าน -ชาวประมงพื้นบ้านเกือบทุกคนมีทักษะพื้นฐานในการซ่อมบำรุงเรือ ด้วยการขันเรือและสีกันเปรียง	-สามารถซ่อมบำรุงแบบปัจเจกบุคคลได้แต่มีค่าใช้จ่ายสูงจึงทำให้มักรวมกลุ่มกันซ่อมบำรุงเรือ -จำเป็นต้องรอให้สมาชิกคนอื่นๆ พร้อมเพื่อซ่อมบำรุงพร้อมกัน ในขณะที่เรือที่ชำรุดทรุดโทรมมาก จะไม่สามารถออกทำการประมงได้ไกลจากฝั่งนัก -ต้องมีทักษะความรู้เฉพาะด้านในการซ่อมบำรุงเรือด้วยไฟเบอร์กลาส
4.ความสามารถในการใช้งานหลังการซ่อมบำรุง	ใช้งานได้สั้น ในแต่ละปีต้องซ่อม 3-4 ครั้ง	ใช้งานได้ยาวนาน รวม 10 ปี เพราะเป็นการนำไฟเบอร์กลาสมาหุ้มเรือทั้งลำ

ตารางที่ 5.4: ตารางแสดงการเปรียบเทียบถึงวัตถุ/สิ่งของในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานระหว่างในอดีตกับปัจจุบัน

3) วัตถุ/สิ่งของในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

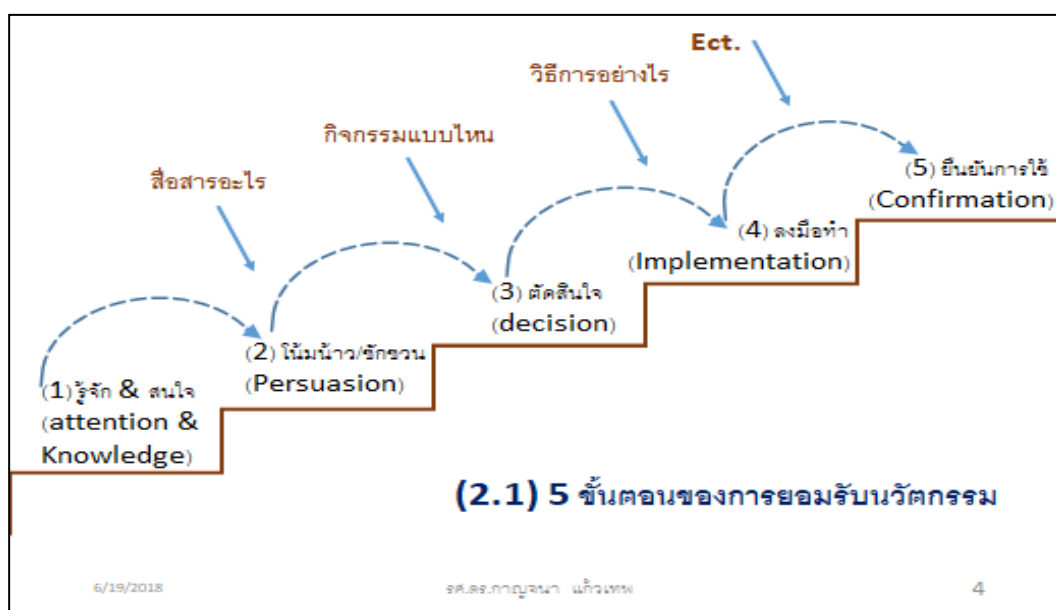
วัตถุ/สิ่งของ	อดีต	ปัจจุบัน
1.วัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมบำรุง	-ไม้ -ผงชั้นเรือ -สีกันเปรียง -น้ำมันยางนา -กระสอบปอสับละเอียด -สีน้ำมัน -ทินเนอร์ผสมสี -แปรงทาสี -น้ำมันก๊าด	1)ขั้นตอนการขัดผิวเรือ -เครื่องเจียร -แผ่นกระดาษทรายแบบกลมขนาด 4 นิ้ว -ลูกกลิ้งพร้อมด้ามจับ -หน้ากากปิดจมูก -แว่นตา -ถุงมือ 2) ขั้นตอนการทาสีตัวเรือ -หน้ากากสำหรับปิดปากและจมูก -น้ำยาไฟเบอร์กลาสผสมเสร็จ -ตัวเร่งปฏิกิริยา -ภาชนะสำหรับใส่สีผสมไฟเบอร์กลาส -ลูกกลิ้งพร้อมด้ามจับ -ทินเนอร์ -สีฝุ่น
2.สถานที่ในการซ่อมบำรุง	ณ.สถานที่ที่เรือจอด เช่นบริเวณลำคลองใกล้บ้าน	ณ.สถานที่ที่เป็นที่ที่กลางของชุมชน เป็นสถานที่โล่งกว้างของชุมชน
3.ขั้นตอนในการซ่อมบำรุงเรือ ประมงพื้นบ้าน	<u>1. การเตรียมพื้นผิวเรือ</u> ประกอบด้วย 1)การนำเรือขึ้นจากน้ำมาตากแดดให้แห้ง 2) เมื่อเรือแห้ง เริ่มขูดเพรียงออก 3)ขูดขี้ชันเก่าที่อยู่ระหว่างร่องไม้กระดานเรือออก 4)รอให้แห้งสนิทประมาณ1-2 วัน <u>2.การซ่อมบำรุงเรือ</u> 1)ผสมชั้นเรือ ประกอบด้วยน้ำมันยางนา กระสอบปอสับละเอียด และผงชั้นเรือ 2)ใช้ส่วนผสมข้างต้นไปทา/ชั้น	<u>1.การเตรียมพื้นผิวเรือ</u> ประกอบด้วย 1)การตรวจสอบสภาพเรือ 2)การซ่อมและตอกตะปู

	บริเวณระหว่างร่องไม้เรือให้เต็มพื้นที่ 3)รอให้พื้นที่ที่ทาชันเรือแห้งใช้เวลาประมาณ 3-4วัน 4)ทาสีกันเปรียงใต้ท้องเรือ รอให้สีกันเปรียงแห้ง <u>3.การตกแต่ง โดยการทาสีภายนอกตัวเรือให้สวยงาม</u> <u>รวมระยะเวลาในการซ่อมบำรุงเรือ 1 ลำ : 7-10วัน</u>	3)การพลิกเรือ/คว่ำเรือ 4)การทำความสะอาดพื้นผิวเรือ 5)การชุบซีชันในร่องรอยต่อของแผ่นไม้ของเรือ 6)การขัดสี 7)การทาน้ำยาไฟเบอร์กลาส 8)การอุดและป้ายปูนทลคัมในร่องแผ่นไม้หรือรอยแตกของเนื้อไม้ 9)การขัดปูนทลคัม
--	--	--

		<u>2.การหุ้มและเคลือบพื้นผิวเรือด้วยไฟเบอร์กลาส</u> ประกอบด้วย 1)การเตรียมใยแก้ว 2)การหุ้มเรือด้วยใยแก้ว 3)การเคลือบใยแก้วน้ำยาไฟเบอร์กลาส <u>3.การตกแต่ง</u> การตกแต่งเรือเพื่อ 1) ในการกลึงน้ำยาไฟเบอร์กลาสกับใยแก้ว อาจจะมีส่วนที่เป็นเศษเสี้ยวของใยแก้วที่ผสมกับน้ำยาไฟเบอร์กลาสจับตัวจนกลายเป็นของแข็งเหมือนกระจกจะมีความแหลมคมมากพร้อมที่จะบาดทุกส่วนที่สัมผัส เช่น เนื้ออ่อนเมื่อวางในทะเลแล้วไปสัมผัสส่วนที่เป็นเศษเสี้ยวของใยแก้ว ทำให้อวนเกินฉีกขาดเสียหายไป 2)การตกแต่งเรือโดยการทาสีเรือจะทำให้เรือมีความทนทานมากขึ้นและทำให้จดจำได้ง่าย เมื่อประสบเหตุในทะเล เรือของเพื่อนที่อยู่ใกล้จะจดจำได้ง่ายและสามารถช่วยเหลือลากเรือเข้าฝั่งได้
--	--	---

		3) การตกแต่งเรือประกอบด้วย 1)การขัดผิวเรือ และ 2)การทำสีตัวเรือ รวมระยะเวลาในการซ่อมบำรุงเรือ 1 ลำ : 7-10วัน
--	--	--

5.3.2 ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส

ทีมวิจัยและสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้วิเคราะห์และเห็นว่า การที่ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานียอมรับการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานเป็นนวัตกรรมของชุมชน ก็เพราะในช่วงปี 2540 มีตัวแทนของชุมชนได้มีโอกาสไปเรียนรู้จากช่างต่อเรือกอลและท้ายตัดคนหนึ่งที่บ้านดาโต๊ะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนเรียกผู้รู้ท่านนี้ว่า “ช่างเฮง” เดิมทีช่างเฮง เคยเป็นคนงานในเรือซ่อมเรือประมงขนาดใหญ่ในพื้นที่แถบภาคกลางมากกว่า 10 ปี เมื่อย้ายกลับมาอยู่ชุมชนที่ปัตตานี จึงได้นำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปปรับใช้ในการซ่อมเรือกอลและท้ายตัดที่เป็นเรือไม้ในหมู่บ้านของตนเอง ในช่วงแรกที่ได้เริ่มทดลองทำ สมาชิกในชุมชนไม่นิยม เพราะวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาสมีราคาค่อนข้างแพง และหาซื้อได้ยากในจังหวัดปัตตานี แต่ภายหลังจากนั้นประมาณ 5 ปี คือ ช่วงปี พ.ศ. 2545 การใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะวัสดุอุปกรณ์สามารถหาซื้อได้ง่ายขึ้นในจังหวัดปัตตานี ราคาก็ไม่สูงมากนัก และที่สำคัญคือ คุณสมบัติของไฟเบอร์กลาส เหมาะสำหรับการซ่อมเรือประมงพื้นบ้านที่มีสภาพแทบจะใช้งานไม่ได้แล้ว

ภาพที่ 5.12 : เรือที่ผ่านการซ่อมแซมด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาสแล้ว

ในปัจจุบันนี้ การใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ได้ถูกยืนยันการใช้งาน(Confirmation) มาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านได้มากกว่า 6,000 บาท/ปี/ราย นอกจากนี้ ยังเป็นการยืดอายุการใช้งานของเรือที่ทำจากไม้ให้สามารถใช้งานได้นานขึ้น และประการสำคัญการพัฒนากระบวนการในการเรียนรู้ในประเด็นดังกล่าวจะเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการหนุนเสริมให้เกิดการทำประมงอย่างพอเพียงอย่างเข้าใจทรัพยากรและเงื่อนไขทางธรรมชาติอีกด้วย

5.3.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ในที่นี้จะขอกล่าวถึง ใน 2 ประการ ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

5.3.3.1.ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม

นวัตกรรมการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน เป็นสิ่งใหม่ที่พัฒนามาจากประสบการณ์ของผู้ใช้นวัตกรรม มีลักษณะเฉพาะตัวซึ่งสามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหา หรือเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ประโยชน์ได้ตามสถานการณ์และความต้องการของชาวประมงพื้นบ้านในแต่ละชุมชน ดังนั้นลักษณะของตัวนวัตกรรมเองจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจ (persuasion) ให้เกิดการยอมรับ และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลักษณะของนวัตกรรมการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

1) ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage)

ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและผู้ยอมรับนวัตกรรมการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานกลุ่มต่างๆ สามารถรับรู้ได้เชิงประจักษ์หรือเชื่อได้ว่านวัตกรรมในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่หมดสภาพการใช้งานในยุคปัจจุบันนี้มีคุณสมบัติที่ดีกว่าสิ่งที่มีอยู่เดิมในอดีต ทั้งนี้เพราะ ไฟเบอร์กลาสหรือใยแก้ว เป็นวัสดุสังเคราะห์ชนิดหนึ่ง ซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางในอุตสาหกรรมยานยนต์ ชิ้นส่วนยานยนต์ ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยใยแก้ว ไฟเบอร์กลาสหรือใยแก้วนับได้ว่า เป็นวัสดุที่เป็นอรรถประโยชน์ที่มีการนำมาใช้ในหลากหลายรูปแบบกันไป ไฟเบอร์กลาสหรือใยแก้ว เกิดจากการหลอมละลายและแข็งตัวของซิลิกา ซึ่งเป็นวัตถุดิบจากใยแก้วที่ผ่านการเผาในอุณหภูมิสูงๆ ประมาณ 1,000 องศาขึ้นไป ใช้เวลาตั้งแต่ 50 -800 นาที ในการซ่อมเรือไฟเบอร์กลาส

ไฟเบอร์กลาสมีคุณสมบัติที่ตอบสนองต่อความต้องการใช้งานของชาวประมงพื้นบ้าน จึงเป็นอีกเหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนยอมรับนวัตกรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี โดย ไฟเบอร์กลาสมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ

- 1) ไม่เป็นสนิมและทนต่อการกัดกร่อน
- 2) ผลิตรถไฟเบอร์กลาสทนต่อความร้อนได้ดีมาก สามารถทนอุณหภูมิตั้งแต่ - 30 ถึง + 12 ขึ้นอยู่กับชนิดของเรซินที่เลือกใช้
- 3) น้ำหนักเบาประหยัดค่าก่อสร้าง ด้วยน้ำหนักที่เบาว่าเหล็กถึง 4 เท่า ทำให้สะดวกต่อการยกประกอบและติดตั้ง ช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย
- 4) โครงสร้างแข็งแรง ป้องกันการรั่วซึมหรือแตกร้า
- 5) ไม่เน่าเปื่อยหรือผุกร่อน ทนทุกสภาวะสิ่งแวดล้อม คงรูปเดิมได้ดี ไม่มีการหด
- 6) ผิวเรียบเนียนทำให้แรงเสียดทานต่ำ
- 7) เป็นฉนวนไฟฟ้าและไม่นำความร้อน
- 8) สีสวยสดใส ทนต่อแสงแดดและแสงยูวี

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าว จึงทำให้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาส สามารถที่จะประยุกต์ใช้ในการซ่อมเรือประมงพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี ประกอบกับหากได้ศึกษาเรียนรู้จนเกิดความชำนาญ จะกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ชุมชนประมงพื้นบ้านต้องการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ในการซ่อมเรือของตนเอง รวมทั้งจะเป็นอาชีพเสริมในการเลี้ยงดูครอบครัวต่อไปได้

การใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน สามารถลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านได้มากกว่า 6,000 บาท/ปี/ราย นอกจากนั้นยังเป็นการยืดอายุการใช้งานของเรือที่ทำจากไม้ให้สามารถใช้งานได้นานขึ้นอีกด้วย

2) ความซับซ้อน (Complexity)

นวัตกรรมไฟเบอร์กลาส จัดได้ว่า เป็นนวัตกรรมอาจจะมีความซับซ้อนบ้าง ผู้ใช้จำเป็นต้องมีความรู้และทักษะในเรื่องดังกล่าว แต่ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการจัดการอบรมให้

ความรู้ พัฒนาทักษะให้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน โดยสามารถจำแนก กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี สามารถแบ่งเป็นช่วงๆได้ดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคการเรียนรู้จากภายนอก

ในปี พ.ศ. 2547 หลังจากที่นวัตกรรมการใช้ไฟเบอร์กลาสเป็นที่นิยม และมีการถูกกล่าวถึงใน หมู่ชาวประมงพื้นบ้านในละแวกหมู่บ้านดาโต๊ะและหมู่บ้านข้างเคียง ทางชุมชนจึงได้มีการปรึกษาหารือหา แนวทางกันอย่างจริงจัง ในการที่จะนำความรู้ในเรื่องไฟเบอร์กลาสมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนประมง พื้นบ้านในการแก้ไขปัญหาเรือที่มีสภาพทรุดโทรม หมดยุคการใช้งานให้กลับมาใช้งานได้อีกครั้งหนึ่ง แต่ ในขณะที่เดียวกันความที่เป็นนวัตกรรมใหม่ ชุมชนประมงพื้นบ้านไม่เคยพบเห็นและไม่เคยมีประสบการณ์มา ก่อน จึงทำให้หลายคนไม่มั่นใจในนวัตกรรมนี้ ทางโครงการร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัด ปัตตานีขออาสาสมัครผู้ที่มีความสนใจและตั้งใจในการเรียนรู้ การใช้วัสดุไฟเบอร์กลาส จำนวน 20 คน ที่ เป็นสมาชิกของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีให้เข้ามาฝึกอบรมเรียนรู้โดยการปฏิบัติการจริง กับช่างเอง จากหมู่บ้านดาโต๊ะ โดยทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้ประสานกับช่างเอง และช่างเองมีความยินดีเป็นอย่างมาก ที่จะนำความรู้ของตนเองไปเผยแพร่ให้คนรู้มากขึ้น และให้ความรู้ นั้น เป็นประโยชน์กับคนอื่นๆต่อไป ในการดำเนินการฝึกอบรมปฏิบัติการในครั้งแรก ทางสมาคมชาวประมง พื้นบ้านจังหวัดปัตตานี ได้ใช้งบประมาณของสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีในการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ ในการซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาส และสมาชิกผู้รับการอบรมได้นำเรือของตัวเองจำนวน 3 ลำ มา ใช้ในการฝึกปฏิบัติ

ในยุคนี้เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมเรือโดยบุคคลภายนอกที่มาให้ ความรู้กับคนภายในชุมชน และเป็นองค์ความรู้ที่มาจากภายนอก จึงทำให้ชุมชนไม่มั่นใจนักในการนำมาใช้ ประโยชน์ในชุมชน มีข้อสงสัยมากมายจากสมาชิกในชุมชน เช่น เรือที่ผ่านการซ่อมจะมีสภาพเป็นอย่างไร สามารถใช้งานได้จริงหรือไม่ มีความทนทานมากน้อยแค่ไหน การดูแลรักษาเรือต้องทำอะไร คู่กับการ ลงทุนหรือไม่ คำถามเหล่านี้จำเป็นที่จะต้องร่วมกันหาคำตอบให้กับชุมชนและคนใช้เรือ เพื่อที่จะได้มั่นใจ ว่า นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสสามารถใช้ได้จริงกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี หลังจากการฝึกอบรมใน ครั้งแรกนี้ ผู้เข้าร่วมการอบรมต้องใช้เวลาในการค้นหาคำตอบถึง 3 ปี จึงทำให้ชุมชนเริ่มมีความมั่นใจใน องค์ความรู้นี้ มีการถกเถียง การพิสูจน์โดยการนำเรือที่ซ่อมแซมด้วยไฟเบอร์กลาสไปลองใช้โดยคนที่ไม่ มั่นใจ กระบวนการเหล่านี้คือ กระบวนการค้นหาความจริงที่ชุมชนได้พิสูจน์เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นต่อองค์ ความรู้ใหม่ที่ชุมชนจะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต

ยุคที่ 2 การสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน

เมื่อผ่านการพิสูจน์องค์ความรู้ใหม่โดยชุมชนแล้วทำให้ชุมชนเกิดความมั่นใจ และมีความ ต้องการที่จะนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาใช้กับเรือประมงของตนเอง แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่อง ค่าใช้จ่ายที่ยังสูงอยู่ จึงทำให้ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ประสานของงบประมาณจากศูนย์

อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ให้สนับสนุนงบประมาณในการจัดหาวัสดุ ซึ่งได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี ในการอบรมครั้งนี้ ทางสมาคมฯ ก็ยังคงเสนอให้ช่างเองเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ จนแต่ละคนสามารถที่จะลงมือปฏิบัติซ่อมเรือของตนเองได้ดีตามขั้นตอนที่ช่างเองได้เคยสอนไว้

3) การสังเกตเห็นได้ / สาสิตได้ (Observability)

การซ่อมเรือด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสและแตะต้องได้จริงๆ จึงส่งผลให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้ไม่ยากนัก

จากการพูดปากต่อปาก ระหว่างชาวประมงพื้นบ้านที่ทำการประมงอยู่ในทะเล และตามร้านน้ำชาต่างๆ ในแต่ละชุมชนประมง เรือที่ถูกใช้ในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการที่ได้ถูกกล่าวถึงในหัวข้อข้างต้น ได้มีสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านทั้งในชุมชนเดียวกันและชุมชนข้างเคียงทยอยมาดูเพื่อประจักษ์กับตนเองว่าเรือมีสภาพเป็นอย่างไร ยังสามารถใช้งานได้เป็นอย่างดีหรือไม่ อย่างไร ซึ่งสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านที่มาพิสูจน์ด้วยตนเองต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พวกเขาอยากเรียนรู้การซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาส เพราะมีเช่นนั้น พวกเขาจะต้องหาซื้อเรือลำใหม่ เพราะทนต่อสภาพเรือที่ร้าวและต้องใช้งบประมาณในการซ่อมแซมที่มากเกินไปจนถึงขั้นที่ตัวเองมีอยู่ และต้องใช้เวลาในการซ่อมแซมเรือบ่อยครั้งจนพวกเขา แทบจะไม่มีเวลาออกทะเลหารายได้เลย

4) การทดลองได้ (Trialability)

ทางสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านที่สนใจในการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส ได้มีการทดลองนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม รวมกลุ่มกันไปทดลองซ่อมแซมเรือที่ชำรุด เสียหายของตนเอง จึงทำให้สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านรับรู้ได้ว่าการซ่อมแซมเรือด้วยไฟเบอร์กลาสอาจจะดูยากในระยะเริ่มต้น แต่เมื่อได้เรียนรู้และทดลองทำด้วยตนเองแล้วก็พบว่า เป็นทักษะที่พวกเขาสามารถทำได้ด้วยตนเอง และมีประโยชน์ต่อพวกเขาเองโดยตรง

นอกจากนั้น สมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน ยังได้มีการทดลองบันทึกข้อมูลเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและความสามารถในการใช้งานหลังการซ่อมแซมเรือ สำหรับการซ่อมแซมเรือด้วยวิธีแบบเดิมคือการขันเรือ กับการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมแซม ดังนี้

ตารางที่ 5.5 ตารางแสดงการเปรียบเทียบการซ่อมแซมเรือด้วยวิธีแบบเดิมกับการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมแซม

ประเด็น	การซ่อมเรือแบบการขันเรือ (แบบดั้งเดิม)	การซ่อมแซมเรือโดยใช้ไฟเบอร์ กลาส
1.งบประมาณในการซ่อมแซมเรือ	ครั้งละประมาณ 2,300บาทต่อ ครั้ง ในแต่ละปีต้องซ่อมแซม 3-4 ครั้งคิดเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ	ลำละ 2,700-3,500 บาท ต่อครั้ง

	6,900–9,200บาท ต่อปี สำหรับ เรือขนาด 6-7 เมตร หากเรือยาวกว่า 7 เมตร ก็มี ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น	
2.ความสามารถในการใช้งานหลัง การซ่อมบำรุง	ใช้งานได้สั้น ในแต่ละปีต้องซ่อม 3-4 ครั้ง	ใช้งานได้ยาวนาน รวม 10 ปี เพราะเป็นการนำไฟเบอร์กลาส มาหุ้มเรือทั้งลำ

นอกจากการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายและความสามารถในการใช้งานหลังการซ่อมแซมเรือดังตารางข้างต้นแล้ว สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านยังได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสในการปรับใช้ ทดลองใช้ นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ดังนี้

ตารางที่ 5.6 ตารางแสดงข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสในการปรับใช้ ทดลองใช้ นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

จุดอ่อนของนวัตกรรม	การแก้จุดอ่อนของ นวัตกรรม	จุดแข็งของนวัตกรรม	โอกาสในการปรับใช้ นวัตกรรม
1.เป็นความรู้ที่อยู่ในวงจำกัดและ เป็น องค์ ค วาม ร้ ู ส มั ย ไห ม่ ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังขาด ความรู้ความเข้าใจและทักษะใน การใช้ไฟเบอร์กลาสเพื่อการ ซ่อมแซมเรือ	1.ค้นหาชาวประมง พื้นบ้านที่มีทักษะความรู้ ในการใช้นวัตกรรมไฟ เบอร์กลาส และสร้าง การเรียนรู้ พัฒนาให้มี ทักษะสามารถเป็น วิทยากรในระดับชุมชน ถ่ายทอดความรู้ให้กับคน ในชุมชนเพื่อให้เกิดการ เรียนรู้อย่างแพร่หลาย มากขึ้น อีกทั้งจะเป็นการ สร้างผู้รู้รุ่นต่อไปใน ชุมชน		
-การซ่อมแซมเรือแบบดั้งเดิมนั้น เป็นการซ่อมแซมเรือตามสภาพ ความชำรุด หากมีรอยร้าวก็จะใช้	ควรให้มีการรวมกลุ่ม ชาวบ้านในการซ่อมแซม เรือแต่ละครั้งเพื่อร่วมกัน	1.ทำให้เรือที่มีสภาพ ชำรุดทรุดโทรม สามารถ กลับมาใช้งานได้อีก	1.สร้างโอกาสให้คนใน ชุมชนและต่างชุมชนได้มี การทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่ง

วิธีการลงซีชันเรือเพื่ออุดรอยรั่วของเรือ งบประมาณที่ใช้ก็เป็นจำนวนน้อย แต่ถ้าหากมีความชำรุดหลายๆจุด หรือหลายๆครั้ง ก็ต้องมีการซ่อมแซมบ่อยครั้ง ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมจึงสูงขึ้น -ส่วนการซ่อมแซมด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาสนั้น เป็นการซ่อมแซมครั้งเดียวโดยการไ้ใช้แก้วห่อหุ้มเรือซึ่งทำให้เรือมีสภาพที่แข็งแรงและคงทนสามารถยืดอายุการใช้งานได้อีกยาวนาน แต่ทั้งนี้การซ่อมแซมด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาสมีค่าใช้จ่ายที่สูง ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านไม่มีต้นทุนสำหรับการซ่อมแซมด้วยวิธีดังกล่าว	ลงขันในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น จึงจะเป็นการลดต้นทุนการซื้อวัสดุต่อรายให้ต่ำลงได้ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างโอกาสให้เกิดการทำงานร่วมกันอีกด้วย	2.เรือมีความแข็งแรง คงทน สามารถยืดอายุการใช้งานได้อีกนาน 3.สามารถลดต้นทุนในการซ่อมแซมเรือในแต่ละครั้ง 4.ลดปริมาณการตัดไม้เพื่อใช้ซ่อมแซมเรือลง	จะเป็นพื้นฐานในการนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ 2.สามารถเป็นอาชีพเสริมในการสร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน 3.นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
--	---	---	--

ดังนั้นระดับของนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นผลจากการทดลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลได้จริง จึงทำให้ นวัตกรรม การซ่อมแซมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาสได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

5) ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility)

การซ่อมแซมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาสเป็นนวัตกรรมที่จัดได้ว่าสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยม สอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้เพราะเรือประมงเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญในการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้าน การซ่อมแซมเรือของชาวประมงพื้นบ้าน ยังมีความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าการมีเพียงเรือที่พร้อมออกทำการประมงเพื่อการยังชีพได้ หากแต่การมีเรือประมงพื้นบ้านคือยุทธวิธีหนึ่งในการหนุนเสริมให้เกิดการทำประมงอย่างพอเพียง อย่างเข้าใจทรัพยากรและเงื่อนไขทางธรรมชาติ โดยการใช้เรือกอลและท้ายตัดที่เข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยพลังการผลิต (Production force) ที่ต่ำ เป็นการผลิตซ้ำภูมิปัญญาในการทำการประมงของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อเป็นการส่งเสริมและสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับบริบททางกายภาพ และทักษะที่มีอยู่ให้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่แล้ว การผลิตซ้ำภูมิปัญญาดังกล่าวยังเป็นกระบวนการในการสร้างเสริมความมั่นใจให้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านว่าพวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้การปรับใช้ความรู้ที่มีอยู่ โดยไม่หันเหไปทำการประมงแบบทำลายล้าง ที่

สามารถจับสัตว์น้ำได้คราวละมากๆ อันเป็นลักษณะการทำประมงแบบฉาบฉวย ที่ก่อให้เกิดประโยชน์เฉพาะหน้า เฉพาะตัวบุคคลเป็นสำคัญอีกด้วย

5.3.3.1 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม

การที่บุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหรือไม่ ปัจจัยหนึ่งก็คือตัวของผู้รับนวัตกรรมนั่นเอง เพราะถึงแม้ว่านวัตกรรมและเทคโนโลยีจะมีลักษณะที่ดีและเหมาะสมเพียงใด แต่ผู้รับนวัตกรรมนั้นไม่มีความพร้อมที่จะยอมรับและปฏิบัติ นวัตกรรมนั้นก็ไร้ความหมาย

Rogers (1995) ได้จำแนกลักษณะของบุคคลที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 ประเภท คือ

5.3.3.1.1 Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม สำหรับการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านคือกลุ่มแกนนำสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี (ประมาณ 10 คน) เป็นกลุ่มแรกในสังคม เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสได้ไปพบเห็น เรียนรู้เรื่องราวการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านด้วยวิธีการที่แตกต่างหลากหลายจากชุมชนอื่นๆ และพบเห็นวิธีการในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านที่น่าจะนำมาเรียนรู้ ปรับใช้กับชุมชนประมงพื้นบ้านของตนเองได้

5.3.3.2 Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า สำหรับการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านคือ กลุ่มแกนนำชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพเก่ามาก กลุ่มคนเหล่านี้มีจำนวนประมาณ 6-10 คนในแต่ละชุมชน มีโอกาสได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแกนนำในชุมชนอื่นๆ แต่เงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญคือกลุ่มแกนนำชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้จะต้องมีเรือประมงที่อยู่ในสภาพที่ชำรุด เสียหาย และต้องซ่อมแซมบ่อย จนไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเรือประมงด้วยวิธีการแบบเดิมได้อีก ในขณะเดียวกันก็ยังไม่สามารถมีเงินในจำนวนมากเพียงพอที่จะไปจัดหาเรือลำใหม่ได้ พวกเขาจึงเป็นกลุ่มคนที่พร้อมจะทดลองนำนวัตกรรมมาปรับใช้กับเรือประมงของตนเอง เพื่อให้สามารถนำเรือออกทำการประมงได้ต่อไป

นอกจากนี้คนกลุ่มนี้ยังเล็งเห็นว่าการเรียนรู้การซ่อมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาส จะเป็นความรู้ที่สามารถติดตัวพวกเขาไปอีกนาน พวกเขาสามารถใช้ความรู้ของตัวเองที่มีอยู่ซ่อมแซมเรือประมงของตัวเองทันที นอกจากนี้ยังสามารถช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่ยังซ่อมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาสไม่เป็นอีกด้วย และสำหรับผู้ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษ พวกเขาสามารถที่จะนำความรู้เกี่ยวกับการซ่อมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาสไปประกอบเป็นอาชีพซ่อมเรือโดยใช้วัสดุไฟเบอร์กลาสให้กับเพื่อนบ้านต่างชุมชนได้อีกด้วย

5.3.3.3 Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก สำหรับการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านคือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพที่เก่า ชำรุดมาก ในขณะเดียวกันก็มีฐานะยากจน กลุ่มคนเหล่านี้มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้าน และมีลักษณะยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยเพราะการซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาส เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ด้วยตา จับต้องได้ในเชิงวัตถุ

เรียนรู้และถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มคนต่างๆได้ในระดับหนึ่ง การได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง ประกอบกับ เรือประมงของตนเองอยู่ในสภาพชำรุดเสียหาย และไม่คล่องตัวด้านรายได้ที่จะนำมาใช้จ่าย เป็นค่าซ่อมบำรุงเรือด้วยวิธีการแบบเดิมที่ต้องซ่อมบ่อยๆได้ และเมื่อทำแล้วก่อให้เกิดประโยชน์กับ ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ของชุมชน และในมิติของการใช้ตัวชี้วัดการดำเนินงานก็สามารถสร้างตัวชี้วัด ได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพกลุ่มคนเหล่านี้จึงพร้อมร่วมกับเพื่อนบ้านในการซ่อมบำรุงเรือด้วยไฟเบอร์ กลาส

5.3.3.4 Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง สำหรับการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านคือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพที่ กลางเก่า กลางใหม่ เรือประมงอยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้ดี ไม่มีรอยร้าวที่ต้องซ่อมบำรุงมากนัก เป็น กลุ่มคนในชุมชนที่ยังไม่อยู่ในสภาวะที่บีบคั้น กดดันให้ต้องรีบตัดสินใจเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงของตนเอง เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว คนกลุ่มนี้จึงรอดูสถานการณ์ รอดิตตามผลที่เกิดขึ้นจากการซ่อมบำรุงเรือ ด้วยไฟเบอร์กลาสของคนกลุ่มอื่นๆในชุมชนว่าการซ่อมเรือด้วยการใช้ไฟเบอร์กลาสนั้น ชาวประมงพื้นบ้าน สามารถทำได้ด้วยตัวเองได้จริงหรือไม่ เมื่อซ่อมแล้ว เรือจะสามารถใช้งานได้จริงหรือไม่ อย่างไร รวมทั้ง สามารถลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเรือได้อย่างไร และหากผลจากการดำเนินงานของคนกลุ่มอื่นๆใน ชุมชนเป็นที่พึงพอใจต่อตนเอง คนกลุ่มนี้ก็จะพร้อมจะยอมรับและเข้าร่วมในกิจกรรมในที่สุด

5.3.3.5 Laggards : กลุ่มคนล่าช้า สำหรับการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการ ซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้านประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือในสภาพใหม่ พวกเขาจึงไม่อยู่ในสภาวะบีบคั้นที่จะต้องซ่อมบำรุงเรือ จึงไม่สนใจในนวัตกรรมการซ่อมเรือแบบใหม่ๆที่เข้า มาสู่ชุมชน และ กลุ่มที่ 2) คือกลุ่มช่างต่อเรือ/ช่างซ่อมเรือ /ช่างไม้ ซึ่งเป็นกลุ่มคนหลักที่รับจ้างซ่อมบำรุง เรือประมงพื้นบ้านด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมมาช้านาน กลุ่มคนเหล่านี้จัดเป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบเมื่อมีการ นำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมเรือประมง ส่งผลให้พวกเขามีรายได้ลดน้อยลงทั้งจากการซ่อม เรือ และการสั่งต่อเรือลำใหม่ๆ ทั้งนี้เพราะเมื่อใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมเรือแล้ว เรือประมงจะสามารถใช้ งานต่อได้อีกเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งทำให้มีลูกค้ามาสั่งต่อเรือลำใหม่ลดน้อยลง

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผล

โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมการชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมการชุมชน จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

โครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมการชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี สามารถสรุปผลการศึกษาได้ 2 ส่วน คือ

6.1.1 ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีที่เอื้อต่อการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมการชุมชน

6.1.1.1 ชุดความรู้ที่ปรากฏของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในนามของ “สมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี” ประกอบด้วยชุดความรู้ต่างๆ ดังนี้

- ชุดความรู้เรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

การฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี มีการดำเนินกิจกรรม 3 ด้าน ควบคู่กัน ประกอบด้วย (1) การจัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์ทะเล (2) การเพิ่มปริมาณและความหลากหลายให้กับทรัพยากรสัตว์น้ำ (3) การป้องกันประมงที่กระทำผิดกฎหมาย

- ชุดความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

ในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายๆที่น่าสนใจอยู่ 6 ประการด้วยกัน คือ (1) ภูมิปัญญาในการสังเกตลักษณะทางกายภาพเพื่อการทำประมงอย่างพึ่งพิงธรรมชาติ (2) ภูมิปัญญาการต่อเรือกอลและท้ายตัด (3) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน (4) ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน (5) ภูมิปัญญาการปรับใช้นวัตกรรมไฟเบอร์กลาสเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน และ (6) ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงอวนสามชั้นบางประเภท

- ชุดความรู้เรื่องการอพยพย้ายถิ่นของสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประกอบด้วย

1) ปรากฏการณ์การอพยพของชาวประมงพื้นบ้านที่ปัตตานี โดยมีการศึกษาในเรื่องปัจจัยและแรงจูงใจที่ส่งผลต่อการอพยพไปขายแรงงานที่ประเทศมาเลเซียของสมาชิกจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

2) การปรับตัวของแรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีเมื่อไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

3) ปัญหาที่แรงงานจากชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีประสบเมื่ออพยพไปขายแรงงานที่ มาเลเซีย

4) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการอพยพไปขายแรงงานที่ มาเลเซีย

● **ชุดความรู้เรื่องการพัฒนาทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี**

เกิดจากชาวประมงพื้นบ้านประสบปัญหาต่างๆ เช่น ผลกระทบจากการไปทำงานต่างประเทศและการถูกกดราคาสัตว์น้ำ จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุยเพื่อหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้านให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านและมีการศึกษาค้นหาทุนของชุมชน ซึ่งพบว่า ทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน มี 4 ประการ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนวัฒนธรรม 3) ทุนสติปัญญา และ 4) ทุนความพร้อมของพื้นที่ จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีความพยายามในการฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดทุนของชุมชนประมงพื้นบ้าน โดยการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านทั้งกลุ่มคนที่ไม่มีงานทำ กลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มหญิงหม้ายจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

6.1.1.2 ฐานองค์กร ทั้งในมิติด้านการพัฒนา การทำงานเครือข่าย การบริหารจัดการองค์กร การดำเนินงานวิจัย ฯลฯ

การมีเครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยเป็นเครือข่ายของชาวประมงพื้นบ้านที่มีการรวมตัวกันมาตั้งแต่ปี 2536 และจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลในนาม “สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี” โดยการดำเนินงานของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มุ่งเน้นการทำงานในด้านต่างๆ ดังนี้

● **การสร้างสำนักร่วมชุมชน** ให้ชุมชนเห็นคุณค่าในวิถีชีวิตและจารีตของชุมชน และพร้อมที่จะต่อสู้ สร้างสรรค์ เพื่อดำรงวิถีชีวิตชุมชนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีศักดิ์ศรี อันนำไปสู่การเกิดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาโดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการทรัพยากร

● **การสร้างองค์กรชุมชน** เพื่อเพิ่มอำนาจและศักยภาพในการจัดการหรือประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานของภาครัฐหรืออื่นองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อการสร้างความปลอดภัยในการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน และพัฒนาไปสู่การเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมที่กว้างขึ้น

● **การประสานกับองค์กรภายนอก**

■ **การประสานองค์กรชุมชนภายนอก**

ทำให้เกิดความรู้สึกว่าจะต้องมีการรวมตัวกันแก้ปัญหา จึงได้มีการรวมตัวขึ้นมาเมื่อปี 2536 ตั้งเป็นเครือข่ายระดับอำเภอและระดับจังหวัดขึ้นมา และได้พัฒนาไปสู่กิจกรรมต่างๆ ทั้งในเชิงณรงค์ การ

อนุรักษ์ฟื้นฟู ตลอดจนแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลเพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่มีพลังและเกิดการยอมรับในสังคม

■ **การประสานองค์กร/หน่วยงานของรัฐ** เพื่อนำเสนอปัญหาให้ภาครัฐได้รับรู้ และเชิญเข้ามาดูปัญหา รับรู้วิถีชีวิตของชุมชน และประสานในเรื่องการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากร

● **การใช้งานวิจัย...เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนประมงพื้นบ้าน**

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นสำคัญ การเข้ามาของวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ได้มุ่งเน้นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในบริเวณพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี

6.1.1.3 พื้นที่ และ/หรือสถานการณ์รูปธรรมที่แสดงถึงการแก้ปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การมีพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ชุมชนได้มีวิถีในการจัดการโดยแบ่งเป็น 5 ช่วงสำคัญ ๆ ด้วยกัน คือ

1) **ยุคเริ่มต้นปัญหา** ปี 2516-2529 (13 ปี) : เป็นช่วงที่ชาวบ้านยังไม่รู้ถึงผลกระทบของเครื่องมือประมงอวนรุน จึงไม่รู้สึกรู้สึต่อต้านอะไร คิดว่าเป็นชาวประมงเหมือนกันอาศัยทะเลเดียวกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือแบ่งปันกันไปและเมื่อเริ่มตระหนักว่าเป็นปัญหาเพราะทรัพยากรลดน้อยลงไป ก็ไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐให้เข้ามาดำเนินการ

2) **ยุคแห่งการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา** ปี 2520 – 2525 (5 ปี): ภายหลังการไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ปัญหาต่างๆ ก็ไม่ได้ลดน้อยลง กลับทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงตัดสินใจหันกลับมาแก้ปัญหาด้วย ตนเอง

3) **ยุคการประสานรัฐเพื่อแก้ไขปัญหา** ปี 2526 –2532 (6 ปี) : เมื่อจัดการแก้ปัญหาด้วยตัวเองไม่ได้ ก็ย้อนกลับ ไปหาเจ้าหน้าที่รัฐอีกครั้ง แต่เปลี่ยนจากเจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอเป็นระดับภูมิภาค รวมทั้งไปประสานกับนักการเมือง เพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาด้วย

4) **ยุคท้อถอย** ปี 2533 – 2535 (2 ปี) : เมื่อแก้ไขปัญหาด้วยไม่ได้ก็เกิดความรู้สึกท้อถอยอพยพออกจากชุมชนตนเองไปประกอบอาชีพยังต่างถิ่น คือประเทศมาเลเซีย และไปอย่างผิดกฎหมาย เป็นการลักลอบเข้าเมือง รวมทั้งไปประสบปัญหาต่าง ๆ นานา ทั้งการถูกโกงค่าแรง ถูกจับกุม ตัดยาเสพติด ฯลฯ

5) ยุคแห่งการรวมกลุ่ม: เป็นยุคที่เพิ่งเกิดขึ้น เมื่อประมาณ 9 ปีที่ผ่านมา ภายหลังจากการอพยพไปขายแรงงานยังต่างถิ่น แล้วประสบปัญหา จึงได้กลับมาตั้งหลักที่ชุมชนของตนเอง และเป็นโอกาสที่ได้รับรู้ข้อมูลว่ามีกลุ่มนักวิชาการและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าไปทำงานอยู่ในพื้นที่อำเภอใกล้เคียง ซึ่งเป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเช่นกัน จึงได้ไปพูดคุยติดต่อ ประสานงานให้กลุ่มคนเหล่านั้นลงมายังชุมชนของตนเองบ้าง

ความพยายามในการที่จะกลับมาร่วมกัน พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องทะเลโดยการควบคุมไม่ให้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงมาทำลายพันธุ์สัตว์น้ำนั้นเกิดจากความต้องการที่จะอยู่ในชุมชนดั้งเดิมของตนเอง ต้องการที่จะคงอาชีพประมงพื้นบ้านเอาไว้ ซึ่งความพยายามดังกล่าวนี้ ได้ไปเชื่อมประสานกับบุคคลภายนอกให้มาร่วมกันคิดวิเคราะห์หาแนวทางในการคลี่คลายปัญหา

จากกรณีการต่อสู้ของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อแก้ไขปัญหการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย มาจนถึงปัจจุบันได้ก่อให้เกิดผล/การเรียนรู้ที่น่าสนใจ คือ

- (1) เกิดการผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง
- (2) การมีตัวตนที่เด่นชัดมากขึ้นของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี เช่น การได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี รวมทั้งการได้รับรางวัล การประกาศเกียรติคุณต่างๆ
- (3) สนับสนุนระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้มีความเด่นชัดขึ้น โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

6.1.1.4 ศักยภาพและต้นทุนเดิมของชาวประมงพื้นบ้านในการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน

- **จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสู่วิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย**

สืบเนื่องจากการร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีมาอย่างต่อเนื่องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ชุมชนต้องการค้นหาคำตอบผ่านการปฏิบัติการระหว่างการศึกษา ส่งผลให้ทรัพยากรประมงมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอย่างมาก ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพวกเขาจะจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น แต่พวกเขาก็ไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงได้นำไปสู่การประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง และพบว่า มีการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินจากระบบกลไกตลาด ภายหลังจากนั้นสมาชิกสมาคมฯ จึงได้นำไปสู่การร่วมคิด เพื่อแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีให้ดีขึ้น และได้นำไปสู่การร่วมกันจัดตั้งเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย”

- **กุเลาเค็ม“โอริงปันตัย”...การต่อยอดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**

ในช่วงปี 2557 นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้ทำการวิจัยในประเด็นเรื่องภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ค้นพบ “ทุนภูมิปัญญา” ของชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้รู้ภูมิปัญญาการแปรรูปอาหารทะเล

ซึ่งเป็นผู้อาวุโสกับกลุ่มคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ของชุมชน การรวบรวม รื้อฟื้น จัดระบบทุนชุมชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถสร้างเอกลักษณ์เฉพาะในการผลิตอาหารทะเลแปรรูปและการจัดส่งอาหารทะเลสดออร์แกนิกที่ได้มาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อสื่อสารบอกเล่าให้กับผู้บริโภคได้ร่วมเรียนรู้เรื่องราวของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีกับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง อันจะเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การยอมรับและเข้าร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนกับชุมชน

● จากทุนชุมชนสู่ทุนทางเศรษฐกิจเพื่อย้อนกลับไปพัฒนาทุนชุมชน

การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านต้นแบบภายใต้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโอริงปันตัย ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ทั้งจากการจัดจำหน่ายอาหารทะเลสดและอาหารทะเลแปรรูปเฉลี่ยเดือนละ 10,000 - 15,000 บาท ซึ่งรายได้ที่เกิดขึ้นนอกจากจะนำไปเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิกแล้วยังได้นำไปใช้ในกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี

ผลกระทบเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการนำทุนชุมชนมาพัฒนาสู่ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี

- เกิดการสร้างงานในพื้นที่
- เกิดการปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- เกิดการเรียนรู้ที่จะ “เลือก” สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมของทางกลุ่มฯ ได้

อย่างมีหลักเหตุผล

- เกิดการพัฒนาบทบาทของกลุ่มผู้หญิงในชุมชนประมงพื้นบ้าน
- เกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงประจักษ์ร่วมกันในกลุ่มสมาชิกชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานีทุก

เพศ ทุกวัยถึงการเชื่อมโยงระบบการทำประมงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน

6.1.2 นวัตกรรมของชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี : การสร้าง การแพร่กระจายและการยอมรับ

ทีมวิจัยได้ร่วมกับสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีคัดสรรนวัตกรรมที่สร้างสรรค์และสอดคล้อง (customized innovation) ที่จะนำไปสู่การพัฒนาและปรับใช้ต่อไป ประกอบด้วย

6.1.2.1 นวัตกรรมการทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

วิธีคิดดั้งเดิมของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ก็เพื่อมุ่งหวังให้เป็นแหล่งอาศัยสัตว์ทะเลโดยเป็น “บ้าน” ให้กับสัตว์น้ำในท้องทะเลได้มีที่พักพิง หลบอาศัย และขยายพันธุ์ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสัตว์ทะเล เป็นสำคัญ

มาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ถูกนำมาปรับใช้โดยยังคงหน้าที่หลักของซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในการทำหน้าที่เพื่อเป็นแหล่งเพาะพักสัตว์น้ำวัยอ่อนเช่นในอดีต แต่วิธีคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีก็คือ การนำซั้งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มาเป็น “เครื่องล่อปลาและล่อคน”

1.1) วิธีปฏิบัติในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน มักเป็นการจัดทำแบบปัจเจกบุคคล มาในยุคปัจจุบัน การทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน ได้ปรับมาเป็นซึ่งกลุ่ม กล่าวคือ มักไปวางซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านแบบเป็นกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจะมีจำนวนไม่น้อยกว่า 10 ต้น

1.2) วัสดุ/สิ่งของ ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

ในอดีต วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมมักเป็นวัสดุที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ และหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่นไม้ไผ่ ทางมะพร้าว ก้อนหิน เภาวัลย์ ฯลฯ

มาในยุคปัจจุบัน ชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ยังคงเลือกใช้ทางมะพร้าว และไม้ไผ่เป็นวัสดุ แต่เปลี่ยนจากก้อนหินและภาววัลย์ เป็นกระสอบทรายและเชือกโพลี

1.3) ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน

สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับรู้เรื่องราวการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านในชุมชนของตนเองมาบ้างแล้ว เมื่อสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้มีการจัดประชุมพูดคุย จากนั้นสมาชิกในแต่ละชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแล้ว จึงตัดสินใจร่วมกันที่จะระดมทุนในชุมชนตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงจากคนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน

1.4) ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม มี 2 ประการ ประกอบด้วย

1.4.1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage)
- ความซับซ้อน (Complexity) เป็นนวัตกรรมที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก จึงมีโอกาที่จะได้รับการยอมรับได้ง่ายเช่นกัน
- การสังเกตเห็นได้ / สานิดได้ (Observability) ซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
 - การทดลองได้ (Trialability) ในการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านของชุมชนประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงทำให้นวัตกรรมการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว
 - ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility) การจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้านเป็นนวัตกรรมที่จัดได้ว่าสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยมสอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

1.4.2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

ลักษณะของบุคคลที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 ประเภท คือ

- **Innovators** : กลุ่มผู้ริเริ่ม สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน
- **Early Adopters** : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือกลุ่มพ่อค้า/ แพปลา / กลุ่มคนรับจ้างในชุมชนประมงพื้นบ้าน
- **Early Majority** : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ ที่มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรม
- **Late Majority** : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง สำหรับการจัดทำซึ่งปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน คือ กลุ่มสมาชิกในชุมชนประมงพื้นบ้านที่อพยพไปทำงานที่มาเลเซีย
- **Laggards** : กลุ่มคนล่าช้า คือกลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย

6.1.2.2 นวัตกรรมทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ/ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและการแพร่กระจาย

1) วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในอดีตที่ผ่านมา จะเป็นในลักษณะการซื้อขายจากคนจับปลาแล้วนำไปขายในตลาดนัดต่างๆ ใกล้บ้าน

มาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ได้ถูกนำมาใคร่ครวญถึงความเป็นไปได้และการเตรียมความพร้อมให้กับทีมสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ประเด็นสำคัญที่ค้นพบทางชุมชนก็คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีทุนที่สำคัญของประกอบด้วย 4 ประการด้วยกัน คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (2) ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่

2) วิธีปฏิบัติในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในอดีต การจัดหาอาหารทะเลเพื่อไปสู่ตลาด จากกระดบเฉพาะครัวเรือนเป็นลำดับแรก ส่วนปัจจุบันให้ความสำคัญกับความเป็นเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน

ส่วนการได้มาของสัตว์น้ำทั้งในอดีตและปัจจุบันต่างก็ใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ในด้านการแปรรูปอาหารทะเล ในอดีตจะเน้นเค็มจัด เพื่อให้เก็บรักษาได้นาน อาหารทะเลแปรรูปไม่เสียในปัจจุบันจะมีการลดโซเดียมลง เพื่อสุขภาพของผู้บริโภค รวมทั้งไม่ใส่สี สารเคมีทุกชนิดในการแปรรูป

สถานที่สำหรับการแปรรูปอาหารทะเล ในอดีตใช้วิธีตากตามที่สาธารณะที่เปิดโล่ง ส่วนในปัจจุบันจะตากในโรงเรือนที่มีมุ้งลวดปิดรอบ เพื่อป้องกันแมลง สัตว์เลี้ยง และฝุ่นควัน ต่างๆ

การตลาด ในอดีตจะขายตามตลาดนัดใกล้บ้าน ส่วนในปัจจุบันขายผ่านร้านค้าที่เป็นตัวแทน, ผ่านสื่อออนไลน์, ออกบูธแสดงสินค้าตามสถานที่ต่างๆ และพาสื่อมวลชนลงเยี่ยมชมการทำงานเพื่อสื่อสารเรื่องราว/สร้างการเรียนรู้กับสาธารณชน

3) วัตถุประสงค์ของการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

- การได้มาของสัตว์น้ำในอดีตจะรับสัตว์น้ำทุกขนาด ทุกประเภทจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมส่วนปัจจุบันรับเฉพาะสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด จากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- การแปรรูปอาหารทะเลในอดีตใช้ทั้งเกลือสินเธาว์และเกลือสมุทรในการแปรรูปอาหารทะเล ส่วนปัจจุบันใช้เฉพาะเกลือหวานปัตตานี ไม่พอกสี ในการแปรรูปอาหารทะเล
- การบรรจุภัณฑ์ ในอดีตใช้ถุงพลาสติกหิ้วสำหรับอาหารทะเลสดและใช้กระดาษหนังสือพิมพ์สำหรับห่ออาหารทะเลแปรรูป ส่วนปัจจุบันใช้ถุงพลาสติกใสสำหรับบรรจุอาหารทะเลสดและทนความเย็นได้และใช้ถุงพลาสติกกระบอกสุญญากาศสำหรับอาหารทะเลแปรรูป
- การใช้ภาชนะในการเก็บรักษาความเย็น อดีตมีการใช้ถังโฟมในการบรรจุอาหารทะเลสด ส่วนปัจจุบันใช้ถังเทอร์โมไดนามิกในการบรรจุอาหารทะเลสดเพื่อลดการใช้ถังโฟม ซึ่งเป็นวัสดุที่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม

4) ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

การที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกกดราคาอาหารทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลาไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาได้ ทำให้การเกิดขึ้นมาของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้รับความสนใจและจะเป็นทางออกหนึ่งที่จะช่วยตอบโจทย์ในประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำของกลไกราคาสินค้าสัตว์น้ำ จึงนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

ในปัจจุบันนี้ การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้ถูกยืนยันการใช้งาน (Confirmation) มาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นพื้นที่ที่ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีนำสัตว์น้ำมาขาย เป็นพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มผู้หญิงที่มาร่วมในการแปรรูปอาหารทะเล

5) ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ 2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

5.1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม(Relative advantage)ชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีและผู้ยอมรับนวัตกรรมธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กกลุ่มต่างๆสามารถรับรู้ได้เชิงประจักษ์หรือเชื่อได้ว่าการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มคนต่างๆ

- 2) ความซับซ้อน(Complexity)การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เป็นกิจกรรมที่มีความซับซ้อนพอสมควรในทัศนะของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็อยู่ในสภาวะที่พร้อมจะเรียนรู้และพัฒนา จึงทำให้การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กมีโอกาสที่จะได้รับการยอมรับได้ไม่ยากนัก

- 3) การสังเกตเห็นได้ /สาธิตได้ (Observability) การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

- 4) การทดลองได้ (Trialability) ทางกลุ่มฯมีการทดลองปฏิบัติการจริงในการแปรรูปอาหารทะเล แล้วนำไปให้กลุ่มคนต่างๆที่แตกต่างทั้งคนในชุมชน คนที่มีสถานภาพที่แตกต่างกันในเมือง ได้ทดลองชิม พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงการผลิต จะมีการทดลองปฏิบัติเช่นนี้อีกอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะได้สูตรการผลิตที่ลงตัวแล้ว จึงจะนำออกจำหน่ายสู่ตลาด

- 5) ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility) การดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กเป็นนวัตกรรมที่จัดได้ว่าสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยมสอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน

5.2) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่มคือกลุ่มคณะกรรมการบริหารสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า คือ เครือข่ายสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จาก12 หมู่บ้าน

- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ

- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง คือ กลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำสายสูงและผิวกฎหมาย ที่ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการจับสัตว์น้ำ เพื่อต้องการขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มฯ

- Laggards : กลุ่มคนล่าช้า คือกลุ่มคู่แข่งทางการค้า ซึ่งไม่เห็นคุณค่าประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญกับมิติด้านการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและผู้คนในชุมชนได้เรียนรู้และเติบโตไปด้วยกันแต่อย่างใด

6.1.2.3 นวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน ด้วยนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส

1)วิธีคิดในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

ในอดีตที่ผ่านมา เมื่อเรือของชาวประมงพื้นบ้านอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม จะต้องมีการซ่อมแซม บำรุงรักษา แต่การซ่อมบำรุงในแต่ละครั้งจะต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก ซึ่งถ้าหากเป็นเรือไม้

ในสภาพเก่า จะต้องซ่อมแซมประมาณ 3 -4 ครั้ง ในรอบ 1 ปี ซึ่งการซ่อมแซมแต่ละครั้งนั้นจะมีขั้นตอน และกระบวนการที่ซับซ้อนหลายประการ รวมทั้งยังมีค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมไม่ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อครั้ง ซึ่งจะเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นให้กับชาวประมงพื้นบ้าน

มาในปัจจุบันนี้ วิธีคิดในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพได้มีการนำไฟเบอร์กลาส มาปรับใช้ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านแล้ว ยังเป็นการลดการตัดไม้ทำลายป่าอีกด้วย

2) วิธีปฏิบัติ ในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส

1.ระยะเวลาในการซ่อมบำรุง ในอดีตครั้งละ 7 วัน ต่อครั้ง ในทุกๆครั้งของการซ่อมบำรุงสัปดาห์ ปัจจุบันครั้งละ 7 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งแรกและครั้งละ 1 วันต่อครั้งสำหรับการซ่อมบำรุงครั้งต่อไป เพราะไม่ต้องใช้เวลาในการหุ้มเรือ

2.งบประมาณที่ใช้ในการซ่อมบำรุง ในอดีตครั้งละประมาณ 2,300 บาทต่อครั้งในแต่ละปีต้องซ่อมแซม 3-4 ครั้งคิดเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ 6,900 – 9,200 บาท ต่อปี ส่วนปัจจุบันลำละ 2,700-3,500 บาท ต่อครั้ง

3.เงื่อนไขพิเศษในการซ่อมบำรุง ในอดีตสามารถซ่อมบำรุงแบบปัจเจกบุคคลได้ ไม่จำเป็นต้องรอความพร้อมของเพื่อนบ้าน ในปัจจุบันสามารถซ่อมบำรุงแบบปัจเจกบุคคลได้แต่มีค่าใช้จ่ายสูงจึงทำให้มักรวมกลุ่มกันซ่อมบำรุงเรือ

4.ความสามารถในการใช้งานหลังการซ่อมบำรุง ในอดีตใช้งานได้สั้น ในแต่ละปีต้องซ่อม 3-4 ครั้ง ส่วนปัจจุบันใช้งานได้ยาวนาน รวม 10 ปี เพราะเป็นการนำไฟเบอร์กลาสมาหุ้มเรือทั้งลำ

3) วัสดุ/สิ่งของในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน

- วัสดุอุปกรณ์ในอดีตประกอบด้วย ไม้ ผงชั้นเรือ สีกันเปรียง น้ำมันยางนา กระจกบอ สับละเอียด สีน้ำมัน ทินเนอร์ผสมสี แปรงทาสี น้ำมันก๊าด ปัจจุบันจะมีอุปกรณ์สำหรับการขัดผิวเรือและการทาสีตัวเรือ
- ขั้นตอนในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย การเตรียมพื้นผิวเรือ การซ่อมบำรุงเรือและการตกแต่งเรือ

4) ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งานด้วยไฟเบอร์กลาส

ตัวแทนของชุมชนได้มีโอกาสไปเรียนรู้จากช่างต่อเรือกอลและท้ายตัดที่เคยเป็นคนงานในเรือซ่อมเรือประมงขนาดใหญ่ในพื้นที่แถบภาคกลางมากกว่า 10 ปี เมื่อย้ายกลับมายังชุมชนที่ปัตตานี จึงได้นำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปปรับใช้ในการซ่อมเรือกอลและท้ายตัดที่เป็นเรือไม้ในหมู่บ้านของตนเอง ในช่วงแรกที่ได้

เริ่มทดลองทำ สมาชิกในชุมชนไม่นิยม เพราะวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมเรือด้วยไฟเบอร์กลาสมีราคาค่อนข้างแพง และหาซื้อได้ยากในจังหวัดปัตตานี แต่ภายหลังจากนั้นประมาณ 5 ปี คือ ช่วงปี พ.ศ. 2545 การใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้าน เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะวัสดุอุปกรณ์สามารถหาซื้อได้ง่ายขึ้นในจังหวัดปัตตานี ราคาก็ไม่สูงมากนัก และที่สำคัญคือ คุณสมบัติของไฟเบอร์กลาสเหมาะสำหรับการซ่อมเรือประมงพื้นบ้านที่มีสภาพแทบจะใช้งานไม่ได้แล้ว

5) ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม และ 2) ปัจจัยเกี่ยวกับตัวผู้รับนวัตกรรม

5.1) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม ประกอบด้วย 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับได้แก่

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage) คือการใช้ไฟเบอร์กลาสในการซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านที่ชำรุดและหมดสภาพการใช้งาน สามารถลดต้นทุนค่าใช้จ่ายของชาวประมงพื้นบ้านได้มากกว่า 6,000 บาท/ปี/ราย นอกจากนั้นยังเป็นการยืดอายุการใช้งานของเรือที่ทำจากไม้ให้สามารถใช้งานได้นานขึ้นอีกด้วย

- ความซับซ้อน (Complexity) เป็นนวัตกรรมอาจมีความซับซ้อนบ้าง ผู้ใช้จำเป็นต้องมีความรู้และทักษะในเรื่องดังกล่าว แต่ทางสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีได้มีการจัดการอบรมให้ความรู้ พัฒนาทักษะให้กับสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน

- การสังเกตเห็นได้ / สาสิตได้ (Observability) เป็นนวัตกรรมที่สามารถมองเห็นกระบวนการในการปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสและแตะต้องได้จริงๆ จึงส่งผลให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้ไม่ยากนัก

- การทดลองได้ (Trialability) ทางสมาชิกชาวประมงพื้นบ้านที่สนใจในการนำนวัตกรรมไฟเบอร์กลาส ได้มีการทดลองนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม รวมกลุ่มกันไปทดลองซ่อมแซมเรือที่ชำรุดเสียหายของตนเอง จึงทำให้สมาชิกชาวประมงพื้นบ้านรับรู้ได้ว่าการซ่อมแซมเรือด้วยไฟเบอร์กลาสอาจจะดูยากในระยะเริ่มต้น แต่เมื่อได้เรียนรู้และทดลองทำด้วยตนเองแล้วก็พบว่า เป็นทักษะที่พวกเขาสามารถทำได้ด้วยตนเอง และมีประโยชน์ต่อพวกเขาเองโดยตรง

- ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility) การซ่อมแซมเรือโดยใช้ไฟเบอร์กลาสสามารถเข้ากันได้ดีกับค่านิยม สอดคล้องกับคุณค่า ประสพการณ์และความต้องการที่มีอยู่เดิมของชุมชนประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้เพราะเรือประมงเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญในการทำการประมงของชาวประมงพื้นบ้าน การซ่อมแซมเรือของชาวประมงพื้นบ้าน ยังมีความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าการมีเพียงเรือที่พร้อมออกทำการประมงเพื่อการยังชีพได้ หากแต่การมีเรือประมงพื้นบ้านคือยุทธวิธีหนึ่งในการหนุนเสริมให้เกิดการทำประมงอย่างพอเพียง

5.2) ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท คือ

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่ม คือกลุ่มแกนนำสมาคมชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี(ประมาณ 10 คน)
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า เป็นกลุ่มแกนนำชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพเก่ามาก กลุ่มคนเหล่านี้มีจำนวนประมาณ 6-10 คนในแต่ละชุมชน เป็นกลุ่มคนที่พร้อมจะทดลองนำนวัตกรรมมาปรับใช้กับเรือประมงของตนเองเพื่อให้สามารถนำเรือออกทำการประมงได้ต่อไป
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพที่เก่า ชำรุดมาก ในขณะเดียวกันก็มีฐานะยากจน กลุ่มคนเหล่านี้มักจะคิดหลายรอบก่อนการตัดสินใจรับนวัตกรรมไฟเบอร์กลาสมาใช้ในการซ่อมแซมเรือประมงพื้นบ้าน และมีลักษณะยอมรับแบบค่อยเป็นค่อยไป
- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง คือ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนที่มีเรือประมงอยู่ในสภาพที่กลางเก่า กลางใหม่ เรือประมงอยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้ดี ไม่มีรอยร้าวที่ต้องซ่อมบำรุงมากนัก เป็นกลุ่มคนในชุมชนที่ยังไม่อยู่ในสภาวะที่บีบคั้น กดดันให้ต้องรีบตัดสินใจเพื่อซ่อมบำรุงเรือประมงของตนเองเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว
- Laggards : กลุ่มคนล่าช้า ประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือในสภาพใหม่ พวกเขาจึงไม่อยู่ในสภาพบีบคั้นที่จะต้องซ่อมบำรุงเรือ จึงไม่สนใจในนวัตกรรมการซ่อมเรือแบบใหม่ๆที่เข้ามาสู่ชุมชน และ กลุ่มที่ 2) คือกลุ่มช่างต่อเรือ/ช่างซ่อมเรือ /ช่างไม้ ซึ่งเป็นกลุ่มคนหลักที่รับจ้างซ่อมบำรุงเรือประมงพื้นบ้านด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมมาช้านาน

6.2 การอภิปรายผลศึกษา

ผลการวิจัยโครงการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชนประมงพื้นบ้านปัตตานี ผู้วิจัยมีข้อค้นพบและประเด็นที่น่าสนใจและสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี นำมาอภิปราย ดังนี้

นวัตกรรมการพัฒนาทุนชุมชนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ /ธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก: คุณลักษณะและการแพร่กระจาย ประกอบด้วย 1) **วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก** ในอดีตที่ผ่านมา จะเป็นในลักษณะการซื้อขายจากคนจับปลา แล้วนำไปขายในตลาดนัดต่างๆใกล้บ้านมาในยุคปัจจุบัน วิธีคิดในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ได้ถูกนำมาใคร่ครวญถึงความเป็นไปได้และการเตรียมความพร้อมให้กับทีมสมาชิกชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานี ประเด็นสำคัญที่ค้นพบทางชุมชนก็คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีมีทุนที่สำคัญของประกอบด้วย 4 ประการด้วยกัน คือ (1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (2) ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชน และเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย (3) ทุนภูมิปัญญา และ (4) ทุนความพร้อมของพื้นที่

2) **วิธีปฏิบัติในการจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก** ในอดีต การจัดหาอาหารทะเลเพื่อไปส่งตลาด จากกระดับเฉพาะครัวเรือนเป็นลำดับแรก ส่วนปัจจุบันให้ความสำคัญกับความเป็นเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน ในด้านการแปรรูปอาหารทะเล ในอดีตจะเน้นเค็มจัด เพื่อให้เก็บรักษาได้นาน อาหารทะเลแปรรูปไม่เสียในปัจจุบันจะมีการลดโซเดียมลง เพื่อสุขภาพของผู้บริโภค รวมทั้งไม่ใส่สี สารเคมีทุกชนิดในการแปรรูป

3) **ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมจัดทำธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก**

การที่ชาวประมงพื้นบ้านถูกตราค่าอาหารทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านที่เป็นคนจับปลาไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาได้ ทำให้การเกิดขึ้นมาของธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กได้รับความสนใจ และจะเป็นทางออกหนึ่งที่จะช่วยตอบโจทย์ในประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำของกลไกราคาสินค้าสัตว์น้ำ จึงนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้าน จ.ปัตตานีในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

4) **ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม** ประกอบด้วย 1. ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรม มี 5 ประการที่ส่งผลต่อการยอมรับ ได้แก่

- ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนวัตกรรม (Relative advantage)
- ความซับซ้อน (Complexity) ในการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก
- การสังเกตเห็นได้ / สาสิตได้ (Observability)
- การทดลองได้ (Trialability) และ 5) ไปกันได้กับค่านิยมที่มีอยู่ (Compatibility)

2. **ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ**

- Innovators : กลุ่มผู้ริเริ่มคือกลุ่มคณะกรรมการบริหารสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี
- Early Adopters : หรือกลุ่มคนหัวก้าวหน้า คือ เครือข่ายสมาชิกสมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี จาก 12 หมู่บ้าน
- Early Majority : หรือกลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงแรก คือ กลุ่มข้าราชการ/สื่อมวลชน/นักวิชาการ
- Late Majority : กลุ่มคนส่วนใหญ่ช่วงหลัง คือ กลุ่มผู้ใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูงและผิดกฎหมาย ที่ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการจับสัตว์น้ำ เพื่อต้องการขายสัตว์น้ำให้กับทางกลุ่มฯ
- Laggards : กลุ่มคนล่าช้า คือกลุ่มคู่แข่งทางการค้า ซึ่งไม่เห็นคุณประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญกับมิติด้านการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และผู้คนในชุมชนได้เรียนรู้และเติบโตไปด้วยกันแต่อย่างใด

ผลจากการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับ ทฤษฎี Diffusion of Innovation ที่อธิบายถึงการแบ่งกลุ่มของผู้ยอมรับนวัตกรรมแบ่งเป็น 5 กลุ่มหรือแบ่งกลุ่มของสมาชิกในสังคมตามหลักการของ innovativeness ซึ่ง 5 กลุ่มนี้ ได้แก่

1) Innovator เป็นกลุ่มแรกที่มีจำนวนประมาณ 2.5 เปอร์เซ็นต์ของระบบที่ยอมรับและนำนวัตกรรมไปใช้ ความชอบเสี่ยงเป็นสิ่งที่โดดเด่นของกลุ่ม Innovator ความสนใจในความคิดใหม่จะทำให้พวกเขามีความโดดเด่นจากกลุ่ม และทำให้มีความสัมพันธ์ทางสังคมกว้างขวางขึ้น รูปแบบของการสื่อสารและความสัมพันธ์ในกลุ่มของ innovator จะเรียบง่าย

2) Early adopter เป็นจำนวนประมาณ 13.5 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Early adopter เป็นพวกที่เป็นระบบในท้องถิ่นมากกว่า innovator ในขณะที่ innovator เป็นพวกกว้างขวางสามารถเข้ากันได้กับหลายชาติ หลายภาษา แต่ early adopter เป็นพวกคนท้องถิ่น ผู้ยอมรับนวัตกรรมกลุ่มนี้มีระดับของความเป็นผู้นำมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ผู้ที่มีแนวโน้มจะยอมรับนวัตกรรมมักจะมองดูกลุ่ม early adopter ขอคำแนะนำ และข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น กลุ่มนี้มักจะมองหาตัวแทนในท้องถิ่นที่จะทำให้กระบวนการแพร่กระจายเร็วขึ้นเพราะว่ากลุ่ม early adopter ไม่ได้ล้ำหน้ามากนักในเรื่องของ innovativeness พวกเขาเสนอ role model สำหรับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม early adopter ได้รับความเคารพและสนใจจากคนรอบข้างเป็นตัวทำให้เกิดความสำเร็จของการใช้ความคิดใหม่

3) Early majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม early majority ยอมรับความคิดใหม่ก่อนสมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบ early majority มีปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งกับผู้คนรอบข้าง แต่ไม่ค่อยมีความเป็นผู้นำมากนัก early majority มีตำแหน่งที่อยู่ระหว่างกลุ่มที่ยอมรับก่อนและกลุ่มที่ยอมรับหลัง ทำให้กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เป็นตัวเชื่อมที่สำคัญในกระบวนการแพร่กระจาย Early Majority เป็นหนึ่งในสองกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดมีจำนวนถึงหนึ่งในสามของสมาชิกในระบบ

4) Late Majority เป็นจำนวน 34 เปอร์เซ็นต์ถัดมาของระบบที่ยอมรับนวัตกรรม Late Majority ยอมรับความคิดใหม่หลังจากที่สมาชิกโดยเฉลี่ยของระบบยอมรับและจำนวนของ Late Majority เหมือนกัน Early Majority ที่มีจำนวนหนึ่งในสามของสมาชิกในระบบ กลุ่ม Late Majority จะไม่ยอมรับนวัตกรรมจนกว่าคนส่วนใหญ่ในระบบยอมรับ ความกดดันจากคนรอบข้างจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการยอมรับ และด้วยทรัพยากรที่มีอย่างขาดแคลนของพวกเขา ทำให้พวกเขาคิดต้องขจัดความไม่แน่นอนของนวัตกรรมออกไปก่อน จนกว่าพวกเขาจะรู้สึกปลอดภัยในการยอมรับนวัตกรรมนั้น

5) Laggards เป็นจำนวน 16 เปอร์เซ็นต์สุดท้ายของระบบที่ยอมรับนวัตกรรมพวกเขาคาดว่าจะไม่มีความเป็นผู้นำ Laggard มักจะแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากระบบ สิ่งที่ใช้อ้างอิงสำหรับพวกเขาคืออดีต การตัดสินใจมักจะตัดสินใจจากสิ่งที่เคยทำก่อนหน้านี้ Laggards มีแนวโน้มที่จะสงสัยในนวัตกรรม ความต่อต้านต่อนวัตกรรมของ Laggard มักจะเป็นเหตุผลจากมุมมองของพวกเขาเอง และด้วยทรัพยากรที่มีจำกัดของพวกเขาทำให้พวกเขาต้องแน่ใจว่าความคิดใหม่จะต้องไม่ล้มเหลวก่อนที่จะพวกเขายอมรับนวัตกรรมนั้น

บรรณานุกรม

กองทุนพัฒนานวัตกรรม.“เพาะปลูกความคิด ให้ออกผลทางเศรษฐกิจ,”(2545).วารสาร MBA. 4(38).กรุงเทพฯ : 79.

ทุนทางเศรษฐกิจ.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10.

นันทพร ศรีสุทธะ.2544.วิถีชีวิตชุมชนกับการเกิดโรคเบาหวาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านจัว ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง.เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บุญสนอง บุญโยทยาน.2515.มนุษย์กับสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. 2542. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์.2548.ทุนทางสังคม.กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

วุฒิ วัฒนสิน. 2542. ลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอลและในจังหวัดปัตตานี. ปัตตานี :คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์และคณะ. นวัตกรรม : ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็น ผู้ประกอบการ วารสารบริหารธุรกิจ. ปีที่ 33 ฉบับที่ 128 ตุลาคม-ธันวาคม 2533.

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช). (2554). นวัตกรรม : กุญแจสู่ความสำเร็จของประเทศไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

สุพรรณิ ไชยอำพร.2540.การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ.พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุมาลี หวังพุฒิ, 2546.วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา.สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สุวิมล พิริยธนาลัย.2546. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษากรณี ชุมชนประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี. ภาควิชาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อัจฉรา จันทร์ฉาย.“นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ,” (2553,ตุลาคม-ธันวาคม) วารสารบริหารธุรกิจ. 33(128) : 2553 : 57-58.

อาทิตย์ บุตดาตวง.2554.ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม.สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.